

SZENT ISTVÁN EGYETEM

**KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK VERSENYKÉPESSÉGÉNEK VIZSGÁLATA
A DÉLNYUGAT-SZLOVÁKIAI HATÁRRÉGIÓBAN**

ANTALÍK IMRICH

**GÖDÖLLŐ
2015**

A doktori iskola

megnevezése: Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola

tudományága: regionális tudományok

**vezetője: Dr. habil Sikos T. Tamás
egyetemi tanár, MTA doktora
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet**

**Témavezető: Dr. Nagyné Dr. Molnár Melinda
egyetemi docens, PhD.
Szent István Egyetem
Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar
Regionális Gazdaságtani és Vidékfejlesztési Intézet**

.....
Az iskolavezető jóváhagyása

.....
A témavezető jóváhagyása

TARTALOMJEGYZÉK

BEVEZETÉS	4
1. IRODALMI ÁTTEKINTÉS	10
1.1. A VÁLLALKOZÁS, VÁLLALKOZÓ, VÁLLALAT FOGALMAK MEGHATÁROZÁSAINAK SZEMLÉLETFEJLŐDÉSE	10
1.2. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK SZEKTORÁNAK DEFINÍCIÓI	17
1.3. A KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK SZEKTORA, MINT HETEROGÉN CSOPORT	19
1.4. A VÁLLALKOZÓI (ÜZLETI) KÖRNYEZET MEGHATÁROZÁSAI ÉS MINŐSÉGÉNEK MÉRÉSE	24
1.5. A VERSENYKÉPESSÉG FOGALMÁNAK DIMENZIÓI ÉS MEGHATÁROZÁSAI	31
1.6. A VERSENYKÉPESSÉG MÉRÉSE	40
1.7. A VERSENYKÉPESSÉG ÉRTELMEZÉSE SAJÁT OLVASATOMBAN	43
1.8. A HATÁR FOGALMA ÉS FUNKCIÓI	50
1.8.1. A határ fogalma, határszerepek	50
1.8.2. A határmentiség sajátosságai	51
1.8.3. Határon átnyúló tényezőáramlás és gazdasági kapcsolatok	53
1.8.4. A határ menti kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modellje	61
2. ANYAG ÉS MÓDSZER	64
2.1. KUTATÁSI HIPOTÉZISEK	64
2.2. A KUTATÁSI MÓDSZER KIVÁLASZTÁSA ÉS ISMERTETÉSE	66
2.3. FELHASZNÁLT STATISZTIKAI MÓDSZEREK	73
3. EREDMÉNYEK	74
3.1. A MINTA ÖSSZETÉTELE	74
3.2. A VÁLLALKOZÓI KÖRNYEZET TÉNYEZŐINEK FONTOSSÁGA AZ EREDMÉNYESSÉG SZEMPONTJÁBÓL	79
3.2. A VÁLLALKOZÓI KÖRNYEZET TÉNYEZŐINEK ÁLLAPOTA	87
3.3. A KÜLSŐ KÖRNYEZETI TÉNYEZŐK FONTOSSÁGÁNAK ÉS ÁLLAPOTÁNAK VIZSGÁLATA	93
3.4. A KÖRNYEZET ÁLLAPOTA A HATÁR TÚLOLDALÁN	98
3.5. A HATÁR-TÉNYEZŐK FONTOSSÁGA ÉS ÁLLAPOTA	103
4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK	115
4.1. HIPOTÉZISEK KIÉRTÉKELÉSE	115
4.2. EGYÉB KÖVETKEZTETÉSEK	119
4.3. STRATÉGIAI SZEMLÉLETMÓD	120
4.4. ÚJ ÉS ÚJSZERŰ TUDOMÁNYOS EREDMÉNYEK	123
5. ÖSSZEFOGLALÁS	124
6. SUMMARY	127
7. MELLÉKLETEK	130
M1. IRODALOMJEGYZÉK	130
M2. A REGIONÁLIS VÁLLALKOZÓI KÖRNYEZET INDEXÉNEK INDIKÁTORAI	144
M3. A VÁROSI VÁLLALKOZÓI KÖRNYEZETI INDEX TÉNYEZŐI	147
M4. A WEF GLOBÁLIS VERSENYKÉPESSÉGI INDEXÉNEK TÉNYEZŐI ÉS INDIKÁTORAI	150
M5. AZ IMD GLOBÁLIS VERSENYKÉPESSÉGI INDEXÉNEK TÉNYEZŐI ÉS INDIKÁTORAI	153
M6. KÉRDŐÍV MAGYAR NYELVEN	157
M7. A TÉNYEZŐK CSOPORTOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI	168
M8. A TÉNYEZŐK RANGSORA FONTOSSÁGUK ÉS ÁLLAPOTUK ALAPJÁN	176
M9. A NYÍLT KÉRDÉSRE ÉRKEZETT VÁLASZOK	186
M.10. TÁBLÁZATJEGYZÉK	188
M.11. ÁBRAJEGYZÉK	190
KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS	192

BEVEZETÉS

„Ne félj a jövőtől és ne tiszteld a múltat! Aki a jövőtől, vagy a sikertelenségtől fél, maga von határt működési körének. A sikertelenség csak alkalmat nyújt arra, hogy újra és okosabban kezdjük a munkát. A becsületes bukás nem szégyen, a bukástól való félelem ellenben az. A múlt csak annyiban hasznos, amennyiben megmutatja a fejlődés útját és módját.”

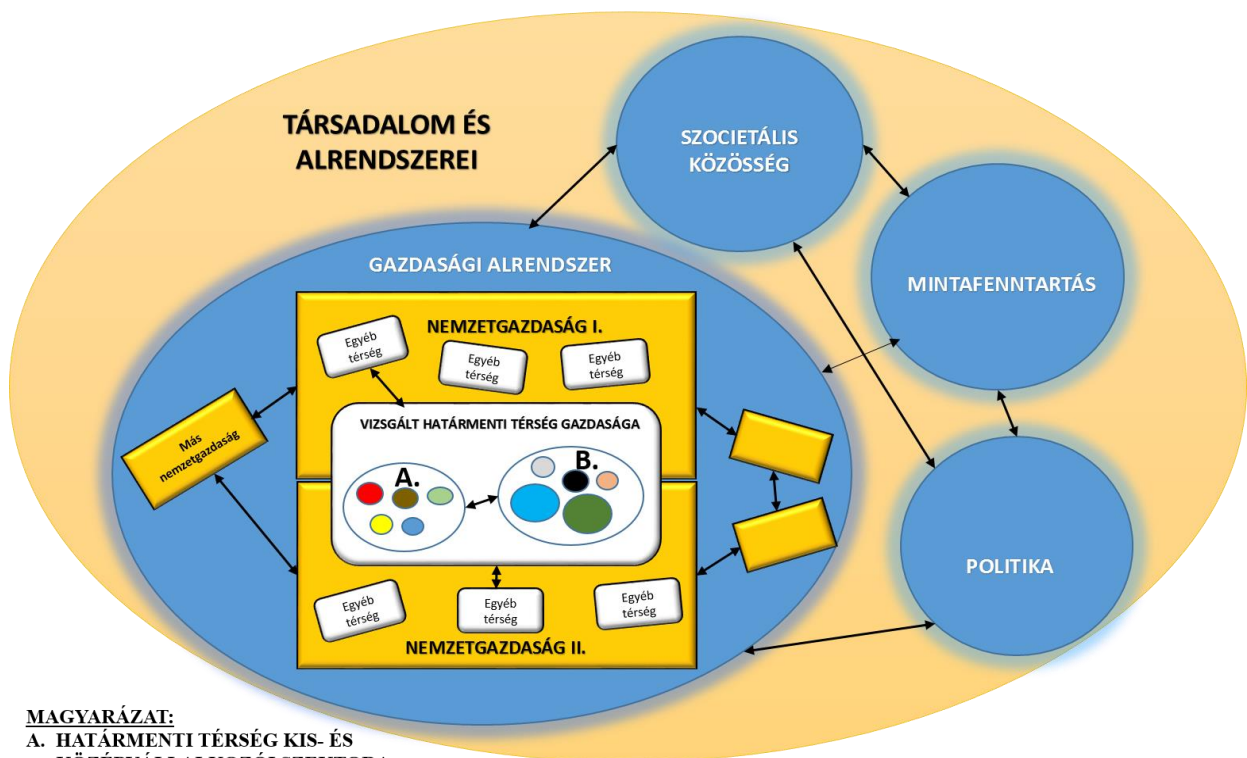
(FORD, 2004)

Amint azt a fenti - Henry Fordtól származó - idézet is mutatja, a múlt ismerete hasznos, amennyiben megmutatja számunkra a fejlődés útját és módját, s e mondattól inspirálva az általam kutatott témakör „múltjának” feltérképezésével kezdtem vizsgálatomhoz, hogy elemzésem során előremutatót, fejlődést jelentőt, újszerűt alkossak. A kutatás motivációját egyrészt saját megfigyeléseim (jómagam is a határ mentén születtem és élek), egyetemi és doktori iskolában folytatott tanulmányaim, továbbá munkahelyem – a Selye János Egyetem – küldetése és a kollégáimmal közösen végzett kutatások szolgáltatták, annak célzatával, hogy megismerhessem a szlovák-magyar határ mentén fekvő területek jellemzőit annak céljával, hogy következtetéseket tudjak levonni, javaslatokat tudjak megfogalmazni a térségben élők életszínvonalának javítását elősegítő szándékkal.

Kutatásaim megalapozásához első lépésként a különféle megközelítésmódokat, paradigmákat vizsgáltam. GICZI (2004) tanulmányában, aki részletesen foglalkozott az osztályozáselméletekkel, munkássága kitért a káosz-, rendszer- és információelméletek jellemzőire és kapcsolódásaira. Vizsgálatai nyomán arra a következtetésre jutottam, hogy a gazdasági rendszer és a benne zajló folyamatok jellemzően bonyolult folyamatok, nagy mennyiségű változóval, s éppen ebből kifolyólag bonyolult viselkedést mutató rendszerrel állunk szemben (bár a kevés kezdeti változóval működő rendszerek is képesek bonyolult viselkedést mutatni). Bonyolult (kaotikus) viselkedést mutató rendszerek könnyen kaotikussá válhatnak, ám megfelelő kontrollal, megelőzéssel és visszacsatolással ez elkerülhető. Az általános rendszerelmélet - amely megalkotója VON BERTALANFFY (1968) volt - és a rendszervizsgálatok megkövetelik, hogy az adott rendszert, mely vizsgálatunk tárgyát képezi, lehatároljuk. Egy rendszer része lehet egy nagyobb rendszernek (befogadó rendszer), de gyakran olyan részekre is tovább bontható, melyek önmagukban is rendszerként működnek (alrendszerek), s egy rendszernek vannak egységei, melyek a vizsgálat szempontjából lényegtelen szerkezettel bírnak (elemek), tovább bontani őket nem érdemes. A rendszerek

lehetnek zártak (környezetükkel kapcsolatban nem álló rendszerek) és nyitottak (környezetükkel kapcsolatban állók). A környezetükkel kapcsolatban álló rendszerek kommunikálnak a környezetükkel, a környezetből érkező inputokat fogadják, s saját outputjukat továbbítják a határaikon lévő kapcsolódási pontokon keresztül más rendszerekbe (amelyeknek azok gyakran inputját képezik). Egy rendszerben ugyanakkor nem feltétlen van rend, ennek a rendezetlenségnek a mértéke az entrópia, mely nőhet, csökkenhet, vagy lehet állandó is a rendszert fenntartó inputoktól függően. A rendszer fogalmának definíciói közül a KÁPOSZTA – KIS – GODA (2013, 54. p.) által megfogalmazott értelmezést tekintem iránymutatónak a munkám során, amely alapján „...a rendszer egyéni elemek sokasága, melyek szorosan vagy lazán kapcsolódnak egymáshoz. A kapcsolat lehet szabályos vagy szabálytalan, pozitív vagy negatív. A rendszer teljes jellemzőit nem az egyes részek külön-külön jellemzői határozzák meg és egyes jellemzői lehetséges, hogy ellentétesek a rendszer jellemzőivel. A részek elemei a rendszernek, de összességében a rendszert az elemek közti kapcsolatok viselkedése határozza meg”.

Az értekezés a kis- és középvállalkozások működési sajátosságai és a vállalkozói környezet, a versenyképesség vizsgálatok, valamint a regionális gazdaságtan és határkutató kutatások eredményei alapján a határ menti térben működő kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők fontosságát (vállalkozások megítélése alapján) vizsgálja primer kutatási módszer segítségével. Az 1. ábrán kialakított logikai keret volt irányműködő munkám során, s az ábrán a társadalom alrendszereit mutatom be, melyek kölcsönös és szoros kapcsolatban állnak egymással. Az alrendszerek közül a gazdasági alrendszert nagyítottam fel, s abban a világgazdaság folyamatai a nemzetgazdaságok közt (s azok szereplői közt) zajlanak, s szintén kölcsönös kapcsolatok állnak fenn köztük. Két nemzetgazdaságot vizsgálok részletesebben, melyben különböző régiók gazdasága mellett megjelenik a vizsgált határ menti térség, melynek szereplői a különböző ágazatokban tevékenykedő kis- és középvállalkozások (A.) és a vállalkozások érintettjei (B.), melyek szintén a határ mindkét oldalán megtalálhatóak. A munkában a határ menti térségben működő vállalkozásokat és érintettjeiket tekintem a rendszer *elemeinek*, a határ menti térség gazdasága lesz maga a *rendszer*, amely alrendszere a *nemzetgazdaságnak*, tehát a nemzetgazdaság a vizsgált határ menti térség gazdaságának *befogadó rendszere*. A társadalom gazdasági alrendszere befogadó rendszere a nemzetgazdaságoknak, s a társadalom pedig a gazdasági alrendszer befogadó rendszereként jelenik meg megközelítésemben.

MAGYARÁZAT:

- A. HATÁRMENTI TÉRSÉG KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÓI SEKTORA
- B. VÁLLALATI ÉRINTETTEK

1. ábra. Az értekezés logikai váza
 Forrás: saját szerkesztés

A kutatásaim középpontjában a társadalom gazdasági alrendszerének (PARSONS, 1988) egyik alapegysége, a vállalkozás áll. A vállalkozások működése esetében hasonló komplexitással találkozhatunk, mint az emberi test esetében. Az emberi testet körülveszi környezete, míg a vállalkozás is szervesen ágyazódik a gazdasági (vállalkozói) környezetbe, amely alatt a megközelítés léptékét tekintve a világgazdaságot, a nemzetgazdaságot, a regionális és lokális gazdasági viszonyokat vagy akár az ágazati sajátosságokat érthetjük. Az emberi test folyamatok rendszere, akár a vállalkozás. Az emberi test szervei - akár a vállalati tevékenységcsoportok - különböző funkcióval, funkciókkal bírnak. Az egyes funkciók biztosítják az emberi szervezet esetünkben pedig a vállalkozás - helyes működését. Ha az emberi test működésébe valamilyen módon beavatkozunk, óhatatlanul is olyan változást eszközölünk, mely hatást gyakorol magára a testet alkotó alrendszerekre és elemekre is, de visszahat környezetére is. Hasonlóképpen, ha egy vállalkozás működésén változtatunk, az hatást gyakorol majd környezetére és magára a vállalkozást alkotó funkciókra (melyekre alrendszerekként tekinthetünk) és elemekre is. Isaac Newton axiómái közül a harmadik törvény hasonlatos ehhez, vagy más ismert megnevezései alapján a hatás-ellenhatás, az akció-reakció elve fogalmaz olyképp, miszerint ha egy test erőt fejt ki (hatást gyakorol) egy másik testre, akkor ez utóbbi ugyanakkora, de ellenkező irányú erővel hat az előbbire (CSABA, 2001). A newtoni hatás - ellenhatás törvénye határozza meg fizikai folyamataink egyes csoportjait, az élet számtalan területén megfigyelhetjük azonban eme axióma

működését. A vállalkozások esetében szintén jelentősége van e megfigyelésnek. Egy vállalkozás működése esetén minden egyes külső környezeti változtatásnak jelentősége van, hiszen *akciót* jelent, amely hatására valamilyen *reakció* jelentkezése várható a vállalkozás részéről (annaak mértékétől eltekintve), de ugyanakkor a belső környezeti változások (ez esetben a vállalkozás részéről jelentkezik az *akció*) is kihatnak majd a vállalkozás környezetére (s a változásra a vállalkozás környezetének *reakciója* várható). Ez közgazdaságtani elméletekben is megjelenik, gondoljunk csak például az oligopolista, monopolista szerkezetű piacok szereplőinek termelői döntéseinek piaci szereplőkre gyakorolt hatásaira, vagy a játékelmélet eredményeire (SAMUELSON – NORDHAUS, 2005) vagy akár a FREEMAN (1984) nevéhez fűződő vállalati érintett-elméletre. Megfigyelhetjük azonban a közgazdaságtanon kívüli elméletek esetében is, pl. SOROS (1996) globális pénzpiacokra vonatkozó reflexivitás elmélete alapján, mely szerint a piaci egyensúly a piaci szereplők szubjektív döntései és a piaci fundamentumok egymást folyamatosan befolyásoló kölcsönhatása útján alakul ki. Még meghatározóbb a téma szempontjából Newton negyedik axiómája, amelyet az erőhatások függetlenségnek elveként tartjuk számon. Ez az elv azt mondja ki, hogy ha egy testre egyszerre több erő hat, akkor ezek együttes hatása megegyezik eredőjük hatásával. Elgondolkoztató elv ez a témakör szempontjából, hiszen a gazdasági intézkedések, környezeti hatások értelmezhetőek egyfajta erőhatásként, s a vállalkozások az őket ért eme erőhatások következtében valamilyen irányba „elmozdulhatnak” (új telephelyet nyit, áthelyezi telephelyét, bővít és terjeszkedik, beszünteti működését, stb.).

A vizsgált térség a Kelet-Közép-Európában elhelyezkedő magyar – szlovák határtérség, s annak is a nyugati, Duna mentén elhelyezkedő szakasza. A vállalkozások nagy hányadát kis- és középvállalkozások alkotják. Szlovákiában 2014 decemberében a 250 főnél kevesebb alkalmazottat foglalkoztató (ismert alkalmazotti létszámot foglalkoztató) vállalkozónak tekinthető gazdasági alanyok száma 401663 volt, ami az összes vállalkozásnak tekinthető gazdasági alany 99,85 %-a volt (ŠÚ SR, SLOVSTAT, 2014), míg Magyarországon 2014-ben a regisztrált vállalkozások (ismert és ismeretlen számú alkalmazottat foglalkoztatók) 99,95%-a (1 702 322 vállalkozás) foglalkoztatott 250 főnél kevesebb alkalmazottat (KSH – STADAT, 2014). A vállalkozások e csoportja a nagyvállalatokkal összehasonlítva - elsősorban méretükből, tevékenységük földrajzi kiterjedtségéből, tőkeerejükéből, rendelkezésre álló erőforrásaikból fakadóan – eltérő jellemzők, specifikumok körét mutatja, melyek a kis- és középvállalkozások működésének és folyamatainak, tevékenységcsoportjaik kialakításának és megvalósításuk módjának egyedi útra való terelődésében testesül meg. A dolgozat a kis- és középvállalkozások külső környezetében meglévő, s működésükre ható tényezők fontosságát, állapotát kívánja felmérni a vállalkozások megítélése alapján. A gyakran használt versenyképesség fogalomra

ugyanakkor nem létezik egységesen elfogadott, tudományos meghatározás, csupán megközelítések sokasága. Léteznek nemzetgazdasági, regionális, ágazati, vállalati és termékszintű megközelítések. A versenyképesség mérése a fogalom tisztázatlansága, valamint annak komplex mivolta miatt a mai közgazdaságtudomány és gazdálkodástudomány aktuális, de nehezen megragadható kérdései közé tartozik. A versenyképességet mérő módszerek ugyanúgy jelentkeznek nemzetgazdasági, regionális, ágazati és a vállalkozói tevékenység kimeneteinek szintjén. A vállalkozások versenyképességének alakulása a külső környezeti tényezők alakulásának szempontjából kerül megközelítésre. Munkámban megkísérlek saját, általános értelmezést kialakítani a versenyképesség fogalmával kapcsolatosan. Vizsgálataim másik fontos pontja a külső környezeti tényezők azonosítása, melyek a vállalkozások működését befolyásolják, illetve a vállalkozói környezetet képezik. A vállalkozói versenyképességet ugyanakkor belső tényezők is alakítják. Megközelítésemben azonban a határ menti térségben működő kis- és középvállalkozásokat *elemként* kezelem, nem kívánom tovább bontani őket funkcionális területeik alapján.

Az értekezés témájának interdiszciplináris megközelítését növeli a regionális tudományok érintettsége is. Nem csak a korábban már említett regionális versenyképesség, hanem a határmentiség kérdésköre által is. A határkutatók a dolgozat egy másik szálát képezik, melyek során olyan tényezők felkutatására törekszem, melyek a határ menti térségekben működő vállalkozások működését befolyásolhatják. A határ szerepét amiatt építem vizsgálatomba, mivel jómagam is határ menti térségben élek és olyan specifikumokat vélek felfedezni a határ menti vállalkozások vállalkozói környezetében, melyek a határtól távolabb nincsenek jelen, esetlegesen alacsonyabb jelentőséggel bírnak. A határ menti térségekben ható környezeti tényezők, s a határ meglétéből fakadó tényezők szerepének versenyképesség szempontjából való fontossága a munka kiemelten kezelt aspektusa.

A szakirodalmi és elméleti háttér és a belőle levont következtetések nyomán olyan empirikus módszer kerül megfogalmazásra, amely alkalmas a vállalkozások és a határ menti térségekben működő vállalkozások működése szempontjából fontos tényezők feltárására, s a határ jelenlétéből fakadó befolyásoló tényezők beazonosítására és fontosságuk meghatározására, s az ez alapján való döntéshozatal szemléltetésére. Az értekezés elérendő célja a délnyugat szlovákiai szlovák-magyar határ menti térségben működő szlovákiai kis- és középvállalkozások eredményességére befolyással bíró külső környezeti tényezők beazonosítása és fontosságának megállapítását tekintem az általam választott megközelítést alkalmazva.

Fő kutatási célokat az alábbi részcélok elérésén keresztül valósítom meg, s dolgozatom szerkezetét is ennek megfelelően alakítom ki:

A. Az irodalmi áttekintéshez kapcsolódó részcélok:

A/1. a vállalkozás, kis- és középvállalkozások és a vállalkozói környezet irodalmának tanulmányozása és értékelése, a vállalkozások működését befolyásoló tényezők beazonosítása és csoportosítása,

A/2. a versenyképesség fogalmával és mérésével foglalkozó irodalom tanulmányozása és értékelése, saját versenyképesség megközelítés megalkotása,

A/3. a regionális gazdaságtan és a határ fogalmával, határkutatásokkal kapcsolatos irodalom tanulmányozása és értékelése, s a vállalkozások számára jelentkező valószínűsíthetően határspecifikus tényezők azonosítása.

A/4. a szakirodalmi források szintetizálása révén olyan modell kialakítása, amely a határmenti térségben működő vállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezőket mutatja.

B. A kutatási módszer kidolgozásához kapcsolódó részcélok:

B/1. a kutatás fő céljából származtatott kérdőív összeállítása az irodalmi áttekintés eredményei alapján,

B/2. a lehatárolás végrehajtása és a kutatás módszertanilag helyes lefolytatása,

B/3. az adatbázis értékeléséhez illeszkedő statisztikai módszerek kiválasztása.

C. A kutatás kiértékeléséhez kapcsolódó részcélok:

C/1. Az eredmények értelmezhető és szemléletes interpretálási módjának megválasztása,

C/2. Következtetések leszűrése és javaslattétel.

Kutatásom előtt feltettem magamban a kérdést, mire is lesz mindez jó? Milyen eredményekkel számolok munkámban? Kérdéseimre az alábbi választ adtam:

a) el tudom készíteni a vizsgált térség vállalkozásai számára a versenyképességük szempontjából fontos külső környezeti tényezők rangsorát,

b) rangsorolni és csoportosítani tudom a tényezőket fontosságuk és állapotuk alapján,

c) megismerem a határ jelenlétéből fakadó külső környezeti tényezők fontosságának szerepét a vizsgált térség vállalkozásainak működésében,

d) sikerül csoportosítani a vállalkozásokat leíró jellemzőik alapján a határ jelenlétéből fakadó tényezők fontossága és állapota alapján,

e) segíteni tudom a javaslattételt a kis- és középvállalkozások szektorához sorolható vállalkozások helyzetének javítására.

1. IRODALMI ÁTTEKINTÉS

1.1. A vállalkozás, vállalkozó, vállalat fogalmak meghatározásainak szemléletfejlődése

E fejezet célja egyrészt a vállalkozás, vállalkozói tevékenység, vállalat különböző fogalmi megközelítéseinek, értelmezéseinek áttekintése, a kis- és középvállalkozások szektorának behatárolása és megközelítéseinek bemutatása, másrészt pedig a vállalkozói környezet fogalmának definiálása és a vállalkozói környezet minőségét potenciálisan meghatározó tényezők beazonosítása.

A vállalkozás fogalmának meghatározásában, a definíció fejlődésének történetével foglalkozó számos tudományos irodalmi forrás lelhető fel, ilyenek többek közt a múlt századból HISRICH-PETERS (1991) a közelmúltból JAVIER (2002), VIRAMGAMI (2007), AHMAD-SEYMOUR (2008), SZERB (2010a), HUSTINÉ (2012), WEBER – SZKUDRALEK (2013), CARLSSON et. al. (2013), SAXENA (2013), MADARÁSZ (2014). A fontosabb gondolatokat a keletkezések időrendi sorrendjét követve az alábbiakban tárgyalom.

A legkorábbi, ténylegesen az „üzleti vállalkozó” kifejezésre vonatkozó meghatározások a 17. századból származnak, amikor vállalkozónak a kormányzattal fix áron szerződő, s ezáltal nyereség vagy veszteség kockázatát viselő személyt nevezték (VIRAMGAMI, 2007). A középkorban korábban kockázatot nem viselő, de irányítómunkát végző személyeket illettek ilyen megnevezéssel (HUSTINÉ, 2012). A 18. században CANTILLON (1755) volt az, akinek 1730 körül íródott, posztumusz megjelent művében a vállalkozó a kereslet és kínálat eltéréséből fakadó olcsó vásárlási és drágább eladási lehetőséget kihasználó személyként jelenik meg, aki biztos áron vásárol, de bizonytalan áron értékesít, tehát a bizonytalansággal üzletel, amit MURPHY-LIAO-WELSH (2006) munkájában olvashatunk. Több munkában megemlítsre kerül BEAUDEAU (1797), aki a vállalkozó fogalmát összekapcsolja a kockázatvállalás, tervezés, ellenőrzés és tulajdonlás fogalmakkal (pl. KISS 1996, VIRAMGAMI 2007, HUSTINÉ 2012, SAXENA 2013). Az 1803-as évvel kapcsolatosan J. B. SAY és J. S. MILL neve is megemlíthető, SAY elválasztotta egymástól a vállalkozó nyereségének és a tőkéből származó nyereségnek a fogalmát, míg MILL a vállalkozó szerepei közt szintén az irányítást, felügyeletet, ellenőrzést és kockázatvállalást hangsúlyozta (JAVIER, 2002). A magyar gondolkodásban a Magyar nyelv szótára (CZUCZOR-FOGARASI, 1874, 780. p.) az egyik legkorábbi forrás, amely a vállalkozás fogalmát taglalja, s azt a következőképp definiálja: „*eltökélett rendkívüli*

cselekvés, szándék, melynél fogva vállalkozunk valamire”, míg a vállalkozik kifejezés alatt pedig *„némi bátorságot, erőmegfeszítést igénylő tervnek, munkának végrehajtására eltökéli magát, különösen többedmagával felteszi, hogy valami rendkívülit fog tenni”* meghatározást találunk, nélküli viszont a közgazdasági alapokat. WALKER (1876) szintén megkülönböztette egymástól azokat, akik tőkéjük révén nyereségre tesznek szert (hozamot kapnak) és azokat, akik menedzseri képességeik révén tesznek szert nyereségre. DEFOE (1887) szerint a vállalkozók tervezők (AHMAD-SEYMOUR, 2008). KNIGHT (1921) szerint a vállalkozó előre próbálja látni a piaci változásokat és e szerint cselekedni, tehát a vállalkozó a piac dinamikájából fakadó bizonytalanság viselője, megkülönböztette a kockázat és a bizonytalanság fogalmait (AHMAD-SEYMOUR, 2008).

Látható tehát, hogy a 20. század elejére a közgazdászok nagyjából addig jutottak (nem szintetizálva a megközelítéseiket), hogy a vállalkozó tulajdonol, kockázatot vállal, piaci bizonytalanságot visel el és menedzseri képességeit kihasználva cselekszik (tervez, szervez, ellenőriz), amiért cserébe nyereséget szerez.

A következő lépcsőfokot a vállalkozó fogalmának alakításában SCHUMPETER (1934/1980) megközelítése jelentette, aki szerint a vállalkozó egy innovátor, aki korábban még ki nem próbált technológiákat fejleszt, feladata a „teremtő rombolás”, s ez új termék, új termelési eljárás, új piacra való belépés, új beszállítói forrás vagy anyag/alkatrész és új szervezeti megoldás formájában mehet végbe. A vállalkozó az, aki e tevékenysége által kimozdítja a gazdaságot a statikus helyzetből és a gazdasági fejlődés kulcsszereplője lesz. MADARÁSZ (2014, 23. p.) úgy véli, hogy e vállalkozó meghatározás *„azért bizonyulhatott maradandónak, mert sikeresen ötvözött különböző elméleti nyelveket s azok metaforáit”*. VON MIESES (1949/1996), a neoklasszikus közgazdaságtan osztrák iskolájának képviselője szerint a vállalkozó mindig egy spekuláns, a jövő bizonytalan viszonyaival üzletel és sikere a bizonytalan eseményekre vonatkozó előfeltevéseinek helyességétől függ. WALRAS (1954) a vállalkozót koordinátorként és abritrzsörként jellemezte. HAGGEN (1958) a vállalkozót egy gazdasági embernek tekintette, aki nyereségét innováció révén kívánja maximalizálni. PENROSE (1959) szerint a vállalkozói tevékenység a gazdasági rendszeren belüli lehetőségek beazonosításával együtt jár. McCLELLAND (1961) szerint a vállalkozó energikus, mérsékelt kockázatot vállaló személy. DRUCKER (1964) szerint a vállalkozó maximalizálja a lehetőségeit, változásokat keres és válaszol a kihívásokra, s a vállalkozást sem művészetnek, sem tudománynak, hanem gyakorlatnak tekintette, amely a tudáson alapul és innovációt kíván. KIRZNER (1973) cáfolva SCHUMPETER (1934) állítását úgy vélekedett, hogy a vállalkozó új lehetőségeket vesz észre, s

ezeket kihasználva helyreállítja a piac megbomlott egyensúlyát. SHAPERO (1975) szerint a vállalkozó kezdeményező, társadalmi-gazdasági mechanizmusokat szervező és a kudarc kockázatát is vállaló személy (KISS, 1996).

A megközelítések e szakaszában megfigyelhető, hogy új elemek is megjelentek a definíciókban a korábbiakhoz képest, s ilyenek az innováció, a piac mozgató szereplői, a lehetőségek kiaknázói, a nyereségmaximalizálás.

VESPER (1980) szerint a vállalkozókat a közgazdászok - a termelési eszközök megfelelő koordinálása révén - nyereségszerző tevékenység végzőiként látják, a pszichológusok a változás ügynökeiként tekintenek rájuk, míg a szocialisták szerint a társadalmi igények változtatóiként tekintenek rájuk. PINCHOT (1983) a belső vállalkozókról, a meglévő szervezeten belül vállalkozókról tett említést. LONG (1983) szerint három vonásnak kell szerepelnie a vállalkozó definíciójában: bizonytalanság és kockázat, vezetői kompetencia, kreatív opportunizmus. DRUCKER (1985) egy másik megközelítésében a vállalkozás olyan innovatív tevékenység, amely során az erőforrások új vagyontermelő kapacitással kerülnek felruházásra. HISRICH (1985) szerint a vállalkozás valami új és értékes létrehozásának folyamata, amelyben az időt és erőfeszítést a vállalkozó biztosítja, vállalja a pénzügyi, pszichikai és szociális kockázatot és ezért cserébe pénzügyi és személyes elismerést kap. KOPÁTSY (1983) összekapcsolta a vállalkozást a versenyképességgel, s szerinte csak az a társadalom lehet versenyképes, amelyben nemcsak a gazdaságban, hanem a társadalmi élet minden területén kellő teret kap a vállalkozói szellem, így utalva ezzel a „vállalkozás” nemcsak gazdasági fejlődést, hanem társadalmi fejlődést alakító szerepére is. Ugyanezen elem - a vállalkozók által kiváltott társadalmi megújulás - jelenik meg NAKAUCHI (1997), valamint VAN MIERLO (1996) esetében is, aki a vállalkozások tevékenységre a kormányzati bürokrácia stratégiai menedzsment-innovációjának kiváltójaként is tekintett.

A 20. század végének megközelítései alapján a vállalkozó tehát már nem csak a gazdasági fejlődés, hanem a társadalmi fejlődés mozgatórugója is, megjelenik az innovációval összefüggésben az értékteremtés is és a vállalkozás és a vállalkozó már nem csak közgazdaságtan terepe.

SHANE-VENKATARAMANN (2000) szerint a vállalkozást a lehetőségek forrásainak felkutatása, felfedezésük folyamata és kiaknázása határozza meg. IRELAND-HITT-SIRMON (2003) szerint a vállalkozás kontextus függő társadalmi folyamat, amely során egyének és

csapatok vagyont, jólétet állítanak elő a piaci lehetőségek kiaknázására az erőforrások egyedi kombinálása révén.

A ma használatos definíciók közül SZERB (2010a) kiemelte TIMMONS (1999), WENNEKERS-THURIK (1999), az Európai Bizottság Zöld Könyvét (2003), az OECD (2007), REYNOLDS ET. AL. (2001) és KLAPPER ET. AL. (2008) definícióit. Ezeket a meghatározásokat az 1. táblázatban foglalom össze:

1. táblázat. Szerb László által beazonosított ma is használatos vállalkozás definíciók

Szerző	A meghatározás kulcselemei
TIMMONS (1999)	lehetőség létrehozása, megragadása, érték meghatározás, értéklétrehozás, értékelosztás, kreatív emberi cselekedet
WENNEKERS-THURIK (1999)	képesség és szándék, egyénileg vagy másokkal végzett döntéshozatal (hely, forma, erőforrások, intézmények) új lehetőség bizonytalan környezetben való piaci bevezetésére
REYNOLDS ET. AL (2001)	vállalkozásnak tekinthető az új üzleti egység létrehozási kísérlete
ZÖLD KÖNYV (2003)	gondolkodásmód, gazdasági tevékenység teremtésének és fejlesztésének a folyamata, amelyet kockázatvállalás, kreativitás és/vagy innováció jellemez új vagy működő vállalatban belül
OECD (AHMAD-HOFFANN (2007) által megfogalmazva)	vállalkozó: gazdasági tevékenység létrehozására/expanziójára törekszik új termék/folyamat/piac azonosítása révén értékteremtő céllal vállalkozói tevékenység: emberi cselekedet, értékteremtő céllal végzett gazdasági tevékenység megteremtése/bővítése új termék/folyamat/piac azonosítása révén vállalkozás: vállalkozói tevékenységgel kapcsolatos jelenség
VILÁGBANK (KLAPPER ET. AL. (2010) által megfogalmazva)	gazdasági tevékenység, amely a formális világban valósul meg, formálisan bejegyzett cég keretén belül

Forrás: szerkesztés SZERB, 2010a alapján

ACS – SZERB (2010) a vállalkozást a vállalkozói attitűdök, tevékenység és vállalkozói aspirációk intézményileg beágyazott dinamikus kölcsönhatásának tekintik, s meghatározásukban a vállalkozói attitűd, vállalkozói aktivitás és vállalkozói aspiráció fogalmakat külön is definiálták.

A vállalkozás a francia „entreprende” kifejezésből származtatott, innen került át az angol nyelvbe (entrepreneurship), de az angolban az „undertaking” kifejezés is használatos. A magyar szakirodalomban a vállalkozás és a vállalat fogalmakat gyakran vegyesen használják, erre hívta fel a figyelmet (ROMÁN, 2007), (KÁLLAY – IMREH, 2004), SZERB (2010a) és CHIKÁN (2008, 24. p.) is, aki megkülönbözteti a fogalmakat. Megfogalmazása szerint az üzleti vállalkozás „olyan emberi tevékenység, amelynek célja fogyasztói igények kielégítése nyereség

elérése mellett”, a vállalat pedig *„jogi személyiséggel rendelkező vállalkozás szervezeti kerete*”. Ezzel szemben SZIRMAI (2005) meglátása, aki az „ügyeskedő” kifejezéssel különböztette meg a törvényeket kijátszani kívánókat a gazdasági tevékenységet végző (tőkéjüket piaci körülmények közt kockáztatva jövedelemre szert tevő) vállalkozóktól.

A fenti munkák alapján úgy gondolom, hogy a vállalkozás fogalma és a vállalat fogalma nem egyeznek meg egymással, s külön kezelendők. Az üzleti vállalkozás értékteremtésre irányuló gazdasági tevékenység, amely piaci körülmények (tehát a versenyszabályok és a gazdasági verseny feltételei) közt zajlik, szorosan kapcsolódik az újszerűséghez, a lehetőségek feltárásához és kiaknázásához.

A hatályos szlovák törvények a vállalkozó fogalmát szintén behatárolják. Szlovákiában az 513/1991-es sz. Kereskedelmi törvénykönyv definiálja a vállalkozó fogalmát, s „vállalkozás alatt a vállalkozó által önállóan, saját felelősségére és saját nevében végzett rendszeres gazdasági tevékenység végzését érti, amely haszonszerzés céljával megy végbe. Vállalkozónak tekinthető a törvény alapján:

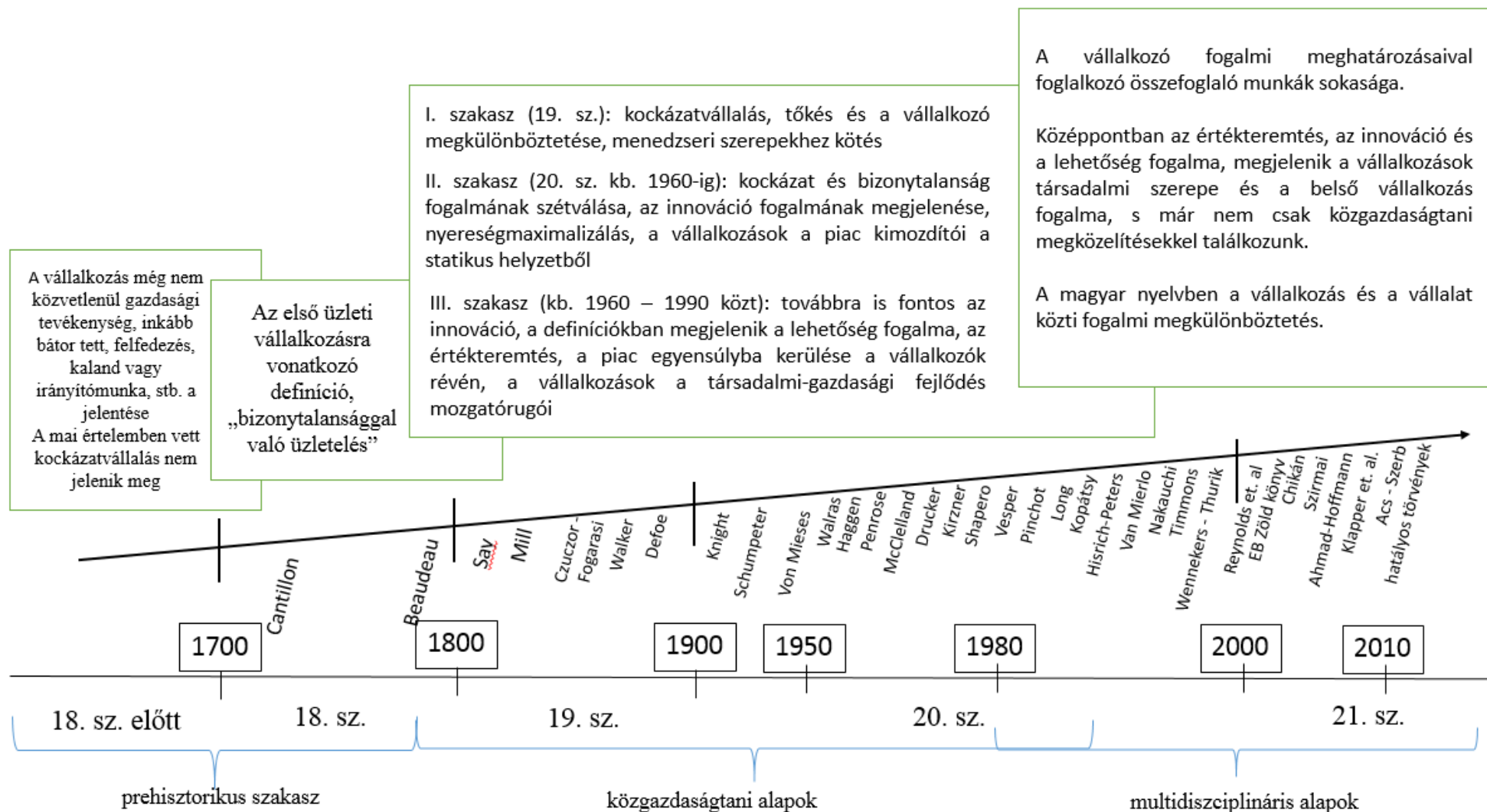
- a) aki szerepel a cégjegyzékben
- b) aki iparüzési engedély alapján vállalkozik,
- c) aki iparüzési engedélytől eltérő, egyedi előírások alapján kiállított engedéllyel vállalkozik,
- d) természetes személy, aki mezőgazdasági tevékenységet végez és a nyilvántartásba egyedi előírás alapján kerül be.” (§2, 513/1991 Tk., Szlovák Kereskedelmi törvénykönyv)

A rendszeresség fogalmának jelentése a gazdasági tevékenység ismétlődését, a gazdasági tevékenység bekövetkezésének valószínűségét jelenti. Önállóság alatt a tevékenységet végző jogi, gazdasági és vagyoni függetlenségét értjük, valamint azt, hogy nem áll alárendelt viszonyban. A saját névben, saját felelősségre végzett tevékenység a vállalkozói tevékenységből fakadó kötelezettségekért való felelést jelenti. A vállalkozás gazdasági célja a haszonszerzés, profitrealizálás (ANTALÍK, 2012). Vállalat fogalma alatt a (törvény céljaira) *„a vállalkozás anyagi, személyes és nem anyagi alkotóelemeinek összességét érti”*(§5, 513/1991 Tk., Szlovák Kereskedelmi törvénykönyv). A magyar jogrendben jelenleg hatályos jogszabályok nem definiálják konkrétan a vállalkozás fogalmát, külön kezelik az egyéni vállalkozó és egyéni cég fogalmát (2009. évi CXV. törvény) és a gazdasági társaságokat (2006. évi IV. törvény), e törvények a működéshez szükséges jogi háttérrel biztosítják, viszont az idézett szlovák törvénykönyvvel szemben fogalmi meghatározást nem tartalmaznak. A KSH (2007) meghatározása érvényben van, s ekképp hangzik: *„a vállalkozás olyan gazdasági egység, amelyik saját nevében, saját felelősségére üzletszerű tevékenységet folytat, a piaci szereplőktől*

tevékenységében és tulajdonában elkülönül, de a piac által azokkal kapcsolatban van, nyereség elérésére törekszik és ennek érdekében kockázatot vállal“.

MURPHY-LIAO-WELSH (2006) munkájukban a vállalkozás fogalmi alakulását három fő szakaszra bontották, miszerint három meghatározó szakasza van a fogalom fejlődésnek – a prehisztorikus alapokon nyugvó (kb. 1770-ig), a közgazdaságtani alapokon nyugvó (a 20. sz. 80-as éveivel bezárólag) és a multidiszciplináris alapokon nyugvó meghatározások (1980-tól). A 2. ábrán e kategorizálást is felhasználva a vállalkozó fogalmának történeti fejlődését és az általam áttekintett szakirodalmat mutatja be. Az áttekintett definíciókból látható, hogy a vállalkozó és a vállalkozás fogalmához folyamatosan adódtak újabb és újabb elemek.

Összegezve a feldolgozott irodalmat elmondhatom, hogy a vállalkozás fogalmi fejlődése során és a mindennapi szóhasználatban el kell különíteni egymástól a vállalkozás és üzleti vállalkozás fogalmát, s meg kell különböztetnünk az üzleti vállalkozás és a vállalat fogalmát, az „ügyeskedés” viszont nem tekinthető vállalkozásnak. *Egy **üzleti vállalkozást** (amely egyéni vagy társas formában is működhet) a definíciók szintetizálása révén a piacgazdaság feltételei közt végzett értékteremtésre irányuló, függetlenül végzett gazdasági tevékenység jellemez, amely célja a nyereségszerzés. A **vállalkozó** a társadalmi-gazdasági folyamatok mozgatórugója, bizonytalansággal és kockázattal jellemezhető piaci környezetben tevékenykedik, lehetőségeket keres és e lehetőségeket az erőforrások újszerű kombinációjával, menedzseri képességeit felhasználva értékteremtő módon aknáz ki. A **vállalat** fogalma eltér az üzleti vállalkozás fogalmától, az üzleti vállalkozói tevékenységvégzésére jogilag önálló, szervezeti keretként értelmezem, elfogadva CHIKÁN (2008) e fogalomra vonatkozó meghatározását.*

2. ábra. A vállalkozó, a vállalkozás és a vállalat fogalmának alakulása a szakirodalomban
Forrás: saját szerkesztés az áttekintett meghatározások alapján

1.2. A kis- és középvállalkozások szektorának definíciói

A kis- és középvállalkozások körének behatárolására tett első kísérlet az 1971-es évből származó Boltoni bizottság jelentésében található meg, ekkor született meg a vállalkozások kvantitatív és kvalitatív jellemzők alapján történő csoportosításának első verziója. A kis- és középvállalkozói szektor lehatárolását statisztikailag ágazonként végezték el az alkalmazottak száma vagy a forgalom nagysága alapján. Egyes ágazatoknál az alkalmazotti létszám (elsősorban a termelő ágazatoknál, feldolgozóipar, kitermelőipar), máshol a forgalom jelenti a jobb megkülönböztetési alapot (kereskedelem és szolgáltatások egyes ágai), de a közúti fuvarozásnál a gépjárművek száma alapján történt a besorolás (TONGE, 2001). A kis- és középvállalati szektor kvalitatív jellemzői pedig a következők a jelentésbe foglaltak alapján (BOLTON, 1971):

- a) a KKV relatíve alacsony részesedéssel bír
- b) a KKV igazgatása a tulajdonos, nem formális menedzsment útján történik
- c) a KKV független, nem része egyetlen nagyobb vállalkozásnak sem.

A definíció kritikáját STOREY (1994) fogalmazta meg, aki ellentmondást vélt felfedezni a kvalitatív (tulajdonos általi irányítás) és a kvantitatív kritériumok közt (egyes iparágakban magas az alkalmazotti létszám-igény).

2. táblázat. Hatályos KKV-meghatározások a világ néhány országában

Ország	Alkalmazottak száma	Egyéb kritérium
Amerikai Egyesült Államok	általánosan max. 500 fő, de iparáganként kivételt képező küszöbértékek (pl. termelés és bányászat max. 500 fő, nagykereskedelem 100 fő)	forgalomkritérium, általánosan 5 mil. USD, amely az ágazat függvényében eltérhet (pl. mezőgazdaság 750 ezer USD, építőipar 35 mil. USD)
Ausztrália	szolgáltatások 20 fő, ipar: 200 fő	forgalomkritérium: 100 mil. USD
Brazília (több definíció) ¹	elkülönülő küszöbérték az iparág és az exportra termelés/hazai termelés függvényében	éves forgalomkritérium, melynek küszöbértéke az iparág és az exportra termelés/hazai termelés függvényében alakul
Japán	iparáganként változó (ipar: < 300 fő, nagykereskedelem és szolgáltatások: <100 fő, kiskereskedelem: < 50 fő)	az alaptőke mértéke, amely szintén iparáganként eltér (ipar: < 300 m. JPY nagykereskedelem < 100 mil. JPY, szolgáltatások és kiskereskedelem: < 50 mil. JPY)
Kanada	max. 499 fő	max. 50 mil. USD
Kína	iparáganként változó, max. 200 főtől (kereskedelem) egészen 3000 főig (pl. építőipar)	forgalom: max 300 mil. RMB mérlegfőösszeg: max. 400 mil RMB (termelésben).
Oroszország	max. 250 fő	forgalom: max 25 mil. EUR

Forrás: saját szerkesztés ACCA, 2010 és HÄNER, 2011 alapján

¹Braziliában nincsen egységes definíció (HÄNER, 2011), ezek közül a SEBRAE - Brazilian service of assistance to micro and small enterprises (2009, 2011) KKV-meghatározása szerepel a táblázatban.

A kis- és középvállalkozások szektorának definíció időben is változnak és térben is eltérőek, a 2. táblázatban a gazdaságilag legfejlettebb és az öt kontinenst képviselő országok definíciói láthatóak.

Az Európai Unióban elfogadott definíció 2003-ból származik, mely a korábbi, 1996-os megfogalmazást váltotta, amely a forgalom és mérlegfőösszeg kritériumok esetében eltérő küszöbértékekben különbözött a napjainkban használatostól. A 2003-as definíció alapján az első teljesítendő kritérium ahhoz, hogy egy gazdasági alany kis- és középvállalkozásnak minősüljön az, hogy vállalkozásnak minősüljön. Ily módon vállalkozásnak minősül a rendszeres gazdasági tevékenységet folytató gazdasági alany, jogi formától függetlenül. Amennyiben az első kritérium teljesül, a vállalkozások három küszöbérték alapján sorolódnak be mikro, kis- vagy középvállalkozás kategóriákba. A vállalkozásokat jellemző három kritérium az alkalmazottak száma, a forgalom és a mérlegfőösszeg nagysága. A küszöbértékeket a 3. táblázat mutatja.

3. táblázat. Az Európai Bizottság KKV – szektorra vonatkozó kvantitatív kritériumai

Vállalkozási kategória	Alkalmazottak száma	Forgalom vagy Mérlegfőösszeg	
mikrovállalkozás	< 10 (0-9)	≤ 2 mil. EUR	≤ 2 mil. EUR
kisvállalkozás	< 50 (10-49)	≤ 10 mil. EUR	≤ 10 mil. EUR
középvállalkozás	< 250 (50-249)	≤ 50 mil. EUR	≤ 43 mil. EUR

Forrás: Európai Bizottság, 2006

Az *alkalmazotti létszámokat* ún. éves munkaerő-egységben kell érteni, ez azt jelenti, hogy az egész évben teljes munkaidőben a vállalkozásnak dolgozók egy egységnek, míg a részmunkaidőben, vagy időnymunkásként dolgozók számát az alkalmazásban töltött időt az egységnyihez arányosítva törtrészként kell beszámítani e kritérium meghatározása során. Anyasági/apasági szabadságon lévők, gyakornoki státusban lévők vagy szakképzés keretében dolgozók nem számítanak bele az alkalmazotti létszámba. Beszámolódnak viszont a tulajdonos-vezetők és olyan partnerek, akik a vállalkozásnál rendszeres tevékenységet végeznek, és pénzügyi haszonra tesznek szert. Az *éves forgalom* a vállalat termékeinek és szolgáltatásainak értékesítéséből származó jövedelmet jelenti mindennemű adótól megtisztítva, így a hozzáadott érték adótól is. A mérlegfőösszeg a vállalat eszközértékével egyenlő. A vállalkozásnak nem kell egyaránt megfelelnie a forgalom és mérlegfőösszeg kritérium felső határértékének is, hanem választhat, hogy melyiket alkalmazza önmaga besorolásánál. Ezen szabály alkalmazását az ágazati forgalom- és mérlegfőösszeg eltérések indokolják.

Az EU-ajánlás az *önálló-, partner- és kapcsolódó vállalkozások* fogalmát is rendezi a KKV-szektor kedvezményezett helyzetével való visszaélések elkerülése érdekében. Önálló vállalkozásnak tekintünk két vállalkozást, ha nem fonódnak össze tulajdonosi kapcsolatok (tulajdonosi részesedés vagy szavazati jogok birtoklása) által 25%-nál magasabb mértékben. Partnervállalkozásnak tekintünk két vállalkozást, ha 25%-tól 50%-ig terjedő mértékben fonódnak össze tulajdonosi kapcsolatok által. Kapcsolódó vállalkozásnak tekintünk két vállalkozást, ha 50%-ot meghaladó mértékben fonódnak össze tulajdonosi kapcsolatok által. Partneri viszony megléte esetén a tulajdonosi részarány mértékében, kapcsolódó viszony fennállása esetén 100%-os mértékben kell a kapcsolódóként érintett vállalkozás adatait a definíció alapján történő besoroláskor figyelembe venni. Az egyes kategóriáknál a pontosabb besorolhatóság érdekében a definíció kivételeket alkalmaz. (Európai Bizottság, 2006)

Értekezésemben a jelenleg hatályos *Európai Bizottság által elfogadott, 2003-as definíciót* tekintem irányadónak.

1.3. A kis- és középvállalkozások szektora, mint heterogén csoport

Értekezésemben a kis- és középvállalkozások szektorának méret szerinti csoportosítására szolgáló meghatározásokat tekintettem át az eddigiekben. Szükségesnek tartom azonban a vállalkozások egyéb csoportosításait is megvizsgálni, ugyanis egy a méretbeli eltérések mellett más jellemzők alapján is csoportosítható elemekből álló sokasággal állunk szemben.

A kis- és középvállalkozásokat leíró jellemző a vállalkozói tevékenység tárgya. Az üzleti vállalkozások tevékenységük tárgya szerinti jellemzésére az ágazati megkülönböztetés, besorolás használatos. A munkámban a kis- és középvállalkozások gazdasági tevékenységük szerinti osztályozásánál az Európai Unió tevékenységi osztályozásának (NACE Rev.2) magyar nyelvű változatát használtam. Az 1893/2006/EK rendelet alapján 2008. január 1-jétől a TEÁOR '08 (4. táblázat) kerül alkalmazásra a gazdasági egységek főtevékenységének meghatározásánál, valamint a gazdasági és társadalmi mutatók számításánál. (KSH, 2015)

A tevékenységi kör és a vállalatméret közt összefüggés mutatkozik. Ez megfigyelhető a vizsgált térségre vonatkozó statisztikai kimutatásaiból is (ld. pl. KSH, 2011), melyek rendre azt bizonyítják, hogy egyes ágazatokban sokkal nagyobb arányban képviseltetik magukat a nagyobb vállalatmérettel (az alkalmazottak száma alapján megítélt) jellemezhető kis- és középvállalkozások, mint más ágazatokban. Ilyen ágazatoknak a termelő ágazatok tekinthetőek (ipar, építőipar, mezőgazdaság), míg a legfeljebb kilenc főt foglalkoztató vállalkozások mintegy

négyötöde valamely szolgáltatási ágban tevékenykedett (pl. kereskedelem, szakmai, tudományos, műszaki tevékenység).

4. táblázat. A TEÁOR '08-as ágazati osztályozási rendszer fő kategóriái

A	Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat
B+C+D+E	Ipar
B	Bányászat, kőfejtés
C	Feldolgozóipar
D	Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás
E	Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés
F	Építőipar
G	Kereskedelem, járműjavítás
H	Szállítás, raktározás
I	Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás
J	Információ, kommunikáció
K	Pénzügyi, biztosítási tevékenység
L	Ingatlanügyletek
M	Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység
N	Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység
O	Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás
P	Oktatás
Q	Humán-egészségügyi, szociális ellátás
R	Művészet, szórakoztatás, szabad idő
S	Egyéb szolgáltatás
A–S	Nemzetgazdaság összesen

Forrás: szerkesztés KSH, 2015 alapján

VECSENYI (2009) négy üzleti modellt különített el. Megkülönböztette a termelő vállalkozások, a kereskedelmi vállalkozások, bérbeadó-szolgáltató vállalkozások és a közvetítő-szolgáltató vállalkozások modelljeit, s üzleti szempontból egy további csoportosítást is kialakított, amely alapján megkülönböztette az *eltartó vállalkozásokat* (a tulajdonosok, alkalmazottak számára megélhetést biztosítanak, inkább személyfüggőek), *eladható vállalkozásokat* (növekedési potenciállal rendelkeznek, inkább tevékenység- és vevőfüggőek) és az *egyéb vállalkozásokat* (se nem eladható, se nem eltartó, inkább elszámolási jellegű vállalkozások). SZERB (2010a) a vállalkozásokat a szakirodalom alapján további három módon csoportosította és jellemezte:

- a) vállalkozói folyamat mentén történő csoportosítás (potenciális, születőben lévő, újonc és tapasztalt vállalkozások), ez a csoportosítás összecseng a Global Entrepreneurship Monitor² (GEM) vállalkozási fázisaira vonatkozó értelmezésével,

²GEM – Global Entrepreneurship Monitor, a London Business School és a Babson College által 1999-ben a vállalkozói aktivitás, aspirációk és attitűdök mérésére kezdeményezett nemzetközi kutatás

- b) kontextuális megközelítés alapján történő csoportosítás (de novo új vállalkozás, belső vállalkozás, vállalatközi vállalkozás, kipörgetett - spin off - vállalkozás, szociális v. közszolgálati vállalkozás),
- c) eredmény szempontú csoportosítás (a vállalkozások egyéni és társadalmi hatások mentén történő csoportosítása, a csoportok a kiváltott társadalmi hatások és az egyéni, vállalkozás szempontjából vett hatások mentén kerülnek csoportosításra, ld. 5. táblázat).

5. táblázat. A vállalkozások eredmény szempontú csoportosítása

Társadalmi/ egyéni hatás		Egyéni hatás		
		Pozitív	Nulla	Negatív
Társadalmi hatás	Pozitív	Hős vállalkozás	Szociális vállalkozás	Katalitikus vállalkozás
	Nulla	Egyéni haszonleső	Nem produktív vállalkozás	Veszteséges vállalkozás
	Negatív	Rabló (destruktív) vállalkozás	Destruktív vállalkozás	Bukott vállalkozás

Forrás: SZERB, 2010a

A vállalkozások egy további típusaként említhetjük a *franchise vállalkozásokat*. A franchise vállalkozás úgy definiálható, mint egy más vállalkozás által már tesztelt üzleti modell alkalmazása. A franchise-jogot adó társaság a franchise szerződés keretében ad felhatalmazást üzleti modelljének alkalmazására (BÁLINT-HAMINGWAY, 2004). E vállalkozástípus esetében különbséget kell tennünk a franchise átadója és átvevője közt, hiszen az átvevő számára a megvásárolt jogok egy „eltartó” vállalkozás létrehozására alkalmasak (s az innováció lehetősége és a függetlenség feltételeinek teljesülése is megkérdőjelezhető esetében), míg a franchise átadó (a franchise-rendszer gazdája) az „eladható” vállalkozás kategóriájába sorolható, tehát növekedési potenciállal bír, s éppen e növekedés megvalósítási stratégiájának része a franchise.

A vállalkozások egy további csoportja a *családi vállalkozások* köre. A családi vállalkozás fogalmára a csoport heterogenitásából kifolyólag nincs egyértelmű meghatározás (CSÁKNÉ FILEP, 2012). Az eltérő fogalmi megközelítésekben olyan közös szempontok jelennek meg, mint a családi tulajdonlás, családi részvétel az irányításban, családon belüli utódlás pl. GERSICK ET. AL. (1997), KELLY-ATHANASSIOU-CRITTENDEN (2000), ASTRACHAN-SCHANKER (2003), SCIASCIA - MAZZOLA (2008), de az EURÓPAI BIZOTTSÁG (2009) is kilencven megközelítést azonosított és értékelt, mielőtt saját verzióját megalkotta, lényegében hasonló tartalmi elemekkel. A családi vállalkozások ugyanakkor sajátosságokkal bírnak a nem családi vállalkozásokkal szemben, s ezek legfőképp az eltérő motivációkban, konfliktushelyzetekben, hatékonyságban és rugalmasságban, utódlási sajátosságokban

mutatkoznak meg (VECSENYI, 2009), (STRÁŽOVSKÁ-STRÁŽOVSKÁ-KROŠLÁKOVÁ, 2008).

A vállalkozások demográfiája további lehetőségeket biztosít a csoportosításra, s ilyen a tulajdonforma, amely alapján megkülönböztethetünk *állami tulajdonú* (az államigazgatás szervei vagy az önkormányzatok általi tulajdonlás, céljuk nyereség szerzés vagy valamilyen közszolgálati feladat ellátása is lehet, így nem feltétlen beszélhetünk esetükben a hagyományos értelemben vett vállalkozásról minden esetben), *magántulajdonban* lévő (esetükben beszélhetünk hazai magán-, külföldi magán- vagy vegyes magántulajdonlásról) és *vegyes tulajdonban* lévő (esetükben keveredik az állami- és a magántulajdonlás) vállalkozásokról.

Egy további, a vállalkozások csoportosítására alkalmas ismérv a vállalkozások jogi forma szerinti csoportosítása. Vállalkozói tevékenységet napjainkban Magyarországon és Szlovákiában a 6. táblázatban összefoglalt formákban lehet folytatni.

6. táblázat. Vállalkozói tevékenység folytatásának jogi formái Magyarországon és Szlovákiában

Ország	Magyarország	Szlovákia (szlovák nyelven)
jogi forma	egyéni vállalkozás	vállalkozás természetes személyként (podnikanie ako fyzická osoba)
	egyéni cég	Szlovákiában nem létező jogi forma
	Közkereseti társaság (kkt.)	verejná obchodná spoločnosť (v.o.s.)
	Betéti társaság (bt.)	komanditná spoločnosť (k.s.)
	Korlátolt felelősségű társaság (kft.)	spoločnosť s ručením obmedzeným (s.r.o)
	Részvénytársaság (rt.)	akciová spoločnosť (a.s.)
	Szövetkezet	družstvo
	EU jogi formák (Európai szövetkezet, Európai részvénytársaság, Európai gazdasági egyesülés)	Európske právne formy (Európske družstvo, Európska spoločnosť, Európske zoskupenie hospodárskych záujmov)

Forrás: saját szerkesztés

Egy további szempont, amely alapján a vállalkozások csoportosíthatóak a növekedési ütem. A vállalati növekedés és a vállalati életciklus közti összefüggésekkel foglalkozó elméletek pl. SALAMONNÉ HUSZTY (2005), ZSUPANEKNÉ PALÁNYI (2007) munkáiban jelennek meg rendszerezve. A növekedési és életciklus elméletek alapján megállapítható, hogy a vállalati növekedés nem feltétlen függ össze a vállalat „életkorával” vagy méretével, hanem főképp a piaci részesedésével. A növekedéssel együtt krízishelyzetek is adódhatnak, mivel a

megnövekedett tevékenységszám irányítási többletfeladatokkal járhat. A főbb elméleteket a 7. táblázat foglalja össze.

7. táblázat. Vállalati életciklus és növekedés közti összefüggések főbb magyarázó elméletei

Szerző	Vállalati életszakaszok	A modell jelentősége
TIMMONS (1990)	<ol style="list-style-type: none"> 1) Kutatás-fejlesztés (indulás előtti 1-3 év) 2) Indulási fázis (indulástól számított 3 év) 3) Korai növekedés (4-10 év) 4) Érettség (11-15 év) 5) Stabilizálás 	az egyes életszakaszokhoz konkrét időszakokat rendel, nem foglalkozik a vállalati hanyatlás szakaszával
ADIZES (1992)	<ol style="list-style-type: none"> 1) udvarlás szakasza: szükségletek kielégítése 2) csecsemőkor: készpénz 3) a fiatalos mozgékonyág: értékesítés és piaci részesedés 4) serdülőkor: profit 5) férfikor: értékesítés és profit 6) stabilitás időszaka: status quo megőrzése 7) arisztokrácia: ROI 8) korai bürokrácia: egyéni túlélés 9) halál: csodák 	élő organizmushoz hasonlítja a vállalatot, s felhívja a figyelmet, hogy minden életszakaszban más szerepel a vállalkozás fókuszában, más a cél.
GREINER (1998)	<ol style="list-style-type: none"> 1) vezetési krízis - növekedés kreativitás révén 2) autonómia krízis - növekedés irányítás révén 3) kontrollkrízis - növekedés delegálás révén 4) bizalomkrízis - növekedés koordináció révén 5) folyamatosság krízis - növekedés együttműködés révén 	a növekedést irányítási ciklusok meglétével magyarázta, a növekedés következtében krízishelyzetek lépnek fel, konkrétan megnevezi a növekedés forrását, mely az irányítás területéről érkezik.

Forrás: szerkesztés SALAMONNÉ HUSZTY, 2005 és ZSUPANEKNÉ PALÁNYI, 2007 alapján

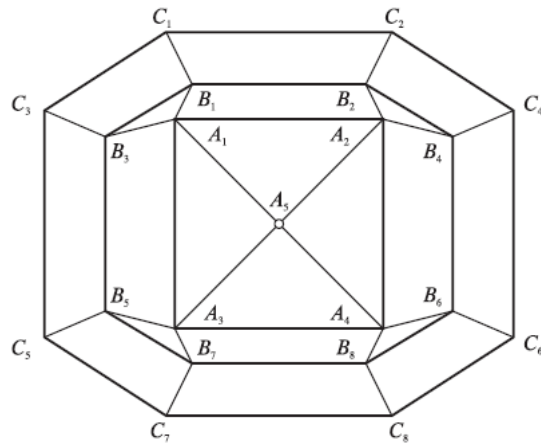
Értekezésemben a vállalkozások e különböző csoportosítási lehetőségei a primer kutatás lefolytatásánál és az eredmények értelmezésénél kapnak szerepet.

1.4. A vállalkozói (üzleti) környezet meghatározásai és minőségének mérése

A vállalkozói (üzleti) környezet (szlovákul podnikateľské prostredie, angolul business environment/business climate kifejezésekkel találkozhatunk), számos meghatározása megegyezik abban, hogy minden olyan tényezőről beszélünk, amely a vállalkozás működésével kapcsolatban áll. KOVÁČ-SABADKA-KOVÁČOVÁ (2003) nagy jelentőséget tulajdonítanak a vállalkozás környezetének, mivel a vállalkozástól függetlennek (közvetlenül nehezen befolyásolhatónak) tartják, mikro-, illetve makro- (külső) környezetre bontják. A külső vállalkozói környezetet gazdasági, társadalmi, politikai és egyéb infrastrukturális feltételeként összegzik, melyek valamennyi vállalkozás létezését, hatékonyságát és döntéshozatali folyamatait befolyásolják. BÁLINT-HAMINGWAY (2004, 45. p.) a külső környezet alatt minden olyan tényezőt ért, „*amely hatást gyakorol a vállalkozás működésére, eredményességére és így jövőjére*”. A külső környezet tényezőit tehát nem közvetlenül jelentkezőnek, hanem valamely vállalkozói tevékenység általi érintetthez és annak elvárásaihoz kapcsolódónak tekintik. A külső környezet mellett továbbá iparági környezetet is definiál. IMREH ET. AL. (2008, 3. p.) szerint „*a vállalat környezete nem más, mint azon tényezők, szervezetek, személyek dinamikusan változó összessége, melyekre a vállalat, a vállalat szereplői gazdasági tevékenységük során közvetve, vagy közvetlenül hatással vannak, s amelyek közvetve vagy közvetlenül ugyancsak hatást gyakorolnak a vállalatra. A vállalat környezetét statikus csoportosítással belső, illetve külső környezeti elemekre bonthatjuk*”. CHIKÁN (2008) kontingenciaelméleti megközelítést alkalmazva a vállalat környezetét külső és belső környezetre bontja.

E meghatározások és alkalmazott definíciók PORTER (1990) empirikus vizsgálatán nyugvó makrogazdasági (ún. gyémánt-modelljén), valamint mikrogazdasági (öttényező-, vagy öt erő-modell) modelljén, s ezek összekapcsolódásain alapulnak, ebből vezetik le a stratégiaalkotás során figyelembe veendő (ható) tényezők csoportjait. PORTER modelljeiben alapvetően a lokális üzleti környezetben megfelelő bázisra találó nemzetközi versenyben is sikeres vállalatokra vezeti vissza a nemzetek versenyelőnyeit. A modell - annak számos kritikája (lásd. pl. COYNE-SUBRAMANIAM, 1996) nyomán - továbbfejlesztésre került más szerzők pl. RUGMAN-D`CRUZ (1993) által kettős-gyémánt modellé, vagy HOVÁNYI (1999) által hármas gyémánt-modellé s később PORTER (2000) is továbbfejlesztette modelljét, főképp a lokalitás szerepének kihangsúlyozása irányába. HOVÁNYI (1999) a hármas gyémánt (3. ábra) három szintjeként a (A) vállalat országának gazdasági tendenciáit, (B) a tendenciák okait, (C) a globális összefüggéseket nevezte meg.

3. ábra. A Hoványi Gábor által hármas gyémánttá továbbfejlesztett Porter-féle gyémánt modell
 Forrás: HOVÁNYI, 1999, 1017 p.

A modell tényezőinek mérésére Hoványi támpontokat nyújt, de egyúttal felhívja a figyelmet a mérés nehézségére is, továbbá arra, hogy az elemek módosulása a változás diffúzióját indíthatja el a modell egészében, hatásláncok indulhatnak el a változások hatására és az elemek súlya is módosulhat. A modell egyes szintjeinek tényezőit a 8. táblázat foglalja össze.

8. táblázat. A hármas gyémántot alkotó tényezők szintenkénti bontásban

(A) a nemzetgazdaság tendenciái	(B) a nemzetgazdaság tendenciáinak okai	(C) globális környezet
A1: a nemzetgazdaság növekedése	B1: a nemzetgazdaság struktúrája	C1: természeti erőforrások
A2: a munkanélküliség mértéke	B2: a beruházások nagysága és összetétele	C2: demográfiai sajátosságok, kulturális állapotok és folyamatok
A3: az infláció	B3: állami gazdaságpolitika és gazdaság szabályozás	C3: műszaki fejlődés trendjei
A4: a gazdaság egyensúlya	B4: gazdaságirányítás intézményrendszere	C4: globális színterek erőközpontjai
A5: nemzetközi versenyképesség (cserearány mutatók)	B5: a gazdaság részvétele a nemzetközi munkamegosztásban	C5: pénzügyi rendszer folyamatai
	B6: az infrastruktúra fejlettsége	C6: globális kommunikáció
	B7: innovációs készség és képesség	C7: nemzetközi óriásvállalatok és a hálózatok helyzete
	B8: munka- és minőségi fegyelem	C8: társadalmi méretű értékváltozások

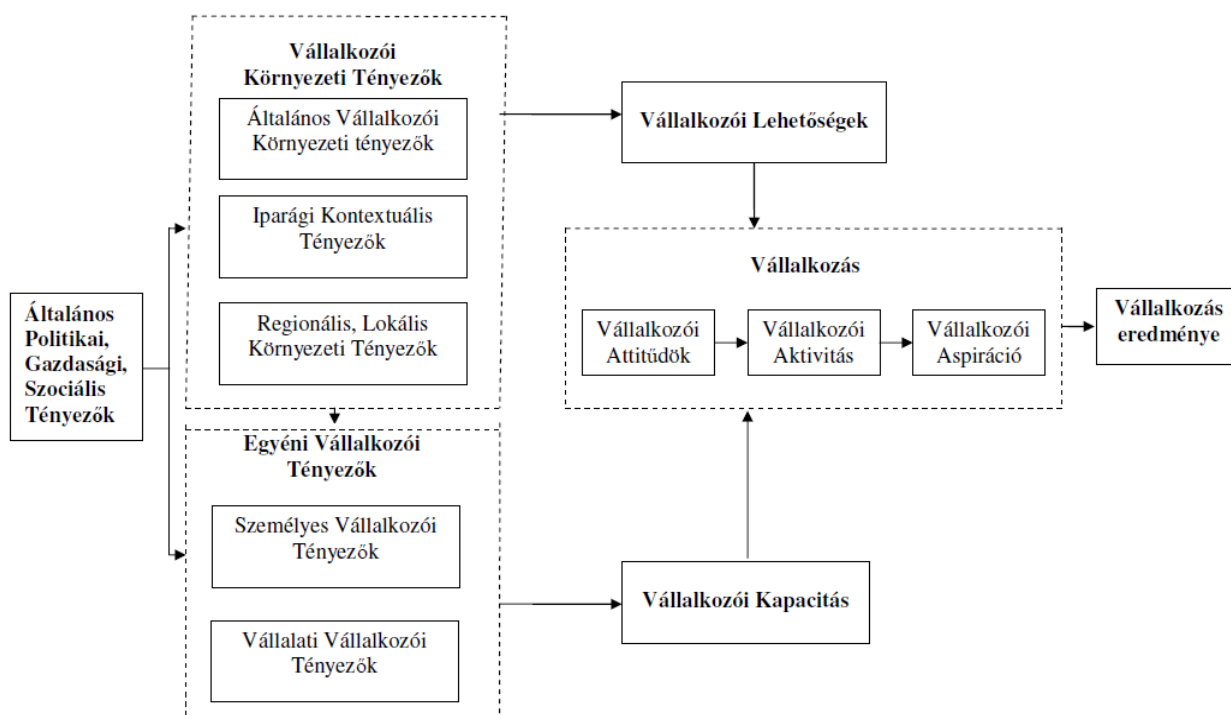
Forrás: szerkesztés HOVÁNYI, 1999 alapján

HOVÁNYI (1999) a (nagyvállalati) kontingenciamodelljében a vállalat környezetében elkülönült szinteken (globális szint, a vállalat piacának szintje, országos szint, régiószint)

megjelenő háttérkörnyezet leírására szolgáló befolyásoló tényezők (gazdasági, műszaki, politikai, társadalmi) találhatóak, melyek közvetlenül vagy a vállalati érintettekén keresztül fejtik ki befolyásoló hatásukat. Ennek megfelelően a vállalati versenyképesség modelljéhez kapcsolt menedzsmentmódszerek esetében a külső környezet jellemzésére a STEEPLE elemzés elemeinek alkalmazását ajánlja mind a nemzetközi, mind a hazai környezet leírására, s a betűszó alatt a társadalmi (S), technikai (T), gazdasági (E), környezetgazálkodási (E), politikai (P), jogi (L), képzési (E) tényezők halmazát érti. Más, jelenlegi STEEPLE megközelítések a képzési dimenzió helyett etikai (E) dimenziót említnek pl. KEW – STREDWICK (2005), SLOMAN (2008).

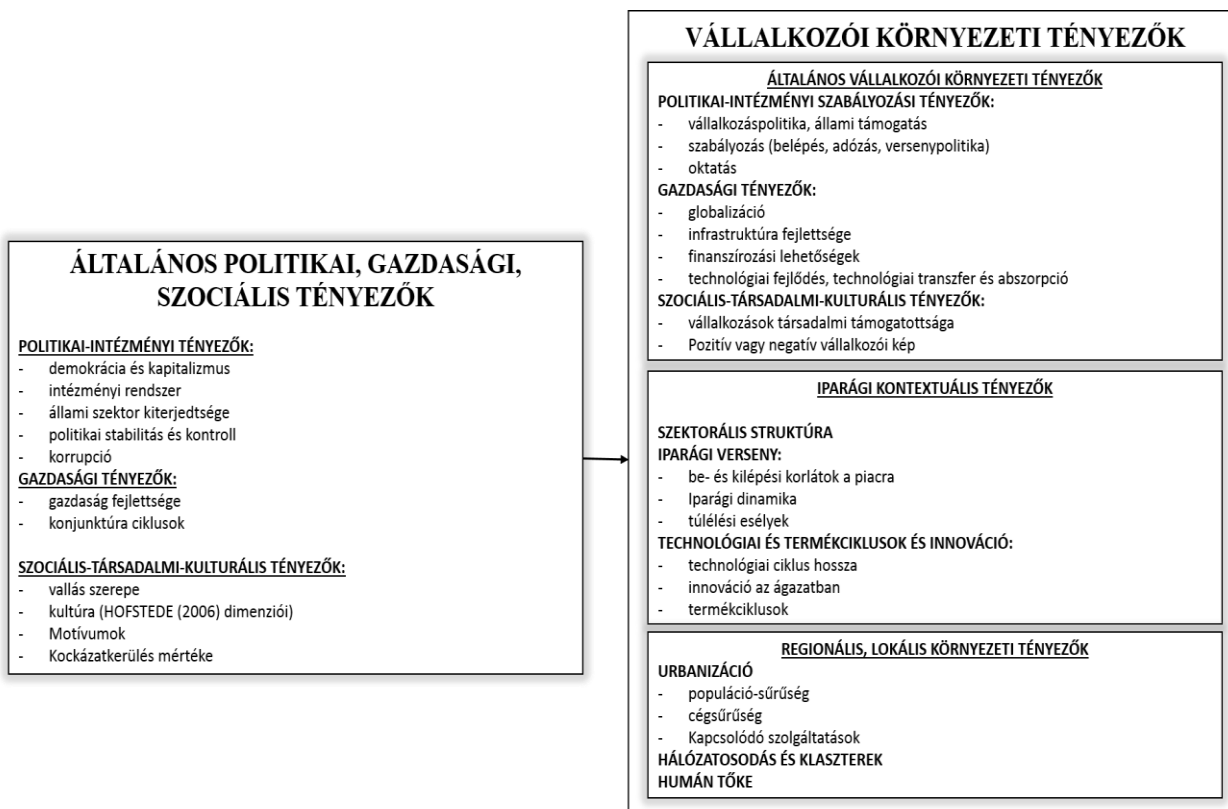
SZERB (2010a) munkájában, s a vállalkozás koncepcionális modelljében (4. ábra) vállalkozó környezeti tényezőket és egyéni vállalkozó tényezőket különböztet meg, melyekre általános politikai, gazdasági és szociális tényezők hatnak, s a vállalkozó környezeti tényezők befolyásolják az egyéni vállalkozó tényezőket is. A vállalkozó környezet tényezőit az alapján csoportosítja, attól függően, hogy milyen szinten találhatóak:

- a) általános vállalkozó környezeti tényezők (országos vagy nemzetközi szint),
- b) iparági kontextuális tényezők,
- c) regionális, lokális környezeti tényezők.

4. ábra. A vállalkozás koncepcionális modellje Szerb László értelmezésében
 Forrás: SZERB, 2010a, 44. p.

SZERB (2010a) a vállalkozás koncepcionális modelljében az 5. ábrán felvázolt tényezőkkel foglalkozik a témám szempontjából fontos környezeti tényezők csoportjaiban.

5. ábra. Általánosan ható és a vállalkozói környezet szintjein ható környezeti tényezők
 Forrás: szerkesztés SZERB, 2010a, 48-66. p. alapján

Értekezésemben a **vállalkozói környezet** fogalma alatt olyan tényezők összességét értem, melyek befolyással bírnak valamennyi vállalkozás működésére. Ezen tényezők eltérő szinteken jelentkezhetnek (globális, nemzetgazdasági, iparági és regionális-lokális) és eltérő csoportokba tartozhatnak (társadalmi, technológiai, gazdasági, politikai, jogi, környezeti, etikai). **Egy vállalkozás környezete** pedig értelmezésemben nem más, mint a gazdasági tevékenységének szempontjából dinamikusan változó, külső és belső elemekre bontható tényezők és érintettek körének összessége, amely hatást fejt ki a vállalkozás működésére, vagy amelyekre a vállalkozás fejt ki hatást működésével. Az alfejezet további célja a vállalkozói környezet minőségének mérésére eddig alkalmazott mérési módszerek áttekintése, különös tekintettel a mérések során vizsgált tényezőkre. A kifejezetten a vállalkozói környezet minőségét mérő módszerek közül az alábbi vizsgálatokat tekintettem át:

- a) Világbank csoport: Ease of Doing Business felmérés
- b) Global Entrepreneurship Monitor
- c) Szlovák Vállalkozások Szövetsége – Vállalkozói Környezet Indexe
- d) Szlovák Vállalkozások Szövetsége – Szlovák Regionális Vállalkozói Környezet Indexe
- e) Szlovák Kis- és Középvállalkozásfejlesztési Nemzeti Ügynökség - Városok vállalkozói környezeti indexe

a) Világbank csoport: Ease of Doing Business felmérés

A Világbank csoport Ease of Doing Business megnevezésű felmérése a szabályozói környezetet vizsgálja a világ 189 országában. A felmérés tíz tényezőt vizsgál elsősorban az adminisztratív lépések számát, az időigényességet és a költségek szempontjából (World Bank Group, 2014). A projektben vizsgált tényezők:

- vállalkozás indításának folyamata,
- építkezési engedély megszerzésének folyamata,
- az elektromossághoz való hozzájutás folyamata,
- tulajdon bejegyzésének folyamata,
- hitelhez való hozzájutás folyamata,
- befektetők védelme,
- határon átnyúló kereskedelem,
- adónemek száma és mértéke,
- szerződésből származó jog érvényesíthetősége,
- fizetéseketelenség orvoslása.

b) Global Entrepreneurship Monitor (Globális Vállalkozói Monitor)

GEM – Global Entrepreneurship Monitor, a London Business School és a Babson College által 1999-ben a vállalkozói aktivitás, aspirációk és attitűdök mérésére kezdeményezett nemzetközi kutatás. A GEM kutatás két kiegészítő eszközt használ (APS – Adult Population Survey és NES – National Expert Survey). Az APS a vállalkozóra, mint egyénre fókuszál, míg a NES a vállalkozás keretfeltételeire fókuszál, kilenc fő területen (GEM, 2015):

- finanszírozás,
- kormányzati politika,
- kormányzati programok,
- vállalkozások oktatása és képzése,
- K+F transzfer,
- kereskedelmi infrastruktúra,
- belső piaci nyitottság,
- fizikai infrastruktúra és szolgáltatások,
- kulturális és társadalmi normák.

c) Szlovák Vállalkozások Szövetsége: Vállalkozói Környezet Indexe

A Szlovák Vállalkozások Szövetsége (Podnikateľská Aliancia Slovenska) által vizsgált Vállalkozói Környezet Indexe 2001-től kerül összeállításra, kérdőíves felméréssel

negyedévenként kerül értékelésre a vállalkozói környezet minőségének alakulása. 33 paramétert tartalmaz három kategóriába csoportosítva (9. táblázat).

9. táblázat. A Szlovák Vállalkozási Szövetség által összeállított Vállalkozói Környezet Indexének paraméterei

ALCSOPORTOK MEGNEVEZÉSEI		
<i>Szabályozói környezet</i>	<i>Egyéb környezeti tényezők</i>	<i>A vállalkozás hatása a vállalkozói környezetre</i>
Politikai rendszer működése	Gazdaságpolitika, információk elérhetősége	A vállalkozás küldetésének, céljainak elérése
Kereskedelmi kapcsolatokat alakító szabályozás	Bürokrácia, hivatali ügyintézés, kimutatások	A vállalkozás teljesítményének, termelékenységének, nyereségességének alakulása
Munkajogi szabályozás	Hivatali korrupció	Vezetés, humán-erőforrások menedzsment
Adók és díjak szabályozásai	Gazdasági- és szervezett bűnözés	Technológiai fejlődés, termék- és szolgáltatásminőség
Társadalombiztosítási járulékok szabályozása	Állami gazdálkodás hatékonysága, támogatásokhoz való hozzáférés	Likviditás, cash-flow, kötelezettségteljesítés
Versenyjogi szabályozás	Árstabilitás	Fellépés, konfliktuskezelés az üzleti kapcsolatokban
Csőd- és felszámolási szabályozás	Valutaárfolyam stabilitása és kiszámíthatósága	Foglalkoztatás, jutalmazási rendszer, szociális programok
A szabályok érthetősége, hasznossága és állandósága	Finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés (hitel, tőkepiac)	Természeti környezethez való viszony
Jog előtti egyenlőség	Infrastruktúra minősége (közlekedés, telekommunikáció)	Transzparencia, nyilvánosság előtti fellépés, imázs
Jogérvényesíthetőség	Termelési inputok minősége és elérhetősége, munkaerő elérhetősége	A régió támogatása, jólékonyság
Állami intézmények működése (földhivatal, adóhivatal..)	Megbízhatóság, üzleti partnerek pénzügyi fegyelme	
Határon átnyúló kereskedelem szabályozása		

Forrás: szerkesztés PAS, 2015 alapján

d) Szlovák Vállalkozások Szövetsége: Szlovák Regionális Vállalkozói Környezet Indexe

A Szlovák Vállalkozások Szövetségének egy másik, a vállalkozói környezet minőségét mérő indexe a Regionális Vállalkozói Környezet Indexe. Az index célja, hogy rámutasson a

vállalkozói környezetben meglévő regionális különbségekre. Az index Szlovákia járásainak szintjén került kiértékelésre (eddig összesen egy alkalommal). Egy főindex és négy részindex (és az ezen belül azonosított nyolc pillér) keretében összesen 106 egymástól független mutató (ld. M2. melléklet) szerepel az indexben (HAJKO-KLÁTIK-TUNEGA, 2010).

e) Szlovák Kis- és Középvállalkozásfejlesztési Nemzeti Ügynökség (Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania, NARMSP): Városok vállalkozói környezeti indexe

A Szlovák Kis- és Középvállalkozásfejlesztési Nemzeti Ügynökség egyszeri vizsgálatában a városok vállalkozói környezetét mérte fel, s módszertanában kérdőíves felmérésének eredményeire és egyéb adatbázisokra támaszkodva rangsorolta a szlovákiai városokat a vállalkozói környezetük alapján. A vizsgálat során négy fő témakörbe csoportosították a tényezőket (ld. M3. melléklet) és a hozzájuk rendelt mutatókat, melyek a lokális vállalkozói környezet minőségét befolyásolják vagy érzékeltetik (NARMSP, 2010).

A szakirodalom feldolgozása után megállapítható, hogy a vállalkozói környezet a globális, nemzetgazdasági és regionális/lokális környezet tényezőiből tevődik össze, s a vizsgálatok során megfigyelt tényezőket **a vállalkozói környezet tényezőinek azonosításához** használtam fel, s kiértékelésük után részben e tényezők szintézise nyomán állítottam össze a kutatás során alkalmazott kérdőívet.

1.5. A versenyképesség fogalmának dimenziói és meghatározásai

A versenyképesség fogalma gyakran használt fogalom, de a fogalom tartalma, értelmezése nem tisztázott, így a mindennapi életben a kommunikáció során ebből fakadóan számos félreértés keletkezik. A versenyképesség fogalmáról a szakirodalomban számos megfogalmazás és nagyszámú összefoglaló munka született, pl. MAJOROS (1996), TÖRÖK (1999), CZAKÓ (2000), LENGYEL (2003a), BORSI (2005), CHIKÁN - CZAKÓ (2009), NÉMETHNÉ (2009), SOMOGYI (2009), SZERB (2010b), CSATH (2010).

A leggyakoribb versenyképesség fogalmával kapcsolatos értelmezésbeli problémák a gyakorlatban abból fakadnak, hogy a versenyképesség értelmezésének különböző dimenziói figyelhetőek meg, melyeket tanulmányában SIGGEL (2007) foglalt össze:

- *Mikro-, mezo-, illetve makroszintű értelmezések:* az e típusú megközelítéseknel elhatárolódnak egymástól azok a szintek, melyekre az adott értelmezés megfeleltetődik. A makroszintű versenyképesség a nemzetgazdaság szintjén, vagy regionális szinten értelmeződnek. Az ágazati szint mezoszintnek tekinthető, de a vállalati szintű versenyképesség értelmezésekhez hasonlóan mikroszintű megközelítéshez tartozónak tekintik ezeket az értelmezéseket.
- *Egy- illetve többdimenziós megközelítések:* a megközelítések csoportosításának alapja a versenyképesség mérésével áll összefüggésben és az alapján sorolható az egy-, illetve többdimenziós csoportba egy megközelítés, hogy a versenyképesség alakulásának mérése során hány tényező figyelembe vételére kerül sor.
- *Statikus illetve dinamikus megközelítések:* e dimenzió alapján a megközelítések az alapján csoportosíthatóak, hogy egy adott időpillanatra értelmezik-e a versenyképességet, vagy egy időszak figyelembe vételével közelítik meg a versenyképesség mérését.
- *Determinisztikus és sztochasztikus jelleg, „ex post” illetve „ex ante” jelleg:* e dimenzió mentén az különbözteti meg egymástól a megközelítéseket, hogy a versenyképességet a múltbeli teljesítmény alapján való meghatározottság, vagy a jövőre vonatkozó potenciál szemszögéből közelíti-e meg szerző.

Pozitív vagy normatív jelleg: a versenyképesség értelmezéseknél megjelennek olyan megközelítések, melyek a közgazdaságtan módszertani eltéréséből fakadóan a tényfeltárássra törekednek, míg egyes megközelítések előíró jelleggel bírnak, vagyis megoldáskeresésre, előírásra törekszenek. További dimenzióként értelmezhető a CZAKÓ (2000) értekezésében megjelenő *közgazdaságtan és gazdálkodástan irányából történő megközelítés-csoportosítás*,

melyek alapfeltevései okozzák a szemléletbeli különbségeket. E dimenziókat és megközelítéseket ragadta meg SOMOGYI (2009) és készítette a versenyképesség fogalmának alakulásával kapcsolatosan áttekintő táblázatot, összegzésképp a versenyképességet termék-, illetve vállalati szinten értelmezhető fogalomnak tekinti, regionális és nemzetgazdasági szinten fenntartható növekedésre való képesség, illetve fejlődési képesség kifejezéseket tart értelmezhetőnek, majd saját termék- és vállalati szintű versenyképesség-definíciókat alkotott.

A versenyképesség fogalmának megközelítését ENDRÓDYNÉ (2011) a verseny kifejezés értelmezésével kezdi. A Magyar Értelmező Szótár segítségével, a verseny fogalmának és értelmének feltárásával arra jut, hogy a verseny *„két vagy több szereplő egymással szembeni előny szerzése körülhatárolt szabályok szerint”*, a verseny további meghatározásai a *„termelők gazdasági harca egymás ellen”, „olyan vetélkedés, küzdelem, amelyben a résztvevő egyének v. csoportok a többieket le akarják győzni”*. Kiegészítve gondolatmenetét a képesség fogalma *„az eredményes tevékenység belső feltételeit, a mozgósítható belső erők összességét takarja”*.

BARAKONYI (2010, 5. p.) szintén a Magyar nyelv értelmező szótárának megfogalmazásából indul ki, miszerint *„a versenyképesség olyan kiváló képességek, lehetőségek megléte, amelyek alapján a győzelem, a siker reményében vehetünk részt”*. A MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR (2006) a versenyképes fogalmat általánosan olyan valamire érti, *„ami a siker reményével vehet részt valamely versenyben”*, a verseny fogalma pedig *„a termelők gazdasági harca egymás ellen a haszonért, piacokért”* megfogalmazással illetett. A MAGYAR NAGYLEXIKON (2004, 381. p.) versenyképesség alatt *„egy termék, márka, cég v. ágazat, esetleg ország olyan tulajdonságainak összessége, amely piacképességét, piaci helyzetét jellemzik, erősítik vagy megőrzik”*.

A versenyképesség gazdasággal összefüggésben vett fogalmi meghatározásának témakörében kétségkívül a legfontosabb kérdés, hogy mely eltérő „szinteken” értelmezhető fogalom, már az eddig ismertett megfogalmazások is jelzik, hogy az eddigi kutatások nem szolgáltattak megfelelő választ.

A versenyképesség irodalmának közgazdaságtudományi iskolájához tartozó statikus, nemzetek „versenyképességét” magyarázó klasszikus közgazdászok közül SMITH (1776) „abszolút előnyökön”, RICARDO (1817) „komparatív előnyökön” nyugvó nemzetközi kereskedelem-elméletét, valamint a komparatív előnyök modelljét továbbfejlesztő HECKSCHER és OHLIN (1933, 1981) esetében a nemzetközi kereskedelemben bekapcsolódó specializálódás és az ebből fakadó jólétnövekedés említhető közös pontként. A modellek számos kritikát kaptak már (pl. Leontieff-paradoxon), statikusak és sok korlátjuk (tökéletes piac feltételezése, vámkorlátozások nem létezése, nemzetközi kereskedelem költségeinek létezése, stb.) fogalmazódik meg (BAKÁCS, 2003). Mindenesetre az említett modellek több új elméleti irány születését segítették

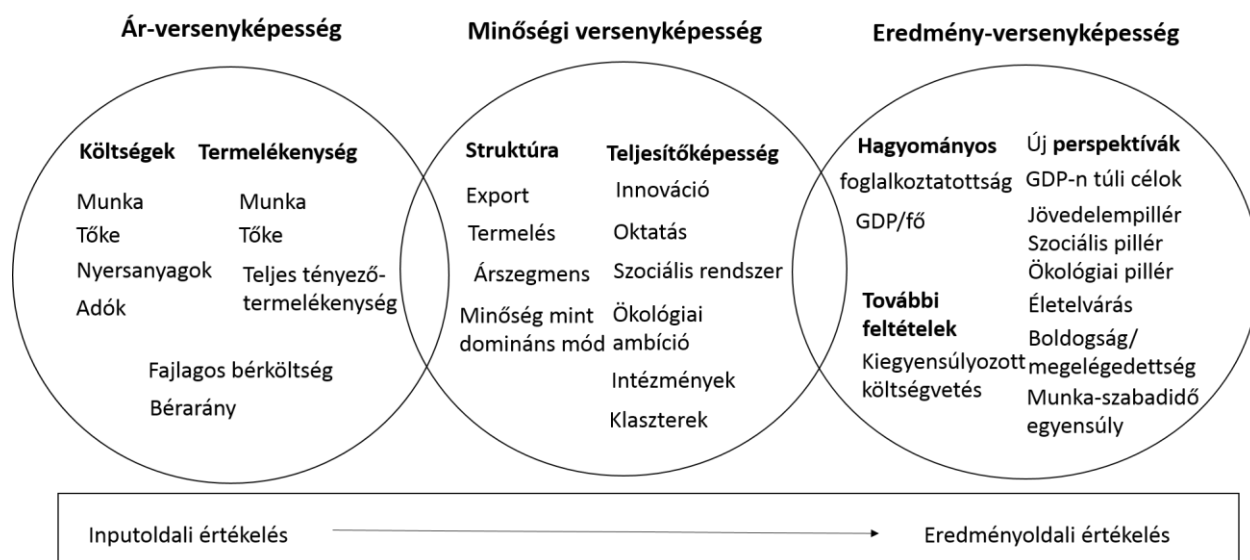
elő, ilyenek a neofaktor elméletek (tőke- és munkatényező további bontása, új tényezők, mint pl. a technológiai fejlődés bekapcsolása), neotechnológiai elméletek (termékciklus elmélet, technológiai szakadék fogalma), továbbá a gazdasági fejlettséghez kötődő intra- és interindusztriális nemzetközi kereskedelmi kapcsolatok elméletei (MAJOROS, 1996).

A versenyképesség meghatározások sorában PORTER (1990) forradalmi újításként a komparatív előnyökkel szemben a kompetitív előnyöket hangsúlyozza, meghatározása ágazati/vállalati szintre vezeti vissza a versenyképességet, de később regionális és nemzetgazdasági irányba fejlesztette megközelítését tovább (PORTER, 2008), nemzetgazdasági szinten a termelékenység alakulását tekinti a versenyképesség alapjának, s a kormányzat számára a feltételek, környezet biztosítását tartja feladatnak, továbbá klaszter-alapú gazdaságfejlesztést javasol modelljében. A Porter-féle gyémánt modell alapján a nemzetek kompetitív előnyét a hazai gazdasági környezet négy összefüggő adottsága teszi lehetővé – a tényezőellátottság, keresleti viszonyok, kapcsolódó és beszállító iparágak és a vállalati stratégia, struktúra és verseny -, melyeket belső tényezőnek tekint, külső tényezőként a kormányzat szerepét és a véletlen szerepét nevezi meg. Porter gyémánt-modelljét később többen is továbbfejlesztették, pl. HOVÁNYI (1999) (ld. 3. ábra). A versenyképességet időben változónak, dinamikusnak tekinti, az országokat négy fejlődési csoportba sorolja - melyeken belül különböző utat járnak be, előreléphetnek, de vissza is eshetnek, vagy akár fokozatokat is átugorhatnak:

- a) termelési tényezőkön alapuló,
- b) beruházásokon alapuló,
- c) innováció vezérelt,
- d) jóléten alapuló gazdaságok.

Az USA-ban a Ronald Reagan elnök által létrehozott Ipari Versenyképességi Bizottság 1985-ös jelentésében a nemzeti versenyképességet *„annak fokaként értelmezték, hogy szabad és fair piaci körülmények közt milyen mértékben képes a nemzetközi piacok próbáját kiálló termékek és szolgáltatások előállítására polgárai reáljövedelmének fenntartása és növelése mellett”* (PCOIC, 1985). D'TYSON (1992) finomított a nemzeti versenyképesség megfogalmazásán: *„a nemzetközi piacok próbáját kiálló termékek és szolgáltatások előállítási képessége, miközben a polgárok életszínvonala nő”*. Az Ipari Versenyképességi Bizottság definícióját vette alapul az OECD is, ám a versenyképességet valamennyi szintre (vállalati, ágazati, regionális, nemzetgazdasági szintjére) értelmezve olyan képességként jeleníti meg, amely a nemzetközi versenyben megmérettetve relatív magas termelési tényező-megtérülést és relatíve magas foglalkoztatottsági szintet tesz lehetővé fenntartható módon (WYSOKINSKA, 2003). A német

szakirodalomban a nemzetgazdasági szintű versenyképesség koncepciót MITSCHKE (2000) igyekezett rendszerezni, s külgazdaságra orientált, reáljövedelem növekedésre orientált, nemzetgazdasági alkalmazkodóképességre orientált megközelítéseket és a telephely választási viták keretében született megközelítéseket azonosított be, munkája főleg TRABOLD (1995) munkájára alapozódott, aki az exportértékesítési képességben, termelési tényező vonzó képességben és innovációs képességben látta a versenyképesség alapjait. Az AIGINGER-LANDESMANN (2002) szerzőpáros a versenyképességi vizsgáldást nemzetgazdasági szempontból négy különböző szinten látja, s ebből az első kettőn vizsgáldott. A négy szint az egy főre eső jövedelem és a foglalkoztatottság növelési képességben (1. szint), egy adott időperiódus tekintetében, oly módon, hogy a kiinduló állapothoz képest vizsgáljuk a fejlődést (2. szint), rendszerszerű megközelítésben, ahol megjelennek pl. az oktatási, szociális, egészségügyi rendszer, környezetvédelem, stb. (3. szint) és a jóléti felmérések szintjén (4. szint). AIGINGER évtizedes munkássága alatt továbblépett a 4. szint irányába (AIGINGER, 2006), s ma már jólétszemponitú definíciót képvisel. AIGINGER – BÄRENTHALER - SIEBER - VOGEL (2013) munkájában a versenyképességet egy ország (régió, térség) számára GDP-n túli célok nyújtásának képességét tekinti. A versenyképesség javításának input- és eredményoldali megközelítését tárgyalja, ár-, minőség- és eredmény versenytényezőket megkülönböztetve (6. ábra).

6. ábra. Egy új fókuszú versenyképesség megközelítés
 Forrás: AIGINGER - BÄRENTHALER-SIEBER – VOGEL, 2013

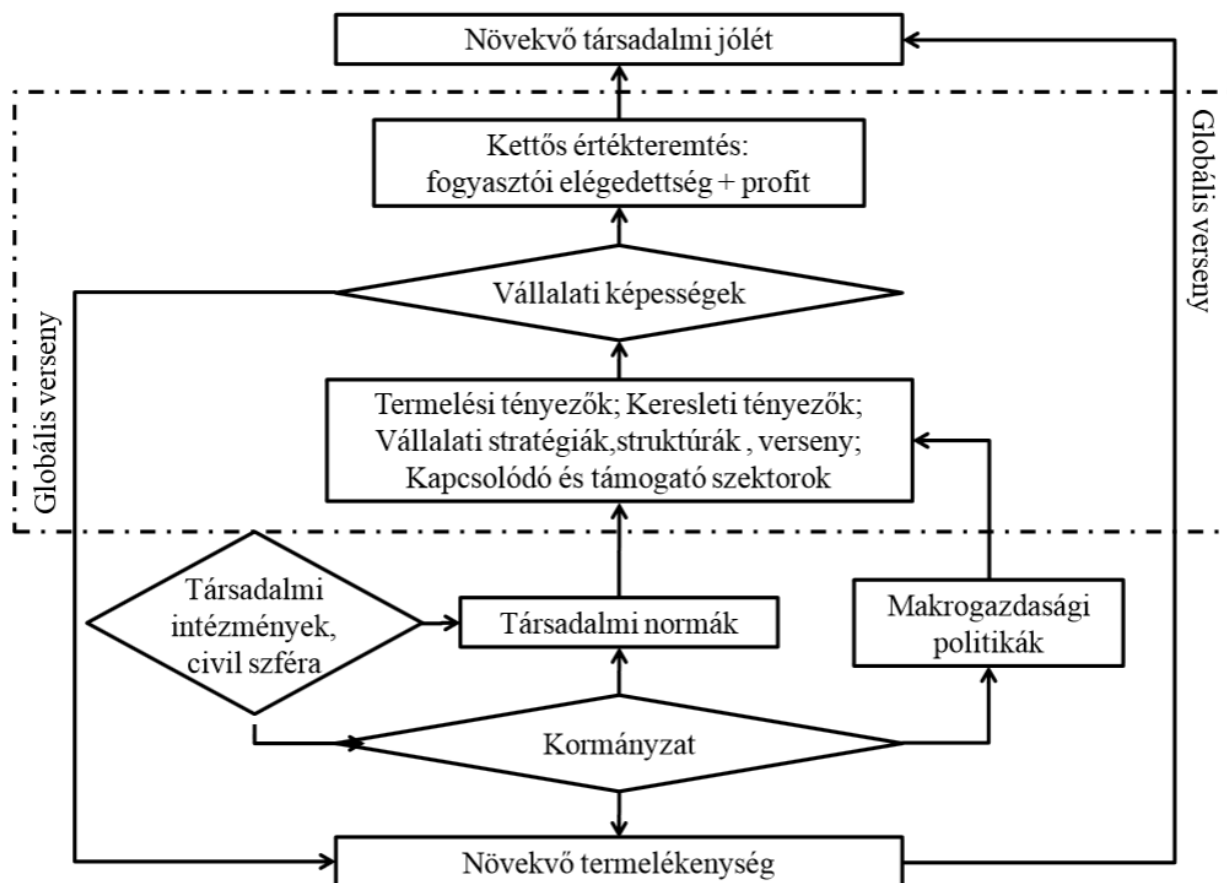
Az egyik legsarkalatosabb véleményt KRUGMAN (1994) fogalmazta meg, miszerint a versenyképesség fogalma körül „veszélyes megszállottság” van kialakulóban, értve ezt a nemzetek versenyképességének viszonylatában, s három fő veszélyforrásként az állítólagos

versenyképesség fokozására fordított pazarló állami kiadásokat, a fontos kérdésekben rossz közpolitikához, továbbá protekcionizmus valamint kereskedelmi háborúk kialakulásához vezethet. A nemzeti versenyképesség koncepcióját értelmetlennek tartja, mivel egy vállalat esetében a fizetőképessége megszűnte a piacról, a versenyből való eltűnést okozza, addig az országok esetében ez nincsen így, esetlegesen elégedettek vagy elégedetlenek lesznek gazdasági teljesítményükkel, de nem szűnnek meg, nem hagynak fel gazdasági tevékenységükkel.

Az intézmények definíciói közül megemlíthetjük az Európai Unió, a World Economic Forum (WEF) és az International Institute of Management Development (IMD) meghatározásait. Az Európai Unió meghatározásait részletesebben elemezte CZAKÓ (2000, 2004), s kiemeli az EU speciális szerepét, amely nemzetgazdaságok csoportjaként kell versenyeznie elsősorban az Egyesült Államokkal és a távol-keleti országokkal. A versenyképesség a fenntartható növekedés eszközként jelenik meg az EU megközelítésében. Az EU versenyképességi piramisának csúcsán az életszínvonal emelkedése áll, amely *„jelentős termelékenység növekedésből és magas foglalkoztatottságból származik”*, s megfigyeli, hogy a 2003-ban alapított Versenyképességi Tanács megközelítéseiben a mikro- és makroszint összekapcsolódik, mégpedig az EU versenyképessége és a tagországok vállalatainak versenyképessége közt kinyilvánított kapcsolat révén. A WEF (1996) korai definíciója alapján a versenyképesség az egy főre jutó GDP magas növekedési ütemének elérési képessége, míg jelenlegi meghatározása alapján *„intézmények, politikák és tényezők összessége, melyek meghatározzák egy ország termelékenységének a szintjét”* (WEF, 2013). Az IMD korai meghatározása szerint a versenyképesség *„az ország gazdagodásához hozzájáruló hozzáadott-érték termelő képesség”* (CHO-MOON, 2005, 1. p.), jelenlegi tágabb meghatározása (GARELLI, 2014, 506. p.) alapján *„a vállalati értékteremtés és a lakosság jólétének növekedését alakító környezet kialakításának és fenntartásának képessége”*, egy szűkebb meghatározás alapján pedig egy nemzet versenyképessége *„valamennyi erőforrásának és kompetenciáinak menedzselési képessége a lakosság jólétének növelése érdekében”*.

KOZMA (1997, 121. p.) a nemzetközi piacon „versenyképes” nemzetgazdaságot *„a nemzetközi piacon jól prosperáló árukkal és vállalatokkal rendelkező-ként”* írja le, s ez az állapot szerinte az exporttermékek nemzetközi költség-haszon követelményekhez mérten sem drágán való megjelenésével, az elvárt vállalati haszonszintről való lemondás nélkülözésével s vállalatok közti jövedelem-átcsoportosítás, *„nemzeti ajándék”* nyújtása nélkülüként jellemezhető. TÖRÖK (1996) megkülönbözteti egymástól a keresleti (piac felőli) és kínálati (inputoldali) versenyképesség fogalmát.

A versenyképességi kutatásokban Magyarországon az egyik vezető szerepet a Versenyképesség Kutató Központ tudhatja magáénak, amely Chikán Attila vezetése alatt működik. A központ hosszú évek kutatómunkája során igyekezett a különböző szintű (mikro-, mezo-, makro-) versenyképességi definíciókat összekapcsolni, s kialakítani egy saját meghatározást is. Két szinten, nemzetgazdasági, ill. vállalati szinten fogalmaztak meg definíciókat, illetve felvázolták a szintek közti kapcsolódás módját (7. ábra).

7. ábra. A versenyképesség makro- és mikromegközelítésének kapcsolódása
 Forrás: CHIKÁN-CZAKÓ, 2009

A nemzetgazdasági versenyképesség CHIKÁN-CZAKÓ (2009, 77. p.) szerzőpáros értelmezésben „a nemzetgazdaságnak az a képessége, hogy egy nemzetgazdaság úgy tud létrehozni, felhasználni illetve a globális verseny keretei között értékesíteni termékeket és szolgáltatásokat, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka, s ezzel párhuzamosan állampolgárainak jóléte fenntartható módon növekszik. Ezen versenyképesség feltétele az erőforrások termelékenység-növekedésének elősegítése a vállalatok és más intézmények hatékonyságának növekedését biztosító feltételek folyamatos fenntartása útján”. A versenyképesség vállalati szintű definíciójában a vállalat versenyképességére úgy tekintenek, mint „a vállalatnak azon képessége, hogy a társadalmi felelősség normáinak betartása mellett tartósan tud olyan termékeket és szolgáltatásokat kínálni a fogyasztóknak, amelyeket azok a

versenyársak termékeinél (szolgáltatásainál) inkább hajlandók a vállalat számára nyereséget biztosító feltételek mellett megfizetni. Ezen versenyképesség feltétele, hogy a vállalat legyen képes a környezeti és a vállalaton belüli változások érzékelésére és az ezekhez való alkalmazkodásra, a versenyársaknál tartósan kedvezőbb piaci versenykritériumok teljesítésével“.

(CHIKÁN – CZAKÓ – KAZAINÉ, 2006, 9. p.)

BOTOS (2000, 220. p.) mind mikro-, mind makroszinten az alábbi megfogalmazást adja a versenyképesség fogalmával kapcsolatosan: *„vállalatok, iparágak, régiók és nemzetek feletti régiók szintjén nemcsak külkereskedelmi, hanem minden más piaci értékesítés vonatkozásában azt jelenti, hogy a piacon áruk értékesítésével, adás-vételével tartósan, nem átmeneti jelleggel jövedelmet és nyereséget realizálok, mellyel gazdaságom (jólét, foglalkoztatottság) látványosan vagy kevésbé látványosan növekszik*”, hangsúlyozza ugyanakkor, hogy *„minden versenyképesség fogalom alapja a termék*”. ÉLTETŐ (2003) szerint egy ország versenyképessége önmagában nem létezik, több dimenzióban, meghatározott területeken a komparatív elemzés azonban releváns lehet. Az OBLATH-PÉNZES (2004) szerzőpáros kiállt a nemzetgazdasági versenyképesség fogalma mellett, ám saját nemzetgazdasági szintű versenyképesség megfogalmazást nem alkotott, termékszinten viszont a piaci részesedés változásának és a relatív exportár változásának függvényében különböztették meg a nemzetközi piacokon versenyképes/versenyképtelen minőség-, illetve áralapon versenyző termékeket. SZALAVETZ (2004) szerint a versenyképesség *„nem önmagáért való kategória*“, a cél a növekedés révén elért életszínvonal- és életminőség-emelkedés biztosítása. Nemzeti szinten a nemzetgazdaság intézményeinek piaci kudarcok és információs aszimmetriák mérséklésére irányuló, az optimális erőforrás-allokációt és re-allokációt előmozdító képességként tekint, s ilyen értelemben tartja fontosnak a nemzeti szintű vizsgálatokat. Leszögezi, hogy a verseny cégek és nem pedig országok közt zajlik, viszont a makropolitikai lépések jelentős befolyással lehet a versenyképességre, felhívja a figyelmet a szupranacionális szereplők szabályozási tevékenységének szerepére is.

ARTNER (2005, 287. p.) a makroszintű versenyképességet teljesen elvetette, véleménye szerint a versenyképesség *„piaci, tehát mikroszintű fogalom, valós mikroszintű viszonyokat, vállalati követelményeket jelent, a makroszintű, nemzetgazdasági folyamatok csak mint a sok, egymástól és a makroszinttől is független tényezők eredője jelennek meg. Ezért makroszintű versenyképességről nincs is értelme beszélni. A makroszint csak mint a mikroszintű folyamatokat befolyásoló alapzat létezik. A makroszint ebből a szempontból kevesebbet jelent, mint a mikroszint, mégis bővebb kategória*“.

BATÓ (2005, 6. p.) szerint *„a makro-versenyképesség egy adott gazdaságra (régióra, nemzetgazdaságra, integrációra) vonatkozó olyan feltételrendszer tényezőinek az összessége,*

amely feltételrendszer meghatározza az adott gazdaságban racionálisan működő vállalatok által elérhető hatékonysági szintet“. SOMOGYI (2009, 61. p.) a versenyképességet vállalati, illetve termékszinten találta értelmezhetőnek, s versenyképes vállalatnak számít értelmezésében „*az a vállalat, amely versenyképes terméket állít elő vagy értékesít; tartósan nyereséget realizál, jelenlegi piacain részesedése állandó vagy növekvő. A versenyképes vállalat az átrendeződő piacokon és új piaci szegmensekben piaci pozíciót szerez és megtartja vagy növeli azt, képes a külső és belső környezetében bekövetkező vagy valószínűsíthetően bekövetkező változásokra proaktívan vagy reaktívan reagálni. Elegendő és megfelelő minőségű erőforrással rendelkezik a versenyben történő helytálláshoz, piacbővítési és piacintegrálási szándékkal alkalmas kooperációra, nemzetköziesedésre, termékportfóliója, valamint materiális és immateriális erőforrásai révén képessé válhat arra, hogy a jövőben is megtarthassa piaci pozícióját és a változásokra való reagálási képességét“.* SZENTES (2010, 8-9. p.) szerint „*a nemzet, illetve ország világgazdasági versenyképessége úgy értelmezhető, mint:*

- (a) fejlődésének más országokéhoz viszonyított (tartós és fenntartható) dinamikájában,*
- (b) az azt szolgáló külső erőforrások (főként szellemi és fizikai tőke) megszerzésére, illetve bevonására való képességben,*
- (c) főként pedig a versenyképes termékeket és szolgáltatásokat elállító, más országokban beruházásaikkal tulajdonosi, illetve ellenőrzési pozíciókat szerző (hazai vagy külföldi eredetű) transznacionális vállalatok „hazai bázisává” válásképességében és annak mértékében,*
- (d) a nemzetgazdaságban működő hazai és külföldi vállalatok eredményes és társadalmilag hasznos működése számára megfelelő gazdasági, intézményi, kulturális és politikai környezet biztosítására való képességében, továbbá*
- (e) mindezek alapján a világ (illetve az adott régió) összexportján belüli részesedésének, vagyis mind a termékek és szolgáltatások, mind pedig és nem utolsósorban a beruházási tőkék exportjában való részarányának növelésére való alkalmasságában, valamint és következésképpen*
- (f) általában világgazdasági pozíciója javítására, az aszimmetrikus világgazdasági interdependenciák rendszerén belüli kedvezőbb helyzet elérésére és nemzetközi tárgyalási, illetve alku-erejének növelésére való képességében fejeződik ki.”*

CSATH (2010) szerint a versenyképesség csupán egy eszköz ahhoz, hogy az ország teljes lakossága jobban élhessen. Egyensúlyt kell találni a gazdasági növekedés és a jólét közt.

A versenyképességi megközelítések sorában több területi, regionális megközelítést is találhatunk, melyek egy régió versenyképességére vonatkoznak. Ilyeneket találunk pl. HORVÁTH (2001), LENGYEL (2003b, 2006), MARTIN ET. AL. (2003) és FENYŐVÁRI-LUKOVICS (2008) munkáiban.

HORVÁTH (2001) a vállalati, regionális és makrogazdasági versenyképesség-megközelítéseket három csoportba sorolta be. A gyakorlatias megközelítések a cégek adaptálási képességéből kiindulva magyarázzák az ország versenyképességét, a környezeti/rendszer felfogások a vállalat gazdasági környezetének optimalizálási képességéből kiindulva magyarázzák a versenyképességet, s ekkor az ország versenyképessége a domináns iparágak számára szükséges feltételek biztosításától függ, míg a tőkefejlesztés felfogás szerint a vállalat humán és fizikai tőke akkumulációs képességétől függ, s ekkor a befektetésvonzó képesség lesz az ország versenyképességének az alapja.

LENGYEL (2003b, 280. p.) szerint a regionális versenyképesség „*nyitott gazdaságban a régiók képessége relatíve magas jövedelem és relatíve magas foglalkoztatottsági szint létrehozására*”. E definíció alapján piramis-modellt alakított ki, mellyel a régiók összemérhetővé válnak, de egyben a jövőbeli fejlődési lehetőségekre, irányokra is következtetni lehet a segítségükkel. A piramis alapját a régió *sikerességét alakító faktorok* képezik, melyek hosszabb távon meghatározzák a régió versenyképességét, ezek felett ún. *alaptényezők* találhatóak, melyek rövidebb időtávon hatnak és gazdaságfejlesztési programokkal változtathatók, ezekre *alapkategóriák* épülnek, melyek a megvalósult versenyképességet mutatják. A piramis csúcsán az elérendő *cél* található. A piramis-modell egy logikai keretet jelent, amely általános tényezőket foglal magába, de minden egyes régió egyedi jellegzetességekkel is bír, amelyek az adott régió versenyképességének javításánál egyedileg értékelendők. A régiók fejlettségi szintjének függvényében (neofordista, tudásalkalmazó és tudásteremtő régió) a versenyképesség három „alpiramisa” is elkészült (LENGYEL, 2006).

A regionális versenyképesség értelmezésével kapcsolatosan MARTIN et. al. (2003) a régiókat a népsűrűség és a GDP növekedési üteme mentén sorolták be régiótípusokba (kozmpopolita régiók, speciális városrégiók, dinamikus régiók, kiegyensúlyozott régiók, pihenő régiók, rurális régiók). Három régiótípust azonosítottak be (NUTS2 szint), melyek más-más előnyökre alapozva vesznek részt a nemzetközi versenyben:

1) Termelő ágazatok régiója – közepes jövedelmi szinttel leírható területek, melyek versenyelőnyükként az olcsóbb inputokat, kiépült infrastruktúrát, olcsó humán erőforrást használnak ki. Közepes népsűrűséggel és átlagos GDP-növekedési ütemmel jellemezhető terület.

2) Növekvő mérethozadékú régiók – versenyelőnyüket leginkább a magas képzettségű munkaerő, beszállítók elérhetősége, piacméret határozza meg. Magas GDP-növekedési ütemmel és közepes népsűrűséggel jellemezhető területek.

3) Régió, mint tudásközpont – magas GDP növekedési ütem és relatíve magas népsűrűség jellemzi ezeket a területeket. K+F és innováció magas szintje jellemzi őket, nyitottak a nemzetközi kapcsolatokra.

Áttekintették a közgazdasági elméleteket és mindhárom régiótípus esetében beazonosították azokat az elméleteket, melyekkel az adott régiótípusban a gazdasági növekedés magyarázható, a versenyben az eltérő típusú régiók számára eltér a versenyelőny forrása, s részvételük a versenyben is eltér emiatt.

FENYŐVÁRI-LUKOVICS (2008) szintén MARTIN et. al (2003) munkájából kiindulva közgazdaságtani elméleteket értékelt ki a területi versenyről alkotott nézet, a területi különbségek piaci automatizmusok hatására való mérséklődőse és az adott irányzat regionális versenyképességgel kapcsolatos kulcsfogalmai, illetve alapgondolatai szempontjából. Alapvetően a területi versenyképesség fogalmát definiálhatónak tartják, megállapítják, hogy a közgazdasági irányzatok közt lényegi ellentmondások állnak fenn, így csak egymást kiegészítve segítenek hozzá a regionális versenyképesség fogalmának megértéséhez, mivel azok a versenyképesség más-más aspektusát magyarázzák.

LENGYEL – BAJMÓCY (2013, 8. p.) munkájában a globalizáció keltette területi versengésre hívja fel a figyelmet, miszerint az egyes térségek céljának – vagyis *helyben* relatíve magas életszínvonalat biztosítani – elérése versengést vált ki a térségek közt, mivel a tényezők jelentős része globálisan *mobillá* vált. *A versenyben való helytállás jelentős részben annak függvénye, hogy a térség milyen módon és gyorsasággal képes átalakulni, miként épül ki és változik az intézményeket, beavatkozásokat, kapcsolatokat is magába foglaló helyi üzleti környezet”.*

1.6. A versenyképesség mérése

A versenyképesség mérésére alkalmazott módszerek és mutatók közül az alábbi fejezetben főképp azoknak a tényezőknek a beazonosítására törekszem, melyek a vállalkozások környezetében adottságként jelennek meg, s befolyásolhatják a vállalkozások eredményét. Több a versenyképesség mérésének módszereit áttekintő munka is készült már, pl. LENGYEL (2003), LUKOVICS (2008), SOMOGYI (2009) tollából. Az általam áttekintett mérési módszerek feldolgozása részben a már korábban leírtak, részben pedig saját kiegészítések alapján történik. Az áttekintett mérési módszerek az alábbiak:

- a) World Economic Forum: World Competitiveness Index
- b) IMD World Competitiveness Report
- c) Európai Regionális Versenyképességi Index
- d) Vállalati Versenyképességi Index (Versenyképesség Kutató Központ)
- e) Somogyi Márta Vállalati Versenyképesség Modelljének tényezői

a) WEF: Global Competitiveness Index

A Világ gazdasági Fórum által készített jelentés, egy komplex versenyképességi rangsor, az egyik leggyakrabban idézett és talán a legnagyobb népszerűségnek örvendő versenyképesség-mérésen alapuló jelentés, amely az országokat rangsorolja mikro- és makrogazdasági fundamentumokon nyugvó versenyképességük alapján. A jelentés a nemzeti versenyképesség középpontjába a gazdaságot jellemző termelékenységet állítja, amely a jólét szintjét meghatározza. A termelékenység változását befolyásoló tényezőket az index 12 pillérben csoportosítja:

1. intézmények,	7. munkaerőpiac,
2. infrastruktúra,	8. pénzpiac,
3. makrogazdasági környezet,	9. technológiai fejlettség,
4. egészségügy és közoktatás,	10. piacméret,
5. felsőoktatás,	11. üzleti szektor kifinomultsága,
6. árupiacok,	12. innováció.

Az első négy pillér az alapkövetelmények meglétének mérésére irányul (a tényezővezérelt gazdaságok számára jelöli meg a jelentés versenyképesség-fokozás kulcsaként a fejlesztésüket), az 5-10. pillérek a hatékonyságnövelés kulcsai (a hatékonyságvezérelt gazdaságok számára jelöli meg fejlesztésüket a jelentés, mint kulcstényezőket), az 11-12. pillér tényezői pedig az innováció és kifinomultság szempontjából fontosak (az innováció-vezérelt gazdaságok számára jelentkeznek kulcstényezőként). A 12 pilléren belül több, mint 100 indikátor (lásd. WEF, 2015) található, melyek közt puha, illetve kemény tényezőket is találunk. A Világ gazdasági Fórum módszertana az elmúlt évtizedekben több finomításon és módosításon esett át.

b) IMD: World Competitiveness Yearbook

Az IMD projektje során szintén egy komplex versenyképességi rangsor kerül összeállításra módszertana szerint négy fő faktorba (gazdasági teljesítmény, kormányzat hatékonysága, üzleti szféra hatékonysága, infrastruktúra) sorolhatóak a versenyképességet meghatározó tényezők, s e tényezőkből és indikátorokból (IMD, 2015a) összesen 338 található meg a főfaktorokhoz sorolva (némelyik azonban csak háttér folyamatok megértéséhez használatos és az indexben már nem szerepel). Mind kemény, mind pedig puha tényezőket tartalmaz a módszertan. A versenyképességet a nemzet olyan környezetteremtő és -fenntartó képességének tekinti a jelentés, amelyben a vállalatok versenyezhetnek. A megközelítés alapja a vállalatok versenyképessége. (IMD, 2015b)

c) Európai Regionális Versenyképességi Index

Az Európai Regionális Versenyképességi Index összeállítása DIJKSTRA – ANNONI és KOZOVSKA (2011) nevéhez fűződik, s az index összeállításánál saját definíciójukból indulnak ki, miszerint egy „*régió versenyképessége úgy definiálható, mint az élethez és munkához szükséges attraktív és fenntartható környezet kínálata a vállalatok és polgárok számára*”. Az indexben 11 pillér található, a WEF jelentéséhez hasonló csoportosításban (alaptényezők csoportja, hatékonyság – csoport, innováció - csoport). Összesen 80 tényezőt rendeltek a pillérekhez, melyek közül 73-at építettek az indexbe. A 11 pillér közül az első öt pillér az alaptényezők csoportjába, a 6-8. pillérek a hatékonyság-csoportba, a 9-11. pillérek pedig az innováció-csoportba tartoznak. Az index NUTS2-es szinten vizsgálódik. Az index pillérei az alábbiak (DIJKSTRA-ANNONI, 2013):

1. Intézmények,	7. Munkaerő-piaci hatékonyság,
2. Makrogazdasági stabilitás,	8. Piacméret,
3. Infrastruktúra,	9. Technológiai felkészültség,
4. Egészségügy,	10. Üzleti környezet kifinomultsága,
5. Alapoktatás,	11. Innováció.
6. Felsőoktatás/képzés és élethosszig tartó tanulás,	

d) Vállalati Versenyképességi Index (Versenyképesség Kutató Központ)

A Chikán Attila neve által fémjelzett Versenyképesség Kutató Központ munkája eredményeképp elkészült Vállalati Versenyképesség Index szerkezetét tekintve a működőképesség – változóképesség és teljesítőképesség tényezőkből került levezetésre. (CHIKÁN, 2006) A módszer szintén belső tényezők szemszögéből közelít, munkám szempontjából releváns tényezőket nem tartalmaz. A Vállalati Versenyképességi Indexet GYURIS (2007) a nemzetgazdasági szinttel próbálta összekapcsolni, modelljében a vállalatok működését meghatározó környezeti tényezők a vállalati működést támogatják (változóképességet – működőképességet - teljesítményt), amely aztán termelékenység és életszínvonal növekedésben mutatkozik meg és javítja a nemzetgazdasági versenyképességet.

e) Somogyi Márta Vállalati Versenyképesség Modelljének tényezői

SOMOGYI (2009) vállalati versenyképesség modelljét 2009-ben, doktori munkájában publikálta, s a vállalati versenyképesség mérésénél nyolc kulcstényező-csoportot azonosított, melyeket 25 alkotóelemre bontott s ezekhez 63 mutatószámot rendelt. Ezek a versenyképes termék, tartós jelenlét, nyereség, piaci részesedés, változások észlelése és az ezekre való reagálás, erőforrások, kooperáció és nemzetköziesedés és a jövőben fontos potenciál. A modell a

vállalat szemszögéből közelít, javarészt belső tényezőkre épít, munkám szempontjából nem dolgozik relevánsnak ítélt külső tényezőkkel.

Az alfejezet összefoglalásaként leszűrhető, hogy számomra relevánsnak tekinthető külső környezeti tényezők a már korábban ismertetett kifejezetten a vállalkozói környezet minőségének mérését tartalmazó módszereken kívül egyéb nemzetgazdasági és regionális szintű versenyképességi mérések során is bekerültek a modellek tényezőkészletébe. Vállalati versenyképességi indexek főképp a vállalati adottságokra és képességekre épülnek.

1.7. A versenyképesség értelmezése saját olvasatomban

A számosságában és megközelítésmódjában is nagy mennyiségű és szerteágazó versenyképesség-irodalom és mérési módszertan tanulmányozása során a SIGGEL (2007) által rendszerezett dimenziók köszönnek vissza. Versenyképesség-képem kialakítását a verseny és a képesség kifejezésekre való bontással kezdtem, s a különböző értelmező szótárak, lexikonok megfogalmazásai alapján a kifejezés értelmezéséből indultam ki (10. táblázat), BARAKONYI (2010) és ENDRŐDYNÉ (2011) munkáihoz hasonlóan.

10. táblázat. Verseny, képesség és versenyképesség megfogalmazások az értelmező szótárakban

verseny	képesség	versenyképesség
egymással szembeni előnyszerzés körülhatárolt szabályok szerint	az eredményes tevékenység belső feltételeit takarja	versenyképes: ami a siker reményével vehet részt valamely versenyben
vetélkedés, küzdelem, melyben a résztvevő egyének v. csoportok a többieket le akarják győzni	a mozgósítható belső erők összességét takarja	egy termék, márka, cég v. ágazat, esetleg ország olyan tulajdonságainak összessége, amely piacképességét, piaci helyzetét jellemzik, erősítik vagy megőrzik
termelők gazdasági harca egymás ellen		

Forrás: saját szerkesztés

Az értelmezések fényében egy általános versenyképesség meghatározást alkottam, melyalapján a SIGGEL (2007) és CZAKÓ (2000) által felvázolt dimenziókat is figyelembe véve próbáltam válaszolni arra a kérdésre, milyennek is kell lennie, milyen jelleget kell öltenie a versenyképesség fogalmi meghatározásának. Az *általános versenyképesség meghatározás* a 10. táblázat meghatározásai alapján a következő:

„A versenyképesség belső feltételek és mozgósítható erők meglétéként azonosítható, melyekkel eredményesen tevékenykedhetünk annak érdekében, hogy körülhatárolt szabályok szerint a versenyben előnyre tegyünk szert más szereplőkkel szemben, vagy legyőzzük őket.”

A következő szempont, mely a meghatározás megfogalmazása közben merült fel bennem az időtényező kérdése, s ezekre adott válaszaimat is általános jellegűnek tekintem:

a) Mikor kezdődik a verseny?

A verseny nem feltétlen kezdődik ugyanabban az időpillanatban minden versenyző részére és nem is ugyanabban az időpillanatban kell, hogy végződjön minden résztvevő részére. Verseny kialakulásának a feltétele ugyanakkor, hogy a versenyben résztvevők közt legyen legalább két egymástól független (nem együttműködő) versenyző, akik a győzelem céljával szállnak versenybe.

b) Meddig tart a verseny?

A verseny folyamatosan tart, egészen addig, amíg a verseny véget nem ér valamilyen okból kifolyólag (pl. valaki győz és/vagy csak egy versenyző marad, vagy pedig megszűnik a verseny tárgya), addig csupán a versenyben részt vevők körében következhet be változás. A verseny időszakosan véget érhet, majd újraindulhat (ugyanazokból az okokból kifolyólag, mint az előbbieken ismertettem).

A meghatározásból kifolyólag úgy vélem, versenyképesebbé két módon válhat egy versenyző

- 1) amennyiben javulást ér el azoknak a „belső feltételeknek” és „mozgósítható erőknek” a helyzetében, amelyek a versenyben fontosak.
- 2) vagy a „körülhatárolt szabályok” megváltoznak, s így azoknak a tényezőknek változik meg a köre, prioritása/súlya, amelyek a versenyben fontosak (vagy fontosak lesznek).

A versenyképességi dimenziók kiértékelése során az alábbi 19 kérdést tettem fel és válaszoltam meg:

1) Mely szinteken létezik verseny a gazdasági alrendszeren belül?

Úgy vélem, hogy valamennyi szinten létezhet verseny a társadalom gazdasági alrendszerén belül. A nemzetgazdasági, regionális, ágazati, vállalati és termékszinten is, bár a szintek, vagy a szinteket alkotó egységek gyakran nehezen megfoghatóak, vagy átfedésben vannak egymással, nehezen különíthetők el élesen egymástól.

a) Miért versenyez egy nemzetgazdaság? – ezen a szinten, kiindulva a nemzetgazdaság meghatározásából a nemzetgazdaság szereplőit összességében kedvezőbb helyzetbe hozó eredménnyel kecsegtető versenyekbe kapcsolódik be.

b) Miért versenyez egy régió gazdasága? – egy régió gazdasága a nemzetgazdaság része, a régió a régió szereplőit összességében kedvezőbb helyzetbe hozó eredménnyel kecsegtető versenyekbe kapcsolódik be.

c) Miért van versenyben egy ágazat? – az ágazat a világgazdaság, egy nemzetgazdaság, vagy egy régió gazdaságának a részét képezi, az ágazat valamennyi szereplőjét összességében kedvezőbb helyzetbe hozó eredménnyel kecsegtető versenyekbe kapcsolódik be.

d) Miért van versenyben egy vállalkozás? – az ágazatokat vállalkozások alkotják, a vállalkozások az ágazaton belül a nyereség realizálásáért versenyeznek.

e) Miért van versenyben egy termék/szolgáltatás? – a vállalatok eszköze a nyereség elérésére termék/szolgáltatás, a termék/szolgáltatás a fogyasztó pénzéért versenyez

Amennyiben valamennyi szinten létezik verseny, akkor valamennyi szinten definiálható versenyképesség is.

2) Ki képviseli a versenyben az egyes szinteket?

A nemzetgazdasági szinten a nemzetgazdasághoz tartozó szereplők, a régió szintjén a régióhoz tartozó szereplők, az ágazat szintjén az ágazathoz tartozó szereplők, a vállalat önmagát képviseli, a termék/szolgáltatás önmaga versenyez.

3) Lehetséges-e, hogy a nemzetgazdasági, regionális, ágazati szinten a nemzetgazdasághoz, régióhoz, ágazathoz tartozó szereplő veszítsen a versenyben annak ellenére, hogy a nemzetgazdaság, régió, ágazat a versenyben előnyre tesz szert a versenyben szereplő más szereplőkkel szemben?

Igen, lehetséges. A nemzetgazdaság, régió, ágazat összességében kedvezőbb helyzetbe kerülhet egy versenyben úgy is, hogy az adott szint (vagy más szintek) egyes szereplői kedvezőtlenebb helyzetbe kerülhetnek.

4) Vállalatok és termékek esetében lehetséges-e hogy előnyre tesznek szert a versenyben, de ennek ellenére kedvezőtlenebb helyzetbe kerülnek?

Nem tartom lehetségesnek.

5) Szükségszerű-e hogy egy adott nemzetgazdaság, régió, ágazat előnyszerzése esetén más versenyben résztvevők hátrányba kerüljenek?

Egyetértek azzal, hogy nem zéróösszegű játék a nemzetgazdaságok, régiók, ágazatok versenye, így nem tartom szükségszerűnek, hogy egy nemzetgazdaság, régió, ágazat előnyszerzése szükségszerűen más versenyben szereplők helyzetének romlásában mutakozzon meg.

6) Szükségszerű-e hogy egy vállalat vagy termék versenyben való előnyszerzése esetén más versenyben résztvevők hátrányba kerüljenek?

Igen, valamilyen formában szükségszerűnek tartom.

7) Hogyan történhet a versenyben való előnyszerzés mérése?

Ez a verseny jellegétől függ, a verseny pillanatnyi állapota történhet egy tényező, vagy több tényező által is.

8) Csak olyan szereplő vesz részt a versenyben, aki önszántából teszi ezt?

Nem, ez a nemzetgazdasági, regionális, ágazati szinteken nem kell, hogy teljesüljön. A versenybe való belépést az adott egység versenyből való kimaradása okozta kedvezőtlenebb helyzetbe való kerülése is kiválthatja (rákényszerül a versenyre). A vállalatok és a termékek szintjén ez önkéntes alapon történik.

Amennyiben valamennyi szinten létezik verseny, akkor valamennyi szinten definiálható versenyképesség is, de a verseny céljainak és jellegének eltérései mutathatóak ki az egyes szinteken.

9) Mi a helyes, ha egy adott pillanatban nézzük meg, hogyan áll a verseny, vagy ha egy időszak alapján vizsgáljuk meg a verseny állását?

A nemzetgazdasági, regionális és ágazati szint esetében, de a vállalati és termékszint esetében a statikus és a dinamikus elemzéseknek is helye és külön szerepe van, a versenyben szereplők által elfogadott mérési módszerek az információigény-függvényében alakulnak ki, általában a mozgósított erők és a versenyben várt eredmény összevetése révén. Mindkét vizsgálódást helytállónak ítélem, a versenyben fontos erők jellegétől tartom függőnek a verseny állapotának mérését, egy erő alakulása, de pillanatnyi helyzete is információkkal szolgálhat a jövőre nézve.

10) Mindegy, hogy milyen belső erőkkel, mozgósítható erőkkel lép be valaki a versenybe?

Nem, ez nem mindegy, olyan belső és mozgósítható erőkkel kell rendelkeznie a versenybe belépőnek, amelyek a versenyben fontosak.

11) A versenyben mindig ugyanazok a belső erők, mozgósítható erők fontosak?

Nem, a versenyben fontos belső erők, mozgósítható erők köre változhat.

12) Mindegy, hogy mikor lépünk be a versenybe?

Nem mindegy, hiszen ebből fakadóan előnyök vagy hátrányok származhatnak a versenybe belépő számára.

13) Mi történik, ha már egy verseny szereplői vagyunk és szeretnénk kedvezőbb helyzetbe jutni?

Mérjük fel, hogy melyek a versenyben fontos belső erők/mozgósítható erők fontosak, ennek függvényében vizsgáljuk meg a versenyhelyzetet, amennyiben tudjuk, fejlesszük, növeljük, mozgósítsuk a versenyben fontos erőket, amennyiben erre nincsen módunk, vizsgáljuk meg, befolyásolni tudjuk-e a verseny „körülhatárolt szabályait” úgy, hogy megváltozzon a versenyben fontos tényezők köre a mi javunkra.

14) Egyszerre csak egy verseny zajlik?

Nem, egyszerre több verseny is zajlik és előfordulhat, hogy párhuzamosan zajló versenyek ugyanazoknak az erőknek a mozgósítását kívánják. Ilyenkor az adott szinten a legkedvezőbb helyzetjavulást előidéző módon szükséges a belső erők mozgósítása.

15) Mi történik, ha nem megfelelően kerülnek mozgósításra a belső erők párhuzamosan zajló versenyekben?

Ez a belső erők nem megfelelő felhasználása és összességében kevésbé kedvezőbb helyzetbe való jutást eredményez, mint az lehetséges lenne.

16) Honnan tudhatom, hogy jól döntök-e a belső erők elosztásánál?

Ezt a jövőbeli események döntik el, elméletileg optimális döntés következménye nem optimális kimenet is lehet.

17) Az megfelelő megközelítés, a versenyben fontos erők állapotán leírásán keresztül közelítünk, vagy az, ha előírjuk, hogy mit kell tenni, hogy versenyképesebbé váljunk?

Mindkét megközelítést relevánsnak ítélem, de az egyes megközelítések alkalmazása kontextus függő.

18) A múltbeli teljesítmény vagy a jövőbeli potenciál határozza meg a versenyképességet?

Úgy vélem, hogy a múltbeli teljesítmény a korábbi versenyben fontos, mozgósított erők mértékének, felhasználási módjának az eredménye, a versenyképességet inkább a jövőben fontos erők meglétéből, felhasználási lehetőségéből kell levezetni, természetesen a múltban fontos erők a jövőben ugyanúgy fontosnak számíthatnak, s így már múltbeli információkkal rendelkezhetünk felhasználásuk várható eredményéről.

19) Egy adott pillanatban vagy egy időszak alapján vizsgálódjunk a versenyképességet illetően?

Mindkét vizsgálódást helytállónak ítélem, a versenyben fontos erők jellegétől tartom függőnek a verseny állapotának mérését, egy erő alakulása, de pillanatnyi helyzete is információkkal szolgálhat a jövőre nézve.

A fentiek alapján és összefoglalva (11. táblázat) a versenyképesség fogalma definiálható valamennyi szinten, de a verseny jellege teljesen más a nemzetgazdasági, regionális és ágazati szinteken, mint a vállalati vagy termékszinten. Nemzetgazdasági, regionális és ágazati szinten a verseny az adott nemzetgazdaság, régió, ágazat összességében vett előnyszerzésére irányul, míg vállalati vagy termékszinten egy adott vállalat nyereségének növelésére, egy adott termék előnyszerzésére irányul. A nemzetgazdaságot, régiót, ágazatot egymással is versengő elemek alkotják, így előfordulhat, hogy a nemzetgazdaság, régió, vagy ágazat összességében vett kedvezőbb helyzetbe kerülése esetén a nemzetgazdaságot, régiót, ágazatot alkotó elemek közül némelyik kedvezőtlenebb helyzetbe kerülhet. Vállalati (teljes vállalati) szinten és termékszinten ezt nem tartom elképzelhetőnek. Megfogalmazhatóak versenyképességi definíciók minden szinten, de minden versenyre külön-külön definíció megfogalmazását tartom szükségesnek, minden versenyben más-más erők fontosak és a versenyben fontos erők köre térben és időben is változhat, de a verseny szabályainak változása is befolyásolhatja őket. Egy adott verseny leírása egy, illetve több versenyben fontos erő állapotával is leírható, így az egydimenziós és többdimenziós elemzéseknek is helye van, s a statikus és a dinamikus elemzések is szerepe van, a versenyben szereplők által relevánsnak tekintett mérési módszerek az információigény-függvényében formálódnak. Egy versenyképesség definíciónak ex-ante (jövőorientált) jelleggel kell rendelkeznie, a versenyben jelenleg és jövőben fontos erőkre, felhasználási, mozgósítási képességre és lehetőségükre kell irányulnia, az ex-post vizsgálódás inkább a versenyhelyzet megértését támogatónak tekintem. Egy versenyképesség megközelítésnek normatív és pozitív

jellege is lehet, ezt a kitűzött célok függvényében kell meghatározni. Emiatt úgy gondolom, hogy a vállalati- és termékszinttel ellentétben nemzetgazdasági, regionális és ágazati szinteken nem tartom helytállónak általános versenyképesség meghatározások megfogalmazását.

Véleményem szerint egy ország vagy régió esetében nem csupán a „gazdasági alrendszer” teljesítménye számít, hanem más társadalmi alrendszerek teljesítménye is, így el kell határolni egymástól az életszínvonal, életminőség emelkedését középpontba állító vizsgálódásokat a gazdasági alrendszerre irányuló vizsgálódásoktól, még ha ez a határ nagyon képlékenynek is mutatkozik.

11. táblázat. Milyen legyen egy versenyképesség definíció?

Szint?	Egy-, illetve többdimenziós megközelítés?	Statikus vagy dinamikus megközelítés?	Ex-ante vagy ex-post jelleg?	Normatív vagy pozitív jelleg?
Értelmezhető minden szinten	helyzetfüggő	helyzetfüggő	Ex-ante jelleg, amely ex-post eredményekre támaszkodhat	versenyhelyzet elemzési céljától függő

Forrás: saját szerkesztés

1.8. A határ fogalma és funkciói

A fejezet célja a határ fogalmának, funkcióinak és szerepeinek feltárása a szakirodalmi források alapján a munkám szempontjából fontos jelenségek, versenyképességet befolyásoló tényezők feltárására fókuszálva. *Az általam vizsgált térség egy olyan térség, amely a fogyasztás és termelés tereként értelmezhető, (gazdasági és egyéb jelleggel felruházott) kapcsolatok figyelhetőek meg, itt „problémák” léteznek, melyek megoldást kívánnak, s a térségben a sajátos helyzet részben abból fakad, hogy kettészeli az államhatár.* Értekezésem középpontjában tehát egy országhatár meglétével jellemezhető „speciális” térség gazdasági alrendszerét alkotó elemek vizsgálata, a szlovák-magyar határ menti térség kis- és középvállalkozásai állnak, így az elkövetkező alfejezetek a határ fogalma, határfunkciók, határhoz kapcsolódó kutatások ismertetésére szolgálnak. A kelet-közép-európai határ menti térségek kutatásával kapcsolatos publikációkat SIKOS-TINER (2009) gyűjtötte össze, mely egyrészt témakörök, másrészt területi bontásban csoportosítja a megjelent tudományos műveket, munkám nagyrészt az ebben a bibliográfiában szereplő munkák feldolgozásán alapul.

1.8.1. A határ fogalma, határszerepek

A határ fogalmát (föld)terület széleként, szegélyeként, választóvonalaként értelmezi az MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR (2006) míg a határol ige esetében a „valaminek a határát alkotja” meghatározást találjuk. A határ fogalmával kapcsolatosan azonban eltérő megközelítésekkel találkozhatunk, főképp az eltérő tudományterületi megközelítéseknek köszönhetően. CSÉFALVAY (1994) szerint a határok közös jellemzője, hogy minden esetben elválaszt valamilyen társadalmi-kulturális miliővel rendelkező területet. JEGGLE (1994) rávilágít, hogy a politikai határok létrejötte a nemzetállamok kialakulásával párhuzamosan történt, érzékelteti a határok dinamikus voltát. PAASI (1995) szerint „*a határok egyidejűleg lehetnek történeti, természeti, kulturális, politikai, gazdasági vagy szimbolikus jelenségek, s e dimenziók mindegyike a területiség különböző változatát termelheti ki*”. ÉGER (2001, 28. p.) elsősorban a szociológia, kulturális antropológia és politikai földraj szempontjából vizsgálódott. A határ meglátásában „*a térbeli szerveződés hierarchiájának különböző lépcsőin álló területi egységeket – tájakat, térségeket, régiókat, tartományokat, államokat – választja el egymástól*”. A határ esetében két fontos elemet emel ki, a határok változását, valamint hogy a határ az „ők” és a „mi” tudati elkülönítésének eszköze, s így a regionális identitás alapja. KOVÁCS (2010) a határok fogalmával kapcsolatos szakirodalmat normatív és funkcionális megközelítések szerint csoportosította, s a határ értelmezésekkel kapcsolatosan NEMES NAGY (1998), VAN

HOUTUM (1998), HARDI (2001) és NEWMAN (2011) megközelítéseit a normatív, míg GUICHONNET–RAFFENSTEIN (1974) és BÖRÖCZ (2002) megközelítéseit a funkcionális megközelítések közt ismertette.

NEMES NAGY (1998, 96. p.) a horizontális térfelosztás eszközeként jeleníti meg a határt, mindennapi jelentését „elválasztó vonal”, „végpont”, „valaminek a széle” kifejezésekkel értelmezte, de a matematika tudományterületének fogalomtárából is kölcsönzött általános határdefiníciót:

„valamely térrész (halmaz) határa azon pontok halmaza, amelyek tetszőleges kicsiny környezetében van a térrészhez tartozó és ahhoz nem tartozó pont (a határ nem feltétlenül tartozik a térrészhez)”. A határ fogalma szerinte legalább négy alapvető funkciót (12. táblázat) hordoz, melyek koncentrált, pontszerű, vonal- és zónaszerűen is megjelenhetnek.

12. táblázat. A határ fogalmának jelentései

a határ, mint elválasztó elem, gát (barrier)
a határ, mint szűrőzóna, kapukkal (filter)
a határ, mint perem és ütköző zóna (frontier)
a határ, mint összekapcsoló elem (kontaktus-zóna)

Forrás: NEMES NAGY, 1998, 96. p.

VAN HOUTUM (1998) munkájában a határokat négy dimenzió mentén jellemezte, miszerint azok lehetnek természetesek vagy mesterségesek, nyitottak vagy zártak, funkcionálisak vagy érzelmi, valamint konkrétak vagy elvontak. E négy dimenzió szélsőséges értékei közt helyezkednek el az egyes határokat leíró jellemzők, s e négy dimenzió mentén minden határ leírható. VAN HOUTUM (2011) későbbi munkájában a határok különböző elvont értelmezésével is foglalkozott, mint pl. „határ, mint megformált valóság” vagy a határról, mint „Janus-arcú jelenségről”. HARDI (2001) megkülönböztette a fizikai határokat és a mentális határokat. A fizikai határokat határzóna értelemben (politikai, népesedési, kulturális vallási) és politikai határvonal értelemben (szárazföldi vagy tengeri, természetes vagy mesterséges), míg a mentális határok esetében a „mi” és „ők” és a mentális térképek esetében különböző szinteken.

1.8.2. A határmentiség sajátosságai

A határmentiség, mint a kis- és középvállalat versenyképességét befolyásoló tényező a határregióban a határ egyik, illetve másik oldalán található területek közt megvalósuló interakciók alapján fejtheti ki hatását. MARTINEZ (1994) a határtérségek négy típusát különböztette meg:

a) elidegenedett határtérségek – feszültségek, ellenségeskedés jellemzi, a határ zártnak tekinthető, szinte teljesen hiányoznak az interakciók, mindkét állam lakói idegenként ismerik el a másik felet.

b) egymás mellett létező országok – a helyzet stabil, a határ némileg nyitott, lehetővé teszi a kapcsolatok fejlődését, a lakosság eseti ismertség szintjén érintkeznek, zárt együttműködések fejlesztése zajlik.

c) kölcsönösen együttműködő határtérségek – a stabilitás jellemzi, gazdasági és társadalmi komplementer körülmények segítik elő az interakciók fejlődését, a határtérség területi bővülését. A két szomszédos állam kooperatív és baráti kapcsolatok kialakítására törekszenek.

d) integrált határtérség – feltétele az erős és permanens stabilitás, funkcionálisan összeolvad a gazdaság, az emberek és javak áramlása a határon keresztül nem korlátozott. A felek teljesen egyenrangúak, gazdasági-társadalmi rendszerként, közös térségként fogható fel.

Nagyjából hasonló tartalmú felosztással találkozhatunk LADOS (2005) esetében is, aki a határmenti térségek fejlődését illetően a kapcsolatok nélküli határ menti régiókat, a kezdődő együttműködések, az együttműködési rendszereket és az integrált határregiók létrejöttét tekinti a fejlődés fázisainak a határ menti térségek együttműködésében.

KOVÁCS (2010) a fogalmi elhatárolás területén definiálta a határon átnyúló interakciók intenzivitása alapján különböztette meg a határ mentén elterülő térségeket. Négy fogalmat azonosított, melyek tartalmi tisztázását végezte el:

a) Határregió: olyan államhatár által elválasztott földrajzi tér, ahol a határon átnyúló gazdasági - társadalmi kapcsolatok ereje, kiterjedése és intenzitása jelentős erősségű, és hosszú ideje fennáll.

b) Határtérség: olyan államhatár által elválasztott földrajzi tér, ahol a határon átnyúló gazdasági - társadalmi kapcsolatok teljes hiánya figyelhető meg, vagy ezek ereje és intenzitása elhanyagolható, illetve a kapcsolatok rövid ideje állnak fenn, és/vagy gyorsan változnak.

c) Határ menti régió: olyan, a teljes határvonalának hosszához képest jelentős államhatár - szakasszal rendelkező régió, ahol a határon átnyúló gazdasági - társadalmi áramlások nincsenek jelen, vagy a régió belüli hasonló áramlásokhoz képest elhanyagolható jelentőségűek, illetve csak rövid ideje állnak fenn.

d) Határ menti térség: olyan államhatár melletti, periférikus térség, ahol sem a határon átnyúló, sem pedig a térségen belüli tényezőáramlások nem jelentősek (nincs összetartó erő).

Az egyes térségtípusokra számos példát láthatunk vagy láthattunk közvetlen környezetünkben is. Ilyen példaként említhetjük a MEZEI (2006) által tárgyalt gazdasági kapcsolatokban

bekövetkezett földrajzi irányváltást az I. világháború után (észak-déli irányultság helyett kelet-nyugati irányultság) pl. az újonnan létrejött Csehszlovákia esetében, vagy akár a II. világháború utáni keleti blokk – nyugati blokk közt húzódó „vasfüggönyt”. De itt említhetjük meg akár napjaink szlovák – ukrán határszakaszát is (amely egyben az EU határa is) a fennálló gazdasági - társadalmi kapcsolatokra és a térség vállalkozásaira gyakorolt hatások szempontjából is, vagy a schengeni övezet tagországai közti határokat, mint az áruk, személyek, szolgáltatások és tőke szabad áramlását egymás közt nem korlátozó országok közti határokat.

1.8.3. Határon átnyúló tényezőáramlás és gazdasági kapcsolatok

A termelési tényezők - melyek a termékek és szolgáltatások előállításánál felhasználhatóak (inputok) - különböző csoportjai ismertek, s ezek közül több az országhatárok átlépésére is alkalmas, ilyen a *munkaerő*, mint termelési tényező, valamint a *tőke*, mint termelési tényező is. BODA-JUHÁSZ-STOCKER (2009) egy új termelési tényezőről is említést tesz, amely a *tudás*, ezt a tényezőt is a határt átlépni képes tényezők csoportjába sorolhatjuk. Más a helyzet azonban a föld esetében, amely igénybe vétele kötöttebb. Hasonló a helyzet a termelés kimenetei (outputok) esetében is. Az EU négy szabadság elve is magába foglalja a termelési tényezők (tőke és személyek) áramlásának tagországok közti szabadságát is, de hasonló módon nyilvánul meg a kimenetek (árúk, szolgáltatások) áramlásával összefüggésben is (MARJÁN, 2006).

KOVÁCS (2010) a határgazdaság és az azt befolyásoló tényezők rendszerét a határ menti térségek közti, az egyik ország központja és a másik ország határrégiója közti, valamint a két állam központjai közt megvalósuló áramlások alapján csoportosítva, modelljébe idődimenziót is építve; társadalmi, politikai, földrajzi, gazdasági és nyelvi-kulturális befolyásoló tényezők mentén értelmezte a határon átnyúló tényezőáramlásokat.

A tényezőáramlásokat befolyásoló tényezők közt olyan elemek találhatóak, melyek a kis- és középvállalkozások versenyképességére hatást fejthetnek ki. A felvázolt struktúrát a 13. táblázat szemlélteti.

13. táblázat. Határgazdaságot befolyásoló tényezők

	1. Intraregionális áramlások	2. Központ és határrégió közti áramlások	3. Központok közti áramlások
I. Társadalmi tényezők	- nemzetiségi összetétel a határtérségben - etnikai kapcsolatok sajátosságai a határtérségben - <i>helyi társadalom jellemzői</i>	- nemzetiségi összetétel a határtérségben és központban - társadalom szerkezete a két országban - <i>etnikai kapcsolatok sajátosságai a határtérségben és központban</i>	- nemzetiségi összetétel – országos szinten - társadalom szerkezete a két országban - <i>etnikai kapcsolatok sajátosságai országos szinten</i>
II. Politikai tényezők	- <u>helyi politika</u> - <i>országos politika</i>	- <i>regionális politika</i> - <i>országos politika</i>	- <i>országos politika</i>
III. Földrajzi, térszerkezeti tényezők	- természetföldrajzi meghatározottságok (lokális) - településszerkezet a határtérségben (lokális kapcsolatok) - <i>helyi infrastrukturális kapcsolatok sajátosságai</i> - <i>határátkelők távolsága, sűrűsége</i> - <u>határon átnyúló közösségi közlekedés</u>	- természetföldrajzi meghatározottságok (pl. domborzat) - településszerkezet regionális sajátosságai - <i>infrastrukturális kapcsolatok regionális sajátosságai</i>	- természetföldrajzi meghatározottságok (pl. domborzat) - településszerkezet - országos településhálózat - <i>infrastrukturális kapcsolatok egész határszakaszra kiterjedő sajátosságai</i>
IV. Gazdasági tényezők	- <u>gazdasági ciklusok</u> - lokális piacok mérete - lokális termelés szerkezete - <i>vállalkozási környezet, helyi adók</i> - <i>árszínvonalak lokális különbségei</i> - <i>üzleti szolgáltatások lokális színvonala</i> - <u>árfolyamváltozások hatása a határtérségben</u>	- <u>gazdasági ciklusok</u> - regionális piacok mérete - regionális termelés szerkezete - <i>vállalkozási környezet, adórendszer különbségei</i> - <i>árszínvonalak a határtérségben és a központban</i> - <i>üzleti szolgáltatások színvonala a határtérségben és a központban</i>	- <u>gazdasági ciklusok</u> - piacok mérete - országos termelés szerkezete - <i>vállalkozási környezet, adórendszer országos különbségei</i> - <i>árszínvonalak országos különbségei</i> - <i>üzleti szolgáltatások színvonala</i>
V. Nyelvi, kulturális tényezők	- helyi kulturális kapcsolatok intenzitása - nemzeti- és anyanyelv viszonya - mentális távolság, mentális határok	- regionális kulturális kapcsolatok intenzitása - nemzeti- és anyanyelv viszonya	- kulturális hasonlóság - nemzeti- és anyanyelv viszonya
<p><u>aláhúzott:</u> rövid távú hatás <i>dőlt:</i> közép távú hatás félkövér: hosszú távú hatás</p>			

Forrás: KOVÁCS 2010, 55. p.

Szintén valamennyi tényezőt érintő BÖRÖCZ (2002) szociológiai jellegű vizsgálata, amely során a határokra „kapuként” és „hídként” tekint, s az egyes tényezők esetében informális és formális intézmények körét azonosította be (14. táblázat).

14. táblázat. Formális és informális áramlásintézmények

Ajtó (nyitó-záró intézmények)		Áramlástípusok	Híd (vonzásteremtő intézmények)	
Formális	Informális		Formális	Informális
Vízum- ki- és bevándorlási szabályok, útleveletörvények, külföldi ellenes vagy semleges politika	Negatív etnikai, "rassz", regionális stb. sztereotípiák, a bevándorlók előítéletes ill. - mentes fogadtatása, társadalmi hálózatok hiánya, ill. patológiái, a határonátívelő integrációk különféle történeti hagyományai	személyek	Erős társadalmi hálózatok, pozitív sztereotípiák, mint a bevándorlók és utazók társadalmi fogadtatásának közege, a köztér békéje	Idegenforgalmi vonzerők, "országpropaganda", munkaerő-toborzás, elvándorlás- és turisztalátogatás-támogató politika, menekültekre vonatkozó nemzetközi konvenciók tiszteletben tartása
Vámok és egyéb közterhek, export- és importkvóták, befektetési szabályok, adók	"Védegylet" típusú piacvédő mozgalmak és mentalitás, gazdasági idegengyűlölet, a határokon átívelő integráció története	árúk, pénz, tőke, befektetés	Árkülönbségek, modernizáció- és fejlődés-elmaradottság ideológiák, gazdasági idegenimádat	Bankszabályok, behozatali és kiviteli vámok és egyéb közterhek, export- és importkvóták, befektetési szabályok, adók
Határőrség, honvédség, egyéb fegyveres erők	Paramilitáris szervezetek, maffiák, milíciák	erőszak, fizikai kényszer	Külső "felszabadítók" áhítása	Nemzetközi stratégiai szövetségek politikai magatartása
Természeti terminusokban megszabott import- és exportszabályozás, szabványok, adószabályok	A technológiai kapcsolatok és függőség hagyományai, a tudásáramlás története	technológia	Éles bérkülönbségek, alacsony szakszervezeti szervezettség, gyenge érdekvédelem, modernizáció-és fejlődés-elmaradottság ideológiák	A műszaki változást serkentő késztetések (vámok és egyéb közterhek)
Vámok és egyéb közterhek	Kulturális habitusok, "magas", "közepes", "alacsony kultúra", iskolázottság, nyelv- és külvilágismeret	kulturális tartalmak	Modernizáció- és fejlődés-elmaradottság ideológiák	A kultúra terjesztését szolgáló hálózatok és egyéb intézmények rendszere, oktatási rendszer, a kulturális kapcsolatok története, állami szubvenciók
Cenzúra, a terjesztési csatornák politikai ellenőrzése	Ideológiai predispozíciók, iskolázottság, nyelv- és külvilágismeret	eszmék	Geokulturális "orientációra", fejlődés-elmaradottságra, demokráciára és a kollektív identitások, ill. másság viszonyára vonatkozó ideológiák	Oktatási rendszer, a kulturális termelés öröksége és intézményrendszere

Forrás: BÖRÖCZ, 2002, 137. p.

A határon átnyúló tényezőáramlások meglétéről, intenzitásáról több empirikus alapokon nyugvó és elméleti munka is született, ezek a határon át megvalósuló együttműködések/áramlások különböző megvalósulási formáiról számolnak be.

A magyar-horvát határ kapcsán HAJDÚ (2001) említést tesz arról, hogy *„a határ menti területeken életformává vált a határgazdaság előnyeinek a kiaknázása, s ez egyben részévé lett a belső politikai és gazdasági viszonyok alakulásának is“*. Ebből is érzékelhető, hogy a határ mentén zajló tényezőáramlások az egyes országok belső viszonyaira is kihatással lehetnek. A határtérségek esetében ez Európai Parlament 2006-os rendelete alapján lehetővé vált a határ eltérő oldalának szereplői számára Európai Területi Társulások (ETT, angolul EGTC - European Grouping for Territorial Cooperation) létrehozása (EURÓPAI PARLAMENT, 2006). Az ETT-k - többek közt – a közösen létrehozott önnálló jogi személy és gazdálkodás nyújtotta működési előnyöket biztosítanak a határ két oldalán elhelyezkedő érintettek számára a határtérségek fejlesztéséhez, az Európai Területi Együttműködés forrásainak hatékonyabb kihasználásához. A magyar-szlovák határ mentén 2014 végéig tizenhárom ETT alapult (az EU-ban alapultak egynegyede), melyek közül több a napjainkra már a határtérség revitalizációjának meghatározó szereplőjévé vált (pl. Pons Danubii ETT, Arrabona ETT, Ister-Granum ETT), míg mások egyelőre alacsonyabb „fejlettségi” szintet értek el vagy a gyakorlatban még nem működnek (CIVITAS EUROPICA CENTRALIS, 2015). BARANYI (2014, 42-43. p.) szerint Magyarország határtérségei esetében *„paradigmaváltás vette kezdetét a határon átnyúló kapcsolatok jellegét, tartalmát és formáit illetően“*, s a határközi szervezeti rendszerek (eurorégiók) mellett vagy helyett a kisebb léptékű határ menti együttműködések, valamint a településközi együttműködések szerepének növekedése várható. A fentiekből is leszűrhető, hogy folyamatosan változó viszonyoknak lehetünk tanúi a határtérségek esetében, amelyekben a közeljövőben az ETT-k is fontos környezetalakító szerephez juthatnak.

A tőkeáramlások elméleti megközelítéseit SZANYI (1997) gyűjtötte össze, s munkája alapján ezek rendszerezését az 15. táblázat tartalmazza. A nemzetközi tőkebefektetések esetében pénzügyi (csak a hozamszerzés célzata jellemzi), illetve működő-tőkebefektetésekről (hozamszerzés és a tulajdonosi jogok gyakorlása jellemzi) beszélhetünk.

SVETLICIC – JAKLIC – BURGER (2007) a vállalatméret alapján vizsgálta a működő tőkebefektetések motivációit és a külföldi működő tőkebefektetések motivációit, akadályait és versenyelőnyeit tekintve eltéréseket és egyezéseket is talált a nagyvállalatok közt. Ez alapján a KKV-k motivációikat tekintve kevésbé diverzifikáltak, a munkaerőköltségekre kevésbé érzékenyek, stratégiai indokaik hiányoznak, viszont ugyanúgy piacszerzésre törekszenek. Akadályként esetükben a fogadó ország vállalkozói környezete mellett a pénzügyi és humán

erőforrások hiánya, helyi ismeretek hiánya jelennek meg. Versenyelőnyeik technológiai ismereteken alapszanak, árrugalmasságuk viszont alacsonyabb, előnyeik speciális igények kielégítési képességéből, szoros vevőkapcsolatokból, szervezeti struktúrájukból fakadnak.

15. táblázat. Nemzetközi tőke mozgást kiváltó okok

Elmélet	Tőke mozgás kiváltó oka
Komparatív előnyök elmélete	megtérülési ráták közti különbség, tényezőkkel való ellátottságban fennálló különbség, tőke mozgást gátló tényezők
HYMER (1960): a hazai vállalatok előnyben vannak, ezért a befektetőcégnek versenyelőnnyel kell rendelkeznie	versenyelőny megléte (pl. innováció, speciális ismeretek, stb.)
VERNON (1966): iparági életciklus-görbe tőke mozgást válthat ki	a termék standardizálódása után az olcsóbb termelési lehetőségeket biztosító feltételeket keresik a vállalatok
ALIBER (1970): nemzetközi pénzügyi műveletekben rejlő lehetőségek tőke mozgást válthatnak ki	olyan országokba irányulnak a befektetések, ahol a valuta alulértékelt, így nagyarányú költségmegtakarítás válik lehetővé az olcsó termelői kapacitás kiépítésével
DUNNING eklektikus elmélete	léteznek vállalatspecifikus előnyök, lokalizációs előnyök, internalizációs előnyök Beruházások típusai: a) helyi erőforrások kiaknázása b) piacorientáltság (okok: követi beszállítóit vagy vevőit, termék helyi igényekhez igazítása, helyi piacok ellátásából fakadó költségek csökkentése, versenytársak általi kényszer, kereskedelempolitikai intézkedések) c) hatékonyságnövelés d) stratégiai előnyök érvényesítése

Forrás: szerkesztés SZANYI (1997) alapján a szerző

Korábbi kutatásaink során pl. (ANTALÍK et. al., 2013), (ANTALÍK et. al., 2014) magunk is megbizonyosodtunk a munkaerő határon átnyúló áramlásának meglétéről és jellemzőiről a szlovák-magyar határ térségében, de ugyanerről tanúskodik HARDI-LAMPL (2007) vagy SZABÓ (2011) kutatása is. A határ és a munkaerő áramlásának (elsősorban az ingázás viszonylatában) jellemzői közti összefüggések e munkákban elsősorban mikro- és makrotényezők vonatkozásában is megjelennek, így a bérkülönbségek, szabályozási környezet, térszerkezeti kérdések, árfolyamkérdések, munkaerő-piaci jellemzők (kereslet és kínálati oldal szerkezete), nyelvi és kulturális kérdések, diszkrimináció, munkakörülmények kérdései körül forognak.

A magyar-ukrán határszakasz viszonylatában IMRE (2013) a magyar tőke Kárpátalján való megjelenésének formáit és sajátosságait vizsgálta, s a megjelenő befektetési motivációk közt a

piachoz való hozzáférést, munkaerő-költségeket emelte ki, Kárpátalja előnyeként pedig a határhoz való közelséget, nyelvi és kulturális különbségek hiányát találta, a tőkeáramlást gátló tényezők pedig leginkább a változó jogszabályi környezet, korrupció, bürokrácia és a határ nehéz átjárhatósága. A cseh-szász határszakasz viszonylatában ZANGER – HODICOVÁ - GAUS (2008) a határon átnyúló kooperációk esetében fennálló mentális határként funkcionáló, gátló tényezőket fedezett fel (pl. sztereotípiák), s ezek lebontására fogalmazott meg javaslatokat. A határ menti térségekben meglévő gazdasági folyamatokat vizsgálta a HUNYA - TELEGDY (2003) szerzőpáros a magyar-román határszakasz viszonylatában, s empirikus kutatásuk során eltéréseket tapasztaltak annak viszonylatában, hogy melyek a leginkább motiváló erők (pl. versenytársak stratégiájára való reagálás, fogyasztói magatartás változására való reagálás, munkaerő költsége és humántőke, célpiac a szomszédos országban, erőforrások) a vállalkozások esetében határon átnyúló kapcsolatok kialakítására, valamint mely tényezők gátolják őket leginkább ebben (pl. célország gazdasági helyzete, árfolyamkockázat, politikai helyzet, szabályozási környezet ismerete, munkaerő költsége, infrastruktúra, nyelvi korlátok, határátlépési pontok száma, munkaerő minősége, stb.). RECHNITZER (1997) a határ térségében zajló gazdasági folyamatokra hívta fel a figyelmet főképp az osztrák-magyar határszakaszon, bemutatva a meglévő kapcsolódásokat a két ország vállalkozásai közt, s a magyar – osztrák - szlovák hármis határ lehetőségeinek kiaknázására is rámutatott.

GRÓSZ (2005) a magyar-osztrák határ mentén vizsgálta a vállalkozások közti kapcsolatokat s olyan tényezők tekintetében talált eltéréseket a két oldal esetében, mint a korrupció és a bürokrácia (magyar oldalra volt jellemző inkább), fizetési fegyelem, vevőkapcsolatok, szállítási/teljesítési határidő, szállítási/teljesítési fegyelem (osztrák oldalra jellemző). A határ közelségéből fakadó előnyként a vállalkozások a többek közt a nagyobb keresletet, nagyobb vásárlóerőt, míg hátrányként a viszonylag magas béreket, versenytársak közelségét, magasabb minőségi elvárásokat említették. A versenyképességet befolyásoló külső tényezők tekintetében (bürokrácia, adórendszer, támogatási rendszerek, jogszabályi háttér) pedig inkább hátrányban érezték magukat a magyarországi vállalkozások.

A vállalkozások számára vonzó - elsősorban jogi, adójogi – környezetről tanúskodnak a Szlovák Statisztikai Hivatal Regionális Adatbázisából kinyert adatok is, melyek az utóbbi bő évtized magyar tulajdonban lévő vállalkozásainak tömeges alapulását mutatják a Nyugat-Szlovákia határ mentén fekvő magyarlakta járásaiban (16. táblázat). A jelenség főképp Nyugat-Szlovákia határ mentén fekvő járásait jellemzi (Dunaszerdahelyi járás, Komáromi járás, Érsekújvári járás), míg a határtól távolabb fekvő járásokban nem mutatkozik nagyobb mértékű változás. A legmarkánsabb példa a Komáromi járás, ahol 27-szer több külföldi tulajdonban lévő vállalkozás volt 2012-ben, mint 2001-ben!

16. táblázat. Külföldi tulajdonban lévő vállalkozások számának alakulása és változása Szlovákia magyarlakta járásában 2001-2012 közt

Külföldi és nemzetközi tulajdonban lévő önálló jogi személyiséggel rendelkező vállalkozói alanyok 2001-ben és 2012-ben Dél-Szlovákia magyarlakta járásában										
Területi egység	Összesen (db)		ebből külföldi tulajdonban (db)		ebből nemzetközi tulajdonban (db)		Abszolút változás (db)	Többször öződés mértéke	Arány 2001-ben	Arány 2012-ben
	2001	2012	2001	2012	2001	2012				
Szenci járás	680	2 575	76	354	66	99	278	4,66	11,18%	13,75%
Dunaszerdahelyi járás	1 105	3 855	85	772	122	197	687	9,08	7,69%	20,03%
Galántai járás	709	2 267	57	229	49	87	172	4,02	8,04%	10,10%
Komáromi járás	906	4 303	78	2 106	109	200	2028	27,0	8,61%	48,94%
Lévai járás	842	2 033	58	349	62	100	291	6,02	6,89%	17,17%
Nyitrai járás	1 662	4 602	169	486	156	167	317	2,88	10,17%	10,56%
Érsekújvári járás	968	3 128	80	696	96	154	616	8,7	8,26%	22,25%
Vágsellyei járás	386	1 146	24	75	37	49	51	3,13	6,22%	6,54%
Nagykürtösi járás	327	802	9	198	35	43	189	22	2,75%	24,69%
Losonci járás	631	1 413	26	204	62	54	178	7,85	4,12%	14,44%
Nagyrócei járás	185	319	9	25	8	9	16	2,78	4,86%	7,84%
Rimaszombati járás	486	974	19	97	37	37	78	5,11	3,91%	9,96%
Töketerebeszi járás	604	1 300	22	143	49	56	121	6,5	3,64%	11,00%
Kassa-vidéki járás	610	1 328	38	125	46	55	87	3,29	6,23%	9,41%
Nagymihályi járás	737	1 508	38	128	58	59	90	3,37	5,16%	8,49%
Rozsnyói járás	415	798	31	81	33	32	50	2,61	7,47%	10,15%
Magyarlakta járások (db)	11253	32351	819	6068	1025	1398	5249	7,41	7,28%	18,76%
Szlovákia	62 867	164 771	6 155	24 167	5 720	7 296	18012	3,93	9,79%	14,67%
Arány	17,90%	19,63%	13,31%	25,11%	17,92%	19,16%				

Forrás: saját szerkesztés, SU SR Regionális adatbázis alapján

A tényezőáramlások folyamatait (pl. kiskereskedelem) és az eltérő környezeti feltételeket (is) érzékeltetik a szlovák-magyar határ mentén a SIKOS – TINER (2007, 2010), vagy a SÜLI-ZAKAR (2008) által szerkesztett tanulmánykötet, vagy GRÓSZ – TILINGER (2008) térségben meglévő gazdasági kapcsolatokra és jelenségekre fókuszáló, az inkább Szlovákia irányába tartó, egyirányú áramlásokról készült tanulmánya.

Az termékek és szolgáltatások határon átnyúló áramlásával kapcsolatosan megemlíthető a határ térségében zajló jelenségként a bevásárlóturizmus is, ennek sajátosságait vizsgálta pl. a szlovák-magyar határtérségben pl. SIKOS-KOVÁCS (2008), KOVÁCS (2008), az osztrák-magyar határ esetében erről számol be pl. ASCHAUER (1995), HARDI-NÁRAI (2001), az ukrán-magyarhatár esetében pl. BERGHAUER (2011). A valamennyi magyar határszakasz esetében megfigyelhető jelenség méreteit, mögöttes tényezőit érzékelteti TÖMÖRI (2011), aki a statisztikai hivatal 2010-es adatai alapján bemutatta, hogy a Magyarországra szomszédos országokból érkezők nagy hányada vásárlási szándékkal érkezik (pl. Szlovákiából 56,5 % ez az arány), s a Magyarországról a szomszédos országokat meglátogatók is ugyanilyen nagy arányban látogatják a szomszédos országokat vásárlási szándékkal (pl. Ukrajna esetében 69,9%, de más

országok esetében is 25% feletti értékeket láthatunk). Ez nem mellékes szempont, azt a tény figyelembe véve, hogy a KKV-k jelentős hányada a kiskereskedelemben tevékenykedik.

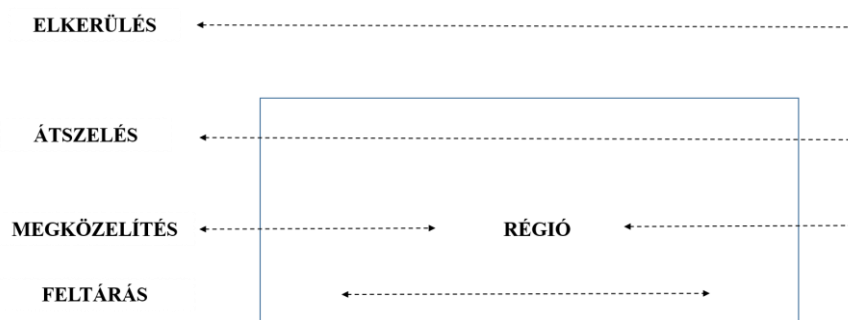
A termékek és szolgáltatások határon átnyúló áramlásával kapcsolatosan meg kell említenünk a különféle gazdasági kooperációkat, ezek határon átnyúló kiterjedtségéről említést tett már GRÓSZ (2000). Kategorizálásuk terén SÖLVELL-LINDQVIST-KETELS (2003) az agglomeráció célja, gazdasági tevékenységek jellege, földrajzi közelség és tagok közti kapcsolatok mentén csoportosították a gazdasági kapcsolatokat (17. táblázat).

17. táblázat. Gazdasági agglomerációk tipológiája

	Gazdasági tevékenységek általában	Technológia-intenzív iparágak
Hatékonyság (méretgazdaságosság)	Metropoliszok	Ipari körzetek
Innováció és fejlesztés	Kreatív régiók	Klaszterek

Forrás: SÖLVELL – LINDQVIST – KETELS (2003)

ENYEDI (2000) a hálózatosodás, modern gazdaság elhelyezkedésének térhálózatokkal való leírását emeli ki, a beszállítói hálózatok létrejöttét és a városok sikerét a hálózaton belül elfoglalt szerepeiktől teszi függővé, míg a vonzáskörzet jellege, fejlettsége már kevésbé meghatározó, a távolság szerepe csökkenőben (könnyen áthidalható az áramlások tekintetében). A magyar térszerkezetben hármasszintű térszerkezetet jelöl ki, amelynek második szintjét „*kisebb kiterjedésű regionális hálózatok alkotják, a határon is kis távolságra átnyúlva, helyi kis- és középvállalkozók helyi és kárpát-medencei piaci kapcsolatokból, beszállítói kapcsolatokból felépülve*”.

8. ábra. Különböző kapcsolatok egy régióhoz képest

Forrás: FLEISCHER, 2001, 57. p.

FLEISCHER (2001) különböző hálózati kapcsolatok egy régióhoz fűződő viszonyát vázolta fel (8. ábra), négy típust megkülönböztetve- elkerülés, átszelés, megközelítés, feltárás. A feltárás a térségen belüli elemek összekötése, a megközelítés a kívülről a térségbe és a térségből kifelé irányuló kapcsolatokat takarja, az átszelés lényegében a tranzitot jelenti (térségen belüli céllal történő mozgás), míg az elkerülés olyan mozgást jelent, amely nem kerül kapcsolatba a térséggel.

1.8.4. A határ menti kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modellje

Amennyiben az áttekintett szakirodalmi és egyéb szekunder forrásokat szintetizáljuk, akkor a határ térségében működő kis- és középvállalkozások eredményességét befolyásoló tényezők modelljéhez jutunk (9. ábra).

A modell egy határ mentén elhelyezkedő térséget szemléltet (fekete téglalap). Egy ilyen térség alaphelyzetben két ország (A és B ország) határa mentén fekszik (zöld szaggatott vonal), s a határ különböző, NEMES NAGY (1998) által ismertetett funkcióival (gátló funkció, szűrő-, ütköző-, kontaktuszóna) alakítja az áramlásokat és a kapcsolatokat, melyek FLEISCHER (2001) munkájából kiindulva jelennek meg a modellben. Az áramlások és kapcsolatok a modellben szereplő térség esetében a következők:

- 1a. - elkerülés: az egyik érintett országon belül megvalósuló áramlás/kapcsolat, amely elkerüli a határ menti térséget,
- 1b. - elkerülés: mindkét országot, s így a határ menti térséget is elkerülő áramlás/kapcsolat,
- 2a. - átszelés: az egyik ország határ menti térséghez tartozó részét átszelő áramlás/kapcsolat,
- 2b. - átszelés: a határ menti térséget átszelő áramlás/kapcsolat (mindkét érintett ország határ menti térséghez tartozó részét átszeli)
3. - megközelítés: az egyik érintett ország határ menti térséghez tartozó részének az érintett határszakaszon át történő megközelítése (ide irányuló vagy innen kiinduló, határon átnyúló áramlás/kapcsolat, amelynek nem a szomszédos ország határ menti térséghez tartozó része a célja vagy kiindulópontja).
4. - megközelítés: az egyik érintett ország határ menti térséghez tartozó részének nem az érintett határszakaszon át történő megközelítése (ide irányuló/innen kiinduló áramlás vagy kapcsolat, amely nem rendelkezik az érintett határszakasz viszonylatában határon átnyúló jelleggel, vagy egyáltalán nem rendelkezik határon átnyúló jelleggel),
5. - feltárás: a szomszédos országok határ menti térséghez tartozó részeinek elemei közti kapcsolatok/áramlások.

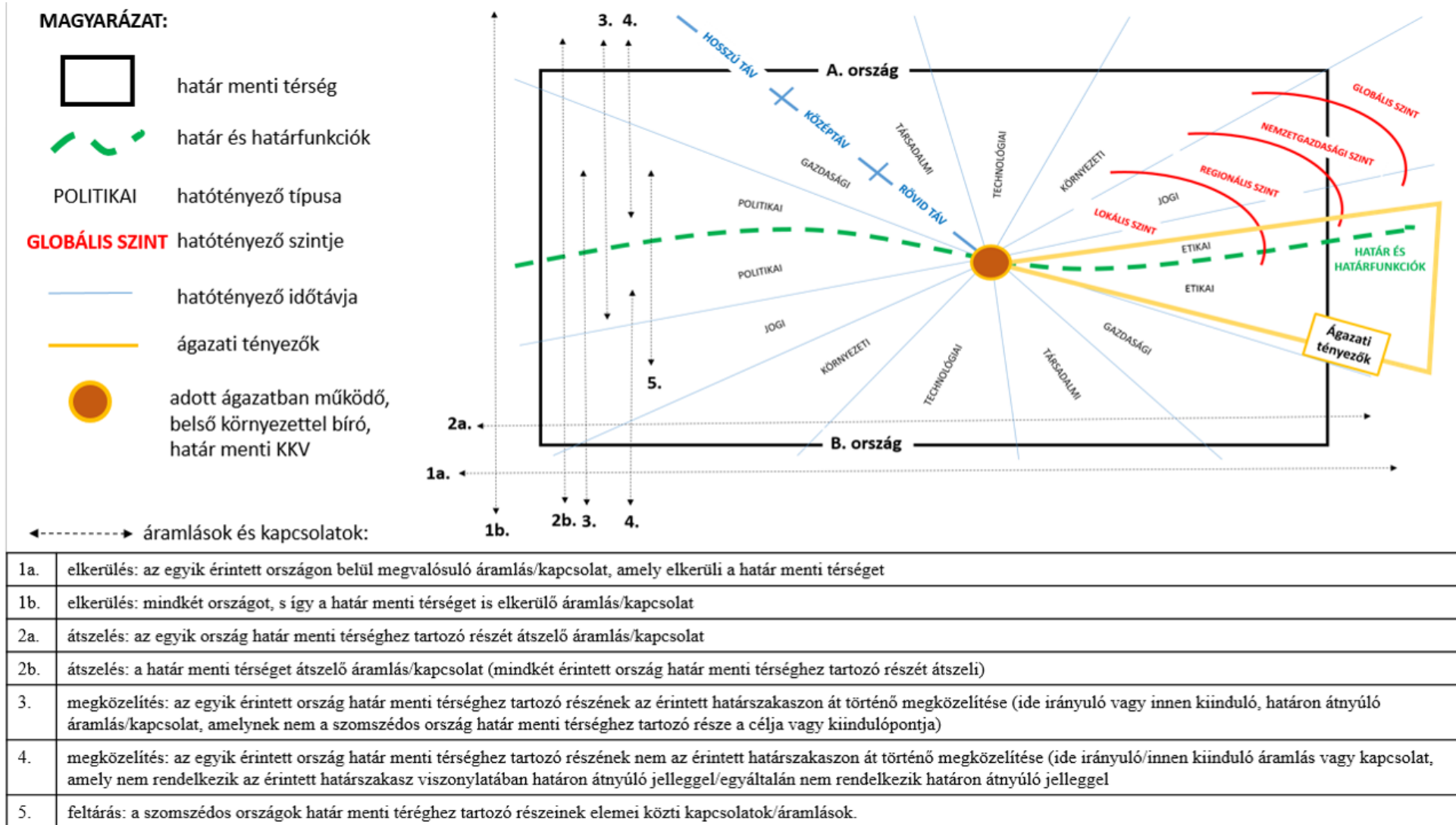
A modell középpontjában egy olyan vállalkozást látunk (narancssárga kör), amely a határ menti térségben található. A vállalkozásra, amely a határ menti térségben található az alábbi tényezők fejthetnek ki hatást:

- a) külső környezeti tényezők (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti, jogi, etikai),
- b) ágazati jellemzők.

A tényezők különböző szinteken (piros jelzéssel az ábrán) jelentkezhetnek (globális szint, nemzetgazdasági szint, regionális szint, lokális szint) és különböző időtávokon fejthetik ki hatásukat (rövid-, közép- és hosszú táv), ahogyan azt KOVÁCS (2010) is érzékeltette.

A modell logikája alapján az egyes kapcsolatok intenzitását és irányát a határ jelenléte befolyásolja, s nem csak a két szomszédos ország kapcsolatainak/áramlásainak viszonylatában jelentkezik a határ befolyásoló hatása, hanem adott ország esetében és a határ menti térséghez tartozó országrész viszonylatában is. A határ és funkcióinak megjelenése áramlások/kapcsolatok intenzitásának/irányának/kiindulásnak és céljának megváltozásához vezethet.

A modell a kis- és középvállalkozások versenyképességére ható külső környezet tényezők megnevezés-tagot is tartalmazza, amely nem véletlen, mivel a versenyképesség korábbiakban megfogalmazott általános megfogalmazásából kiindulva, s egy vállalkozás viszonyaira értelmezve a versenyképességet *belső feltételek és mozgósítható erők meglétéként azonosítottam, melyekkel eredményesen tevékenykedhet a vállalkozás annak érdekében, hogy körülhatárolt szabályok szerint a versenyben előnyre tegyen szert más szereplőkkel szemben, vagy legyőzze őket.* Esetünkben tehát a vállalkozás a határ közelségéből fakadóan speciális helyzetben lehet, mivel piacai a körülhatárolt szabályok (adottságok) fokozottabban fejthetik ki hatásukat (pl. piacaihoz két eltérő szabályozói környezet, makrogazdasági környezet, stb. tartozhat, határfunkciók érvényesülnek, célpiacának jellemzői sokrétűbbek lehetnek, stb.). Ez befolyásolja azt, hogy miképp kell kialakítania belső működési feltételeit, továbbá melyek lesznek a versenyben fontos erők.

9. ábra. A határ menti kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modellje

Forrás: saját szerkesztés

2. ANYAG ÉS MÓDSZER

A dolgozat célja a határ menti térség vállalkozásainak versenyképességét befolyásoló tényezők beazonosítása és fontosságuk mérése a vállalkozások működése szempontjából. A kutatás szakaszinak meghatározása és az egyes szakaszok helyes megvalósítása céljából SZŰCS (2008), MALHOTRA (2008) és GHAURI-GRONHAUG (2011) munkáit használtam fel. A dolgozat céljához igazodva a kutatás felépítése az alábbi kutatási szakaszokat különítettem el:

- 1) a kutatás motivációi, kutatási probléma és kutatási cél (ld. bevezetés),
- 2) szakirodalmi feldolgozás (ld. 1. fejezet),
- 3) hipotézisek megfogalmazása,
- 4) kutatási módszerek kiválasztása és kialakítása,
- 5) adatgyűjtés,
- 6) adatelemzés,
- 7) eredmények bemutatása és következtetések levonása (ld. 3. és 4. fejezet).

2.1. Kutatási hipotézisek

A kutatási probléma és az elérendő cél interdiszciplináris jelleggel bír, többek közt a közgazdaságtudomány, gazdálkodástudomány és a regionális tudomány is érintett a kutatás témája által. A kutatás tárgyát három fő irányból közelítettem meg:

1) a vállalkozás fogalma, vállalkozói környezet: a vállalkozás fogalmi meghatározása és értelmezése, a vállalkozások típusai, csoportosító és leíró jellemzői, továbbá a vállalkozások működési környezetének megismerése, a vállalkozások működését, eredményességét befolyásoló tényezők feltárása,

2) versenyképesség: a versenyképesség fogalmi meghatározásai, a versenyképesség mérési módszerei, versenyképességet befolyásoló tényezők azonosítása,

3) a határ szerepe: a határ szerepének, funkcióinak feltárása, áramlásokat/kapcsolatokat befolyásoló tényezők azonosítása.

Kutatási hipotéziseim megfogalmazása során a kutatási problémából, kutatásom céljából és a feldolgozott szakirodalom alapján levont következtetésekből és az ezen ismeretek szintézise által kialakított kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modelljéből indultam ki.

H1: Feltételezem, hogy a megkérdezettek körében a vállalkozás valamely leíró jellemzőjének [méretének, ágazatának, jogi formájának, tulajdonosának, piacának, fennállási időtartamának, legfontosabb céljának, határtól való távolság] függvényében különbözőség mutatkozik a vállalkozói környezet tényezőcsoportjainak fontossága és állapota tekintetében.

Feltételezésem során abból indultam ki, hogy a külső környezet tényezőcsoportjainak (politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, környezeti, etikai, jogi) fontossága és állapotának megítélése során eltérés mutatkozik majd a vállalkozások valamely leíró jellemzőjének tekintetében.

H2: Feltételezem, hogy a határ jelenlétéből fakadó tényezőket a vállalkozások kiemelten figyelemmel kísérik, s a vállalkozásokat leíró jellemzők [méret, ágazat, jogi forma, tulajdonos, piac, fennállási időtartam, legfontosabb cél, határtól való távolság] függvényében eltérések mutatkoznak fontosságuk és állapotuk tekintetében.

Feltételezésem során a kis- és középvállalkozások szektora - e heterogén sokaság - vizsgálata során abból a feltételezésből indultam ki, hogy az eltérések megnyilvánulnak majd abban is, hogy átlagosan milyen fontosnak, illetve milyen állapotúnak ítélik majd meg a határ jelenlétével szoros összefüggésben álló tényezőket.

H3: Feltételezem, hogy a határ menti elhelyezkedés és működés, az államhatár elválasztó szerepének csökkenése, valamint a „határokat átívelő régió” létrejötte erősíti a kis- és középvállalkozói szektor versenyképességét.

A közelmúltban számos olyan intézkedés történt a szlovák-magyar határ viszonylatában, amely a határ szerepének gyengülését és a térség fokozottabb integrációját eredményezte (pl. a Schengeni övezethez való csatlakozás, vagy akár az Európai Területi Együttműködési Csoportosulások létrejötte). Feltételezésem alapján a kis- és középvállalkozások versenyképességi pozíciója szempontjából is előnyként jelentkezett a határ szerepének csökkenése.

2.2. A kutatási módszer kiválasztása és ismertetése

A kutatási módszer megválasztásánál a kutatás leíró jellegéből fakadóan kvantitatív kutatási módszer mellett döntöttem. A döntésem legfőképp abból kifolyólag esett kizárólag a kvantitatív kutatási módszerekre, mivel a kutatási céloom alapján a kutatás célterületére általánosítani kívántam a kapott eredményeket. Az adatok begyűjtése strukturált formában történhet, statisztikailag igazolható eredményekhez juthatok és az eredményekre alapozva javaslatokat fogalmazhatok meg.

A kutatás feltáró részében gondolkoztam kvalitatív módszerek alkalmazásán is, ám ezeket elvettem, mivel a szakirodalmi összefoglalás alapján elegendő szakirodalmat, vállalkozói környezet minőségét mérő módszert, versenyképességet befolyásoló tényezőt tartalmazó modellt tanulmányoztam át (ezek kialakításánál kvalitatív módszereket már alkalmaztak), s ezek szintetizálásával úgy vélem, elegendő alaphoz jutottam a kvantitatív kutatás lefolytatásához. A feltáró cézzal lefolytatott kvalitatív kutatás (fókuszcsopord vagy szakértői interjú) ebben az esetben több energiát, esetlegesen anyagi erőforrást emésztett volna fel, mint amennyi hozadékkal járt volna a kvantitatív kutatás megalapozásához.

A kérdőív szerkesztése során a kutatás céljának elérése (a külső környezeti tényezők azonosítása és fontosságuk megállapítása a vállalkozások eredményességére gyakorolt hatás szempontjából), továbbá a kutatási hipotéziseim megerősítése/elvetése vezérelt.

A kérdőív összeállításánál figyelembe vettem, hogy a kis- és közép vállalkozások, mint a kutatás célcsoportja a kutatás alacsony költségvetése és időbeli korlátai miatt, területi szóródása valamint az eddigi kutatásim során leszűrt alacsony válaszadási hajlandóság miatt viszonylag nehezen érhető el. A kutatás ugyanakkor szlovák és magyar nyelvterületen is folyik, így a kérdőív nyelvi változatainak elkészítésével is számoltam.

A kérdőív szerkesztésénél az 1. és 2. kérdése a vállalkozás azonosítására és a kitöltő személyének azonosítására szolgál és a válaszadási hajlandóság növelése érdekében kitöltésük nem kötelező, viszont kitöltésük esetén a kitöltő e-mail formájában értesül a kutatás eredményeiről (motiváció).

A 3. kérdés több részkérdésre oszlik, e kérdésben kerülnek begyűjtésre a vállalkozást leíró jellemzők. A kérdéscsoport többségében zárt kérdéseket tartalmazott, a szakirodalmi feldolgozás alapján olyan válaszlehetőségeket adtam meg, melyekbe minden válaszadó be tudja sorolni önmagát. Nyitott kérdések abban az esetben alkalmaztam a kérdőív e szakaszában, amennyiben ez a feltétel nem teljesült. A leíró jellemzőkre vonatkozó kérdéseket a kérdéseket a 18. táblázat foglalja össze.

18. táblázat. A vállalkozás leíró jellemzőire vonatkozó kérdések

Sorszám	Kérdés megnevezése	Válaszlehetőségek	Kérdés relevanciája az információigény szempontjából
3.1.	Melyik ágazatban működik a vállalkozás?	NACE Rev2. besorolás alapján	az ágazat meghatározásához szükséges
3.2.1.	Tulajdonforma	állami tulajdon, magántulajdon (amely lehet hazai, külföldi, vegyes), vegyes tulajdon (állami és magántulajdonban lévő)	a tulajdonforma meghatározásához szükséges
3.2.2.	Jogi forma	6. táblázat alapján	jogi forma azonosítása
3.3.	Hol jegyezték be a vállalkozást? (település)	szöveges válasz lehetséges	az ország és a település behatárolása
3.4.	Hol található a vállalkozás telephelye (kirendeltsége)?	szöveges válasz lehetséges	a bejegyzés és működés helye közti eltérés megállapítása
3.5.	Mit tekint a vállalkozás a piacának?	<ul style="list-style-type: none"> - helyi piac (egy lokális térség, határt át nem lépő és határt átlépő válaszlehetőségekre bontva) - országos piac (az ország területe, határt át nem lépő) - régiós piac (szomszédos országokra is kiterjedő) - európai piac (európai, de nem csupán szomszédos országokra kiterjedő) - világpia (más földrészre is kiterjedő) 	a tevékenység kiterjedtségének behatárolása
3.6.1	Éves forgalom nagysága	kategóriák az EU KKV-definíciója alapján	méret meghatározása
3.6.2	Mérlegfőösszeg nagysága	kategóriák az EU KKV-definíciója alapján	méret meghatározása
3.6.3.	Alkalmazotti létszám	<ul style="list-style-type: none"> - Nincs alkalmazott - 0-9 fő - 10-24 fő közt - 25-49 fő közt - 50-99 fő közt - 100-249 fő közt - 250 fő fölött 	méret meghatározása
3.7.	Hány éve működik a vállalkozás?	működés időtartamának meghatározása	életszakasz meghatározása
3.8.	Mi a vállalkozás legfőbb célja jelenleg?	<ul style="list-style-type: none"> - szükségletek kielégítése - készpénz termelése - értékesítés és piaci részesedés növelése - profit növelése - értékesítés és profit növelése - piaci helyzet fenntartása - túlélés - egyéb: 	életszakasz meghatározása
3.9.	Hány kilométerre található vállalkozásától a legközelebbi határátkelőhely?	egyéni válasz lehetséges	határátkelőhelytől való távolság megállapítása

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőív negyedik kérdéscsoportja esetében a vállalkozói környezet tényezőivel kapcsolatos vállalkozói véleményekre voltam kíváncsi. A kérdések megfogalmazásait az egyes hipotézisek megerősítéséhez/elvetéséhez szükséges információigény kielégítéséhez alkalmazkodva alakítottam ki.

Minden egyes tényező esetében három kérdést tettem fel, s a kutatás célja valamint a hipotézisvizsgálat szempontjából skálás kérdések alkalmazása mellett döntöttem. Minden kérdés esetében ötfokozatú (páratlan számú kategóriát választottam, mivel a tényezők esetében közömbös válaszokra is számítottam) és kiegyensúlyozott skálát alkalmaztam. A skálás kérdések mellett szólnak a kiértékelés szempontjai is. A kapott válaszok mérési szintje az intervallumskála, amely lehetővé teszi a hipotézisvizsgálat nem paraméteres technikáinak alkalmazását, valamint egyéb többváltozós statisztikai módszerek alkalmazását (varianciaanalízis, klaszterelemzés). A 4.1-es kérdés (19. táblázat) során a vállalkozói környezet tényezőinek vállalkozás működésére gyakorolt hatását mérem fel.

19. táblázat. A 4.1. számú kérdés szerkezete

	Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező adózott eredményre gyakorolt hatását?				
TÉNYEZŐ	egyáltalán nem fontos	nem fontos	közömbös	fontos	nagyon fontos

Forrás: saját szerkesztés

A 4.2-es kérdés (20. táblázat) a tényezők vállalkozások által észlelt állapotára kérdez rá a vállalkozás országában. A kérdés szintén skálás kérdés, azonban itt már nem a tényező fontossága, hanem a tényező megítélése kerül a középpontba. A kapott válaszok a hipotézisek vizsgálatánál kapnak szerepet, de további vizsgálódások alapjául is szolgálhatnak, például a 4.1-es kérdés válaszaival együtt a vállalkozói környezet javítására szoruló tényezőinek beazonosítása (azok a tényezők, melyeket a vállalkozások fontosnak ítélnék meg, de állapotuk rossz)

20. táblázat. A 4.2. számú kérdés szerkezete

	Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában?				
TÉNYEZŐ	nagyon rossz	rossz	közepes	jó	nagyon jó

Forrás: saját szerkesztés

A 4.3-as kérdés (21. táblázat) a tényezők vállalkozások által észlelt állapotára kérdez rá a határ túloldalán. A kérdés szintén skálás kérdés, azonban itt már nem a tényező fontossága, hanem a tényező viszonylagos megítélése kerül a középpontba. A kérdésbe beépítésre kerül egy „menekülő útvonal” is a válaszadó számára („nem tudom” opció). E lehetőségen keresztül

érzékkelhető, hogy figyeli-e a válaszadó az adott tényező határon túli alakulását. A kapott válaszok elsősorban a hipotézisvizsgálatnál kapnak szerepet, de további elemzések alapjául is szolgálhatnak, mint például a 4.1-es és 4.2-es kérdések válaszaival együtt a határon túli vállalkozói környezetben a gátló tényezők beazonosítása (azok a tényezők, melyeket a vállalkozások fontosnak ítélnék meg, de állapotuk rossz a határon túli vállalkozói környezetben vagy azok a tényezők, melyek állapota a határon túl rosszabb, mint a „hazai környezetben”).

21. táblázat. A 4.3. számú kérdés szerkezete

	Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán?			
TÉNYEZŐ	rosszabb	megegyező	jobb	nem tudom

Forrás: saját szerkesztés

A kérdőívben a válaszadók számára egyéb tényezők megnevezését is lehetővé tettem, melyeket az általam kiválasztott tényezőkön kívül a vállalkozások szintén fontosnak tartanak működésük szempontjából. Ezt az 5. sz. nyílt kérdésben, szöveges formában teheti meg a válaszadó. A kérdőívet magyar (M6. sz. melléklet) és szlovák készítettem el és kérdeztem le.

A külső környezeti tényezők esetében több szempontból történő csoportosításra nyílik lehetőség. A tényezők a 4.1-4.3 kérdésekbe a korábban ismertetett vállalkozói környezet minőségének mérésére és a versenyképesség mérésére használt módszerek tényezői közül építettem a kérdőívbe, s a vizsgált tényezők közül a határ jelenlétével és határon átnyúló áramlásokkal közvetlen összefüggésben megjelenő tényezőket is külön jelöltem. A csoportosításnál a 9. ábrán felvázolt versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modellje alapján öt kérdést fogalmaztam meg, majd az ezekre adott válaszok alapján csoportosítottam a tényezőket (ld. 22. táblázat). A csoportosítási lehetőségeket a dolgozat M7. sz. melléklete tartalmazza.

22. táblázat. A tényezők csoportosításának szempontjai, problémái és kezelésük

Szempont	Kategória	Probléma	Megoldás
Hatótényező típusa	- politikai - gazdasági - társadalmi - jogi - környezeti - technológiai - etikai	egyes tényezők nem egyértelmű besorolhatósága	a csoportátlagok számításánál minden érintett kategóriánál való figyelembevétel
Hatótényező szintje	- globális - nemzetgazdasági - regionális - lokális	egyes tényezők több szinten is jelentkeznek	figyelembevétel a javaslatlételnél és a következtetések levonásánál

<i>a 22. táblázat folytatása</i>			
Időtáv	- rövidtáv - középtáv - hosszútáv	Mi a rövid-, közép-, illetve hosszútáv?	vállalati tervezési időtávok: - a rövidtáv ≤ 1 év - középtáv 1-5 év közt - hosszú táv > 5 év
		Egyes tényezők hatása nem egyértelműen besorolható	figyelembevétel a javaslatlételnél és a következtetések levonásánál
Ágazati sajátosság közvetlen felmerülése	- igen - nem	minden mindennel összefügg, a közvetlen és közvetett hatások elhatárolása	A döntéshozatal alapja a válasz az alábbi kérdésre: valamennyi ágazat számára egyöntetűen megjelenik-e a tényező?
Közvetlen jelentőség a vizsgált határ szempontjából?	- igen - nem	a közvetlen és közvetett hatások elhatárolása	a döntés igen amennyiben az alábbi két kérdés valamelyikére a válasz igen: 1. a határ menti térségek és nem határ menti térségek közt van-e feltétlen eltérés? 2. közvetlen hatást fejt-e ki a tényező a tényezőáramlások megvalósulására

Forrás: saját szerkesztés

A mintavételi technika megválasztásánál figyelembe vettem azt a feltételt, hogy a reprezentativitás biztosított legyen, így a nem véletlen mintavételi technikákat kizártam a lehetséges technikák alkalmazási köréből. A kutatási terület kiválasztásánál a magyar – szlovák határtérség nyugati szakaszára esett a választásom, e térségben a határvonal egyben mesterséges és természetes jelleggel is bír (a határt a Duna folyó képezi), itt VAN HOUTUM (1998) dimenzióit vettem alapul. A magyar – szlovák határ esetében a további térségek (kivéve az Ipoly mentét) esetében nem jelentkezik e tényező, miszerint a mesterséges és természetes határ egybe esnek, viszont ugyanúgy nyitott határról, nyitottság-zártság tekintetében, funkcionálitás-érzelmiség, valamint konkrétság-elvontság tekintetében azonos jellemzőkkel bír, mint a szlovák-magyar határ menti tér más szakaszai. Felmerül a kérdés, hogy az Ipoly mente miért nem képezi a kutatás tárgyát? Ennek okai elsősorban a kutatási költségek és az időigény megnövekedésében keresendők. A vizsgált térség kiterjedését és a terület profitorientált gazdasági egységeit a területen található közigazgatási egységek szerinti bontásban a 23. táblázat mutatja. A vizsgált terület lehatárolásánál a határátkelőhelytől való távolság volt számomra a mérvadó, s a kiértékelésnél a szlovák-magyar határ valamely határátkelőhelyétől maximum 60 km-es (közúton kb. egy órányi utazótávolság) távolságban található gazdasági szervezeteket vettem figyelembe a mintanagyság meghatározása esetében a szlovákiai és magyarországi térség esetében is több tízezres alapsokaságot jelentene abban az esetben is, amennyiben levonjuk a nagyvállalatokat és az egyéni vállalkozásokat is kizárnánk a mintából.

23. táblázat. Regisztrált profitorientált szervezetek száma közigazgatási egységek szerinti bontásban

Ország	Közigazgatási egység	Kiterjedés (km ²)	Regisztrált profitorientált gazdasági szervezetek száma (2012, db)	
			összes vállalkozás	ebből egyéni
Szlovákia vizsgált közigazgatási egységei	Dunaszerdahelyi járás	1074,59	14426	10571
	Galántai járás	641,74	10011	7744
	Komáromi járás	1100,14	11585	7282
	Érsekújvári járás	1347,06	12057	8929
	Vágsellyei járás	355,90	4886	3740
	Szenci járás	359,88	8455	5880
	Összesen	4879,31	61420	44146
Magyarország határtérségben elhelyezkedő közigazgatási egységei	Komárom – Esztergom megye	2265,08	39851	24272
	Győr-Moson-Sopron megye	4088,70	70022	48462
	Összesen	6353,78	109873	72734

Forrás: saját szerkesztés KSH és SU SR 2012-es évre vonatkozó adatai alapján

A szakirodalom alapján (SAJTOS-MITEV, 2007, 33-35. o.) a mintanagyság meghatározásánál a befolyásoló tényezők az alapsokaság nagysága, heterogenitása, az elfogadható standard hiba mértéke, költségvetésünk. SUDMAN (1976) a tipikus mintanagyságot az intézményi sokaságok vizsgálatában annak függvényében csoportosította, hogy mekkora számú alcsoportelemzés kerül lefolytatásra, illetve nemzeti vagy regionális/speciális típusú vizsgálódásról van-e szó. Az alcsoportelemzések számát a hipotézisek megerősítéséhez/cáfolásához az átlagos (méret, tulajdonforma) ill. sok (pl. ágazatok) csoportokba sorolom be, s ehhez a minta nagyságának 200-500 illetve 500 felettinek kellene lennie. KREJCIE-MORGAN (1970) kívánt mintanagyságra vonatkozó táblázata alapján 95%-os megbízhatósági szint és 5%-os standard hiba mellett a vizsgált térség sokasága esetében a kívánt minta a szlovák-magyar határtérség esetében legalább 384 egységből kell, hogy álljon. Jelen dolgozat egyelőre a szlovákiai térség vállalkozásaira fókuszál, így a szükséges mintanagyság legalább 50%-ának elérésével számoltam.

A teljes sokaság nagysága nehezen meghatározható, az elemszám (kis mértékben) folyamatosan változik, továbbá nem létezik olyan adatbázis, melyből pontosan meghatározható lenne. Ebből kifolyólag a rétegenkénti (ország, ágazat) kívánt elemszámot hozzávetőlegesen és minimumértékekkel felruházva határoztam meg. A közigazgatási egységekre vonatkozó statisztikai kimutatások nem fedik teljesen az általam lehatárolt térséget (határátkelőhelytől vett 60 km-es távolság), továbbá nem a jelenre vonatkoznak, hanem a múlt, kiindulópontként azonban használhatónak ítélem őket. A mintába kerülő vállalkozások minimális számának meghatározásánál KREJCE-MORGAN (1970) táblázatának 384-es mintanagyságát vettem

2.3. Felhasznált statisztikai módszerek

Az általam felhasznált statisztikai módszerek az eredmények kiértékelése során felhasznált statisztikai módszereket alkalmazási céljukkal páárosítva a 25. táblázatban foglaltam össze.

25. táblázat. A dolgozatban felhasznált statisztikai módszerek

Módszerek megnevezése	Felhasználás
Leíró statisztikák	minta összetételének jellemzése, fontossági és állapotssorrendek felállítása
Levene-statisztika	szóráshomogenitás ellenőrzése
Varianciaelemzés (Éta-négyzet)	tényezőcsoportok átlagos fontossági- és állapotértékeinek eltérései közti kapcsolatok megléte és szorosságának megállapítása
Klaszterelemzés hierarchikus (Ward-féle eljárás)	klaszterek optimális számának meghatározása
Klaszterelemzés – nem hierarchikus (K-közép eljárás)	klaszterek kialakítása
Keresztábra-elemzés (és khi-négyzet próba, Cramer-féle együttható)	klaszterek jellemzése, a vállalkozások profiljának felállítása a határspecifikus tényezők átlagos fontossága és állapota szerinti csoportosítása

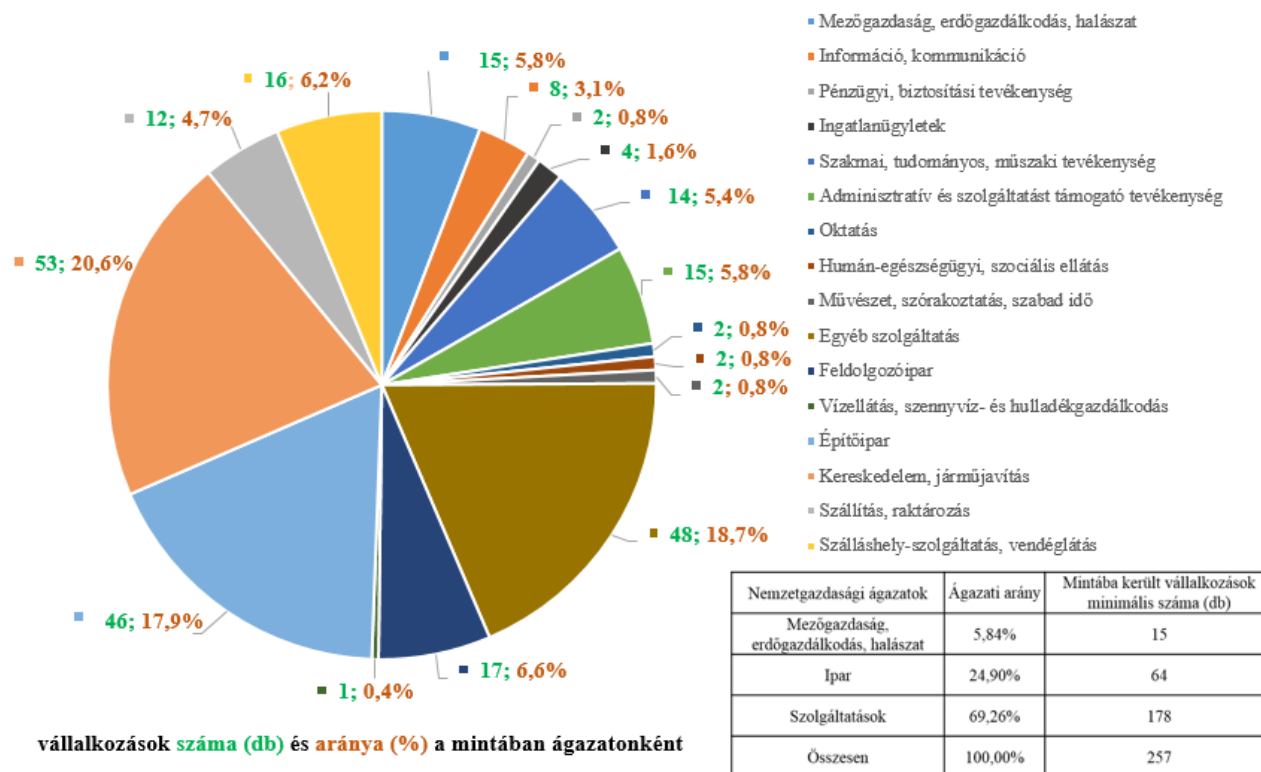
Forrás: saját szerkesztés

3. EREDMÉNYEK

A fejezetben a 2015 áprilisában lefolytatott kérdőíves kutatás eredményei kerülnek ismertetésre. A kutatás 2015. április 1 – április 30. közt zajlott. A kérdőívezés időszakában összesen 282 válasz érkezett, az adatbázis összeállítása során a mintából kikerültek a 60 kilométernél távolabb elhelyezkedő vállalkozások, nem a vizsgált térséghez tartozó vállalkozások, valamint a nagyvállalatok.

3.1. A minta összetétele

A mintában az ágazati összetétel alapján legnagyobb arányban a kereskedelem és járműjavítás (20,6%), az egyéb szolgáltatásokban tevékenykedők (18,7%) valamint az építőipari vállalkozások (17,9%) reprezentálták magukat. A mintába nem került egyetlen bányászat és kőfejtés, közigazgatás, védelem és kötelező társadalombiztosítás valamint villamosenergia-, gáz- és gőzellátás, légkondicionálás ágazatokban működő vállalkozás sem. A vizsgált térségben működő vállalkozások szempontjából ez az egyéb szolgáltatások felülreprezentáltságát mutatja a mintában, de a minta megfelelőnek ítélnélhető a kereskedelemben és építőiparban, valamint a többi ágazatban tevékenykedő vállalkozások arányát és reprezentáltságát tekintve. A minta nemzetgazdasági ágazatonkénti megoszlását a 11. ábra mutatja.

11. ábra. A mintába került vállalkozások száma (db) és megoszlása (%) nemzetgazdasági ágazatonként

Forrás: saját szerkesztés

Tulajdonos alapján a mintában 89,9 százalékban a hazai magántulajdonban lévő vállalkozások, 3,9 százalékban a külföldi tulajdonban lévő vállalkozások, 3,1 százalékban állami tulajdonban lévő vállalkozások és 3,1 százalékban hazai és külföldi vegyes magántulajdonban lévő vállalkozások képviseltették magukat. Vegyes (állami és magántulajdonban lévő) vállalkozás nem került a mintába. A minta tulajdonlás alapján nem reprezentálja a külföldi tulajdonban lévő vállalkozásokat, ezek a vállalkozások feltehetően éppen az adó- és egyéb jogi szabályozásból fakadó előnyök kihasználása céljából létesítettek telephelyet, az eredményeket ez a hatás torzíthatja. A tulajdonos szerinti megoszlást az 26. táblázat mutatja.

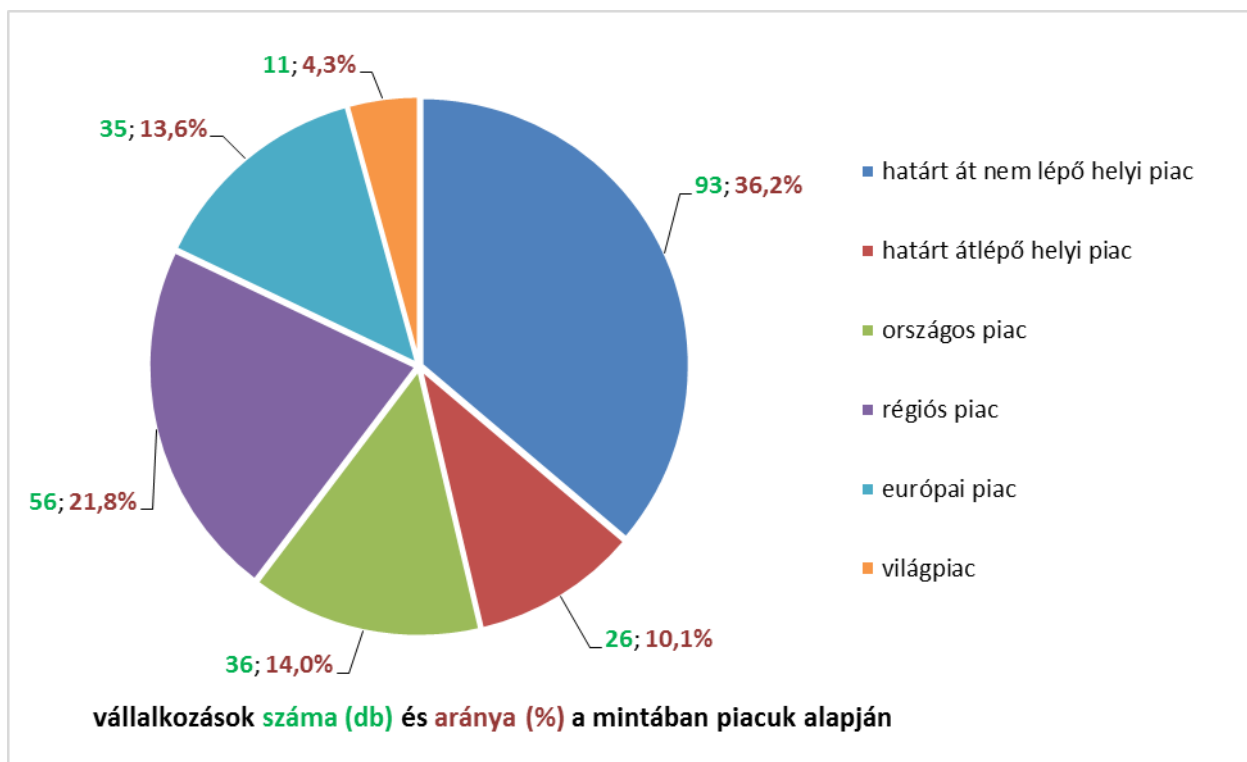
26. táblázat. A vállalkozások tulajdonos szerinti megoszlása a mintában

Tulajdonos	Gyakoriság	Relatív gyakoriság (%)	Kumulatív százalékos gyakoriság (%)
állami tulajdon	8	3,1	3,1
külföldi magántulajdon	10	3,9	7,0
hazai magántulajdon	231	89,9	96,9
vegyes magántulajdon	8	3,1	100,0
Összesen	257	100,0	

Forrás: saját szerkesztés

A mintában a vállalkozások jogi forma szerint négy csoportba tartoznak. Szlovákiában a leggyakoribb társas vállalkozási forma a korlátolt felelősségű társaság, a minta 49 %-át ebben a jogi formában működő vállalkozások alkották, 4,7%-ban részvénytársaságok, 0,8%-ban közkereseti társaság (nem teljes kérdőívek, több kérdésnél értékelhetetlen válaszok), 45,5%-ban pedig egyéni vállalkozások kerültek a mintába.

Arra a kérdésre, hogy mit tekint a vállalkozás a piacának a vállalkozások 36,2%-a határt át nem lépő helyi piacot jelölt meg válaszként. A megkérdezettek 21,8%-a régiós piacot (Szlovákiával szomszédos országok), 14%-uk országos piacot, 13,6%-uk európai piacot (nem csak Szlovákiával határos országok), 10,1%-uk helyi, de határt átlépő piacot, míg 4,3%-uk világpiacot jelölt meg.

12. ábra. A megkérdezettek megoszlása a vállalkozás piaca alapján
 Forrás: saját szerkesztés

A vállalkozás mérete alapján a mintában legnagyobb arányban a mikrovállalkozások reprezentálták magukat (49,4%, 127 db), őket a kisvállalkozások (24,1%, 62 db), önfoglalkoztatók (17,9%, 46 db) és a középvállalkozások (8,6%, 22 db) követték gyakoriság tekintetében. A méret alapján a mintába került vállalkozások hozzávetőlegesen reprezentálják a térség vállalkozásait. A vállalkozásokat az egyes kategóriákba az alkalmazotti létszám, éves árbevétel és mérlegfőösszeg alapján soroltam be. A vállalkozások megoszlását a mintában méret alapján a 27. táblázat szemlélteti.

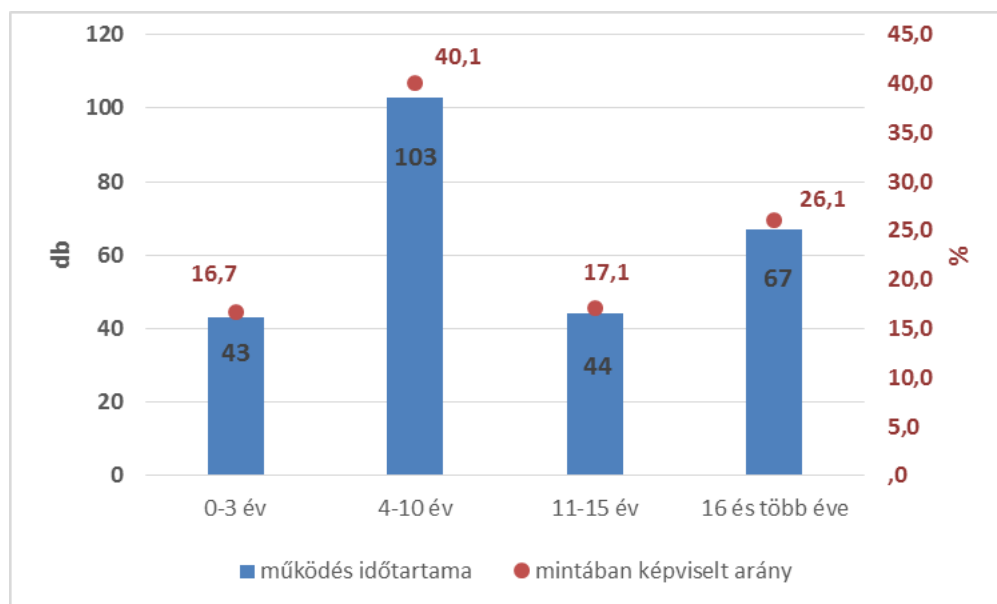
27. táblázat. A mintában szereplő vállalkozások megoszlása méret alapján

Vállalkozás mérete	Gyakoriság (db)	Relatív gyakoriság (%)	Kumulatív százalékos gyakoriság
önfoglalkoztató	46	17,9	17,9
mikrovállalkozás	127	49,4	67,3
kisvállalkozás	62	24,1	91,4
középvállalkozás	22	8,6	100,0
Összesen	257	100,0	

Forrás: saját szerkesztés

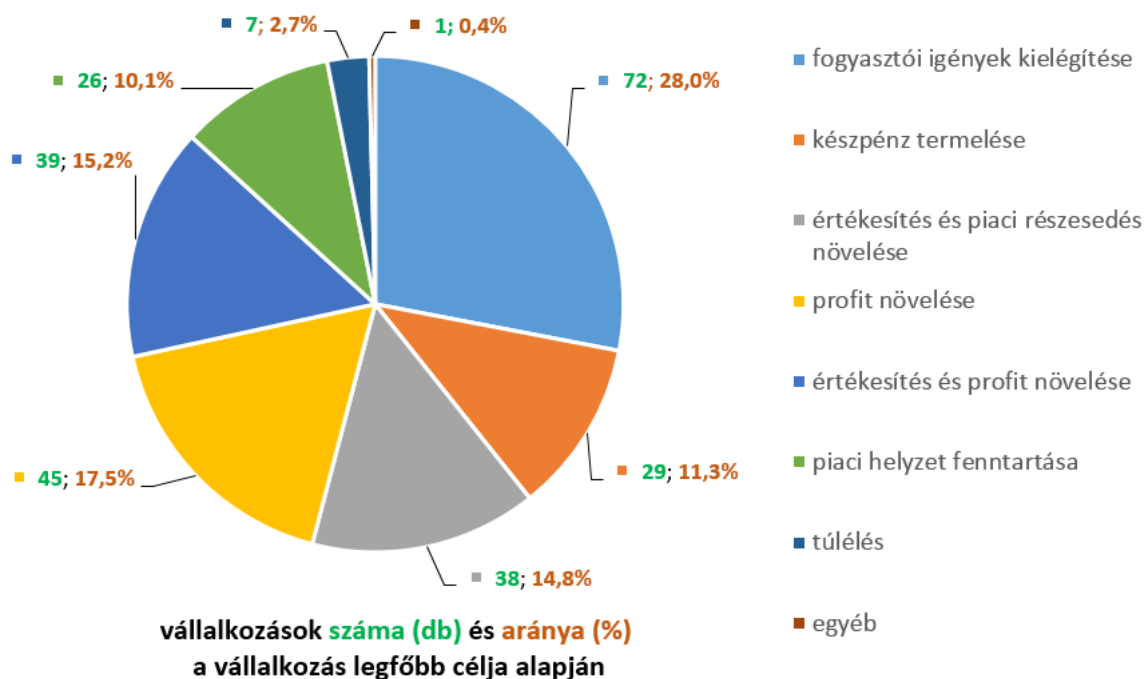
A vállalkozások időtartama alapján négy kategóriát képeztem TIMMONS (1990) vállalati életszakaszokra vonatkozó elmélete alapján. A 0-3 éve működők az indulás szakaszában, a 4-10

éve működők a korai növekedés, a 11-15 éve létezők az érettség, míg az ettől is régebb óta működők a stabilizálás szakaszában vannak. A működés időtartama alapján a legtöbb mintába került vállalkozás 4-10 éve működik (40,1%, 103 db), 67 vállalat 16 évnél is régebben (26,1%), 44 vállalkozás 11-15 éve (17,1%) és 43 vállalkozás 0-3 éve működött (16,7%) a megkérdezés időpontjában (13. ábra).

13. ábra. A mintába került vállalkozások megoszlása működésük időtartama alapján
Forrás: saját szerkesztés

A mintába került vállalkozásokat ADIZES (1992) csoportosítása nyomán legfőbb céljuk alapján legnagyobb mértékben az indulási szakaszhoz köthető célok jellemezték (kumulálva 39,3%-ukat), mint a fogyasztói igények kielégítése (28%) és a készpénz termelése (11,3%). A serdülőkori célokat összesen a vállalkozások 32,3%-a jelölte meg legfőbb céljaként (értékesítés és piaci részesedés növelése – 14,5%, profit növelése – 17,5%). Az érettség szakaszát jellemző értékesítés és profitnövelés (15,2%), valamint piaci helyzet fenntartása (10,1%) célokat a vállalkozások összesen 25,3%-a jelölte meg. Túlélni a megkérdezett vállalkozások 2,7%-a szeretne. A mintába került vállalkozások megoszlását legfőbb céljuk alapján az 14. ábra mutatja.

14. ábra. A mintát alkotó vállalkozások száma (db) és megoszlása (%) legfőbb céljuk alapján.

Forrás: saját szerkesztés

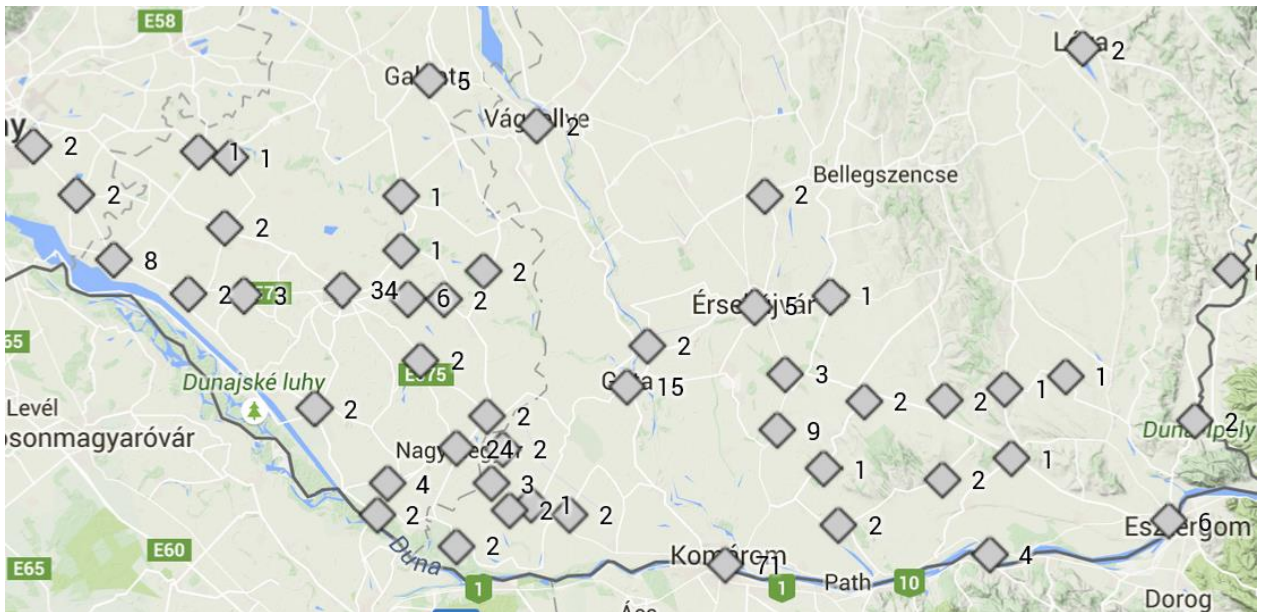
A mintában szereplő vállalkozások legnagyobb arányban a hozzájuk legközelebbi határátkelőhelytől 21-40 km-es távolságban helyezkednek el (38,9%). A második legszámosabb csoportot a közvetlenül a határátkelőhely közelében található vállalkozások alkotják (29,6%), míg a 6-20 km-es sávban a megkérdezett vállalkozások 22,6%-a, a 41-60 km-es távolságban elhelyezkedők pedig 8,9%-ban kerültek a mintába (28. táblázat).

28. táblázat. A megkérdezett vállalkozások távolsága a legközelebbi határátkelőhelytől

Távolság a legközelebbi határátkelőhelytől	Gyakoriság (db)	Relatív gyakoriság (%)	Kumulatív százalékos gyakoriság
0-5 km a határátkelőhelytől	76	29,6	29,6
6-20 km a határátkelőhelytől	58	22,6	52,1
21-40 km a határátkelőhelytől	100	38,9	91,1
41-60 km a határátkelőhelytől	23	8,9	100,0
Összesen	257	100,0	

Forrás: saját szerkesztés

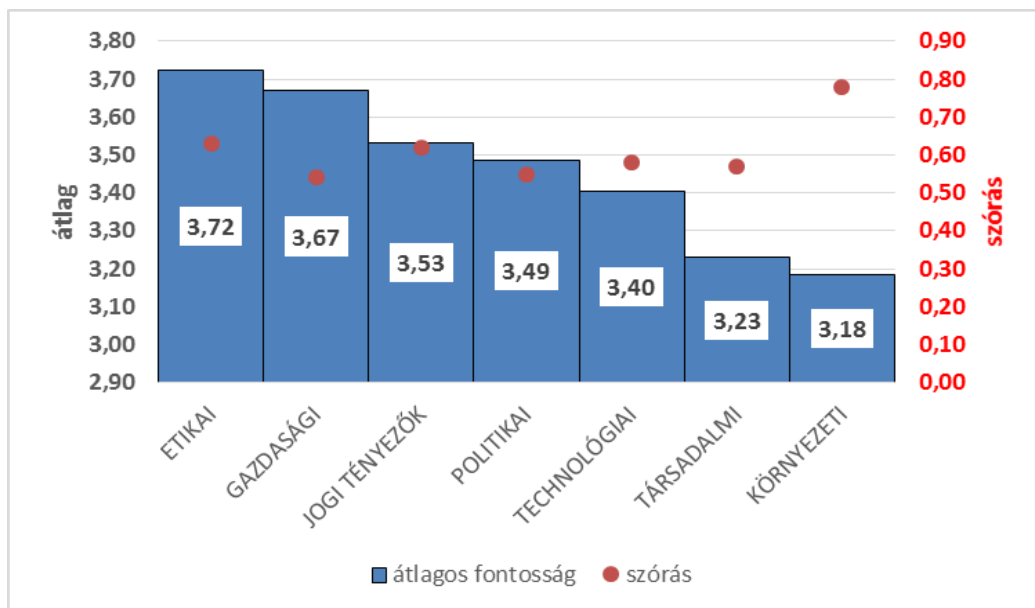
A mintába került vállalkozások területi elhelyezkedését a 15. ábra mutatja. Látható, hogy a legtöbb megkérdezett a nagyobb településeken található, Komáromból 68, Dunaszerdahelyről 34, Nagymegyerről 24, Gútáról 15, Ógyalláról 9, Párkányból 4 vállalkozás adott választ. Összesen 49 településen működő vállalkozásoktól érkeztek a válaszok.

15. ábra. A mintába került vállalkozások elhelyezkedése a vizsgált térségben
 Forrás: saját szerkesztés, Google maps segítségével

3.2. A vállalkozói környezet tényezőinek fontossága az eredményesség szempontjából

Az eredmények vizsgálatánál a tényezők a 22. táblázatban foglaltak és az M7. sz. mellékletben található táblázat alapján soroltam be politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, jogi, környezeti és etikai csoportokba. A vizsgált 147 tényező közül összesen 22 a politikai, 46 a gazdasági, 20 a társadalmi, 23 a technológiai, 21 a jogi, 14 a környezeti és 8 tényező pedig az etikai tényezők csoportjába tartozott.

16. ábra. A tényezőcsoportok átlagos fontossági értékei a megkérdezettek körében
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A tényezőkből egy nyolcadik csoportot is kialakítottam (határtényezők), amely a határ jelenléte által közvetlenül befolyásolt tényezőket tömörítette, e csoport eredményeit külön fejezet taglalja (3.5-ös sz. fejezet). Az egyes tényezőcsoportok átlagos fontossági értékeit a 16. ábra mutatja. A legfontosabb tényezőcsoport az etikai tényezők (3,72), míg a legkevésbé fontos tényezőcsoport a környezeti tényezők csoportja (3,18) lett. A vállalkozások külső környezeti tényezőinek rangsorolása során kitűnik azonban, hogy az egyes csoportokba sorolt tényezők közt eltérések találhatóak a fontosság tekintetében, melyek a csoportátlagokat is befolyásolják. Egyesével értékelve a tényezőket megállapítható, hogy négy csoportba sorolhatóak (29. táblázat). A tényezők a kapott eredmények alapján a „fontos”, „inkább fontos”, „közömbös”, „inkább nem fontos-közömbös” kategóriákba oszthatóak.

29. táblázat. Tényezőcsoportok a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos fontosságuk alapján

Csoport megnevezése	Átlagos érték	Tényezők száma
„fontos tényezők”	3,80-as átlagos érték felett	35 tényező
„inkább fontos tényezők”	3,50 – 3,79-es átlagos érték közt	41 tényező
„közömbös tényezők”	3,00 – 3,49 átlagos értékek közt	54 tényező
„inkább nem fontos-közömbös tényezők”	3,00-as érték alatt	17 tényező

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

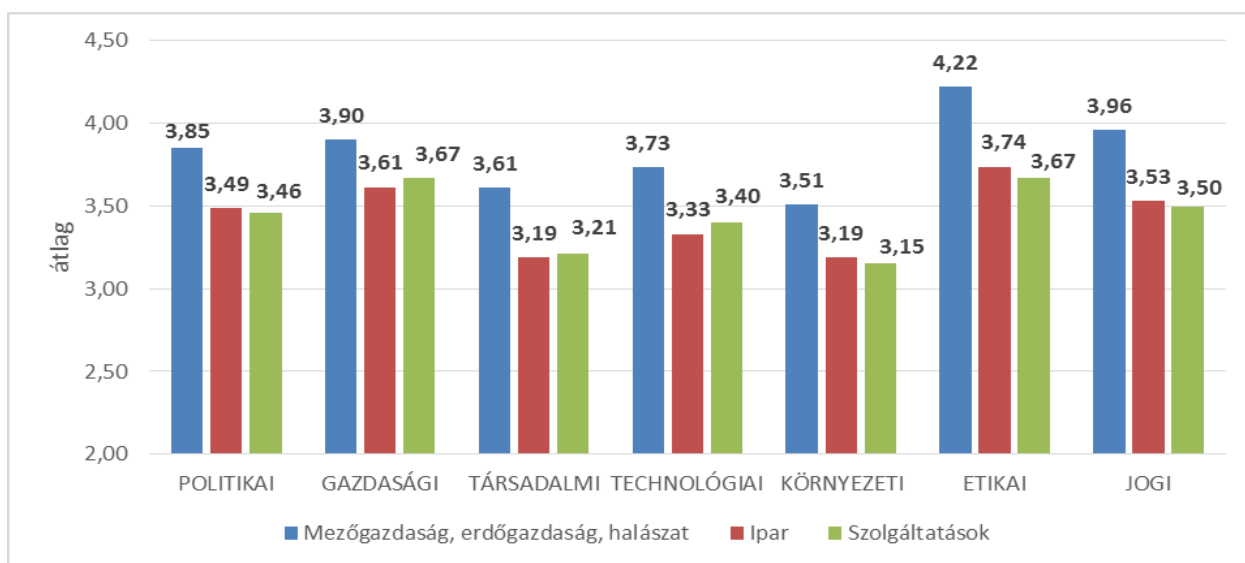
A „fontos tényezők” csoportjában - melybe 35 tényező tartozik -, összesen 19 gazdasági, 5 jogi, 5 technológiai, 2 etikai, 2 politikai, 2 társadalmi és egyetlenegy környezeti tényező sem került be. Az átlagosan legfontosabb tényező a belföldi fogyasztói kör megléte és jellemzői tényező lett (4,36-os átlagos fontosság), míg a további gazdasági tényezők a különféle vállalkozói terhek (jövedelemadó, fogyasztási adók, egészségügyi biztosítás, társadalombiztosítás terhei), makrogazdasági tényezők (gazdasági növekedés az országban, infláció, minimálbér nagysága, állami támogatások hozzáférhetősége), ágazati jellemzők (verseny mértéke az ágazatban, térség gazdasági szerkezete, az ágazat szerkezeti jellemzői, belföldi beszállítók és munkaerő megléte). A jogi tényezők közül a törvények és szabályok állandósága és érthetősége, tulajdonosi jogok védelme, követelések behajthatóságának egyszerűsége/folyamata valamint a munkajogi szabályozás került a fontos tényezők csoportjába. A technológiai tényezők közül a virtuális tér (internet minősége, költségei, lehetőségei), a mobil kommunikáció költségei és minősége, valamint a modern technológiák elérhetősége került a fontos tényezők közé. A politikai tényezők közül az adó- és vámügyekkel kapcsolatos ügyintézés valamint az információkhoz való hozzáférés sebessége és költségei kerültek a fontos tényezők közé. Fontos társadalmi tényezők a vállalkozók képzése és oktatása és a munkaerő idegennyelv-ismerete. Míg az etikai csoportból az

alkalmazottak munkamorálját és az üzleti partnerek etikus magatartását tekintik fontosnak a megkérdezettek. A teljes, átlagos fontossági értékek alapján felállított rangsor a dolgozat M8. sz. mellékletében található, terjedelmi okokból kifolyólag nem ismertetem az „*inkább fontos*” és a „*közömbös*” csoportok tényezőit sem részletesebben, érdekesebb viszont, melyek az „*inkább nem fontos – közömbös*” csoportba sorolt tényezők.

Az „*inkább nem fontos – közömbös*” csoportba 17 tényezőt soroltam be, ezek közt három politikai (országimázs politikai szempontból, a földhivatallal való kapcsolat és a szakszervezetek hatékonysága) tényező, 4 technológiai tényező (egyetemek és kutatóintézetek kutatási tevékenysége, valamint a vízi- és vasúti közlekedés minősége és lehetőségei), 4 társadalmi tényező (nemek egyenjogúsága, civil szektor szerepe, történelmi múlt, lakosság vallásossága), 4 környezeti tényező (termőföld minősége, természetes határvonal megléte, a szél erőssége, domborzati viszonyok), valamint egy jogi tényező (külföldiek letelepedésének szabályai) került.

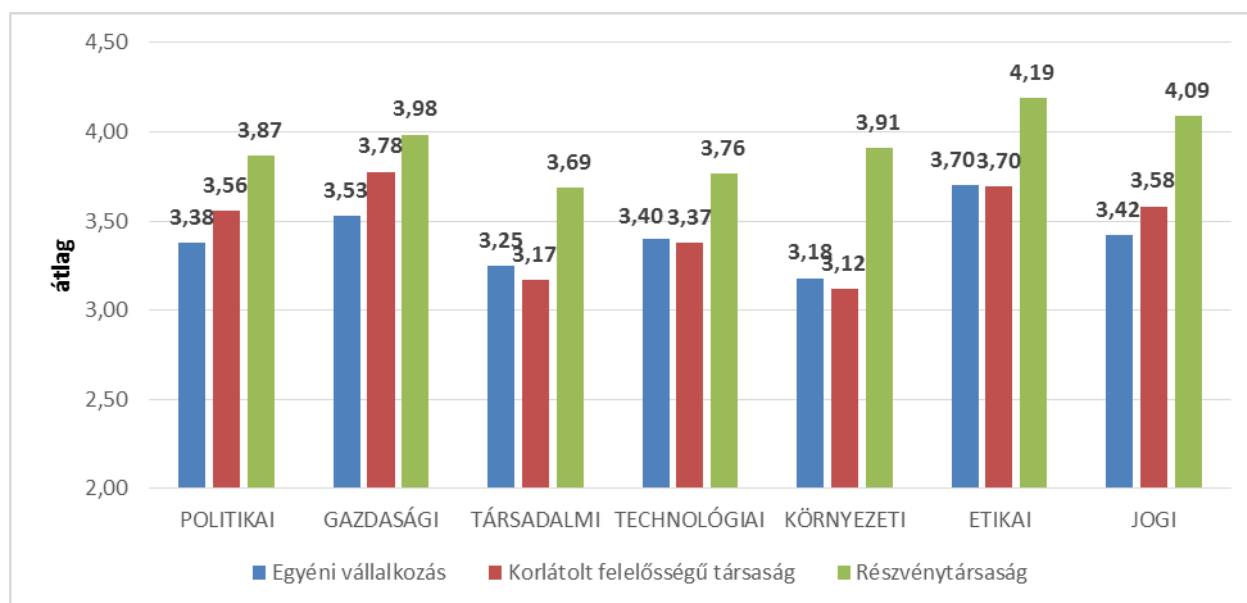
Az adatsort, az egyes tényezőcsoportok átlagértékeit ezután varianciaanalízis alkalmazásával vizsgáltam, annak célzatával, hogy megállapítsam, hogy az átlagértékek közti eltérések esetében szignifikánsan különböznek-e az egyes mintában szereplő vállalkozásokat leíró jellemzők tekintetében. A vizsgálatnál az ágazat, tulajdonos, jogi forma, vállalkozás mérete, vállalkozás piaca, működésének időtartama, jelenlegi legfontosabb célja és a távolsága a legközelebbi határátkelőhelytől jellemzők szempontjából vizsgáltam a kapcsolatokat. A varianciaanalízis alkalmazhatóságának ellenőrzését a Levene-teszt lefuttatásával vizsgáltam, kizárva ezzel azokat a lehetséges eseteket, amelyekben szignifikáns kapcsolat mutatkozna, de nem teljesülnek a varianciaanalízis feltételei. A jellemzők adott tényezőcsoporttal vett kapcsolatának erősségét az Éta-négyzet kiszámítása segítségével vizsgáltam.

17. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei az ágazat alapján.
Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az ágazat, mint leíró jellemző és a tényezőcsoportok átlagos fontosságai értékei közti eltérések tekintetében szignifikáns kapcsolat mutatkozott a politikai (sig. 0,028, Levene: 0,128, Éta-négyzet: 0,028), társadalmi (sig. 0,029, Levene: 0,442, Éta-négyzet: 0,029) és az etikai (sig. 0,005, Levene: 0,084, Éta-négyzet: 0,043) tényezők esetében. A mezőgazdasági vállalkozások esetében magasabb átlagértékek adódtak, mint az ipar és a szolgáltatások szektorában működő vállalkozások esetében (17. ábra). A kapcsolat az ágazat és a szignifikáns tényezőcsoportok közt gyengének tekinthető.

A külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei közt nem mutatkozott szignifikáns eltérés annak tekintetében, hogy *kinek a tulajdonában van* a vállalkozás. A *jogi forma* szempontjából vizsgálva az fontossági átlagértékek közti eltéréseket a technológiai tényezőket kivéve valamennyi tényezőcsoport viszonylatában szignifikáns különbségek mutatkoztak, viszont az etikai és a jogi tényezők esetében nem teljesült a szóráshomogenitás feltétele. A politikai tényezők (sig. 0,006, Levene: 0,062, Éta-négyzet: 0,049), gazdasági (sig. 0,001, Levene: 0,202, Éta-négyzet: 0,068), társadalmi (sig. 0,010, Levene: 0,434, Éta-négyzet: 0,037) és környezeti tényezők (sig. 0,004, Levene: 0,070, Éta-négyzet: 0,046) esetében szignifikánsnak tekinthetők a különbségek az átlagértékek közt az összefüggések a jogi forma esetében gyengének tekinthetőek. Az 18. ábrán látható, hogy a részvénytársaság jogi formában működő vállalkozások számára átlagosan valamennyi külső környezeti tényezőcsoport fontosabb, mint az egyéni vállalkozások és a korlátolt felelősségű társaságok számára.

18. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a jogi forma alapján
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az alapján, hogy *mit tekint a vállalkozás a piacának* a tényezőcsoportok átlagos értékei közt tapasztalható különbségek tekintetében a gazdasági tényezőcsoportok kivéve (ahol nem teljesült

a szóráshomogenitás feltétele) valamennyi tényezőcsoport tekintetében szignifikáns eltérések mutatkoztak a varianciaanalízis lefuttatásánál. A politikai (sig. 0,000, Levene: 0,654, Éta-négyzet: 0,117), társadalmi (sig. 0,027, Levene: 0,072, Éta-négyzet: 0,051), technológiai (sig. 0,002, Levene: 0,523, Éta-négyzet: 0,077), környezeti (sig. 0,077, Levene: 0,977, Éta-négyzet: 0,041), etikai (sig. 0,001, Levene: 0,326, Éta-négyzet: 0,086) és jogi (sig. 0,010, Levene: 0,077, Éta-négyzet: 0,062) tényezők esetében is szignifikáns a kapcsolat, az Éta-négyzet értékek gyenge magyarázó erőt mutatnak a piac és a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékek közt tapasztalható eltérések viszonylatában.

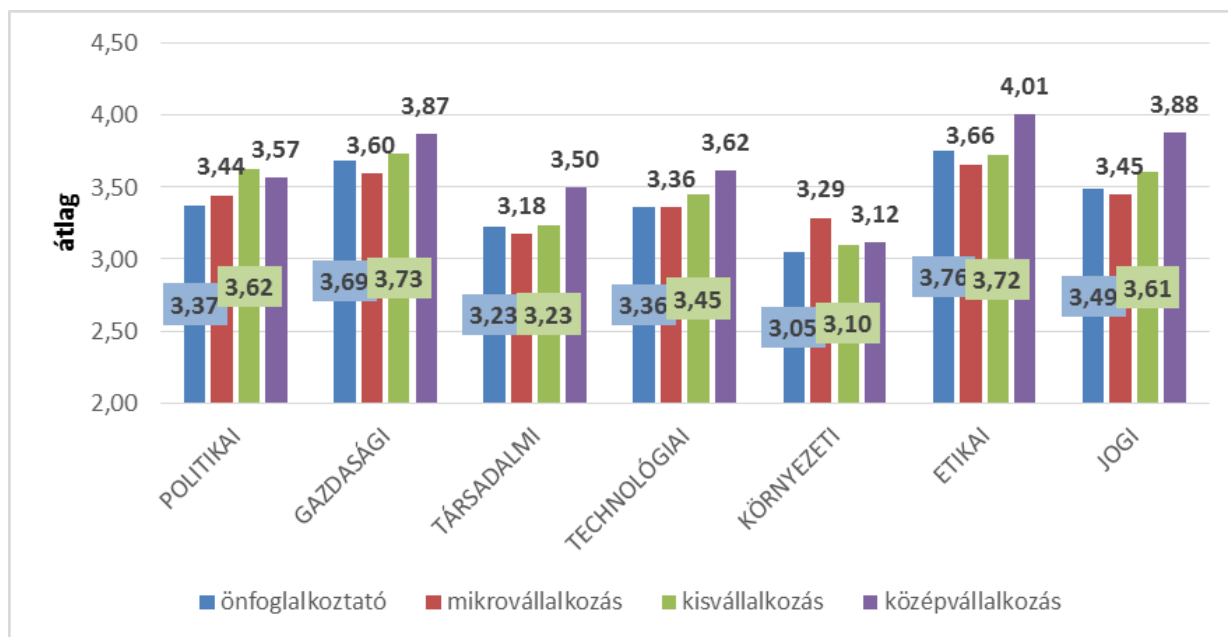
19. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás piaca alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az 19. ábrán látható, hogy a határt át nem lépő, lokális piacon működő vállalkozások a külső környezeti tényezőcsoportok közül a környezeti tényezőket kivéve valamennyi tényezőcsoport esetében a legalacsonyabb átlagos értékeket mutatják. A lokális, de határt átlépő piacon működő vállalkozások számára az etikai, politikai és gazdasági tényezők a legfontosabbak, s szembevetve, hogy a lokális, de határt át nem lépő piaccal rendelkező vállalkozásokkal szemben minden tényezőcsoport átlagosan fontosabb a számukra. A piac méretének növekedésével egyetemben megfigyelhető a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékeinek viszonylatában az országos, régiós és európai piacokon működő, mintába kerülő vállalkozások esetében. A világpiacon szereplők esetében alacsony átlagos értékeket látunk (ez főképp a környezeti tényezők esetében a legszembevetőbb).

A *vállalati méret* (önfoglalkoztatók, mikrovállalkozások, kisvállalkozások, közép-vállalkozások) viszonylatában egy szignifikáns kapcsolat mutatkozott a tényezőcsoportok átlagos értékei eltéréseinek viszonylatában, mégpedig a jogi tényezők (sig. 0,016, Levene: 0,384, Éta-négyzet: 0,042) esetében, a magyarázó kapcsolat gyengének tekinthető ebben az esetben is az Éta-négyzet

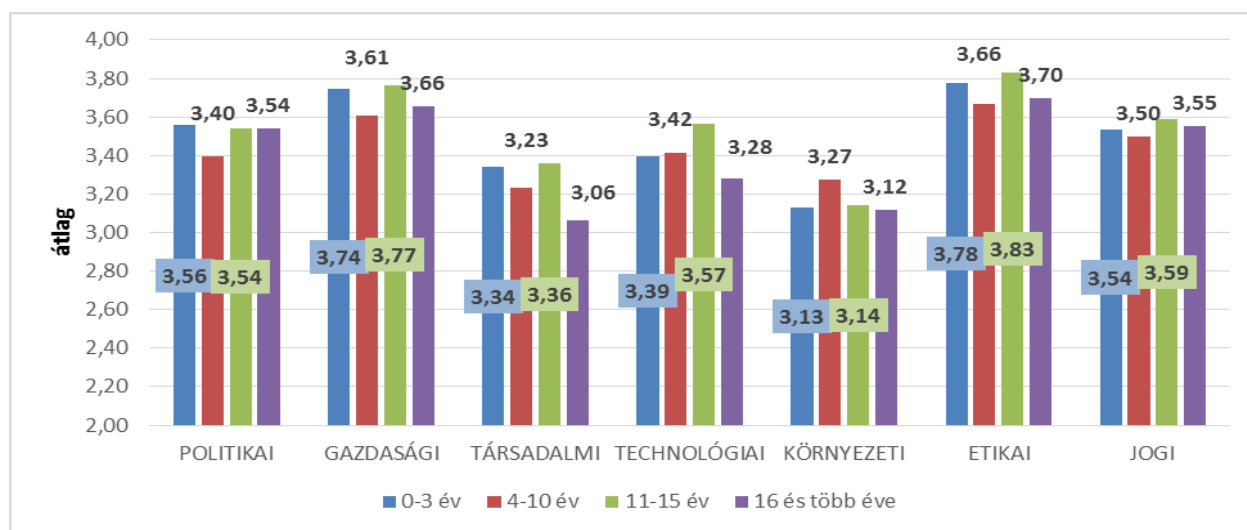
értékét tekintve. A középvállalkozások átlagos fontossági értékei a környezeti és politikai tényezők csoportjait kivéve a legmagasabbak valamennyi tényezőcsoport esetében (20. ábra).

20. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás mérete alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

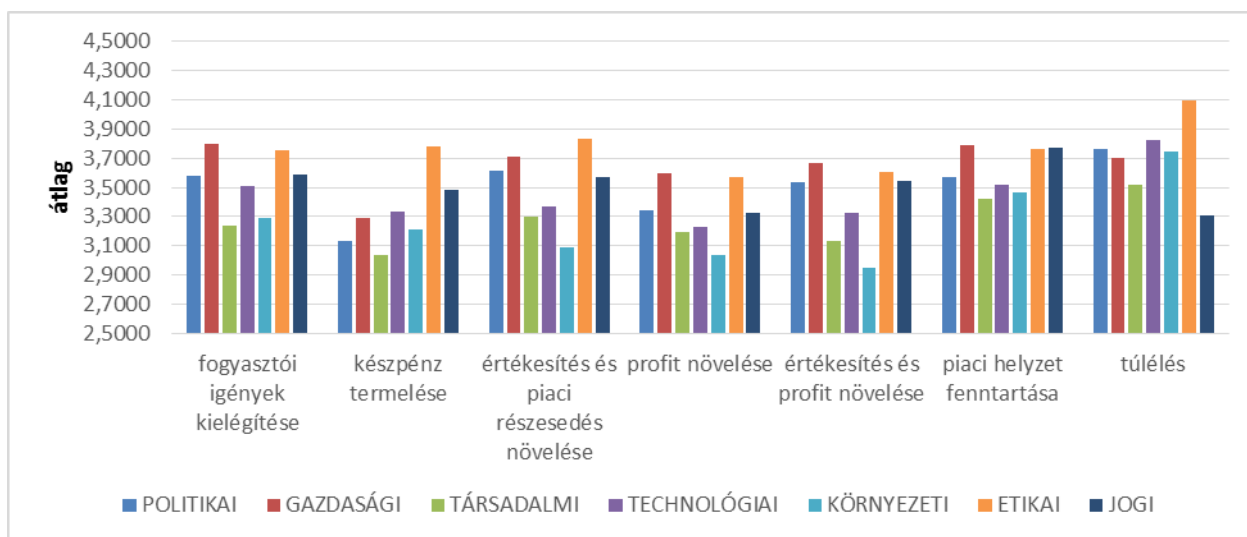
A *működés időtartama* esetében szintén egy szignifikáns kapcsolat mutatkozott, mégpedig a társadalmi tényezők (sig. 0,027, Levene: 0,875, Éta-négyzet: 0,037) viszonylatában. Az eredmények vizsgálatánál leszűrhető, hogy a működés időtartama alapján jelentősebb eltérések a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékeiben nem mutatkoznak.

21. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás működésének időtartama alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A vállalkozás legfontosabb célja alapján az eredmények három tényezőcsoport esetében mutatnak szignifikáns kapcsolatot a vállalkozás célja és a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékei közt. A kapcsolat a politikai tényezők (sig. 0,001, Levene: 0,160, Éta-négyzet: 0,084), gazdasági tényezők (sig. 0,001, Levene: 0,082, Éta-négyzet: 0,084) és a környezeti tényezők (sig. 0,028, Levene: 0,062, Éta-négyzet: 0,050) esetében szignifikáns.

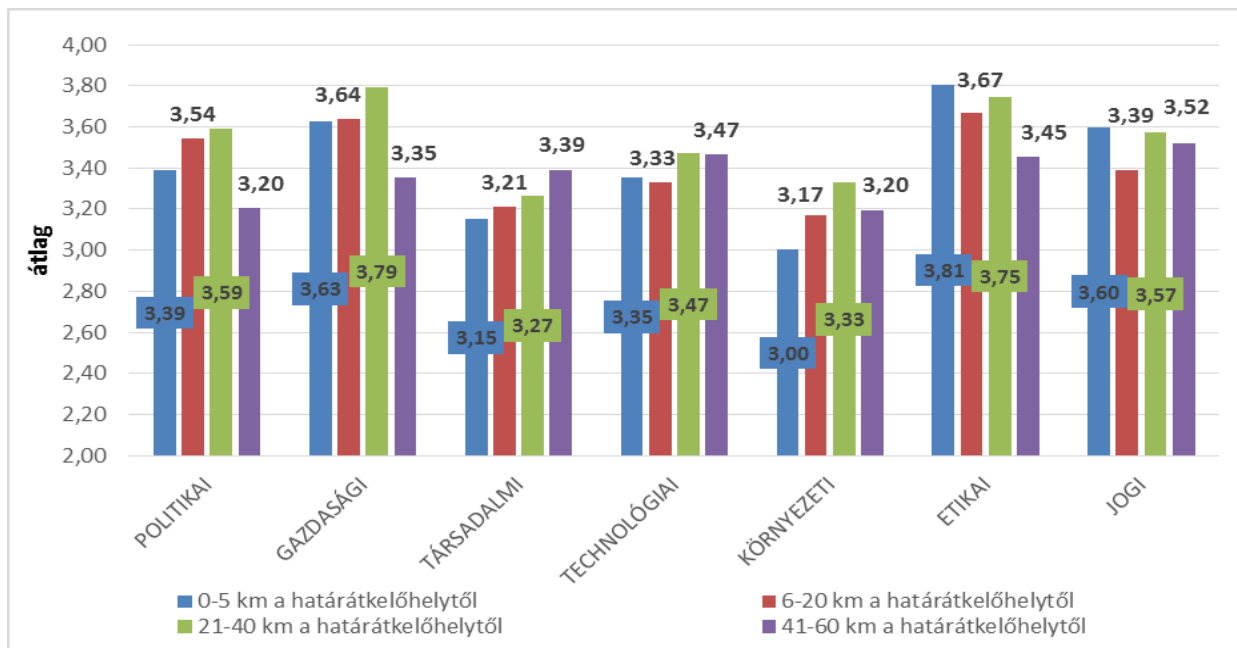

22. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás működésének időtartama alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az „indulási szakaszban” lévő vállalkozások számára a politikai, gazdasági, jogi és etikai tényezők fontosak, az „érettség szakaszában” lévők számára ugyancsak e tényezők voltak fontosak, míg a környezeti tényezők átlagosan kevésbé fontosak. A „stabilizálódott szakaszban” lévő vállalkozások számára a jogi, gazdasági, etikai tényezők lettek a leghangsúlyosabbak. Azok, akik túlélni szeretnének az etikai tényezőket, technológiai, politikai, környezeti tényezőket találták átlagosan leginkább fontosnak (22. ábra).

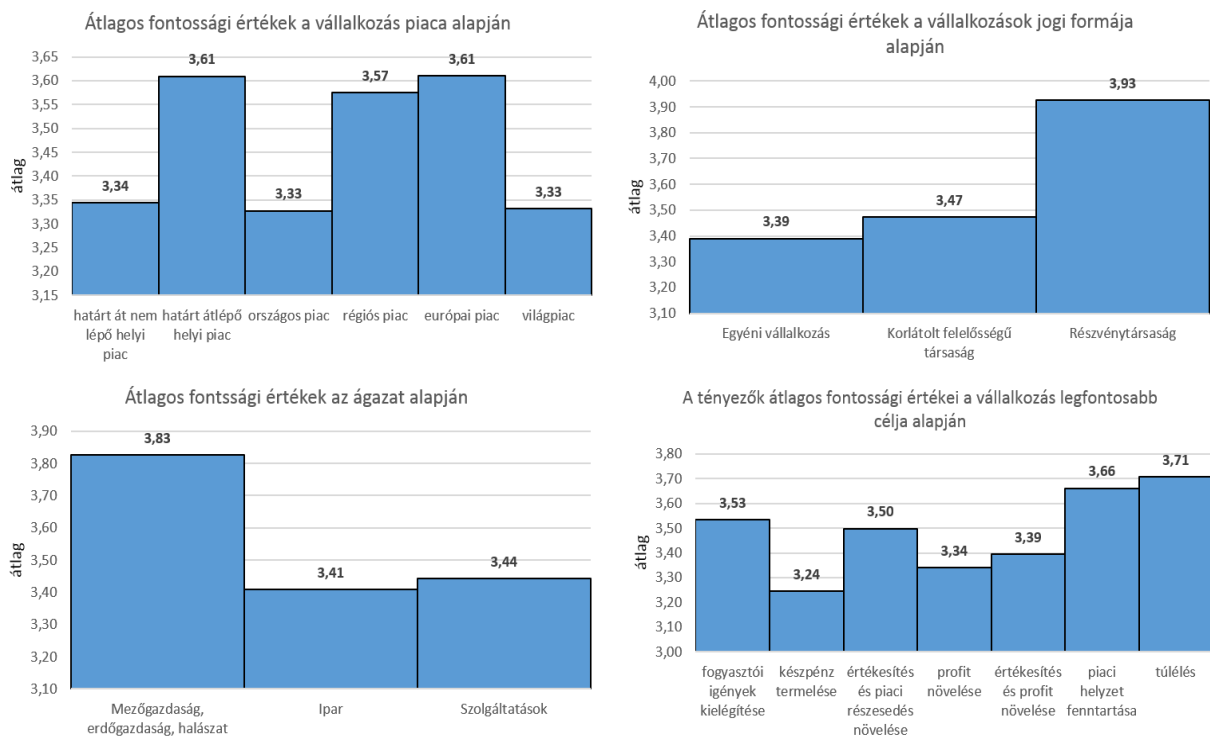
A határátkelőhelytől való távolság (23. ábra) esetében egyetlen tényezőcsoport esetében sem teljesült a szórás-homogenitásra vonatkozó varianciaanalízis elvégzéséhez szükséges feltétel, így a szignifikáns kapcsolatok sem lennének elfogadhatóak, az átlagos fontossági értékek sem mutatnak eltéréseket az e szempont alapján történő elemzés esetén.

23. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás határátkelőhelytől való távolsága alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A mintába került vállalkozások a vállalkozói környezet vizsgálatánál a 147 tényező fontosságát átlagosan 3,46-os átlagértékkel (szórás: 0,501, minimum:1,82, maximum: 4,56) ítélték. A vállalkozásokat leíró jellemzők közül szignifikáns kapcsolat az átlagos fontossági értékek eltéréseinek vizsgálatánál az ágazat (sig. 0,011, Levene: 0,721, Éta-négyzet: 0,036), jogi forma (sig. 0,002, Levene:0,859, Éta-négyzet: 0,051), a vállalkozás piaca (sig. 0,05, Levene: 0,059, Éta-négyzet: 0,065), a vállalkozás jelenlegi legfontosabb célja (sig. 0,013, Levene: 0,326, Éta-négyzet: 0,063) jellemzők esetében jelentkeztek. A 24. ábrán négy grafikon látható, melyeken a szignifikáns eltéréseket mutató leíró jellemzők függvényében tüntettem fel a tényezők átlagos fontossági értékeit. Ebből leszűrhető, hogy a határt átlépő lokális piacon működő (3,61), a régiós piacokon működő (3,57) és az európai piacokon működő vállalkozások (3,61) a vizsgált 147 tényezőt átlagosan fontosabbnak ítélték meg, mint a lokális határt át nem lépő, országos és világpiacon tevékenykedő vállalkozások. Jogi forma szerinti vizsgálódás esetén a részvénytársaságok (3,93) ítélték átlagosan fontosabbnak a vizsgált tényezőket, ágazati bontásban a mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat (3,83) ágazatában működő vállalkozások, míg a vállalkozás jelenlegi legfontosabb célja alapján a túlélni szándékozó (3,71) és a piaci helyzet fenntartásában (3,66) érdekelt vállalkozások esetén mutatkoztak átlagosan a legmagasabb fontossági értékek.

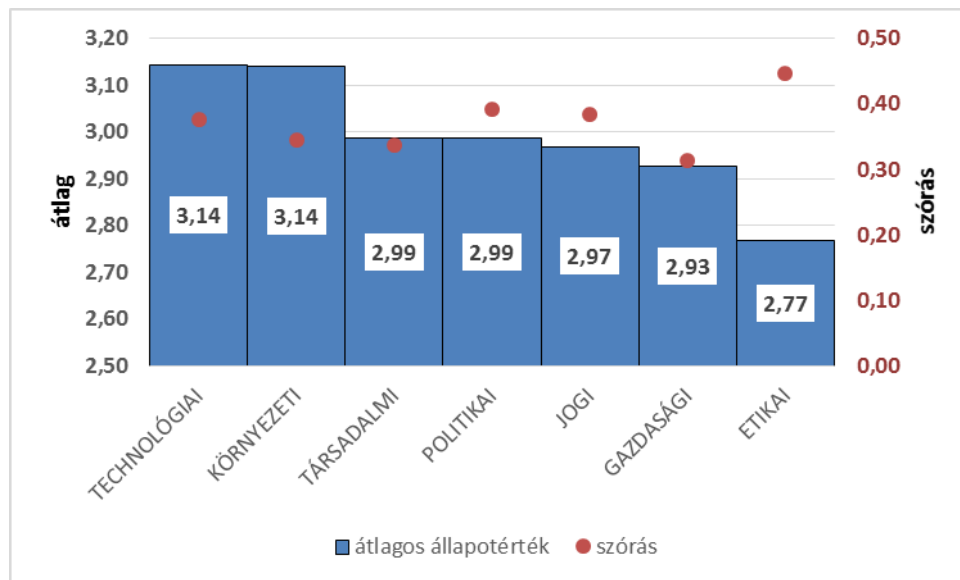

24. ábra. A vizsgált tényezők átlagos fontossága az átlagok közt szignifikáns eltérést mutató jellemzők függvényében.

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

3.2. A vállalkozói környezet tényezőinek állapota

Az eredmények vizsgálatánál a tényezők az előző fejezetben foglaltakkal összecsengően a 22. táblázatban foglaltak és az M7. sz. mellékletben található táblázat alapján soroltam politikai, gazdasági, társadalmi, technológiai, jogi, környezeti és etikai csoportokba. A vizsgált 147 tényező közül tehát összesen 22 jelent meg a politikai tényezők, 46 a gazdasági, 20 a társadalmi, 23 a technológiai, 21 a jogi, 14 a környezeti és 8 tényező pedig az etikai tényezők csoportjában. Míg az előző fejezetben a vállalkozások válaszai alapján a tényezők és tényezőcsoportok átlagos fontosságát, addig ebben a fejezetben a tényezők állapotát értékeltem ki. Az egyes tényezőcsoportok átlagos állapotértékeit az 25. ábra mutatja. Az átlagosan legjobbként megítélt tényezőcsoport a technológiai és környezeti tényezők (3,14), míg az átlagosan legkevésbé jó értékelésű állapotértékelést az etikai tényezők csoportja (2,77) kapta. A skálán a válaszadók a nagyon rossz (1) és a nagyon jó (5) közti ötfokozatú skálán véleményezték a tényezőket, így a kapott eredmények még a legjobb állapotértékelést kapott tényezőcsoportok esetében is csak „átlagos” értékelést érkezett a vállalkozásoktól. A vállalkozások külső környezeti tényezőinek állapot szerinti rangsorolása során kitűnik, hogy az egyes csoportokba sorolt tényezők közt eltérések találhatóak az állapot tekintetében, melyek a csoportátlagokat is befolyásolják

25. ábra. A tényezők átlagos állapota a megkérdezettek körében
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A vállalkozások külső környezeti tényezőinek állapot szerinti rangsorolása során kitűnik, hogy az egyes csoportokba sorolt tényezők közt eltérések találhatók az állapot tekintetében, melyek a csoportátlagokat is befolyásolják. Egyesével értékelve a tényezőket megállapítható, hogy négy csoportba sorolhatóak (30. táblázat). A tényezők a kapott eredmények alapján az „inkább jó”, „átlagosnál jobb, de nem jó”, „rossz-átlagos”, „rossz” kategóriákba sorolhatóak.

30. táblázat. Tényezőcsoportok a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos állapotérték alapján

Csoport megnevezése	Átlagos érték	Tényezők száma
„inkább jó” állapot	3,50 - es átlagos érték felett	6 tényező
„átlagosnál jobb, de nem jó” állapot	3,00 – 3,49-es átlagos érték közt	66 tényező
„átlagosnál rosszabb, de nem rossz”	2,50 – 2,99-es átlagos értékek közt	68 tényező
„rossz”	2,49-es érték alatt	7 tényező

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

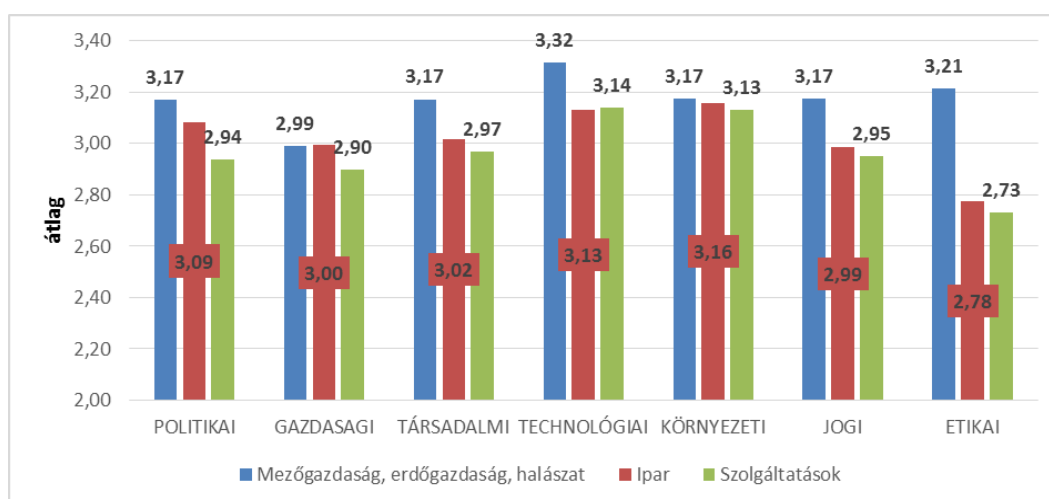
Az „inkább jó” állapotúnak ítélt tényezők csoportjába 6 tényező található. A legmagasabb átlagos értékek a termőföld minősége (környezeti, 3,73-as átlag), határátkelőhelytől való távolság (technológiai, 3,61-es átlag), Schengeni övezetbeli tagság (politikai-gazdasági, 3,60-as átlag), az internetszolgáltatás minősége és költségei (technológiai, 3,58-as átlag), beszállítók elérhetősége belföldön (gazdasági, 3,53-as átlag) és a virtuális tér nyújtotta lehetőségek (technológiai, 3,53-as átlag) tényezők esetében mutatkoztak a megkérdezettek körében.

A „rossz” állapotúnak ítélt tényezők csoportjába 7 tényezőt soroltam. A legrosszabb értékelést a munkanélküliségi ráta mértéke (gazdasági, 2,34-es átlag), a hivatali korrupció (etikai, 2,37-es átlag), az állami kiadások hatékony felhasználása (politikai-gazdasági, 2,42-es átlag), a közbeszerzések átláthatósága (politikai, 2,44-es átlag), pártatlan politikai döntéshozatal

(politikai-etikai, 2,45-ös átlag), minimálbér nagysága (gazdasági, 2,47-es átlag) és az EU-támogatásaihoz való hozzáférés (gazdasági, 2,48-as érték) kapták. A tényezők teljes állapotsorrendjét a dolgozat M8. sz. melléklete tartalmazza.

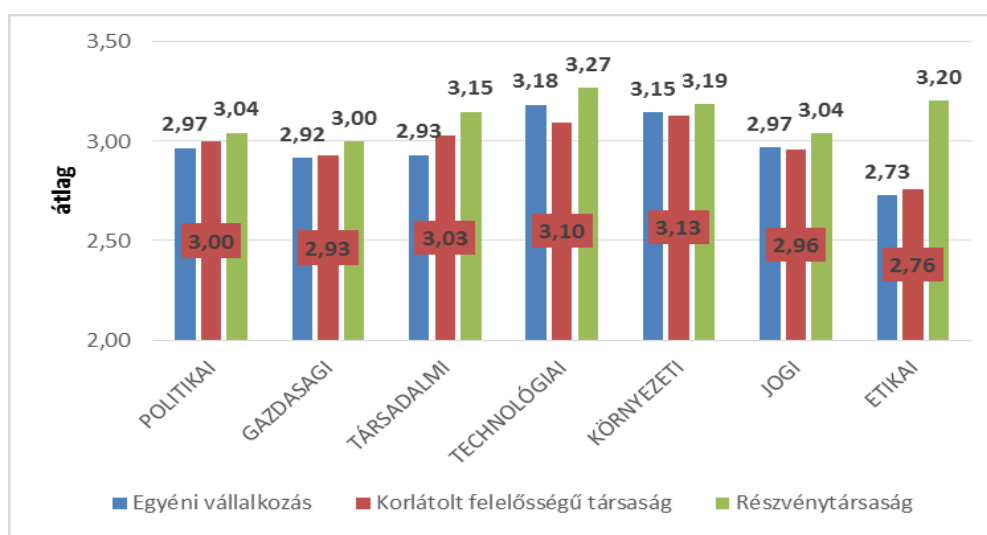
Az adatsort, az egyes tényezőcsoportok átlagos állapotértékeit ezután szintén varianciaanalízis alkalmazásával vizsgáltam, annak célzatával, hogy megállapítsam, hogy az átlagértékek közti eltérések esetében szignifikánsan különböznek-e az egyes mintában szereplő vállalkozásokat leíró jellemzők tekintetében. A vizsgálatnál az ágazat, tulajdonos, jogi forma, vállalkozás mérete, vállalkozás piaca, működésének időtartama, jelenlegi legfontosabb célja és a távolsága a legközelebbi határátkelőhelytől jellemzők szempontjából vizsgáltam a kapcsolatokat. A varianciaanalízis alkalmazhatóságának ellenőrzésére a Levene - teszt lefuttatásával vizsgáltam a szóráshomogenitást, kizárva ezzel azokat a lehetséges eseteket, amelyekben szignifikáns kapcsolat mutatkozna, de nem teljesülnek a varianciaanalízis feltételei. A jellemzők adott tényezőcsoporttal vett kapcsolatának erősségét az Éta-négyzet kiszámítása segítségével vizsgáltam.

26. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei ágazat alapján
Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

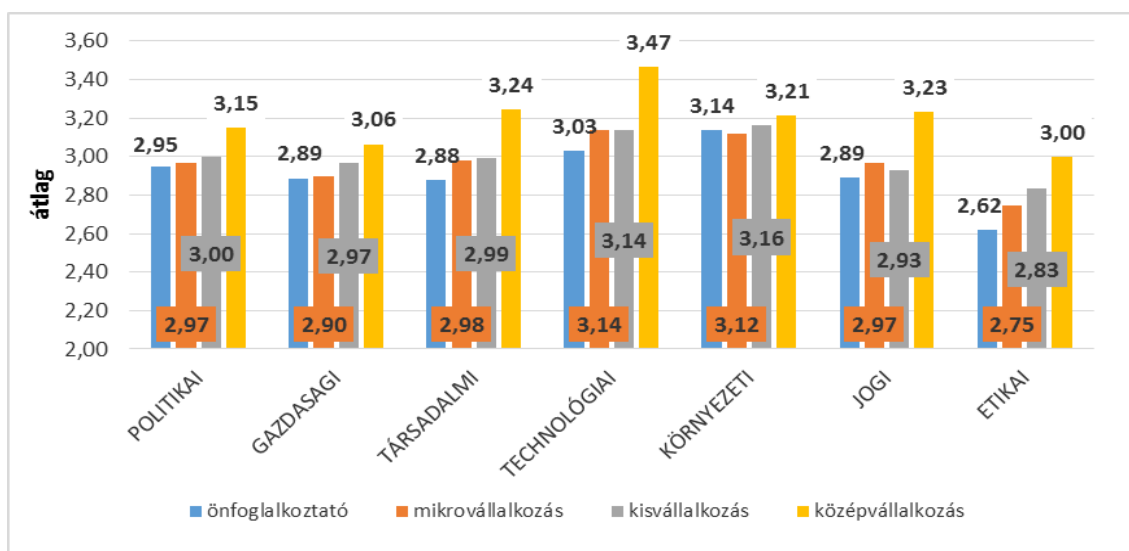
Az *ágazat* alapján az átlagos állapotértékek közt a szóráshomogenitás ellenőrzése és a varianciaanalízis elvégzése után az etikai tényezők (sig. 0,001, Levene: 0,378, Éta-négyzet: 0,058) csoportja volt az egyetlen, ahol szignifikáns eltérés mutatkozott az átlagok közti különbségek tekintetében. A mezőgazdasági ágazatban tevékenykedő vállalkozások esetében szinte valamennyi tényezőcsoport esetében magasabb átlagos állapotértékek jelentkeztek, mint az iparban és a szolgáltatások szektorában működő vállalkozások esetében (26. ábra). Az etikai tényezők esetében ez az eltérés szignifikáns is, a kapcsolat erőssége viszont gyengének tekinthető az ágazat és a tényezőcsoportok viszonylatában.

A külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei közt nem mutatkozott érvényes, szignifikáns eltérés az átlagok közt annak tekintetében, hogy *kinek a tulajdonában* van a vállalkozás. A vállalkozás jogi formája alapján a technológiai tényezőcsoport (sig. 0,028, Levene: 0,510, Éta-négyzet: 0,018) esetében jelentkezett szignifikáns eltérés az átlagos állapotértékek közt, a kapcsolat a független változóval ebben az esetben is gyenge. Az etikai tényezők esetében a kapcsolat szintén szignifikánsnak mutatkozott, de ebben az esetben nem teljesült a szóráshomogenitás feltétele. A jogi forma szerinti átlagos állapotértékek a részvénytársaságok esetében magasabbak, mint az egyéni vállalkozások és a korlátolt felelősségű társaságok esetében, a külső környezet állapotát tehát valamennyi tényezőcsoport esetében átlagosan jobbnak ítélték meg a mintába került részvénytársaságok, mint a más jogi formában működő vállalkozások (27. ábra).

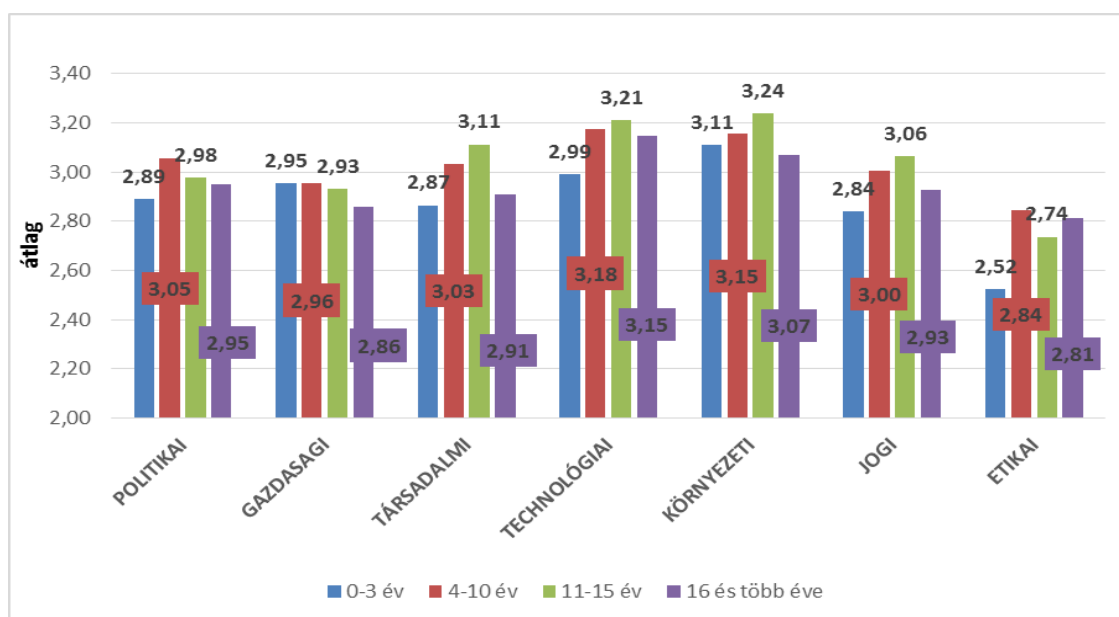
27. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei jogi forma alapján
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az alapján, hogy a *vállalkozás mit tekint a piacának*, nem mutatkozott szignifikáns eltérés egyetlen külső környezeti tényezőcsoport esetében sem az átlagos állapotértékek eltéréseinek tekintetében. A *vállalkozás mérete* esetében három olyan esetben teljesült a szóráshomogenitásra vonatkozó feltétel is, amely szignifikáns kapcsolatot mutatott az átlagos állapotértékek közti eltérések és a vállalkozás mérete esetében. Szignifikáns kapcsolat a társadalmi tényezők (sig. 0,001, Levene: 0,387, Éta-négyzet: 0,067), technológiai tényezők (sig. 0,001, Levene: 0,630, Éta-négyzet: 0,078) és a jogi tényezők (sig. 0,008, Levene: 0,630, Éta-négyzet: 0,049) mutatkozott. A tényezőcsoportok átlagos állapotértékei a vállalkozás méretének növekedésével valamennyi külső környezeti tényezőcsoport esetében nagyobbak, tehát az önfoglalkoztatók kevésbé jónak ítélik meg a külső környezeti tényezők állapotát, mint középvállalkozások (28. ábra).

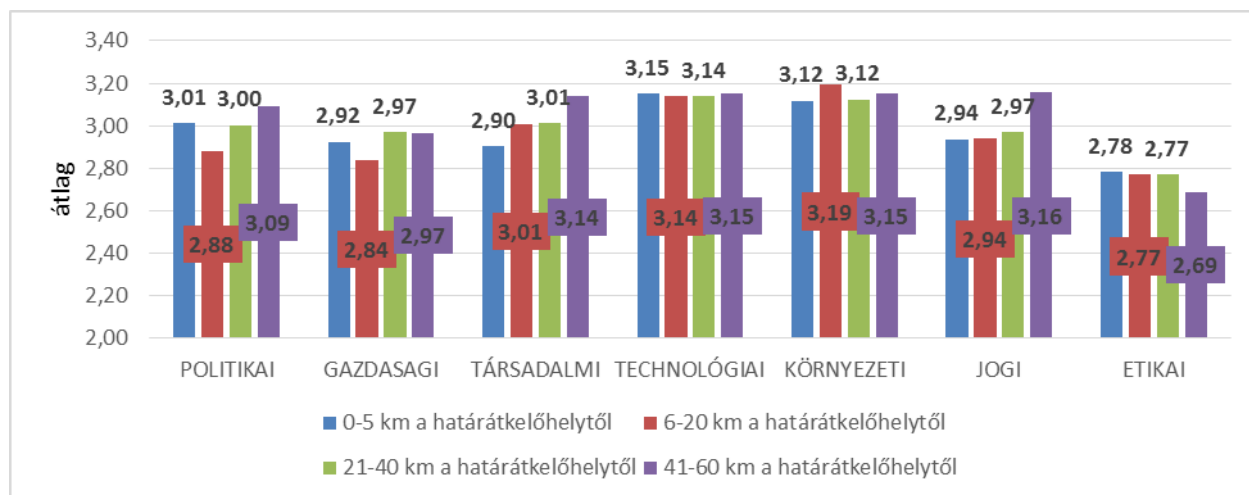
28. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos állapotértékei a vállalkozás mérete alapján
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A vállalkozás működésének időtartama alapján három szignifikáns kapcsolat mutatkozott a mintában. Ez a három kapcsolat a társadalmi tényezők (sig. 0,001, Levene:0,840, Éta-négyzet: 0,067), technológiai tényezők (sig. 0,036, Levene: 0,300, Éta-négyzet: 0,035) és jogi tényezők (sig. 0,034, Levene: 0,528, Éta-négyzet: 0,036) esetében mutatkozott a megkérdezett vállalkozások körében. Az egyes tényezőcsoportok esetében elmondható, hogy a 0-3 éve működő vállalkozások értékelték átlagosan a legrosszabbra a külső környezeti tényezők állapotát, míg a 4-15 éve működők esetében jelentkeztek átlagosan a legmagasabb állapotértékek a tényezőcsoportok esetében (29. ábra).

29. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a vállalkozás működésének időtartama alapján
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

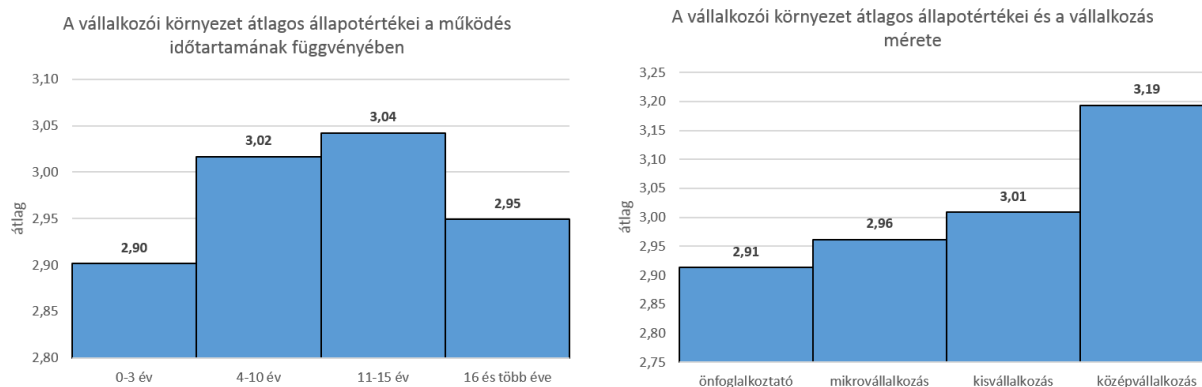
Az alapján, hogy a *vállalkozásnak mi a jelenlegi legfontosabb célja* nem mutatkozott szignifikáns, elfogadható eltérés egyetlen külső környezeti tényezőcsoport esetében sem az átlagos állapotértékek eltéréseinek tekintetében. A *határátkelőhelytől vett távolság* esetében egyetlen tényezőcsoport esetében mutatkozott szignifikáns eltérés az átlagos fontossági értékek közt, mégpedig a társadalmi tényezők (sig. 0,025, Levene: 0,335, Éta-négyzet: 0,039) viszonylatában (30. ábra).

30. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a vállalkozás határátkelőhelytől vett távolsága alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A mintába került vállalkozások összességében a vállalkozói környezet állapotát a 147 tényező esetében átlagosnak ítélték meg (átlag: 2,98, szórás: 0,27, minimum: 1,96, maximum: 3,66). Szignifikáns kapcsolat a leíró jellemzők és a vállalkozói környezet állapotának átlagos megítélését mutató átlagértékek eltéréseinek esetében a vállalkozás mérete (sig. 0,001, Levene: 0,236, Éta-négyzet: 0,066) és a működés időtartama (sig. 0,001, Levene: 0,673, Éta-négyzet: 0,033) jellemzők esetében mutatkozott.

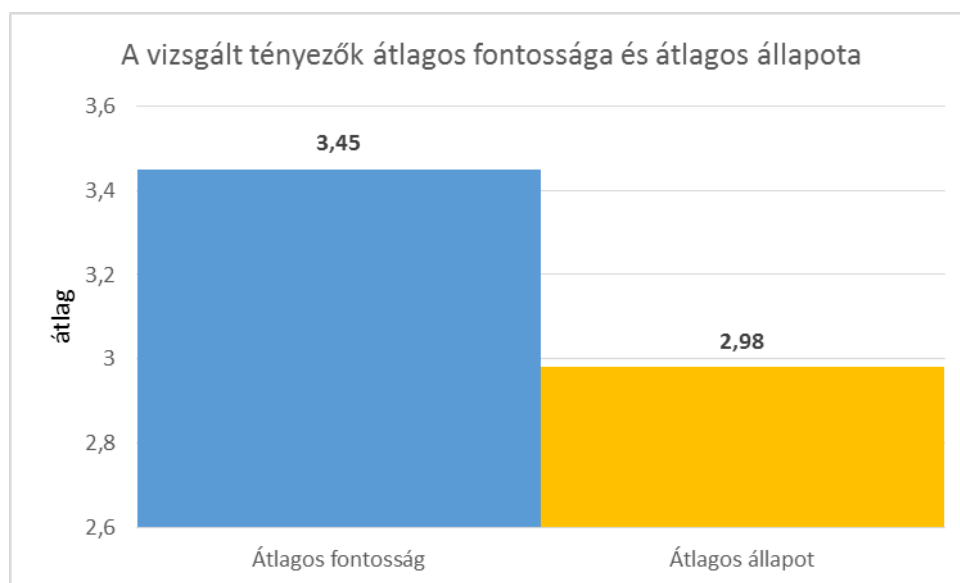
31. ábra. A vizsgált tényezők átlagos állapota az átlagok közt szignifikáns eltérést mutató jellemzők függvényében.

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A 31. ábrán a szignifikáns eltérést mutató jellemzők függvényében ábrázoltam a vállalkozói környezet állapotának átlagos értékeit. Látható, hogy a 4-10 éve (3,02-es átlag) és a 11-15 éve működő vállalkozások (3,04-es átlag) átlagosan jobbnak ítélték meg a vállalkozói környezet állapotát, mint a 0-3 éve (2,9-es átlag) és a már legalább 16 éve (2,95-ös átlag) működő vállalkozások. Szignifikáns eltérés mutatkozott a vállalkozások méretének viszonylatában is, ugyanis a vállalkozások méretének növekedésével javult a vállalkozói környezet átlagos megítélése is. Míg az önfoglalkoztató vállalkozók átlagosan 2,91-es, addig a mikrovállalkozások 2,96-os, a kisvállalkozások 3,01-es és a középvállalkozások 3,19-es átlagértékkel jellemezték a vállalkozói környezet vizsgált tényezőit.

3.3. A külső környezeti tényezők fontosságának és állapotának vizsgálata

A vizsgált külső környezeti tényezők esetében azt is vizsgáltam, hogy a vállalkozások által leginkább fontos tényezők esetében milyennek ítélik meg azok állapotát. A teljes tényezőállományt alapul véve megállapítható, hogy a vállalkozói környezet tényezőinek átlagos fontossága 3,46-os értéket mutat, míg az átlagos állapotát 2,98-ra értékelték a mintába bekerült vállalkozások (32. ábra).

32. ábra. A vizsgált tényezők átlagos fontossága és átlagos állapota a vállalkozások megítélése alapján

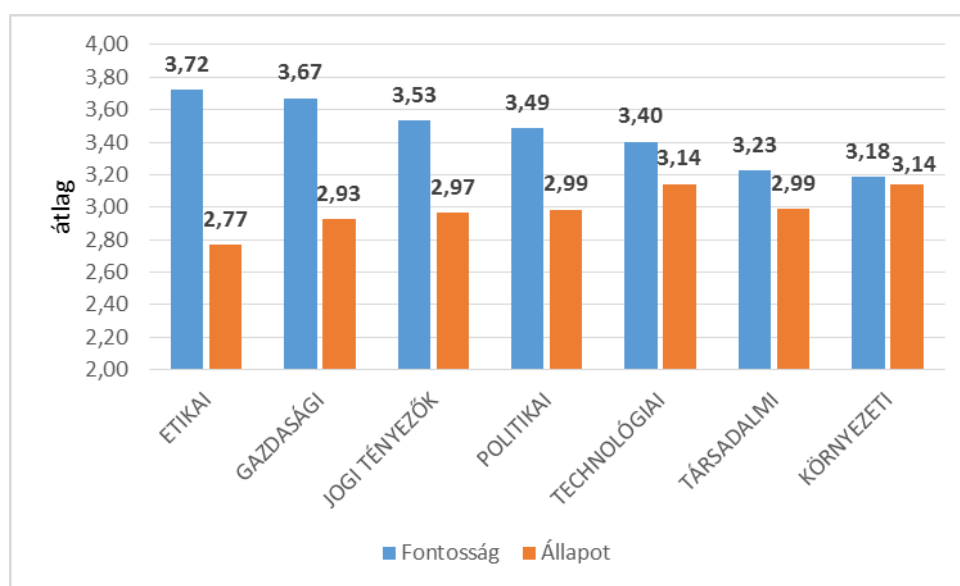
Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Amennyiben tényezőcsoportonként vizsgálódunk, akkor megállapítható, hogy a vállalkozások által átlagosan a legfontosabbnak ítélt etikai tényezők csoportja (3,72) kapta a legalacsonyabb átlagos állapotértéket (2,77) a megkérdezettektől. Ugyanez figyelhető meg a többi

tényezőcsoport esetében is. Az átlagosan második legfontosabbnak ítélt gazdasági tényezők csoportja (3,67) esetében jelentkezett a második legrosszabb átlagos állapotérték (2,93).

Csupán két tényezőcsoport kapott az átlagostól jobb értékelést állapot tekintetében – az átlagosan ötödik legfontosabb tényezőcsoportnak ítélt technológiai és a környezeti tényezők csoportja (melyet átlagosan a legkevésbé fontos csoportnak tekintettek a megkérdezettek), 3,14-es átlagos állapotértékekkel. Az összehasonlítás eredményét tényezőcsoportonként a 33. ábra szemlélteti.

Amennyiben egyedileg vizsgáljuk meg a tényezők fontosságuk és állapotuk szerinti megítélését, akkor megállapítható, hogy a 147 vizsgált tényező közül mindösszesen 22 tényező esetében jelentkezett jobb átlagos állapotértékelés, mint amennyire átlagos fontosságúnak a vállalkozások a tényezőket megítélték.

33. ábra. A vizsgált tényezőcsoportok átlagos fontossága és átlagos állapota a vizsgált vállalkozások megítélése szerint

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A vállalkozás működésének, eredményességének fontossága szempontjából alacsonyabb fontosságú, de jobb megítélésű tényezők közt 7 környezeti tényező (termőföld minősége, domborzati viszonyok, szélerősség, természetes határvonal megléte, felszíni vizek minősége, turisztikai vonzó tényezők megléte, napsütéses órák száma), 6 társadalmi tényező (lakosság vallásossága, nemek közti egyenjogúság, történelmi múlt, hagyományok és tradíciók ápolása, kulturális viszonyok, nemzetiségi összetétel), 6 technológiai tényező (légi, vasúti és vízi közlekedés lehetőségei, határátkelőhelytől való távolság, egyetemek és kutatóintézetek K+F tevékenysége), 2 politikai tényező (földhivatallal való kapcsolat, Európai Uniós tagság), 1 politikai-gazdasági (Schengeni övezetbeli tagság) kapott helyet, míg egyetlenegy etikai, jogi és gazdasági tényező sem sorolható ebbe a csoportba.

31. táblázat. Tényezők csoportosítása a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos fontosságuk és átlagos állapot megítélésük közti eltérés alapján

Csoport megnevezése	Eltérés	Tényezők száma
„fontosságánál sokkal jobb állapotú”	átlagos fontosságnál nagyobb, legalább 0,50-el jobb megítélés	3 tényező
„fontosságánál jobb állapotú”	átlagos fontosságnál 0,01 és 0,50-es értékkel jobb megítélés	19 tényező
„fontosságával megegyező vagy rosszabb állapotú”	átlagos fontosságnál 0,00 – 0,49- el rosszabb megítélés	49 tényező
„fontosságánál sokkal rosszabb állapotú” tényezők	átlagos fontosságnál nagyobb, legalább 0,50-el rosszabb megítélés	76 tényező

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A többi tényező fontosságánál alacsonyabb (vagy azzal megegyező) állapotértékelést kapott. A tényezők alapvetően négy csoportba sorolhatóak be. E csoportokat „fontosságánál sokkal jobb állapotú”, „fontosságánál jobb állapotú”, „fontosságával megegyező vagy rosszabb állapotú”, fontosságánál sokkal rosszabb állapotú” megnevezésekkel illetem (31. táblázat).

A legtöbb tényező átlagos állapota a megkérdezettek szerint sokkal rosszabb, mint amennyire fontosak a vállalkozások működése, eredményessége szempontjából. A legnagyobb kedvezőtlen különbségek a fontosság és az állapot szempontjából 15 gazdasági tényező (gazdasági növekedés az országban, vállalkozói tevékenységet támogató szolgáltatások elérhetősége és minősége, fogyasztói kör megléte és minősége belföldön, multinacionális vállalatok jelenléte a térségben, helyi adók és díjak, verseny mértéke az ágazatban, munkanélküliségi ráta, EU és állami támogatásokhoz való hozzáférés, társadalombiztosítási járulékterhek, fogyasztási adó mértéke, üzemanyagköltségek, minimálbér nagysága, egészségügyi biztosítás járulékterhei, jövedelemadó mértéke), 4 etikai tényező (üzleti partnerek etikus magatartása, alkalmazottak munkamorálja, korrupció a magánszektorban, korrupció a hivatalokban), 3 jogi (törvények és szabályok átláthatósága/érthetősége és állandósága, követelések behajtásának folyamata/egyszerűsége), 2 társadalmi tényező (vállalkozók képzése, munkaerő idegennyelv-ismerete), 2 politikai-gazdasági tényező (állami kiadások hatékony felhasználása, közbeszerzések átláthatósága), 1 politikai (állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség) és 1 technológiai tényező (szállítási költségek) esetében jelentkeztek. Ezekben az esetekben 1-nél nagyobb volt az eltérés mértéke, ami az átlagos fontossági és átlagos állapotérték közt mutatkozott kedvezőtlen irányban.

Amennyiben csak a 15 átlagosan legfontosabbnak tartott tényezőt figyeljük (32. táblázat), látható, hogy valamennyi esetben sokkal rosszabb állapotértékelést láthatunk - valamennyi esetben 0,50-nél nagyobb az eltérés a fontossági és az állapotérték közt. Látható, hogy

fontosságukhoz mérten a legrosszabb a megítélése azoknak a tényezőknek, melyek esetében 3,00 alatti az állapotérték s ezek főképp a különböző adó és járulékkerhek, az üzemanyagköltségek, a szabályok átláthatósága és érthetősége, valamint a verseny mértéke a vállalkozás ágazatában, tehát a mindennapi működéssel szoros összefüggésben álló tényezők, fix terhet jelentő tényezők esetében.

32. táblázat. A legfontosabbnak ítélt 15 tényező átlagos fontossági és állapotértékei, valamint a közöttük lévő eltérés

Sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt (fontossági érték - állapotérték)
1.	47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje) belföldön	gazdasági	4,36	3,35	1,01
2.	136. alkalmazottak munkamorálja	etikai	4,24	3,19	1,04
3.	84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)	technológiai	4,20	3,49	0,71
4.	86. internet-szolgáltatás minősége és költségei	technológiai	4,19	3,58	0,61
5.	34. jövedelemadó mértéke	gazdasági	4,17	2,56	1,61
6.	52. verseny mértéke az ágazatban	gazdasági	4,13	2,98	1,14
7.	40. pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)	gazdasági	4,11	3,42	0,69
8.	18. információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)	politikai	4,09	3,31	0,77
9.	88. modern technológiák elérhetősége	technológiai	4,08	3,42	0,66
10.	114. szabályok átláthatósága és érthetősége	jogi	4,06	2,97	1,09
11.	35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	gazdasági	4,05	2,71	1,34
12.	45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön	gazdasági	4,05	3,53	0,51
13.	33. egészségügyi biztosítás terhei	gazdasági	4,02	2,56	1,45
14.	135. üzleti partnerek etikus magatartása	etikai	4,01	3,00	1,01
15.	55. üzemanyagköltségek	gazdasági	4,00	2,60	1,40

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A 15 legkevésbé fontosnak ítélt tényező esetében megfigyelhető, hogy a legtöbb esetben átlagos fontosságánál jobb átlagos értékelést kapott a megkérdezett vállalkozásoktól, ugyanakkor ez nem azt jelenti, hogy az adott tényező állapota jónak lenne tekinthető, mivel ahhoz legalább 3,5 feletti állapotértéket kellene látnunk. Ez csak egyetlen esetben fordul elő, mégpedig a termőföld minősége tényező esetében, ahol a fontossággal összevetve sokkal jobb értékelést láthatunk. A többi tényező megítélése az alacsony fontosság mellett is csak átlagosnak, vagy átlagosnál rosszabbnak ítélnélhető (33. táblázat).

33. táblázat. A legkevésbé fontosnak ítélt 15 tényező átlagos fontossági és állapotértékei, valamint a köztük lévő eltérés

Sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt (fontossági érték - állapotérték)
1.	93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	2,97	3,02	-0,06
2.	94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	2,95	3,05	-0,11
3.	80. vasúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	technológiai	2,94	3,09	-0,16
4.	60. nemek közti egyenjogúság a társadalmon belül	társadalmi	2,92	3,15	-0,23
5.	74. civil szektor szerepe	társadalmi	2,89	2,88	0,02
6.	122. külföldiek letelepedésének szabályai	jogi	2,88	2,85	0,04
7.	21. szakszervezetek hatékonysága	politikai	2,87	2,82	0,04
8.	100. termőföld minősége	környezeti	2,83	3,73	-0,90
9.	104. természetes határvonal megléte	környezeti	2,82	3,21	-0,39
10.	81. vízi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	2,74	2,81	-0,07
11.	102. szél erőssége	környezeti	2,73	3,16	-0,43
12.	76. történelmi múlt	társadalmi	2,73	2,95	-0,22
13.	82. légi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	2,71	2,98	-0,27
14.	103. domborzati viszonyok	környezeti	2,62	3,20	-0,58
15.	64. a lakosság vallásossága	társadalmi	2,39	3,14	-0,76

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

3.4. A környezet állapota a határ túloldalán

Az egyes külső környezeti tényezők állapotát külön-külön is értékelték a megkérdezett vállalkozások a határ túloldalán. A válaszadásnál négy válaszlehetőség állt a megkérdezettek rendelkezésére (0 – nem tudom/nincs válasz, 1-a határ túloldalán a tényező állapota rosszabb, 2-a tényező állapota megegyező, 3-a tényező állapota a határ túloldalán jobb). Az egyes tényezők esetében eltérő arányban érkeztek a tényezőt ténylegesen értékelő válaszok, a „nem tudom/nincs válasz” lehetőség aránya tényezönként változott (minimumérték: 22,96%, maximumérték: 57,98%), tehát a megkérdezettek ennek az aránynak megfelelően nem tudták a tényező állapotát a határ túloldalán megítélni. Összesen 92 tényező esetében született 2,00-es értéknél magasabb átlagos érték, 4 esetben az átlagos érték éppen 2,00, míg 51 tényező esetében 2,00-nál alacsonyabb átlagos érték mutatkozott. Az 34. táblázat (15 határon túl átlagosan jobbnak ítélt tényező) és a 35. táblázat (15 határon túl átlagosan rosszabbnak ítélt tényező) tartalmazza a választ adó megkérdezettek átlagos értékelését a tényezőkkel kapcsolatosan. A 2-es érték alatti értékek a határ túloldalán átlagosan rosszabbnak, a 2-es feletti értékek a határ túloldalán átlagosan jobbnak megítélt tényezőként értelmezhetőek.

34. táblázat. A határ túloldalán átlagosan jobbnak ítélt 15 külső környezeti tényező

S.sz.	Tényező száma és megnevezése	Átlag	Nem tudom/Nem válaszolt (%)
1.	78. hagyományok és tradíciók ápolása	2,49	30,74
2.	93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége	2,45	36,96
3.	69. vállalkozók képzése és oktatása	2,45	43,19
4.	21. szakszervezetek hatékonysága	2,38	50,97
5.	95. kutatási eredmények használhatósága	2,37	45,14
6.	72. nemzetiségi összetétel	2,36	35,80
7.	94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége	2,36	40,08
8.	106. turisztikai vonzó tényezők megléte	2,34	25,68
9.	20. vállalkozások érdekvégyesítő szervezeteinek működése (kamara, vállalkozói szövetségek, stb.)	2,32	43,58
10.	76. történelmi múlt	2,32	28,02
11.	107. környezetkímélő megoldások támogatásának megléte	2,30	36,58
12.	37. multinacionális vállalatok jelenléte a térségben	2,29	35,02
13.	130. nyelvhasználatra vonatkozó előírások	2,29	38,91
14.	139. kormányzat térség iránti érdeklődése	2,28	43,58
15.	49. belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	2,26	32,68

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A választ adó megkérdezettek átlagosan leginkább a hagyományok ápolását, az egyetemek K+F tevékenységét, a vállalkozók képzését és oktatását, a szakszervezetek hatékonyságát, a kutatási eredmények használhatóságát, a nemzetiségi összetételt, a kutatóintézetek K+F tevékenységét, a turisztikai vonzó tényezők meglétét, vállalkozások érdekérvényesítő szervezeteinek működését, a történelmi múltat, környezetkímélő megoldások támogatását, multinacionális vállalatok jelenlétét a térségben, nyelvhasználati előírásokat, kormányzat térség iránti érdeklődését, valamint a belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állását és elérhetőségét vélik kedvezőbbnek a határ túloldalán.

35. táblázat. A határ túloldalán átlagosan rosszabbnak ítélt 15 külső környezeti tényező

S.sz.	Tényező száma és megnevezése	Átlag	Nem tudom/Nem válaszolt (%)
1.	29. valutaárfolyamok stabilitása	1,63	28,79
2.	23. államadósság mértéke	1,75	44,75
3.	4. országimázs politikai szempontból	1,77	26,07
4.	35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	1,77	36,58
5.	7. pártatlan politikai döntéshozatal	1,78	29,96
6.	24. az ország hitelminősítése	1,82	36,58
7.	10. állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség	1,82	43,58
8.	28. jegybanki alapkamat mértéke	1,84	47,86
9.	2. tagság megléte/hiánya az eurozónában	1,84	26,85
10.	8. állami kiadások hatékony felhasználása	1,85	33,46
11.	1. tagság az Európai Unióban	1,85	22,96
12.	6. politikai rendszer stabilitása	1,86	28,40
13.	22. állami költségvetés egyensúlya	1,86	35,80
14.	32. társadalombiztosítás járulékterhei	1,86	35,02
15.	134. szervezett bűnözés	1,86	36,96

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A megkérdezett és választ adó vállalkozások úgy vélekednek, hogy a határon túli külső környezeti tényezők elemei közül a valutaárfolyamok stabilitása, az államadósság mértéke, az országimázs politikai szempontból, a fogyasztási adók mértéke, a pártatlan politikai döntéshozatal, az ország hitelminősítése, az állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség, a jegybanki alapkamat mértéke, az eurozóna-tagság hiánya, az EU-tagság, a politikai rendszer stabilitása, az állami költségvetés egyensúlya, a társadalombiztosítási járulékterhek mértéke és a szervezett bűnözés azok a tényezők, melyeket a leginkább rosszabbnak ítélték a külső tényezők közül a határ túloldalán (35. táblázat).

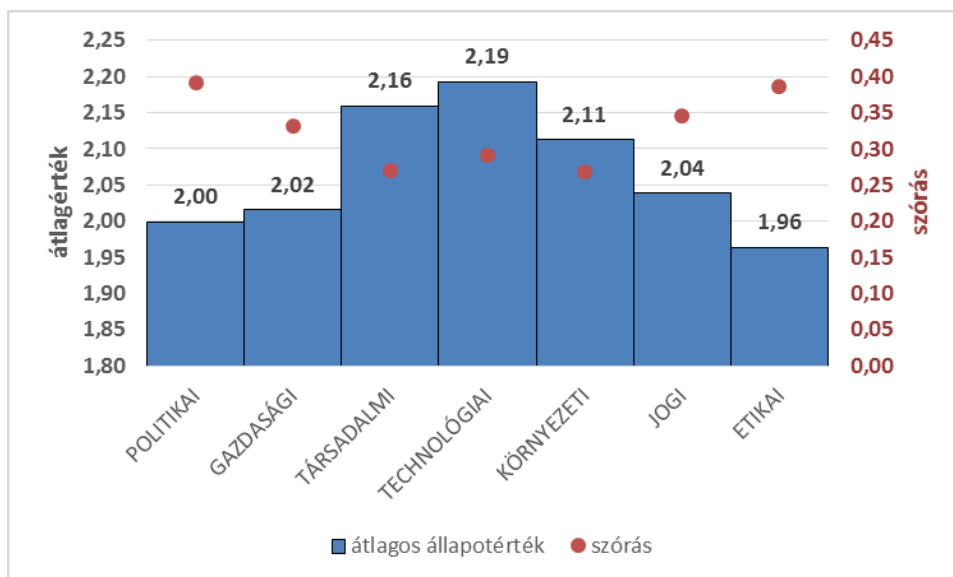
A legfontosabbnak ítélt 15 tényező esetében a vállalkozások hét tényező esetében vélték úgy átlagosan, hogy a tényező állapota a határ túloldalán jobb (36. táblázat). Ezek közül a tényezők közül a leginkább a modern technológiák elérhetőségéről, az információkhoz való hozzáférés sebességéről és minőségéről, továbbá az üzemanyagköltségekről vélekedtek pozitívabban a határ túloldalának külső környezeti tényezői állapotának viszonylatában. A rosszabbnak ítélt tényezők közül egy tényező, a fogyasztási adók mértékéről vélték úgy kiemelkedően, hogy a határon túli környezetben kedvezőtlenebb, ez pedig a fogyasztási adók mértéke volt.

36. táblázat. A 15 legfontosabbnak ítélt külső környezeti tényező állapota a határ túloldalán

S.sz.	Tényező	Átlag	Nem tudom/Nem választott (%)
1.	47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) belföldön	2,06	35,80
2.	136. alkalmazottak munkamorálja	2,03	43,97
3.	84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)	1,99	34,63
4.	86. internetszolgáltatás minősége és költségei	2,13	28,79
5.	34. jövedelemadó mértéke	1,97	32,68
6.	52. verseny mértéke az ágazatban	1,97	28,02
7.	40. pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)	2,12	28,40
8.	18. információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)	2,18	40,08
9.	88. modern technológiák elérhetősége	2,18	28,02
10.	114. szabályok átláthatósága és érthetősége	1,94	37,74
11.	35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	1,77	36,58
12.	45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön	2,08	31,91
13.	33. egészségügyi biztosítás terhei	1,93	32,68
14.	135. üzleti partnerek etikus magatartása	1,88	35,80
15.	55. üzemanyagköltségek	2,13	28,40

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az egyes tényezőcsoportok határon túli állapotára vonatkozó választ adó megkérdezettek megítélését az 34. ábra mutatja. A külső környezeti tényezőcsoportok közül a válaszadók átlagosan, még ha csak kis mértékben is, de a határ túloldalán jobbnak ítélték meg öt tényezőcsoportot.

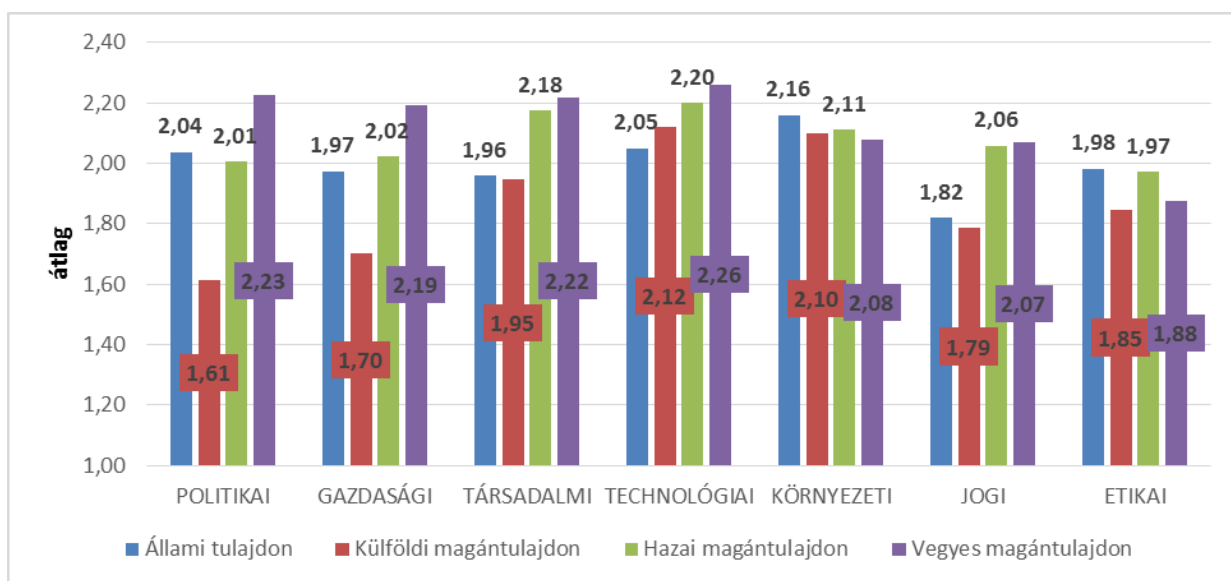

34. ábra. A külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a határ túloldalán
 Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Leginkább a technológiai tényezőket (2,19) és a társadalmi tényezőket (2,16) ítélték meg jobbnak a határ túloldalán, míg kisebb mértékben a környezeti (2,11), jogi (2,04) és gazdasági tényezők esetében is átlagosan pozitívabbnak ítélték meg a külső környezeti tényezők állapotát. A politikai tényezők esetében átlagosan megegyező, míg az etikai tényezők esetében átlagosan valamelyest rosszabb helyzetet érzékelték.

Az egyes tényezőcsoportok átlagértékei közti eltérések azonosítása a varianciaanalízis módszere segítségével történt, amely során az átlagos értékek közti eltéréseket a vállalkozásokat leíró jellemzők (ágazat, tulajdonos, jogi forma, a vállalkozás piaca, mérete, a működés időtartama, határátkelőhelytől vett távolság) viszonylatában vizsgáltam. A szóráshomogenitás ellenőrzésére, s ezáltal a nem valós kapcsolatok kizárására Levene-tesztet, a kapcsolatok erősségének beazonosítására pedig az Éta-négyzet mutatót alkalmaztam.

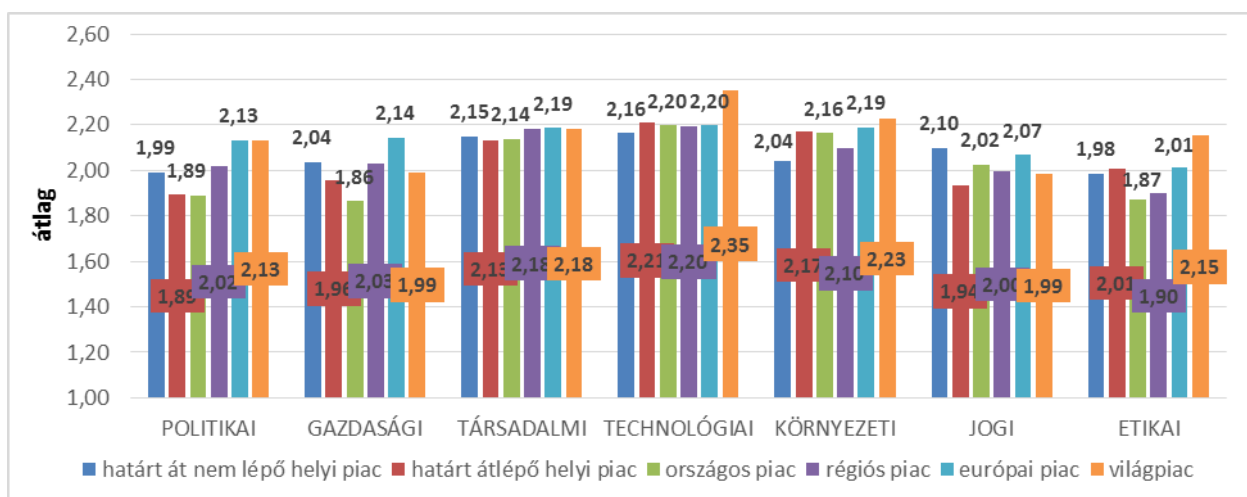
Az *ágazat* szempontjából nem mutatkoztak szignifikáns eltérések a határ túloldalának külső környezeti tényező-megítélését érzékeltető csoportátlagok viszonylatában. A *tulajdonos kilétének* viszonylatában lefolytatott vizsgálatnál négy esetben is szignifikáns eltérések mutatkoztak a csoportátlagok tekintetében. A politikai tényezők (sig. 0,018, Levene: 0,156, Éta-négyzet: 0,045), gazdasági tényezők (sig. 0,026, Levene: 0,866, Éta-négyzet: 0,041), társadalmi tényezők (sig. 0,014, Levene: 0,632, Éta-négyzet: 0,050) és jogi tényezők (sig.0,044, Levene: 0,297, Éta-négyzet:0,040) esetében mutatkoztak a szignifikáns kapcsolatok az átlagok eltéréseinek tekintetében az e szempontból való vizsgálódásnál. Az 35. ábrán látható, hogy a külföldi magántulajdonban lévő vállalkozások a politikai, gazdasági, társadalmi és jogi, etikai tényezők esetében is negatívabban, rosszabbnak ítélik meg átlagosan a külső környezeti tényezőcsoportokat, mint a más tulajdonban lévő vállalkozások.

35. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos megítélése a határ túloldalán, a tulajdonos alapján.

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A jogi forma szempontjából nem mutatkoztak szignifikáns eltérések a határ túloldalának külső környezeti tényező-megítélését érzékeltető csoportátlagok viszonylatában. Annak tekintetében, hogy mit tekint a vállalkozás a piacának, két esetben mutatkoztak szignifikáns eltérések a külső környezeti tényezők csoportátlagainak eltéréseiben. A gazdasági tényezők (sig. 0,030, Levene: 0,937, Éta-négyzet: 0,055) és a környezeti tényezők esetében (sig. 0,039, Levene: 0,732, Éta-négyzet: 0,055) jelentkeztek az eltérések szignifikánsan.

36. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos megítélése a határ túloldalán a vállalkozás piaca alapján.

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az 36. ábrán látható, hogy a gazdasági tényezők esetében az országos piac, lokális határt átlépő piac és világpiacon szereplői átlagosan negatívabbnak ítélik meg a határ túloldalának gazdasági tényezőinek állapotát, míg a többi piacok szereplői átlagosan kedvezőbbnek ítélték őket a határ túloldalán. A környezeti tényezők esetében viszont a világpiacon szereplői ítélték meg átlagosan kedvezőbben a tényezők állapotát a határ túloldalán, mint például a határt át nem lépő helyi piaci szereplők.

A vállalati méret, a vállalkozás működésének időtartama, jelenlegi legfontosabb célja és a határátkelőhelytől vett távolság szempontjából nem mutatkoztak szignifikáns eltérések a határ túloldalának külső környezeti tényező-megítélését érzékeltető csoportátlagok viszonylatában.

3.5. A határ-tényezők fontossága és állapota

A vizsgált tényezőket az elemzés következő szakaszában két csoportba osztottam, a határ jelenlétéből fakadó hatásokkal jellemezhető tényezőkre, valamint az ilyen szempontból közvetlenül nem jellemezhető tényezőkre.

37. táblázat. Határtényezőként vizsgált tényezők

Tényező csoportja	Tényező
politikai	eurozóna-tagság, Schengeni-övezetbeli tagság
gazdasági	valutaárfolyamok stabilitása, állami támogatásokhoz való hozzáférés, beszállítók elérhetősége a határ túloldalán, fogyasztói kör elérhetősége a határ túloldalán, határon túli szükséges képzettségű munkaerő elérhetősége, határon túli versenytársak jelenléte, árszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán, bérszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán, társadalombiztosítás járulékterhei, egészségügyi biztosítás járulékterhei, jövedelemadó mértéke, fogyasztási adók mértéke, helyi adók és díjak mértéke, üzemanyagköltségek, minimálbér
társadalmi	nyelvi különbségek a határ két oldalán, nemzetiségi összetétel, történelmi múlt, etnikai kapcsolatok minősége
technológiai	határátkelőhelyek megléte, távolság a határátkelőhelytől, természetes határvonal megléte, határon átnyúló tömegközlekedés
környezeti	térség fekvése az országon belül
jogi	export-import akadályok a szomszédos ország viszonylatában, munkajogi szabályozás, külföldiek alkalmazásának egyszerűsége, határon túli piacra való belépés akadályai, határon túli piacról való kilépés akadályai, nyelvhasználatra vonatkozó előírások, törvények és szabályok stabilitása és átláthatósága
etikai	hivatali korrupció

Forrás: saját szerkesztés

A tényezők esetében két kérdésre adott válasz döntötte el, hogy egy tényező a határtényezők csoportjába került-e besorolásra. Amennyiben a két kérdés közül legalább az egyikre igen volt a válasz, akkor a határ-tényezők közé soroltam az adott tényezőt. A besorolás a szakirodalmi feldolgozás alapján is azonosított tényezők alapján történt, de szubjektív jelleggel is bír, szinte valamennyi tényező esetében megjelenhetne közvetett hatás, vagy a besorolás helyességét megkérdőjelező példa. A kiválasztásnál segítséget nyújtó két kérdés az alábbi volt:

1. az ország vizsgált határ menti térsége és nem határ menti térségek közt van-e eltérés?
2. közvetlen hatást fejt-e ki a tényező a tényezőáramlások megvalósulására?

Mindösszesen 35 tényezőt vizsgáltam ezután határ-tényezőként (37. táblázat). A kizárólag e tényezőkre szűkített elemzés során a teljes mintára vetítve 3,52-es fontossági átlagérték adódott, amely alapján átlagosan „inkább fontosnak” ítélték a megkérdezettek véleménye alapján, míg a megkérdezettek átlagos állapotértékelése 3,00, tehát „átlagos” értékelést kaptak ezek a jellemzők (38. táblázat). Nem hierarchikus klaszterelemzési (K-közép) módszert választottam az elemzés lefolytatásához, melyet hierarchikus klasztermódszer (Ward-eljárás) előzetes lefolytatása után végeztem el. A Ward-eljárást azért választottam, mert mind a határtényezők átlagos fontossága, mind a határtényezők átlagos állapota metrikus skálán mért változók, nincsenek igazán kiugró értékek, a két változó nem korrelál egymással erősen (Pearson: 0,23, sig. 0,010), s mindkét csoport nagyjából hasonló elemszámmal rendelkezik, szórásaik is hasonlóak, s esetemben a klaszterek optimális számának meghatározásához kívánom a hierarchikus eljárást felhasználni.

38. táblázat. A klaszterelemzésbe bevont változók leíró statisztikai jellemzői

	N	Minimum	Maximum	Átlag	Szórás
Határtényezők fontossága	250	2,22	4,80	3,52	0,52
Határtényezők állapota	253	1,94	4,00	3,00	0,31

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A klaszterelemzés lefolytatása után a Ward-eljárás összevonási táblájából kinyert koefficienseket az összevonás lépéseinek függvényében vonaldiagram segítségével ábrázoltam, hogy az ún. könyökkritérium segítségével döntést hozhassak a klaszterek optimális számáról. Kilenc esetben hiányzó értékkel találkozunk – ez a megkérdezettek által hiányosan kitöltött kérdőívekből fakadó eltérés következménye.

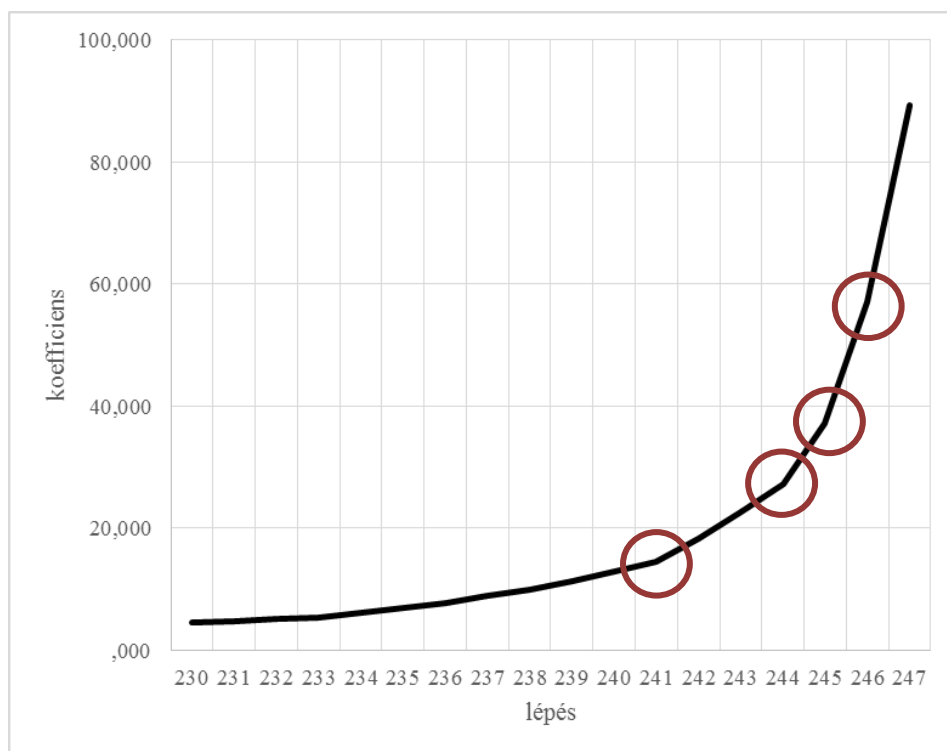
39. táblázat. Ward-eljárás folyamatösszegző és összevonási táblája (részlet)

Esetek						
Érvényes		Hiányzó		Összesen		
N	Százalék	N	Százalék	N	Százalék	
248	96,5	9	3,5	257	100,0	

Összevonási tábla						
Lépés	Összevont kalszter		Koefficiensek	Klaszter első megjelenése a lépések során		Következő összevonás
	Klaszter 1	Klaszter 2		Klaszter 1	Klaszter 2	
230	15	30	4,476	199	227	242
231	14	38	4,763	224	164	235
232	13	70	5,067	170	219	238
233	51	115	5,386	145	213	241
234	8	26	6,054	210	225	240
235	14	20	6,901	231	221	244
236	1	6	7,825	218	217	243
237	18	48	8,868	229	228	242
238	13	17	9,931	232	214	241
239	4	16	11,272	216	223	243
240	3	8	12,835	226	234	244
241	13	51	14,438	238	233	247
242	15	18	18,197	230	237	245
243	1	4	22,654	236	239	245
244	3	14	27,267	240	235	246
245	1	15	37,135	243	242	246
246	1	3	57,015	245	244	247
247	1	13	89,379	246	241	0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

37. ábra. Könyökkritérium alkalmazása a klaszterek optimális számának meghatározásához
Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A K-közép klaszteranalízist lefolytatásához 4 klaszter kialakításának szükségességét azonosítottam be a könyökkritérium alapján a hierarchikus Ward-módszer lefolytatására alapozva (39. táblázat és 37. ábra).

40. táblázat. K-közép eljárás: kiinduló- és végső klaszter-középpontok

Változók	Kiinduló klaszterközéppontok				Végső klaszter-középpontok			
	Klaszter				Klaszter			
	1.	2.	3.	4.	1.	2.	3.	4.
Határtényezők átlagos fontossága	3,60	4,80	3,15	2,26	3,79	4,08	3,32	2,68
Határtényezők átlagos állapota	2,43	3,00	3,57	2,57	2,80	3,28	3,10	2,76

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A K-közép módszer egyik sajátossága, hogy a kiinduló klaszterszámot meg kell adni (ezt a Ward-módszer lefolytatásával állapítottam meg. A kiinduló és végleges klaszterközéppontokat a 40. táblázat mutatja, míg az egyes klaszterek középpontjai közti távolságok az 41. táblázatból olvashatóak le.

41. táblázat. K-közép eljárás: kiinduló- és végső klaszter-középpontok

Távolságértékek a végső klaszterközéppontok közt				
Klaszter	1.	2.	3.	4.
1.		0,5595	0,5664	1,1171
2.	0,5595		0,7824	1,4932
3.	0,5664	0,7824		0,7235
4.	1,1171	1,4932	0,7235	

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Mint látható, a klaszterelemzés után 4 klasztert kaptunk, s az egyes klaszterekhez sorolt elemek számát az 42. táblázat mutatja. Az első klaszterben 68 vállalkozás, a másodikban 56, a harmadikban 85, míg a negyedikben 39 vállalkozás szerepel.

42. táblázat. A klaszterekben helyet kapó elemek száma

Az esetek száma klaszterenkénti bontásban		
Klaszter	1. fontos - átlag alatti: határspecifikus elégedetlen	68
	2. nagyon fontos - átlagos: határspecifikus átlagos	56
	3. közömbös - átlagos: semlegesek	85
	4. nem fontos - inkább rossz: érdektelenek	39
Érvényes		248
Hiányzó		9

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A klasztereket a klaszterközéppontok értékeinek segítségével neveztem el. Látható, hogy az első klaszterben 3,79-es fontossági és 2,80-as átlagos állapotérték jelentkezik. Ez alapján a klaszter elemei számára a határtényezők inkább fontosnak ítélték, de megítélésük alapján azok állapota elmarad az átlagostól. Őket fontos-átlag alatti megítélés jellemzi a határtényezőket illetően, vagyis ők a „határspecifikus elégedetlenek” megnevezést kapják. A második klaszterben 4,08-as átlagos fontossági és 3,28-as átlagos állapotértékkel találkozunk, tehát a tényezők számukra fontosak, állapotuk pedig átlagosnak ítélték meg, ők a „határspecifikus-átlagos” megnevezést kapják. A harmadik klaszterben található vállalkozások számára a határtényezők átlagosan inkább közömbösek (3,32), állapotukat pedig átlagosnak ítélték meg (3,10), őket „semlegesnek” nevezhetjük el. A negyedik klaszterben azok a vállalkozások kaptak helyet, akik nem tartják fontosnak (2,68) ezeket a tényezőket és az állapotukat is átlagosnál rosszabbnak (2,76) ítélik meg, ők lesznek az „érdektelenek”. A négy klaszter közül két klaszter (határspecifikus-elégedetlenek, határspecifikus-átlagosok) elemei számára a határspecifikus tényezők „inkább fontosak”, vagy „fontosak”, míg a másik két klaszter elemei számára „közömbösek” (semlegesek) vagy „nem fontosak” (érdektelenek).

43. táblázat. Klaszterek keresztábrázolás vizsgálata – ágazati összetétel

KLASZTER		ÁGAZAT			Összesen
		Mezőgazdaság, erdőgazdaság, halászat	Ipar	Szolgáltatások	
határspecifikus elégedetlenek	elemszám (db)	3	20	45	68
	részarány a klaszterben (%)	4,4	29,4	66,2	100,0
	részarány az ágazatban (%)	23,1	33,9	25,6	27,4
határspecifikus átlagos	elemszám (db)	8	9	39	56
	részarány a klaszterben (%)	14,3	16,1	69,6	100,0
	részarány az ágazatban (%)	61,5	15,3	22,2	22,6
semlegesek	elemszám (db)	2	20	63	85
	részarány a klaszterben (%)	2,4	23,5	74,1	100,0
	részarány az ágazatban (%)	15,4	33,9	35,8	34,3
érdektelenek	elemszám (db)	0	10	29	39
	részarány a klaszterben (%)	0,0	25,6	74,4	100,0
	részarány az ágazatban (%)	0,0	16,9	16,5	15,7
Összesen	elemszám (db)	13	59	176	248
	részarány a mintában (%)	5,2	23,8	71,0	100,0
	részarány az ágazatban (%)	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A klaszterek és a vállalkozások jellemzői közti kapcsolatok megállapítására keresztábrázolás elemzést végeztem (43-47. táblázatok), amely esetben a kapcsolatok szignifikanciáját khi-négyzet próbával vizsgáltam, a kapcsolat erősségét pedig Cramer-féle együttható segítségével

határoztam meg. A keresztábrás vizsgálat során nem mutatkozott szignifikáns kapcsolat a tulajdonos kiléte, a vállalkozás mérete és a vállalkozás működésének időtartama esetében.

Az ágazati összetétel szempontjából (43. táblázat) a kapcsolat a klaszterekbeni tagság nem csupán a véletlennek tudható be. A khi-négyzet próba igazolta a kapcsolat szorosságát (khi-négyzet: sig. 0,020), a Cramer-féle együttható értéke pedig 0,174, ami majdnem közepes kapcsolatot jelez. A mezőgazdasági vállalkozások 84,6%-a határtényezőket fontosnak ítélték közé tartozott (elégedetlen: 23,1%, határspecifikus: 61,5%), s egy mezőgazdasági vállalkozásnak sem voltak érdektelenek a határspecifikus tényezők. Az ipari vállalkozások 33,9%-a tartozott az elégedetlenek csoportjába és 16,1%-uk a határspecifikus csoportba, míg a szolgáltatások szektorához tartozó vállalkozások közül csak 47,6%-nak fontosak a határtényezők (43. táblázat).

44. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – jogi forma szerinti összetétel

KLASZTER		JOGI FORMA			Összesen
		Egyéni vállalkozás	Korlátolt felelősségű társaság	Részvénytársaság	
határspecifikus elégedetlenek	elemszám (db)	24	38	6	68
	részarány a klaszterben (%)	35,3	55,9	8,8	100,0
	részarány a jogi formán belül (%)	21,4	30,6	50,0	27,4
határspecifikus átlagos	elemszám (db)	20	32	4	56
	részarány a klaszterben (%)	35,7	57,1	7,1	100,0
	részarány a jogi formán belül (%)	17,9	25,8	33,3	22,6
semlegesek	elemszám (db)	49	34	2	85
	részarány a klaszterben (%)	57,6	40,0	2,4	100,0
	részarány a jogi formán belül (%)	43,8	27,4	16,7	34,3
érdektelenek	elemszám (db)	19	20	0	39
	részarány a klaszterben (%)	48,7	51,3	0,0	100,0
	részarány a jogi formán belül (%)	17,0	16,1	0,0	15,7
Összesen	elemszám (db)	112	124	12	248
	részarány a mintában (%)	45,2	50,0	4,8	100,0
	részarány a jogi formán belül (%)	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A klaszterek esetében a vállalkozások jogi formájának (44. táblázat) viszonylatában is szignifikáns kapcsolat (khi-négyzet: 0,028) mutatkozott a klaszterek összetételét illetően, a kapcsolat gyenge erősségűnek tekinthető (Cramer-féle együttható: 0,169). A részvénytársaságok 83,3%-a számára a határtényezők fontosak voltak (elégedetlenek: 50,0%, határspecifikusak: 33,3%), az egyéni vállalkozások 62,2%-a számára a határtényezők nem voltak fontosak és 17%-uk inkább rossznak ítélte meg állapotukat. A korlátolt felelősségű vállalkozások több, mint fele (56,4%) tartotta fontosnak a határtényezőket, de nagy hányaduk átlagosra értékelte a tényezők állapotát.

45. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás piaca szerinti elemzés

KLASZTER		A VÁLLALKOZÁS PIACA						Összesen
		határt át nem lépő helyi piac	határt átlépő helyi piac	országos piac	régiós piac	európai piac	világpiac	
határspecifikus elégedetlenek	elemszám (db)	14	11	8	22	12	1	68
	részarány a klaszterben (%)	20,6	16,2	11,8	32,4	17,6	1,5	100,0
	piac szerinti részarány (%)	15,7	45,8	24,2	39,3	34,3	9,1	27,4
határspecifikus átlagosak	elemszám (db)	10	8	4	22	10	2	56
	részarány a klaszterben (%)	17,9	14,3	7,1	39,3	17,9	3,6	100,0
	piac szerinti részarány (%)	11,2	33,3	12,1	39,3	28,6	18,2	22,6
semlegesek	elemszám (db)	38	3	15	10	13	6	85
	részarány a klaszterben (%)	44,7	3,5	17,6	11,8	15,3	7,1	100,0
	piac szerinti részarány (%)	42,7	12,5	45,5	17,9	37,1	54,5	34,3
érdektelenek	elemszám (db)	27	2	6	2	0	2	39
	részarány a klaszterben (%)	69,2	5,1	15,4	5,1	0,0	5,1	100,0
	piac szerinti részarány (%)	30,3	8,3	18,2	3,6	0,0	18,2	15,7
Összesen	elemszám (db)	89	24	33	56	35	11	248
	részarány a mintában (%)	35,9	9,7	13,3	22,6	14,1	4,4	100,0
	piac szerinti részarány (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A *vállalkozás piaca* (45. táblázat) szerinti keresztábrás vizsgálat szintén szignifikáns összefüggést mutatott (khi-négyzet: sig. 0,000) és a kapcsolat erőssége a kialakított klaszterekkel közepes erősséget mutat (Cramer-féle együttható: 0,293). A határt át nem lépő, lokális piacon működők 73,0 %-a a „semlegesek” (42,7 %) és „érdektelenek” (30,3%) klaszterébe tartozik, s ugyanez figyelhető meg az országos piacot piacukat tekintő vállalkozások esetében is (érdektelenek: 18,2 %, semlegesek: 45,5 %), de a világpiaci szereplők esetében is (érdektelenek: 18,2 %, semlegesek: 54,5 %). A „határspecifikus” klaszterbe tartozott ugyanakkor a lokális, határt átlépő helyi piaci szereplők 33,3%-a, s a határtényezőket szintén fontosnak, de átlagosnál rosszabbnak megítélő „elégedetlenek” klaszterébe a 45,8 %-uk. A régiós piaci szereplők szintén nagy hányada (78,6%) tartozott a határtényezőket fontosnak megítélők klaszterébe. Az európai piacok szereplőinek közel kétharmada szintén fontosnak ítélte meg a határtényezőket, s egyetlen megkérdezett vállalkozás sem került az „érdektelenek” klaszterébe.

Szintén szignifikáns kapcsolat mutatkozott a határtényezők és a vállalkozás *jelenlegi legfontosabb célja* közt a klaszterekben való elhelyezkedés szempontjából (khi-négyzet: 0,041), s a kapcsolat erőssége is közepesnek tekinthető (Cramer-féle együttható: 0,020).

46. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás jelenlegi legfontosabb célja szerinti elemzés

KLASZTER		A VÁLLALKOZÁS JELENLEGI LEGFONTOSABB CÉLJA							Összesen
		fogyasztói igények kielégítése	készpénz termelése	értékesítés és piaci részesedés növelése	profit növelése	értékesítés és profit növelése	piaci helyzet fenntartása	túlélés	
határ-specifikus elégedetlenek	elemszám (db)	21	2	11	12	17	4	1	68
	részarány a klaszterben (%)	30,9	2,9	16,2	17,6	25,0	5,9	1,5	100,0
	cél szerinti részarány (%)	29,2	7,7	29,7	26,7	43,6	17,4	16,7	27,4
határ-specifikus átlagosak	elemszám (db)	16	4	10	6	9	9	2	56
	részarány a klaszterben (%)	28,6	7,1	17,9	10,7	16,1	16,1	3,6	100,0
	cél szerinti részarány (%)	22,2	15,4	27,0	13,3	23,1	39,1	33,3	22,6
semlegesek	elemszám (db)	29	14	10	15	8	6	3	85
	részarány a klaszterben (%)	34,1	16,5	11,8	17,6	9,4	7,1	3,5	100,0
	cél szerinti részarány (%)	40,3	53,8	27,0	33,3	20,5	26,1	50,0	34,3
érdektelenek	elemszám (db)	6	6	6	12	5	4	0	39
	részarány a klaszterben (%)	15,4	15,4	15,4	30,8	12,8	10,3	0,0	100,0
	cél szerinti részarány (%)	8,3	23,1	16,2	26,7	12,8	17,4	0,0	15,7%
Összesen	elemszám (db)	72	26	37	45	39	23	6	248
	részarány a mintában (%)	29,0	10,5	14,9	18,1	15,7	9,3	2,4	100,0
	cél szerinti részarány (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A mintára vonatkozóan megállapítható, hogy az induló szakaszra jellemző „fogyasztói igények kielégítését” és „készpénz termelését” jelenlegi legfontosabb céljuknak tartó vállalkozások nagy

hányada a „semleges”, ill. „érdektelen” klaszterekben található. Az „értékesítés és profit növelését” legfontosabb céljuknak tartó vállalkozások kétharmadának volt fontos a határtényezők csoportja, azonban átlagosan nagyobb részben inkább elégedetlenek, mint elégedettek e tényezők jelenlegi állapotával. A túlélni szándékozó vállalkozások (bár számuk alacsony a mintában) közül egy sem került az „érdektelenek” klaszterébe.

Szintén szignifikáns kapcsolat mutatkozott a kialakított klaszterek és a *határátkelőhelytől való távolság* vonatkozásában (khi-négyzet: 0,014), a kapcsolat erőssége gyengének ítelhető (Cramer-féle együttható: 0,167).

47. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás határátkelőhelytől való távolsága szerinti elemzés

KLASZTER		TÁVOLSÁG A HATÁRÁTKELŐHELYTŐL				Összesen
		0-5 km a határátkelőhelytől	6-20 km a határátkelőhelytől	21-40 km a határátkelőhelytől	41-60 km a határátkelőhelytől	
határspecifikus elégedetlenek	elemszám	23	15	29	1	68
	részarány a klaszterben (%)	33,8	22,1	42,6	1,5	100,0
	részarány a távolság alapján (%)	31,1	25,9	29,9	5,3	27,4
határ-specifikus átlagosak	elemszám	20	6	24	6	56
	részarány a klaszterben (%)	35,7	10,7	42,9	10,7	100,0
	részarány a távolság alapján (%)	27,0	10,3	24,7	31,6	22,6
semlegesek	elemszám	18	25	36	6	85
	részarány a klaszterben (%)	21,2	29,4	42,4	7,1	100,0
	részarány a távolság alapján (%)	24,3	43,1	37,1	31,6	34,3
érdektelenek	elemszám	13	12	8	6	39
	részarány a klaszterben (%)	33,3	30,8	20,5	15,4	100,0
	részarány a távolság alapján (%)	17,6	20,7	8,2	31,6	15,7
Összesen	elemszám	74	58	97	19	248
	részarány a mintában (%)	29,8	23,4	39,1	7,7	100,0
	távolság szerinti részarány (%)	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

A legközelebbi határátkelőhelytől vett távolság alapján a határtól 0-5 km-re lévő vállalkozások nagy hányada (41,9 %) a „semleges”, illetve az „érdektelenek” klaszterébe tartozik a mintában, s 31,1%-uk pedig az elégedetlenek klaszterében helyezkedett el. A 6-20 km-re a határtól elhelyezkedő vállalkozások 63,8%-a tartozott a „semlegesek”, illetve „érdektelenek” csoportjához, s 25,9%-uk pedig az elégedetlenek klaszterébe tartozott. A határtól 21-40 km távolságban működő vállalkozások viszonylag alacson hányada tartozott az „érdektelenek” csoportjába (8,2%), nagy hányaduk a „határspecifikus” (24,7 %) és az elégedetlenek klaszterében volt megtalálható. A 40 km-nél távolabb működő vállalkozások 63,6%-a átlagosan nem igazán tartotta fontosnak a határtényezőket (bár számuk alacsony a mintában), s főképp az „érdektelenek” (31,6%) és a „semlegesek” (31,6%) klaszterébe tartoztak nagy arányban, 31,6 %-uk azonban a „határspecifikusok” klaszterében volt megtalálható.

A klaszterek esetében az eredmények tekintetében a mintára vonatkozóan az alábbi általános jellemzések adhatóak:

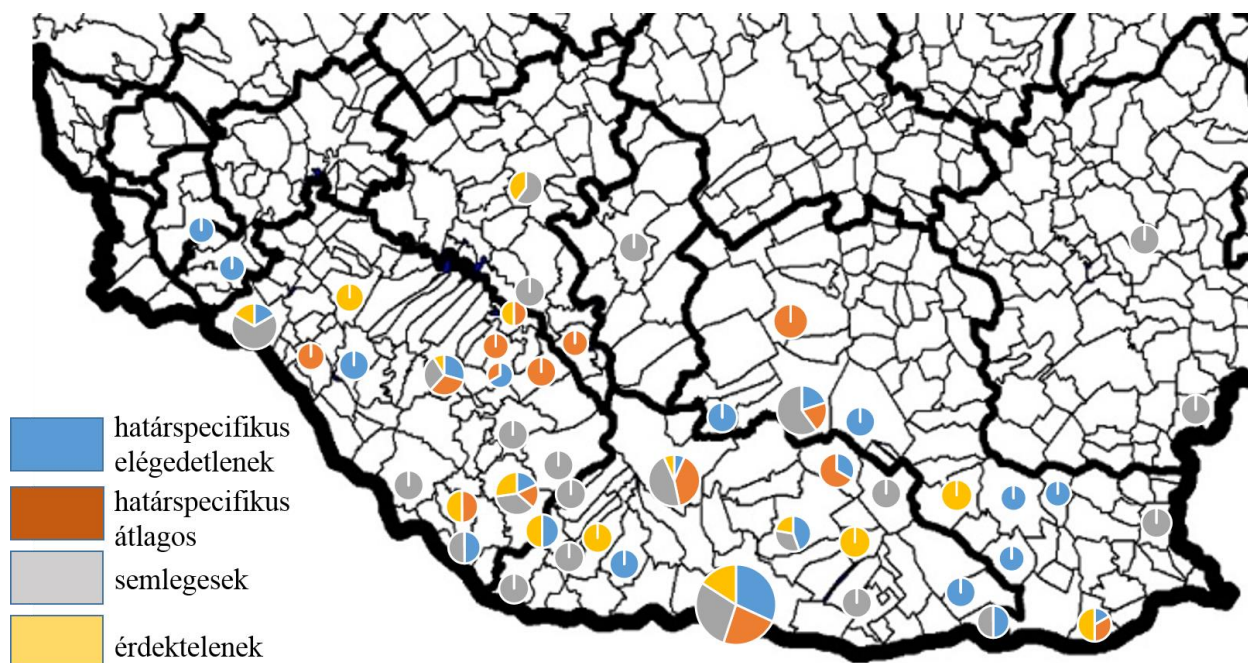
a) határspecifikus elégedetlenek (68 vállalkozás, átlagos fontosság: 3,79, átlagos állapotérték: 2,80): átlagosan inkább fontosak számukra a határtényezők, ám azok állapotával inkább elégedetlenek, főképp ipari és szolgáltatások szektorában működő vállalkozások alkotják, akik határon át nyúló érdekeltséggel is rendelkeznek (határt átlépő helyi piac, régiós piac, európai piac), az értékesítés, piaci részesedés és profit növelésében, továbbá a fogyasztói igények kielégítésében érdekelt vállalkozások alkotják nagy hányadban, akik a határtól 0-40 km távolságban helyezkednek el.

b) határspecifikus átlagosak (56 vállalkozás, átlagos fontosság: 4,08, átlagos állapotérték: 3,28): átlagosan fontosak számukra a határtényezők, állapotukat pedig átlagosnak értékelik, a klaszterbe tartozik a mezőgazdasági vállalkozások nagy aránya, s szintén főképp a határon átnyúló érdekeltséggel bíró vállalkozások alkotják (határt átlépő helyi piac, régiós piac, európai piac), s ide tartoznak a piaci helyzet fenntartásában érdekelt vállalkozások is nagy arányban, a távolság a határátkelőhelytől esetükben nem mérvadó.

c) semlegesek (vállalkozások száma: 85, átlagos fontosság: 3,32, átlagos állapotérték: 3,10): ez a legnagyobb elemszámú klaszter, amelyben a vállalkozások inkább közömbösek a határtényezők irányában, s állapotukat is átlagosként ítélték meg, a mintából az egyéni vállalkozások nagy aránya tartozik ebbe csoportba, a határon átnyúló érdekeltséggel rendelkező cégek alacsony arányban szerepelnek benne (határt átlépő helyi piac, régiós piac), az indulási szakaszra jellemző fogyasztói igény-kielégítést és készpénztermelést legfontosabbnak tekintő, közvetlenül a határtérségben kevésbé elhelyezkedő vállalkozások tartoztak ebbe a csoportba.

d) érdektelenek (vállalkozások száma: 39, átlagos fontosság: 2,68, átlagos állapot: 2,76): a legalacsonyabb elemszámú klaszter, mezőgazdasági vállalkozás nem szerepel ebben a klaszterben, a klasztert jellemzi a határt át nem lépő helyi piacon működő vállalkozások magas aránya, inkább indulási és serdülőkorban lévő vállalkozások alkotják, a határátkelőhelytől vett távolságtól függetlenül.

38. ábra. A vállalkozások határtényezők átlagos fontossága és megítélése alapján való klaszterekbe a válaszadó telephelye alapján

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján
Térkép forrása: geograf5.webnode.cz

Az 38. ábrán a megkérdezett vállalkozások határtényezők átlagos fontossága és átlagos állapotértékelése szerinti térbeli ábrázolása tekinthető meg. Az ábrán a válaszadó telephelye és a klaszterhez való tartozását ábrázoltam. A körök színtöltései mutatják az adott településről választ adó esetében, hogy mely klaszterhez tartozik. Többszínű kitöltés esetén az adott településről választ adók klaszterek szerinti megoszlását is szemléltetik.

A határral összefüggésben kiértékeltem nyílt kérdésre adott válaszokat is, ahol a vállalkozások további pozitív-negatív hatásokat nevezhettek meg, s köztük az alábbiak jelentek meg (a szöveges válaszokat az M9. melléklet tartalmazza):

1. rossz közlekedési kapcsolat a teherforgalom számára (2 alkalommal)
2. nyelvi kérdések több értelemben is (nincs nyelvi korlát, csak szlovákul-magyarul tudó alkalmazott alkalmazása, kétnyelvűségi kényszer)

3. árfolyamkérdések pozitív és negatív értelemben is (olcsóbb anyagbeszerzés, árfolyamnyereség, visszaeső forgalom)
4. nagyobb kereslet több viszonylatban (van aki érzékeli, de nem tudja kihasználni, van akinek csak határon túli ügyfelei vannak)
5. terjeszkedés egyszerűbbé válása a határon túlra
6. határon túli versenytársak
7. spekuláció (adócsalás, nem korrekt üzleti partner)
8. határon túli anyag- és árubeszerzés lehetősége több értelemben (pl. szélesebb kínálat)
9. megnövekedett leterheltség (több tényezőre kell figyelni, határon túli ügyletek: bonyolultabb papírmunka)
10. semmilyen hatás – több alkalommal jelentkező válasz
11. szabályozási eltérések (betiltott játékautomaták)
12. együttműködés (EU-projektek)

4. KÖVETKEZTETÉSEK ÉS JAVASLATOK

4.1. Hipotézisek kiértékelése

A kutatás kezdetén megfogalmazott hipotézisekre a válaszok statisztikai módszerekkel (22. táblázat) történő kiértékelésével kerestem a választ. A kapott eredményeket a 3. fejezetben taglaltam. A hipotézisek elfogadhatóságát/elvetését az alábbiakban ismertetem.

H1: Feltételezem, hogy a megkérdezettek körében a vállalkozás valamely leíró jellemzőjének [méretének, ágazatának, jogi formájának, tulajdonosának, piacának, fennállási időtartamának, legfontosabb céljának, határtól való távolság] függvényében különbözőség mutatkozik a vállalkozói környezet tényezőcsoportjainak fontossága és állapota tekintetében.

A varianciaelemzés során kapott eredmények *igazolták a hipotézist*, mind a tényezők fontosságának (48. táblázat), mind az állapotuk megítélése esetében (49. táblázat) szignifikáns eltéréseket kaptam az átlagértékek közt a vállalkozásokat leíró jellemzők függvényében.

48. táblázat. Szignifikáns kapcsolatok a vállalkozásokat leíró jellemzők és a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékeinek eltérései viszonylatában

Leíró jellemző	Tényezőcsoport	Szignifikancia	Kapcsolat erőssége (éta-négyzet)	Következtetés
ágazat	politikai	0,028	0,028	A mezőgazdaság szektorában működő vállalkozások számára átlagosan fontosabbak voltak a tényezőcsoportok, mint az iparban és szolgáltatások szektorában működő vállalkozások esetében. A kapcsolat gyenge erősségű.
	társadalmi	0,029	0,029	
	etikai	0,005	0,043	
jogi forma	politikai	0,006	0,049	A részvénytársaságok átlagosan fontosabbnak ítélték az e csoportokba tartozó tényezőket, mint az egyéni vállalkozók és a korlátolt felelősségű társaságok. A kapcsolat erőssége gyenge.
	gazdasági	0,001	0,068	
	társadalmi	0,010	0,037	
	környezeti	0,004	0,046	
a vállalkozás piaca	politikai	0,000	0,117	A határt át nem lépő, lokális és az országos piacon működő vállalkozások esetében jelentkeztek a legalacsonyabb átlagos fontossági értékek.
	társadalmi	0,027	0,051	
	technológiai	0,002	0,077	
	etikai	0,001	0,086	
	jogi	0,010	0,062	
méret	jogi	0,016	0,042	A közép-vállalkozások esetében magasabb átlagos fontossági értékek jelentkeztek a más méretkategóriákkal ellentétben.

a 48. táblázat folytatása				
működés időtartama	társadalmi	0,027	0,037	A több, mint 16 éve működő vállalkozások esetében alacsonyabb átlagos fontossági értékek mutatkoztak a társadalmi tényezők esetében
a vállalat célja	politikai	0,001	0,084	A készpénz termelését legfontosabb céljuknak tartók esetében a politikai és gazdasági tényezők átlagosan kevésbé fontosak, mint más célokat szem előtt tartóknak, továbbá a piaci helyzet fenntartásában érdekelt és a túlélni szándékozók esetében átlagosan fontosabbak voltak a környezeti tényezők.
	gazdasági	0,001	0,084	
	környezeti	0,028	0,050	
piac	teljes vállalkozói környezet tényezőinek átlagos fontossága	0,005	0,065	A határt átlépő lokális piac, régiós piac, európai piac szereplői számára magasabb átlagos fontossági értékek jelentkeztek.
jogi forma		0,002	0,051	A részvénytársaságok számára átlagosan fontosabbak voltak a felsorolt tényezők.
ágazat		0,011	0,036	A mezőgazdasági vállalkozások számára átlagosan fontosabbak voltak a tényezők.
legfontosabb cél		0,063		A helyzet fenntartásában érdekelt és a túlélni szándékozó vállalkozások esetében átlagosan fontosabbak voltak a tényezők.

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

Az átlagos állapotértékek varianciaelemzéssel történő vizsgálata esetében szintén szintén több leíró jellemző esetében mutatkoztak szignifikáns eltérések, melyeket a 49. táblázatban szemléltetnek.

49. táblázat. Szignifikáns kapcsolatok a vállalkozásokat leíró jellemzők és a tényezőcsoportok átlagos állapotértékeinek eltérései viszonylatában

Leíró jellemző	Tényezőcsoport	Szignifikancia	Kapcsolat erőssége (éta-négyzet)	Következtetés
ágazat	etikai	0,001	0,058	A mezőgazdasági vállalkozások esetében az etikai tényezők állapota jobb megítélés alá esett, mint az iparban és szolgáltatások szektorában működő vállalkozások esetében

a 49. táblázat folytatása				
jogi forma	technológiai	0,028	0,018	A részvénytárságok átlagosan jobbnak ítélték meg a tényezők állapotát, nagyon gyenge kapcsolat mutatkozott azonban
a vállalkozás mérete	társadalmi	0,001	0,067	Növekvő vállalkozásméret esetén átlagosan magasabb állapotértékekkel találkozhatunk
	technológiai	0,001	0,078	
	jogi	0,008	0,049	
működés időtartama	társadalmi	0,001	0,067	A legfiatalabb (0-3 év) és a legrégebben működő (16 és több éve) értékelték a legrosszabbként e tényezőcsoportokat
	technológiai	0,036	0,035	
	jogi	0,034	0,036	
határátkelőhelytől való távolság	társadalmi	0,025	0,039	A határtól távolodva javult a tényezőcsoport átlagos megítélése
méret	teljes környezet	0,001	0,066	A méret növekedésével javul a megítélés
működés időtartama		0,001	0,033	A legfiatalabb (0-3 év) és a legrégebben működő (16 és több éve) értékelték a legrosszabbként átlagosan legrosszabbra a környezetet

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

H2: Feltételezem, hogy a határ jelenlétéből fakadó tényezőket a vállalkozások kiemelten figyelemmel kísérik, s a vállalkozásokat leíró jellemzők [méret, ágazat, jogi forma, tulajdonos, piac, fennállási időtartam, legfontosabb cél, határtól való távolság] függvényében eltérések mutatkoznak fontosságuk és állapotuk tekintetében.

Ennek a hipotézisnek az igazolására klaszterelemzést, majd a klaszterek összetételének vizsgálatára keresztábra-elemzést végeztem és négy különböző profilú vállalkozói csoport különült el egymástól szignifikánsan (50. táblázat). A vállalkozások négy csoportja közül kettő számára (elégedetlen határspecifikusak, határspecifikus átlagosak) a határtényezők inkább fontosak, míg a másik két csoport számára semlegesek/nem fontosak (ők a semlegesek és az érdektelenek) a határtényezők. A különbséget köztük továbbá a tényezők állapotával való megelégedettség okozza. A vállalkozások elégedettségi szintje átlagosnak vagy inkább rossznak mondható. A hipotézist *részben fogadom el*, a megkérdezett vállalkozások ugyan nagy hányada számára voltak fontosak, vagy bírtak átlagos fontossággal a határ jelenlétéből fakadó tényezők, egy csoportjuk azonban inkább átlagosan inkább „nem fontosnak” ítélte őket. A feltételezés részben való elfogadását erősíti az a tény is, hogy a vizsgált tényezők esetében a megkérdezettek jelentős hányada szintén nem tudta megítélni/nem ítélte meg a tényező határon túli állapotát.

50. táblázat. A határtényezők fontossága és megítélése alapján kialakított klaszterek rövid jellemzései

Klaszter megnevezése	Átlagos fontossági érték	Átlagos állapotérték	Jellemzés
határspecifikus elégedetlenek	3,79	2,80	főképp határon átnyúló érdekeltséggel rendelkező ipar és szolgáltatások szektorában működő vállalkozások, akik a határtól 0-40 km távolságban helyezkednek el, inkább az induló és serdülőkorban lévő vállalkozások tartoznak ide
határspecifikus átlagos	4,28	3,28	mezőgazdasági vállalkozások nagy arányban tartoznak ide, határon átnyúló érdekeltséggel bíró vállalkozások, piaci helyzet fenntartásában érdekelt vállalkozások határátkelőhelytől való távolságtól függetlenül
semlegesek	3,32	3,10	főképp olyan vállalkozások, akik nem rendelkeznek határon átnyúló piacokkal, nagy arányban tartoznak ide egyéni vállalkozások és a határátkelőhelytől távolabb lévő vállalkozások alkotják ezt a csoportot, indulási szakaszban lévő vállalkozások tartoznak ide
érdektelenek	2,68	2,76	a legalacsonyabb elemszámú csoport, határon átnyúló érdekeltséggel nem rendelkező, főképp az ipar és szolgáltatások szektorában működő cégek tartoznak ide a határátkelőhelytől való távolságtól függetlenül

Forrás: saját szerkesztés, 2015. áprilisi kérdőíves felmérés eredményei alapján

H3: Feltételezem, hogy a határ menti elhelyezkedés és működés, az államhatár elválasztó szerepének csökkenése, valamint a „határokat átívelő régió” létrejötte erősíti a kis- és középvállalkozói szektor versenyképességét.

A határok átjárhatóságának növekedése a vizsgált térség vállalkozásai számára egyrészt újabb lehetőségeket hordoz a vállalkozások számára, azonban újabb kihívásokat is jelenthet. A kis- és középvállalkozások sokfélesége az egyes környezeti tényezők állapotának eltérő megítélését is okozza, pl. a valutaárfolyamok ingadozása (az euró forinttal szembeni erősödése) egyes vállalkozások számára olcsóbb beszerzési lehetőséget jelent, míg más vállalkozások számára a fogyasztóik határon túli versenytársaikhoz való átpártolását jelenti. A vállalkozások egy része átlagosan nem is értékelte fontosnak, vagy átlagos fontosságúnak ítélte a határ meglétéből fakadó tényezőket, míg állapotukat tekintve is inkább rossz, vagy átlagos állapotúnak ítélték ezeket a tényezőket. A hipotézist kutatásom eredményei alapján *részben fogadtam el*.

4.2. Egyéb következtetések

Az előző alfejezetben bemutatott hipotézisvizsgálat mellett a tényezők különböző rangsorait (egyrészt fontosság, másrészt pedig állapot alapján) is elkészítettem. Az átlagos fontossági értékeik alapján négy csoportba sorolhatóak a tényezők – fontos (35 tényező), inkább fontos (41 tényező), közömbös (54 tényező), inkább nem fontos-közömbös (17 tényező).

Az átlagos állapotértékek szerinti rangsor esetében szintén négy csoportba oszthatóak a tényezők, mégpedig inkább jó (6 tényező), átlagosnál jobb, de nem jó (66 tényező), átlagosnál rosszabb, de nem rossz (68 tényező), valamint „rossz” (7 tényező) értékelést kapó csoportokba.

Valamennyi vizsgált tényező átlagosan 3,45-ös átlagos fontossági értékelést és 2,98-as átlagos állapotértékelést kapott a megkérdezettektől. A tényezőcsoportonkénti összevetés esetében pedig szembeötlő volt, hogy az átlagosan legfontosabbnak ítélt etikai tényezők csoportja kapta átlagosan a legrosszabb értékelést, s a második legfontosabbnak ítélt gazdasági tényezők csoportja pedig a második legrosszabb állapotértékelést. A vizsgálódás e szakaszában szintén négy csoportba kategorizáltam a tényezőket – „fontosságánál sokkal jobb állapotú”, „fontosságánál jobb állapotú”, fontosságával megegyező, vagy rosszabb állapotú” és „fontosságánál sokkal rosszabb állapotú” csoportokba, s külön összevettem a 15 legfontosabbnak ítélt tényezőt átlagos állapotértékeikkel és az átlagosan legkevésbé fontosnak ítélt 15 tényezőt is átlagos állapotértékeikkel, beazonosítva a legnagyobb eltéréseket fontosság és állapot tekintetében.

Az egyes tényezők esetében a megkérdezettek tényezőnként változó arányban (22,96%-57,98% közt) nem érkezett válasz azok határon túli megítélésével kapcsolatosan, tehát nem tudta megítélni annak állapotát a határ túloldalán/nem adott választ. A választ adók megítélése alapján 91 esetben jelentkezett olyan átlagos érték, amely szerint az adott tényező állapota jobb a határ túloldalán. Négy esetben éppen megegyezőnek, 51 esetben pedig átlagosan rosszabbnak ítélték meg a tényezők állapotát a határon túl a megkérdezettek. Itt a legtöbb tényező esetében a „megegyező” állapotérték körüli átlagos értékek születtek, ezért a 15 leginkább határon túl jobbnak (ide tartoztak: hagyományok ápolása, az egyetemek K+F tevékenysége, a vállalkozók képzése és oktatása, a szakszervezetek hatékonysága, a kutatási eredmények használhatósága, a nemzetiségi összetétel, a kutatóintézetek K+F tevékenysége, a turisztikai vonzótényezők megléte, vállalkozások érdekérvényesítő szervezeteinek működése, a történelmi múlt, környezetkímélő megoldások támogatása, multinacionális vállalatok jelenléte a térségben, nyelvhasználati előírások, kormányzat térség iránti érdeklődése, valamint a belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége) és 15 leginkább a határon túl átlagosan rosszabbnak (ide tartoznak: valutaárfolyamok stabilitása, az államadósság mértéke, az

országimázs politikai szempontból, a fogyasztási adók mértéke, a pártatlan politikai döntéshozatal, az ország hitelminősítése, az állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség, a jegybanki alapkamat mértéke, az eurozóna-tagság hiánya, az EU-tagság, a politikai rendszer stabilitása, az állami költségvetés egyensúlya, a társadalombiztosítási járulékterhek mértéke és a szervezett bűnözés) ítélt tényezőt emeltem ki. Ebben az esetben a tényezőcsoportok megítélése kapcsán 5 csoport esetében némileg jobbnak ítélték meg a vállalkozások a határ túloldalán (technológiai, társadalmi, környezeti, jogi, gazdasági), míg egy esetben (politikai) átlagosan éppen megegyezőnek, az etikai tényezők esetében rosszabbnak mutatkozott a határon túli tényezőállapot. A tulajdonosi kör esetében szignifikáns eltérés mutatkozott az egyes tényezőcsoportok átlagos megítélése tekintetében. A külföldi magántulajdonban lévő vállalkozások a politikai, gazdasági, társadalmi és jogi tényezők esetében is negatívabban, rosszabbnak ítélik meg a határon túli tényezőállapotot, mint a más tulajdonban lévő vállalkozások. A mintában sajnos alacsony arányban szerepelnek külföldi tulajdonú vállalkozások, holott a térségben számottevő a számuk (ld. 14. táblázat), a kapott eredmények értelmezésénél ez egy torzító tényező.

4.3. Stratégiai szemléletmód

A kutatási eredményeimmel a vállalkozások versenyképességi pozícióinak javítását szolgáló javaslattételre is lehetőség nyílik. Ennek érdekében projektek megfogalmazását is segítő rendszerező táblázatot készítettem. Gyakorlati használata úgy történhet, hogy valamennyi környezeti tényezőt egyedi elbírálás alá vonunk. A tényezőnként mérlegelendő szempontok:

1. Mely szinten jelentkezik a tényező? (globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális)
2. Milyen szinteken fejt ki hatást a tényező? (globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális)
3. Milyen időtávon fejt ki hatást a tényező? (rövid, közepes, hosszú)
4. Közvetlenül befolyásolható-e a hatás? (igen, nem)
5. Hatás a vállalkozás működésére (pozitív, közömbös, negatív)
6. Milyen tényező állapota az országban? (jó/nagyon jó, közepes/rossz/nagyon rossz)
7. Milyen tényező állapota a határ túloldalán? (jobb, ugyanolyan, rosszabb)
8. Van-e ágazati sajátosság? (van, nincs)
9. Van-e határ meglétéből fakadó jelleg? (van, nincs)
10. Milyen kapcsolatban áll a beavatkozás más társadalmi alrendszerekkel és érintettekkel?

A tíz felsorolt kérdésre adott válasz segítségével adhatunk helyes választ egy tényező által kifejtett hatásra. Azt, hogy milyen mértékben kell, vagy milyen sorrendben szükséges foglalkozni a tényezőkkel, azt a fontossági sorrend alapján dönthetjük el, amelyet a

vállalkozások megítélése alapján szűrtünk le. A tíz kérdésre adott válaszok alapján keletkező kombinációk révén olyan kimeneteket kapunk, amelyek leírják, hogy milyen jelleggel kell rendelkeznie egy javaslatnak, amelyet a kutatási eredményekre, vagy egyéb nem vizsgált tényezőkre vonatkozóan megfogalmazhatunk (51. táblázat).

51. táblázat. A vállalkozások versenyképességi pozíciójának javítására szolgáló javaslatok megfogalmazását segítő táblázat

KÉRDÉS	VÁLASZOK	HOZZÁJÁRULÁS A JAVASLAT JELLEGÉHEZ
TÉNYEZŐ SZINTJE	globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális	megmutatja a tényező keletkezésének szintjét
TÉNYEZŐ HATÁSÁNAK SZINTJE	globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális	megmutatja, mely szinteken fejt ki a tényező a hatását, jeli, hogy hol kell rá reagálni/hol lehet alakítani
IDŐTÁV	rövid, közepes, hosszú	megmutatja, hogy meddig tart a hatás, vagy milyen gyorsan kell reagálni, vagy milyen gyorsan gyakorol hatást
BEFOLYÁSOLHATÓSÁG	befolyásolható, nem befolyásolható	eldől, mit tudunk a tényezővel kezdeni: ha befolyásolható - intézkedés (megszüntetés, javítás, fejlesztés, szemmel tartás stb.), ha nem befolyásolható: hatás erősítése/gyengítése/szemmel tartása
HATÁS	pozitív, semleges, negatív	megmondja, mit kezdünk a tényezővel: ha semleges, akkor szemmel tartjuk, ha negatív, akkor megszüntetjük vagy enyhítjük a hatást, ha pozitív, akkor megtartjuk vagy javítunk rajta
TÉNYEZŐ ÁLLAPOTA A HATÁS SZINTJÉN	jó/nagyon jó vagy közepes/rossz/nagyon rossz	pontosítja, hogy mit kezdünk a tényezővel
TÉNYEZŐ ÁLLAPOTA A HATÁR TÚLOLDALÁN	jobb, rosszabb, ugyanolyan	esetlegesen versenyelőny vagy versenyhátrány-e a működés során, segít az indoklásban, javaslat megvalósításában érintettek körének behatárolásában, résztvevők megszólításában
ÁGAZATI SAJÁTOSSÁG	van, nincs	minden ágazatot, vagy csak egyes ágazatokat érintő intézkedést kell hozni?
HATÁRSZEREPE	van, nincs	figyelembe kell-e venni a határ jelenlétét az intézkedés, javaslat megfogalmazása során?
EGYÉB TÉNYEZŐ	kapcsolat más társadalmi alrendszerrel, érintettek érdekei, egyéb sajátosságok	más egyéb sajátosságokkal rendelkezik-e a kérdés, melyeket figyelembe kell venni?

Forrás: saját szerkesztés

4.4. Új és újszerű tudományos eredmények

A doktori értekezés során elért új és újszerű tudományos eredmények a szakirodalmi feldolgozás és a gyakorlati kutatás eredményeire alapozva a következők:

(1) A szakirodalmi feldolgozás során több tudományterület ismereteit dolgoztam fel és újszerű módon szintetizáltam és világítottam meg **a határ menti kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modelljében (9. ábra)**. A modell megjeleníti a határ szerepét és a határ két oldalán fekvő térségek esetében megjelenő áramlásokat és kapcsolatokat, továbbá a kis- és középvállalkozások esetében megjelenő külső környezeti hatásokat (STEPPLE tényezőcsoportonként), melyek eltérő szinteken keletkeznek (globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális), eltérő időtávon, s ágazatonként eltérően fejthetnek ki hatást.

(2) A szlovák-magyar határrégió délnyugat-szlovákiai oldalán feltártam a vállalkozói környezet tényezőinek:

a) kis- és középvállalkozások általi átlagos fontossági megítélését,

b) kis- és középvállalkozások általi átlagos állapot-megítélését,

c) a megkérdezett kis- és középvállalkozások határ magyarországi oldalára vonatkozó vállalkozói környezet-megítélését.

(3) A kérdőíves megkérdezés során vizsgált vállalkozások esetében **eltéréseket mutattam ki a vállalkozói környezet tényezőcsoportjainak átlagos fontossági értékelése és átlagos állapotértékelésének** tekintetében a Duna mentén elterülő szlovák-magyar határrégió szlovákiai oldalán működő kis- és középvállalkozások leíró jellemzői alapján képzett csoportjainak viszonylatában.

(4) A határ jelenlétéből fakadó vállalkozói környezet tényezőinek esetében **a vállalkozások négy csoportját azonosítottam be és jellemeztem a határ jelenlétéből fakadó tényezők átlagos fontossági- és állapotmegítélésének függvényében.**

(5) **A stratégiai szemléletmódban való gondolkodás jegyében egy javaslattétel-megfogalmazást segítő, 10 szempontot** (tényező szintje, tényező hatásának szintje, időtáv, befolyásolhatóság, hatás jellege, tényező állapota, tényező állapota a határ túloldalán, ágazati sajátosság, határszerep, egyéb tényező) figyelembe vevő **táblázatot** alakítottam ki a határrégió kis- és középvállalkozói szektora helyzetének javítására.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

A doktori disszertáció egy nagyobb kutatási cél, a szlovák-magyar határrégió kis- és középvállalkozásainak működésére ható tényezők fontosságának, állapotának, határ túloldalán való állapotának megismerésére irányul. Jelen értekezés a kutatási területe a szlovákiai oldalon működő vállalkozások megítélésének felmérésére irányult. A dolgozat három fő szakaszra osztható, a szakirodalmi feldolgozás, a kutatás módszerének leírása és az eredmények, következtetések bemutatása szakaszokra.

A szakirodalmi feldolgozás három pilléren nyugszik, s maga a kutatás gondolatmenete is ezt a logikai keretet követi. Az első pillér a vizsgált célcsoport megismerésére irányult, konkrétan annak áttekintésére, hogy ki is az a vállalkozó, miképp fejlődött a vállalkozó kifejezés tartalma az elmúlt évszázadokban, s mely vállalkozások is sorolhatóak tulajdonképpen a kis- és középvállalkozások csoportjába. A célcsoport megismerése a leíró jellemzők, a kategorizálási lehetőségek megismerésére irányult, amely során a méret, az ágazat, tulajdonosi kör, jogi forma, a működés időtartama és a vállalkozás aktuálisan legfontosabb célja kerültek a kutatás további szakaszaiban felhasználásra.

A szakirodalmi feldolgozás második pillére részben a vállalkozói környezet fogalmának bemutatására és a vállalkozói környezet minőségének mérésére jelenleg alkalmazott módszerek ismertetésére, a tényezők csoportosítási lehetőségeinek irányult, részben pedig a versenyképesség fogalmának, definícióinak, mérési módszereinek ismertetésére. E szakasz célja a vállalkozások működését befolyásoló külső környezeti tényezők azonosítása volt legfőképp. A versenyképesség fogalmával jómagam azért tartottam foglalkozni, mivel napjainkban nagyon gyakran használt fogalom, értelmezése azonban nem egyértelmű. Jómagam SIGGEL (2007) nyomán - dimenziói mentén - alakítottam ki álláspontomat, s a szakirodalom áttekintése után úgy vélem, hogy minden szinten értelmezhető a fogalom, egy- és többdimenziós megközelítések, statikus és dinamikus megközelítések is helytállóak lehetnek a versenytől függően, jellegét tekintve azonban az ex-ante megközelítéseket tartom elfogadhatóbbnak, normatív és pozitív megfogalmazásban egyaránt, amely szempontot szintén helyzetfüggőnek tekintem. A versenyképesség fogalmát általánosan is definiáltam a szakirodalmi feldolgozás alapján, s *belső feltételek és mozgósítható erők meglétéként azonosítom, melyekkel eredményesen tevékenykedhetünk annak érdekében, hogy körülhatárolt szabályok szerint a versenyben előnyre tegyünk szert más szereplőkkel szemben, vagy legyőzzük őket.* Ezt a definíciót azért tartottam fontosnak megfogalmazni, mert egy stratégiai szemléletmódban történő gondolkodás kiindulópontja lehet abban a viszonylatban, miképp is válhat egy kis- vagy középvállalkozás

versenyképesebbé. Ezt két módon tartom lehetségesnek. Az egyik út, hogy a vállalkozás javulást ér el azoknak az erőknek, belső feltételeknek az állapotán, melyek a versenyben fontosak, a másik út viszont az, hogy megváltoznak a verseny körülhatárolt „szabályai”, körülményei, így korábban nem fontos erők és belső feltételek is fontossá válhatnak, felértékelődhetnek a versenyben. Ez a második út pedig meglátásomban a vállalkozásokat befolyásoló külső tényezők, a vállalkozói környezet tényezőinek az alakulásán/alakításán keresztül vezet.

A szakirodalmi feldolgozás harmadik pilléréként jelenik meg a regionális tudomány, a határ kérdésköre, a határ vállalkozásokat befolyásoló tényezőinek feltárása. A szakirodalmi feldolgozás e szakasza elsősorban a határtérségek típusainak ismertetésére, határtérségeket más térségektől megkülönböztető jellemzők, a határon átnyúló tényezők áramlására befolyással lévő tényezők azonosítására irányult. FLEISCHER (2001) munkáját - amelyben egy régióhoz képest ismertette a különböző kapcsolatokat - egy határtérségre értelmeztem és a korábban feldolgozott szakirodalmi ismeretekkel ötvözve egy modellt alakítottam ki, amely egyrészt tartalmazza a vállalkozói környezet külső tényezőit (STEEPLE-elemek, az időtávot, az eltérő szinteket, ágazati eltéréseket), ötvözi őket a határszerepekkel és szemlélteti a határtérség viszonylatában megjelenő különböző kapcsolatokat/áramlásokat is.

A kutatás során a beazonosított tényezők esetében kérdeztem meg a délnyugat-szlovákiai vállalkozásokat, hogy miképp ítélik meg az egyes külső környezeti tényezők fontosságát, állapotát és miképp vélekednek azok minőségének határon túli állapotáról. Ennek nyomán átlagos fontossági értékeket, átlagos állapotértékeket kaptam minden egyes tényező esetében. Elkészítettem a fontossági és állapotrangsorokat és a tényezőket a külső környezeti tényezőcsoportokba való besorolás után az átlagok közti eltéréseket kerestem a vállalkozásokat leíró jellemzők függvényében. Több (bár gyenge kapcsolatot mutató), szignifikáns eltérés is jelentkezett a leíró jellemzők tekintetében mind az átlagos fontossági, mind pedig az átlagos állapotértékek közti varianciaelemzéssel történő vizsgálatnál. A vállalkozások nagy hányada figyelni a határ túloldalán is a tényezők alakulását, s kedvezőbbnek/rosszabbnak ítélte meg közülük többet is a határ túloldalán – ezek versenyelőnyként/versenyhátrányként is jelentkezhetnek akár. A tényezők közül a határ megléte által közvetlenül is hatást kifejtő tényezőket elkülönítve is kiértékeltem és értelmeztem a kapott válaszokat, s négy egymástól szignifikánsan elkülönülő vállalkozói csoportot azonosítottam be klaszterelemzés segítségével a határtényezők átlagos fontossági és átlagos állapotértékeinek függvényében, majd a kialakított klasztereket keresztábra-elemzés alkalmazásával jellemeztem. A vállalkozások a szlovák-magyar határtérséggel kapcsolatosan szöveges válaszaikban beszámoltak pozitív, ill. negatív hatásokról, s ezekből is kiderült, hogy egy-egy tényező állapota többféle hatást is kifejt a vállalkozásokra.

A dolgozat következtetései közt egy javaslatmegfogalmazást segítő táblázatot is készítettem, amely a 9. ábrán található modell alapján készült, s tíz kérdésre adott válasz segítségével kíván hozzájárulni ahhoz, hogy „jó” javaslatok kerülhessenek megfogalmazásra a kis- és középvállalkozások versenyképességének javításával összefüggésben. Az értekezés bevezetőjében a rendszerszemléletben történő megközelítés fontosságát vezetem fel, s e javaslatmegfogalmazást segítő táblázat is ebben a szemléletben értelmezhető.

A kutatás - a vizsgált határ régió magyarországi részén kívüli - további (lehetséges) irányai közt szerepelnek:

- tényezőcsoportonkénti/tényezőnkénti vizsgálatok,
- ágazati beszűkítés,
- más határ menti térségek vizsgálata,
- időbeli megismétlés.

6. SUMMARY

This doctoral thesis deals with a complex research aim, namely with giving an insight into the importance and the state of factors (at home and over the border) that influence small and medium-sized enterprises in the Hungarian-Slovak border region by the Danube. It aims to analyse the opinions of enterprises that operate on the Slovak side of the researched area. The thesis is divided into three main parts. The first one deals with the theoretical background, the second one with research methodology and the third one is the presentation of the research results and conclusions.

The analysis of the theoretical background lies on three pillars, and the research process itself also follows the same logic. The first pillar was focused on the description of the target group, namely it dealt with the notion of entrepreneurship, how its definition has evolved in the past few centuries, and it also dealt with the question of which businesses belong to the group of small and medium-sized enterprises. The description of the target group contained the introduction of the characteristic features of the target group and the description of how the target group can be put into different categories, such as on the basis of a business's size, the economic sector it operates in, ownership form, the length of its existence and its currently most important aim.

The second pillar of the theoretical background is the introduction of the notion of the term business environment and of methods that are used for the evaluation of the quality of business environment. It also describes how external environmental factors can be put into different categories. This part also deals with the notion and the measuring of competitiveness. The main aim of the above mentioned description was the identification of those external environmental factors, which have the biggest influence on the operation of businesses. In my opinion competition had to be dealt with for the reason that although it is a rather frequently used term nowadays, it is not interpreted uniformly. I developed my ideas on the basis of SIGGEL's (2007) ideas and dimensions. Having studied the relevant literature I believe that competition is a term that can be construed on all levels. Depending on its kind the term of competition can be approached from one or several dimensions as well as static and dynamic approaches are also relevant depending on the kind of competition that is being discussed. However, I think that it is ex-ante approaches that are the most suitable ones in a normative and positive way as well, which consideration also depends on a concrete situation. I also defined the notion of competitiveness on the basis of the relevant literature. *It is the presence of internal conditions and available resources, which can be successfully used, according to concretely defined rules, in order to gain competitive advantage against others, or to win over them.* I considered it

important to put down this definition since it can be a basis for a strategic way of approaching the question how a small or medium-sized enterprise can become competitive. This can be reached in two ways. One of them is when the business improves those resources and internal conditions, which make them competitive. The other situation is when the so called rules and the circumstances of competition change, and those resources and internal conditions that were unimportant earlier become important and more valuable in the new situation. In my opinion the above mentioned second way of becoming competitive can be reached if the external factors influencing businesses and the factors of the business environment change or are changed.

The third part of the theoretical background deals with regional science, borders and factors influencing businesses in border regions. It describes different border regions with the peculiarities that make them different from other regions. It also discusses those factors that influence the cross-border flow of factors. I dealt with FLEISCHER's work, in which the author described different relations on the example of a region, and I interpreted it in relation to a concrete border region as well. By blending this with knowledge from other relevant literature and papers I set up a model. This model includes the external factors of the business environment (STEEPLE elements, the duration how long certain factors last, the different levels, differences between sectors); it combines them with border roles and it describes the different relations and flows in border regions.

In the research itself I conducted a survey among businesses in South-Western Slovakia. I asked them how important they consider the earlier identified factors and what they think about their quality on the other side of the border. With the help of this I calculated the average values of importance and average values regarding the state of quality for each factor. I elaborated the importance and quality rankings and after I had put the factors into external environmental factor groups I aimed to find the differences between the average values in different enterprise categories. There are noticeable differences between the average values in the different enterprise categories, and the differences are present in the case of the average values of importance and quality alike. The differences were identified through an analysis of variance. A large proportion of businesses follow with attention how factors change on the other side of the border and they think some of them are better and some of them are worse. These can appear in the form of a competitive advantage or disadvantage. Those factors, which have a direct impact on businesses' operations due to the presence of the border were analysed separately. I identified four noticeable different categories with the help of cluster analysis in relation to average importance and quality values. The elaborated categories were described through a cross-table analysis. The surveyed businesses could also express their opinions in an open question, and they indicated that the fact that they operate in a border region has further positive and negative

effects in addition to those that were earlier mentioned in the questionnaire. It has also been found out that the current state of a single factor can have different impacts.

As a part of my conclusions I also drew up a table, which helped me to formulate proposals. The table was elaborated on the basis of the model shown in Figure 9. It summarizes the answers given to 10 questions and it helped me to elaborate correct proposals for improving the competitiveness of SMEs. In the introduction of the thesis I mentioned the importance of a systems approach. The table supporting the formulation of proposals should also be interpreted with a view to that.

The research carried out can be followed up with further research activity in the following fields:

- a wider, separate analysis of a certain factor or a group of factor,
- analysis only within a certain business sector,
- analysis of other cross-border regions,
- carrying out of the research at a later time again.

7. MELLÉKLETEK

M1. Irodalomjegyzék

1. ACCA - The Association of Chartered Certified Accountant (2010): Small business: A global agenda. London: ACCA. Interneten elérhető: <http://www.accaglobal.com/content/dam/acca/global/PDF-technical/small-business/pol-afb-sbaga.pdf>. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: small business, global agenda. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08.
2. ACS, J. Z. – SZERB, L. (2010): The Global Entrepreneurship Index (GEINDEX). Foundations and Trends® in Entrepreneurship, 5 (5), 341-435 p.
3. AHMAD, N. – HOFMANN, A. (2007): A Framework for Addressing and Measuring Entrepreneurship. Interneten elérhető: <http://search.oecd.org/std/business-stats/39629644.pdf>. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: fraamework, measuring entrepreneurship. Letöltés dátuma: 2015. 02. 10.
4. AHMAD, N. – SEYMOUR, R. G. (2008): Defining Entrepreneurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection. OECD Statistics Working Paper. STD/DOC/(2008)1. Interneten elérhető: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc%282008%291>. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: defining entrepreneurial activity. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
5. AIGINGER, K. (2006): Competitiveness: From a Dangerous Obsession to Welfare Creating Ability with Positive Externalities. In: *Special Issue on Competitiveness, Journal of Industry, Competition and Trade*, 6 (2), 161-177. p.
6. AIGINGER, K. – LANDESMANN, M. (2002): Competitive Economic Performaance: USA versus EU. WIIW Research Reports, No. 291. Interneten elérhető: http://karl.aiginger.wifo.ac.at/fileadmin/user_upload/WIIW_comp_economic_perf.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 19.
7. AIGINGER, K. – BÄRENTHALER-SIEBER, J – VOGEL, J. (2013): Competitiveness under New Perspectives. Working Paper No. 44. Interneten elérhető: http://www.foreurope.eu/fileadmin/documents/pdf/Workingpapers/WWWforEurope_WPS_no04_4_MS46.pdf Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: competitiveness, new perspectives. Letöltés dátuma: 2015. 02. 19.
8. ANTALÍK, I. (2012): Bevezetés a kis- és középvállalkozások gazdaságtanába. Komárno: Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, 80. p.
9. ANTALÍK, I. ET. AL. (2013): Foglalkoztatás és atipikus foglalkoztatás Komárom-Komárno térségében. Komárno: Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, 2013. 256 p.
10. ANTALÍK ET. AL. (2014): Foglalkoztatás-atipikus foglalkoztatás a magyar-szlovák határmentén – Komárno - Komárom és Párkány - Esztergom térségekben. Komárno/Gödöllő: SJE GTK – SZIE GTK, 242. p.

11. ARTNER, A. (2005): Versenyképesség, külföldi tőke, jövedelemelosztás: Az Ír példa. In: *Magyar Tudomány*, 2005/3. Interneten elérhető: <http://www.matud.iif.hu/2005-03.pdf>. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: versenyképesség, külföldi tőke. Letöltés dátuma: 2015. 02. 19.
12. ASCHAUER, W. (1995): Határokon túlnyúló magatartás és a határhelyzet tudatossága az osztrák-magyar határtérségben. In: *Tér és társadalom*, IX. (3-4.), 157-178. p.
13. ASTRACHAN, J. H. – SCHANKER, M. C. (2003): Family Business Contribution to the U.S. Economy: A Closer Look. In: *Family Business Review*, 16 (3), 211-219 p. Interneten elérhető: <http://coles.kennesaw.edu/centers/cox-family-enterprise/cox-family-documents/FB-in-US-2003.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 09
14. BAKÁCS, A. (2003): Versenyképesség koncepciók. MTA Világgazdasági Kutatóintézet. Interneten elérhető: <http://vki3.vki.hu/~tfleisch/~haver/szakirodalom/haver-BAKACS-final-031109.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 16.
15. BÁLINT, A. – HAMINGWAY, F. (2004): Vállalkozástan a gyakorlatban. Budapest: AULA kiadó, 345. p.
16. BARANYI, B. (2014): Adalékok a határ mentiség újraértelmezéséhez. In: *DETEUROPE*, 6 (2), 26-45. p.
17. BARAKONYI, K. (2010): A felsőoktatás versenyképességéről. In: *Vezetéstudomány*, XLI. (12), 5. p.
18. BATÓ, M. (2005): Versenyképesség az Európai Unióban. International Center for Economic Growth Európai Központ. Interneten elérhető: http://www.icegec-memo.hu/hun/docs/velemen/ICEGvelemen_16.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 20.
19. BODA, GY. - JUHÁSZ, P. -STOCKER, M. (2009): A tudás mint termelési tényező. In: *Közgazdaság*, 4 (3). 117-132. p.
20. BOLTON, J.E. (1971): Report of the Committee of Enquiry on small firms. Bolton Report, Cmnd 4811, London: HMSO, 436. p.
21. BORSI, B. (2005): A vállalalkozási környezet és a hazai versenyképesség. In: *Európai Tükör*, 2005/11., 61-78. p.
22. BOTOS, J. (2000): Versenyképesség elemzés: fogalmi körüljárás, hazai esélyek. In: Farkas, B. – Lengyel, I. (szerk.): *Versenyképesség – regionális versenyképesség*. Szeged: JATEPress, 218-234. p.
23. BÖRÖCZ, J. (2002): A határ: társadalmi tény. In: *Replika*, 47-48., 133-142. p.
24. BERGHAUER, S. (2011): A határmentiség és a turizmus sajátos összefüggései Kárpátalja magyarlakta területein. In: *Tér és társadalom*, XXV. (4), 149-163. p.

25. CANTILLON, R. (1755): Essai sur la Nature du Commerce en Général. In: CARLSSON, B. – BRAUNERHJELM, P. – McKELVEY, M. et. al.: The evolving domain of entrepreneurship research. In: *Small Business Economy*, 2013 (41), 913-930 p. Interneten elérhető: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-013-9503-y/fulltext.html>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
26. CARLSSON, B. – BRAUNERHJELM, P. – McKELVEY, M. et. al. (2013): The evolving domain of entrepreneurship research. In: *Small Business Economy*, 2013 (41), 913-930 p. Interneten elérhető: <http://link.springer.com/article/10.1007/s11187-013-9503-y/fulltext.html>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
27. CHIKÁN, A. (2006): A vállalati versenyképesség mérése. In: *Pénzügyi Szemle*, LI. évf. (1.), 42-56. p.
28. CHIKÁN, A. (2008): Vállalatgazdaságtan. Budapest: AULA Kiadó, 616. p.
29. CHIKÁN, A. - CZAKÓ, E. (2009): Versenyben a világgal – vállalataink versenyképessége az új évezred küszöbén. Budapest: Akadémiai kiadó, 401. p.
30. CHIKÁN, A. - CZAKÓ, E. – KAZAINÉ, Ó. A. (2006): Gazdasági versenyképességünk vállalati nézőpontból – Versenyben a világgal 2004-2006 Kutatási program. Zárótanulmány. Interneten elérhető: http://edok.lib.uni-corvinus.hu/199/1/Z%C3%81R%C3%93TANULM%C3%81NY_.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 18.
31. CHO, S.-D. – MOON, CH.-H. (2005): National Competitiveness: Implications for Different Groups and Strategies. In: *International Journal of Global Business and Competitiveness*, 1 (1), 1-11. p.
32. CIVITAS EUROPICA CENTRALIS (2015): A magyar-szlovák határ mentén létrejött EGTC-k összehasonlító elemzése. Nemzetközi Visegrádi Alap által finanszírozott kutatás eredményeit bemutató konferencia. 2015. május 28., Komárno. Interneten elérhető összefoglaló: <http://www.scribd.com/doc/266315160/Press-Release-HU-En> Letöltés dátuma: 2015. július 1.
33. COYNE, P. – SUBRAMANIAM, S. (1996): Bringing subject to plan of action. In: *The McKinsey Quarterly*, 1996 (4), 14-25 p.
34. CZAKÓ, E. (2000): Versenyképesség az iparágak szintjén. Doktori disszertáció, Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem
35. CZAKÓ, E. (2004): Miért versenyképesek a hazai vállalati versenyképesség kutatások – áttekintés az EU versenyképesség felfogása alapján. In: Gazdasági szerkezet és versenyképesség az EU csatlakozás után: a VIII. Ipar- és Vállalatgazdasági Konferencia előadásai. MTA Ipar- és Vállalatgazdasági Bizottság, Budapest, 15-21. p.
36. CZUCZOR, G. – FOGARASI, J. (1874): A magyar nyelv szótára. Budapest: Athenaeum, Magyar Elektronikus Könyvtár - elektronikus verzió (PDF), VI. kötet, 4. rész, 870 p. Interneten elérhető: <http://mek.oszk.hu/05800/05887/pdf/>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 03.

37. CSABA, E. (Szerk.) (2001): Newton mozgástörvényei. In.: *Az általános műveltség képes szótára*. Budapest: Reader's Digest Kiadó Kft., 541. p.
38. CSÁKNÉ FILEP, J. (2012): Családi vállalkozások – fókuszban az utódlás. Ph.D. értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem. Interneten elérhető: http://phd.lib.uni-corvinus.hu/660/1/Csakne_Filep_Judit_dhu.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 09
39. CSATH, M. (2010): Versenyképesség menedzsment. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó, 336. pp.
40. CSÉFALVAY, Z. (1994): A modern társadalomföldrajz kézikönyve. Budapest: IKVA Könyvkiadó, 366. p.
41. DIJKSTRA, L. – ANNONI, P. (2013): EU Regional Competitiveness Index – RCI 2013. Interneten elérhető: http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/6th_report/rci_2013_report_final.pdf. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: regional competitiveness index. Letöltés dátuma: 2015. 02. 25.
42. DIJKSTRA, L. – ANNONI, P. – KOZOVSKA, K. (2011): A New European Regional Competitiveness Index: Theory, Methods and Findings. European Union Regional Policy Working Papers, n. 02/2011. Interneten elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/industrial-competitiveness/competitiveness-analysis/seminars/files/bbs_annoni_dijkstra_paper_en.pdf. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: regional competitiveness index. Letöltés dátuma: 2015. 02. 25.
43. ÉGER, GY. (2001): Térségi és etnikai elemzések: alapfogalmak, etnikai keretek. In: ÉGER, GY. – LANGER, J. (szerk.) (2001): *Határ, régió, etnikumok Közép-Európában*. Budapest: Osiris Kiadó, 19-51. p.
44. ÉLTETŐ, A. (2003): Versenyképesség a közép-kelet-európai külkereskedelemben. In: *Közgazdasági szemle*, L. évf., március, 269-281. o.
45. ENDRŐDYNÉ, B. É. (2011): A versenyképesség elméletei és adaptálásuk a felsőoktatás versenyképességének értelmezésére In: *Gazdasági élet és társadalom*, I-II. sz., 419-429. p.
46. ENYEDI, GY. (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. In: *Tér és társadalom*, XIV. (1), 1-10. p.
47. EURÓPAI BIZOTTSÁG (2003): Entrepreneurship in Europe. Zöld könyv. Interneten elérhető: http://ec.europa.eu/invest-in-research/pdf/download_en/entrepreneurship_europe.pdf Letöltés dátuma: 2015. 02. 06,
48. EURÓPAI BIZOTTSÁG (2006): Az új Kkv-meghatározás – Felhasználói útmutató és nyilatkozatminta. Interneten elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/sme_definition/sme_user_guide_hu.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08.
49. EURÓPAI BIZOTTSÁG (2009): Overview of Family Business Relevant Issues: Research, Networks, Policy Measures and Existing Studies. Interneten elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/promoting-entrepreneurship/family-business/family_business_expert_group_report_en.pdf. Keresőprogram: Google. Kulcsszavak: SME definition. Letöltés dátuma: 2015. 02. 09.

50. EURÓPAI PARLAMENT (2006): Az Európai Parlament és a Tanács 1082/2006/EK rendelete. Interneten elérhető: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2006:210:0019:0024:HU:PDF>
Letöltés dátuma: 2015. július 1.
51. FENYŐVÁRI, ZS. – LUKOVICS, M. (2008): A regionális versenyképesség és a területi különbségek kölcsönhatásai. In: *Tér és Társadalom*, XXII. (2), 1-20 p.
52. FLEISCHER, T. (2001): Régiók, határok és hálózatok. In: *Tér és társadalom*, XV. (3-4.), 55-67. p.
53. FORD, H. (2004): *Életem és működésem*. Budapest: Barnaföldi Gábor Archívum, 291 p.
54. FREEMAN, R. E. (1984): *Strategic Management: A stakeholder approach*. Boston: Pitman. 275 p.
55. GARELLI, S. (2014): *The Fundamentals and History of Competitiveness*. Interneten elérhető: <http://www.imd.org/uupload/imd.website/wcc/Fundamentals.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 17.
56. GICZI, A. B. (2004): Az osztályozás és a káoszelmélet - A rendszer-, a káosz-, az osztályozás-, és az információelmélet találkozása a tudományok dobozai között. In: *Könyvtári Figyelő*, 50 (1), 59-82. p.
57. GEM - Global Entrepreneurship Monitor (2015): *What is GEM?* Interneten elérhető: <http://www.gemconsortium.org/about>. Elérés dátuma: 2015. 02. 09.
58. GERSICK, K. ET. AL. (1997): *Generation to Generation: Life Cycles of the Family Business*. Boston: Harvard Business School Press, 302 p.
59. GHOURI, P. – GRONHAUG, K. (2011): *Kutatásmódszertan az üzleti tudományokban*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 294. p.
60. GICZI, A. B. (2004): Az osztályozás és a káoszelmélet - A rendszer-, a káosz-, az osztályozás-, és az információelmélet találkozása a tudományok dobozai között. In: *Könyvtári Figyelő*, 50 (1), 59-82. p.
61. GRÓSZ, A. (2000): Ipari klaszterek. In: *Tér és társadalom*, XIV. (2-3), 43-52. p.
62. GRÓSZ, A. (2005): Vállalati együttműködések a határ mentén magyar szemszögből. In: *Tér és társadalom*, XIX. (2), 3-45. p.
63. GRÓSZ, A. – TILINGER, A. (2008): A gazdasági szereplők határon átnyúló tevékenysége. In: *Tér és társadalom*, XXII. (3), 81-96. p.
64. GYURIS, ZS. (2007): *Kísérlet egy új versenyképességi modell kialakítására*. In: SOMOGYI, M. (2009): *A vállalati versenyképesség modellje*. PhD értekezés, Miskolci Egyetem, 169-172. p. Interneten elérhető: http://www.gei.uni-miskolc.hu/phd/tezisfuzetek/somogyi_phd_vegl.pdf Letöltés dátuma: 2014. 06. 26.

65. HAJDÚ, Z. (2001): A horvát határ. In: Beszélő online, 6 (5). Interneten elérhető: <http://beszelo.c3.hu/cikkek/a-horvat-hatar>. Letöltés dátuma: 2015. 03. 02.
66. HAJKO, J. – KLÁTIK, P. – TUNEGA, M. (2010): Konkurencieschopné regióny 21. Bratislava: Podnikateľská Aliancia Slovenska, 450. p.
67. HÄNER, C. (2011): SMEs in turbulent times – A comparative analysis between Argentina, Brazil and European countries. Master Thesis. Hochschule Rhein Main University of Applied Sciences. Interneten elérhető: <http://www.dynamic-sme.org/es1/sites/default/files/84362171-SMEs-in-turbulent-times-%E2%80%93-A-comparative-analysis-between-Argentina-Brazil-and-European-countries-Carolin-Haner.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08.
68. HARDI, T. (2001): Néhány földrajzi elmélet alkalmazása a Kárpát-medence határtérségeire és határ menti együttműködéseire. Interneten elérhető: <http://geography.hu/mfk2001/cikkek/Hardi.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 03.03.
69. HARDI, T. – LAMPL, ZS. (2008): Határon átnyúló ingázás a szlovák-magyar határtérségben. In: *Tér és társadalom*, XXII. (3), 109-126. p.
70. HARDI, T. – NÁRAI, M. (2001): A határ menti területek jellegzetességeinek átalakulása a 20. század végi Nyugat – Magyarországon. In: *Tér és társadalom*, XV. (2), 107-130. p.
71. HISRIC, R. D. – PETERS, M. P. (1991): Vállalkozás – új vállalkozás indítása, fejlesztése és működtetése. Budapest: Akadémiai Kiadó, 757 p.
72. HORVÁTH, GY. (2001): A magyar régiók és települések versenyképessége az európai gazdasági térben. In: *Tér és társadalom*, XV. (2), 203-231. p.
73. HOVÁNYI, G. (1999): A vállalati versenyképesség globális és makrogazdasági háttere – Michael Porter két modelljének továbbfejlesztése. In: *Közgazdasági Szemle*, 46 (11), 1013-1029. p.
74. HUNYA, G. – TELEGDY, Á. (2003): Hungarian – romanian Cross-Border Economic Co-Operation. In: *Région et Développement*, No. 18., 13-30. p.
75. HUSTINÉ, B. K. (2012): A hazai kis- és középvállalkozások innovációs tevékenységét befolyásoló makrogazdasági szabályozórendszer, kiemelten az adóztatás főbb összefüggései. PhD – értekezés. Gödöllő: Szent István Egyetem, GSZDI, 11-16. p. Interneten elérhető: https://szie.hu/file/tti/archivum/Hustine_Klari_ertekezés.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
76. IMD – INSTITUTE FOR MANAGEMENT DEVELOPMENT (2015a): Factors and criteria. Interneten elérhető: <http://www.imd.org/wcc/wcc-factors-criteria/>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 25.
77. IMD – INSTITUTE FOR MANAGEMENT DEVELOPMENT (2015b): Methodology. Interneten elérhető: <http://www.imd.org/wcc/research-methodology/>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 25.
78. IMRE, G. (2013): A Kárpátalján eszközölt magyar tőkebefektetések sajátosságai a magyar ukrán határtérség társadalmi-gazdasági folyamatainak tükrében. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola

79. IMREH ET. AL. (2008): Menedzsment I. Szeged: Szegedi Tudományegyetem Gazdaságtudományi Kar. 23. p.
80. JAVIER, B. A.(2002): Public Entrepreneurship as a Local Governance Strategy in Decentralizing Polity. In: *Forum of International Development Studies*, 21, 17-42. p. Interneten elérhető: <http://ir.nul.nagoya-u.ac.jp/jspui/bitstream/2237/6304/1/02.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
81. JEGGLE, U. (1994): Határ és identitás. In: *Regio – Kisebbség, politika, társadalom*, 5 (2), 3-18. p.
82. KÁLLAY, L. – IMREH, SZ. (2004): A kis- és középvállalkozás-fejlesztés gazdaságtana. Budapest: AULA Kiadó, 312 p.
83. KÁPOSZTA, J. – KIS, M. – GODA, P. (2013): Területi elemzések rendszervizsgálati megközelítésben, pókháló entrópia vizsgálat segítségével. In: *Erdélyi Múzeum*, 2013 (3), 52-69 p.
84. KELLY, M. L. – ATHANASSIOU, N. – CRITTENDEN, W. (2000): Founder Centrality and Strategic Behavior in the Family-Owned Firm. In: *Entrepreneurship: Theory and Practice*, 25 (2), 27-42. p.
85. KEW, J. – STREDWICK, J. (2005): Business Environment – Managing in a Strategic Context. London: CIPD, 273. p.
86. KISS, É. (1996): Az egyéni vállalkozások előzményei és területi sajátosságai Magyarországon. In: *Földrajzi Értesítő*, XLV. (3-4.), 253-281 p.
87. KLAPPER, L. – AMIT, R. – GUILLÉN, F. M. (2010): Entrepreneurship and Firm Formation across Countries. In: LERNER, J. – SCHOAR, A. (szerk.): *International Differences in Entrepreneurship*. National Bureau of Economic Research, University of Chicago Press, 129-158. p.
88. KOPÁTSY, S. (1983): Hiánycikk, a vállalkozás. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 280 p.
89. KOVÁCS, A. (2008): A kiskereskedelem területi jellegzetességei a szlovák—magyar határtérségben. In: *Tér és társadalom*, XXII. (3), 97-107. p.
90. KOVÁCS, A. (2010): Kereskedelem határok nélkül. Doktori értekezés. Győr: Széchenyi István Egyetem RGDI
91. KOVÁČ, M. – SABADKA, D. – KOVÁČOVÁ, Ľ. (2003): *Základy malého podnikania*. Košice: Technická Univerzita v Košiciach, 156. p.
92. KOZMA, F. (1997): A körültekintő vállalkozás. Budapest: AULA Kiadó, 255. p.
93. KREJCIE, R. V. - MORGAN, D. W. (1970): Determining sample size for research activities. In: *Educational and Psychological Measurement*, 30, 607-610. p.

94. KRUGMAN, P. (1994): Competitiveness: A Dangerous Obsession. In: Foreign Affairs. Interneten elérhető: <http://www.foreignaffairs.com/articles/49684/paul-krugman/competitiveness-a-dangerous-obsession>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 16.
95. KSH (2007): Vállalkozás. Módszertani dokumentáció/fogalmak, Gazdasági Szervezetek Regisztere módszertan. Interneten elérhető: http://www.ksh.hu/apps/meta.objektum?p_lang=HU&p_menu_id=110&p_almenu_id=201&p_ot_id=200&p_level=1&p_session_id=57965666&p_obj_id=3715. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08
96. KSH (2011): Kis- és középvállalkozások helyzete a régiókban. Interneten letölthető: <http://www.ksh.hu/docs/hun/xftp/idoszaki/regiok/gyorkkv.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08
97. KSH (2015): Osztályozások – TEÁOR. Interneten elérhető: http://www.ksh.hu/teakor_menu. Letöltés dátuma: 2015. 02. 08.
98. KSH – STADAT (2014): A regisztrált vállalkozások száma létszám-kategóriák szerint – GFO'11. Interneten elérhető: http://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_evkozi/e_qvd014.html. Lekérdezés időpontja: 2015. 02. 02.
99. LADOS, M. (2005): A határmentiségtől az integrált határrégióig. In: *Tér és társadalom*, XIX. (2), 1-5. p.
100. LENGYEL, B. – BAJMÓCY, Z. (2013): Regionális és helyi gazdaságfejlesztés az evolúciós gazdaságföldrajz szemszögéből. In: *Tér és társadalom*, 27 (1), 5-29. p.
101. LENGYEL, I. (szerk.) (2003a): Verseny és területi fejlődés. Szeged: JATEPress, 454. p.
102. LENGYEL, I. (2003b): A regionális versenyképesség értelmezése és piramis-modellje. In: Verseny és területi fejlődés. Szeged: JATEPress, 256-304. p.
103. LENGYEL, I. (2006): A területi verseny és versenyképesség elméleti alapjai. In: HORVÁTH, GY. (szerk.): Régiók és települések versenyképessége. Pécs: MTA RKK, 35-68. p.
104. LUKOVICS, M. (2008): Nemzetközi kísérletek a versenyképesség mérésére. In: Térségek versenyképességének mérése. Szeged: JATEPress, 54-89. p.
105. MADARÁSZ, A. (2014): Hogyan született a vállalkozó? In: *Külgazdaság*, 58 (7-8). 3-29 p.
106. MAGYAR ÉRTELMEZŐ KÉZISZÓTÁR (2006): Verseny, versenyképesség. PUSZTAI FERENC (főszerk.), második. átd. kiad. 2006, Akadémiai Kiadó
107. MAGYAR NAGYLEXIKON (2004): Versenyképesség. Budapest: Magyar Nagylexikon Kiadó, 18. kötet (Unh-Z), 381. p.
108. MAJOROS, P. (1996): A nemzetközi versenyképesség fogalma és mérhetősége. In: *Külkereskedelmi főiskolai füzetek*, 6., 17-30. p.
109. MARJÁN, A. (2006): Az Európai Unió gazdasága. Budapest: HVG, 862. p.
110. MALHOTRA, N. K. (2008): Marketingkutató. Budapest: Akadémiai Kiadó, 800. p.

111. MARTIN ET. AL. (2003): A Study on the Factors of Regional Competitiveness, University of Cambridge, Interneten elérhető:
http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/studies/pdf/3cr/competitiveness.pdf.
Letöltés dátuma: 2015. 02. 20.
112. MARTINEZ, O. J. (1994):The dynamics of border interaction.In BARANYI, B. (2007): A határmentiség dimenziói Magyarországon, Budapest-Pécs:Dialog Campus Kiadó, 2007, 35. p.
113. MITSCHKE, C. (2000): Konzeptionen zur internationalen Wettbewerbsfähigkeit – ein Überblick. In:Wirksamkeit der Wirtschaftspolitik der Republik Estland und die Europäische Union - Beiträge der VIII Wirtschaftliche und Ausbildende Konferenz. Interneten elérhető:<http://www.mattimar.ee/publikatsioonid/majanduspoliitika/2000/2000/Mitschke.pdf>.
Letöltés dátuma: 2015. 02. 17.
114. MURPHY, J. P. – LIAO, J. – WELSH, H. P. (2006): A conceptual history of entrepreneurial thought. In: *Journal of Management History*, 12 (1), 12-35 p. Interneten elérhető:
https://www.researchgate.net/publication/52002532_A_conceptual_history_of_entrepreneurial_thought. Letöltés dátuma: 2015. 02. 02.
115. NARMSP – Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania (2010): Správa o kvalite podnikateľského prostredia v regiónoch SR. Bratislava: Národná agentúra pre rozvoj malého a stredného podnikania, 631. p. Interneten elérhető:
<http://www.sbagency.sk/sites/default/files/1-indexpodnikatelskehoprostrediamesto.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 11.
116. NÉMETHNÉ, G. A. (2010): A kis- és középvállalatok versenyképessége – egy lehetséges elemzési keretrendszer. In: *Közgazdasági szemle*, LVII. évf., 181–193. o.
117. NEMES NAGY, J. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Budapest: Hilscher Jenő Szociálpolitikai Egyesület, 195. p.
118. OBLATH, G. – PÉNZES, P. (2003): A hazai gazdaság nemzetközi versenyképessége: értelmezések, mutatók és néhány tanulság. In: *Competitio*, II. (2), 20-41. p.
119. OHLIN, B. (1933, 1981): Interregionális és nemzetközi kereskedelem. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 171 p.
120. PAASI, A. (1995): Constructing Territories, Boundaries and Regional Identities. In: ÉGER, GY. – LANGER, J. (szerk.) (2001): Határ, régió, etnikumok Közép-Európában. Budapest: Osiris Kiadó, 19-51. p.
121. PARSONS, T. (1988): A modern társadalmak rendszere: Elméleti tájékozódás. In: *Talcott Parsons a társadalmi rendszerről : Válogatás*, Szociológiai füzetek (45.), 84-109 p.
122. PAS – Podnikateľská Aliancia Slovenska (2015): Index podnikateľského prostredia. Interneten elérhető:
http://alianciapas.sk/category/pravidelne_aktivity/index_podnikatelskeho_prostredia/. Letöltés dátuma: 2015. 02. 11.

123. PCOIC – President's Commission on Industrial Competitiveness (1985): Hearing before the Committee on Finance United States Senate. In: Review of Findings of the President's Commission on Industrial Competitiveness. Washington: U.S. Government Printing Office, 118. p. Interneten elérhető: <http://www.finance.senate.gov/library/hearings/download/?id=7d9ff7c4-987a-48ec-8eec-f45c913c1f01>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 17.
124. PORTER, M. (1990): The Competitive Advantage of Nations. New York: Free Press, 875. p.
125. PORTER, M. (2008): On Competition. Boston: Harvard Business Review, 544. p.
126. PORTER, M. (2000): Location, Competition, and Economic Development: Local Clusters in a Global Economy. In: *Economic Development Quarterly*, 14 (1), 15-34 p. Interneten elérhető: http://www.development.wne.uw.edu.pl/uploads/Courses/ied_porter_2000.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 10.
127. RECHNITZER, J. (1997): Eurorégió vázlatok a magyar-osztrák-szlovák határ menti térségben. In: *Tér és társadalom*, XI. (2), 29-54. p.
128. REYNOLDS, P. D. ET. AL. (2001): Global Entrepreneurship Monitor 2001. Interneten elérhető: <http://www.gemconsortium.org/docs/download/255>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 05.
129. RICARDO, D. (1817): On the Principles of Political Economy and Taxation. London: John Murray (3rd edition). Interneten elérhető: <http://www.econlib.org/library/Ricardo/ricP.html>
Letöltés dátuma: 2015. 02.05
130. ROMÁN, Z. (2006): Vállalkozás a magyar gazdaságban – nemzetközi tükröben. In: *Gazdaság és statisztika*, 18 (6), 22-39 p.
131. RUGMAN, A. M. - D' CRUZ, J.R. (1993): The double diamond model of international competitiveness: Canada's experience. *Management International Review*, 33(2), 17–39.
132. SAJTOS, L. – MITEV, A. (2007): SPSS Kutatási és adatelemzési kézikönyv. Budapest: Alinea kiadó, 402. p.
133. SALAMONNÉ HUSZTY, A. (2005): Kis- és középvállalkozások növekedésének életciklusai. In: *Tudományos Közlemények*, 14/15. sz., 219-234. p.
134. SAMUELSON, P. A. – NORDHAUS, W. D. (2005): Közgazdaságtan. Budapest: Akadémiai kiadó, 149-200 p.
135. SAXENA, P. (2013): A Study of Entrepreneurial Traits Through Organizational Leaders. In: *International Journal of Management and Business Studies*, 3 (2), 40-44 p. Interneten elérhető: <http://www.ijmbs.com/32/1/garima1.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
136. SCHUMPETER, J. (1934/1980): A gazdasági fejlődés elmélete. Budapest: Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, 320 p.
137. SCIASCIA, S. – MAZZOLA, P. (2008): Family Involvement in Ownership and Management: Exploring Nonlinear Effects on Performance. In: *Family Business Review*, 21 (4), 331 – 345 p.

138. SEBRAE (Brazilian service of assistance to micro and small enterprises) (2009): As micro e pequenas empresas na exportacao brasileiras. In: HÄNER, C. (2011): SMEs in turbulent times – A comparative analysis between Argentina, Brazil and European countries. Master Thesis. Hochschule RheinMain University of Applied Sciences. <http://www.dynamic-sme.org/es1/sites/default/files/84362171-SMEs-in-turbulent-times-%E2%80%93-A-comparative-analysis-between-Argentina-Brazil-and-European-countries-Carolin-Haner.pdf>.
Letöltés dátuma: 2011. 02. 08.
139. SIGGEL, E. (2007): The many dimension of competitiveness. International Competitiveness and Comparative Advantage: a Survey and a Proposal for Measurement. CESifo Venice Summer Institute
140. SHANE, S. - VENKATARAMAN, S. (2000): The Promise of Entrepreneurship as a Field of Research. In: The Academy of Management Review, 25 (1), 217-226 p. Interneten elérhető: https://noppa.aalto.fi/noppa/kurssi/21e18000/materiaali/21E18000_shane_venkataraman.pdf.
Letöltés dátuma: 2015. 02. 06
141. SIKOS, T. T. – KOVÁCS, A. (2008): Új trendek a határ menti kereskedelemben Délnyugat-Szlovákiában. In: *Területi statisztika*, 11 (6), 724-733. p.
142. SIKOS, T. T. – TINER, T. (szerk.) (2007): Egy város – két ország Komárom-Komárno. Komárno: Selye János Egyetem Kutatóintézete, 290. p.
143. SIKOS, T. T. – TINER, T. (2009): A kelet-közép-európai határ menti térségek kutatásának válogatott bibliográfiája. Komárom: Selye János Egyetem Kutatóintézete, 137. p.
144. SIKOS, T. T. – TINER, T. (szerk.) (2010): Cégek célkeresztben: Vállalkozások a szlovák-magyar határ mentén. Komárom: SJE – Selye János Egyetem Kutatóintézete, 250 p.
145. SLOMAN, J. (2008): Economics and Business Environment. Harlow: Pearson Education Limited, 464. p.
146. SMITH, A. (1776): An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations. London: W. Strahan. Interneten elérhető: <https://books.google.bg/books?id=mt1SAAAACAAJ&pg=PP4&hl=sk#v=twopage&q&f=true>
Letöltés dátuma: 2015. 02. 05.
147. SOMOGYI, M. (2009): Versenyképesség a szakirodalomban – a fogalmi megközelítések összegzése és elemzése (I. rész). In: *Vezetéstudomány*, XLI. (4), 54-64. p.
148. SOMOGYI, M. (2009): *A vállalati versenyképesség modellje*. PhD http://www.gei.uni-miskolc.hu/phd/teziszfuzetek/somogyi_phd_vegl.pdf. Letöltés dátuma: 2014. 06. 26.
149. SOROS, GY. (1996): A pénz alkímiája. Budapest: Európa Könyvkiadó, 488 p.
150. SÖLVELL, Ö – LINDQVIST, G. – KETELS, CH. (2003): The Cluster Initiative Greenbook. In: TÖRÖK, G. (2003): Klaszterek szerepe a regionális fejlődésben, Central and Eastern European Online Library, 2013 (2), 9-22. p.
151. SUDMAN, S. (1976): Applied Sampling. In: GHOURI, P. – GRONHAUG, K. (2011): Kutatásmódszertan az üzleti tudományokban. Budapest: Akadémiai Kiadó, 172. p.

152. STOREY, D.J. (1994): Understanding the small business sector. In: TONGE, J. (2001): *A Review of Small Business Literature, Defining The Small Business*. Manchester Metropolitan University Business School Working Paper Series. Interneten elérhető: <http://www.ribm.mmu.ac.uk/wps/papers/01-18.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 07.
153. STRÁŽOVSKÁ, Ľ – STRÁŽOVSKÁ, H. – KROŠLÁKOVÁ, M. (2008): *Podnikanie formou rodinných podnikov*. Bratislava: Sprint, 240. p.
154. ŠÚ SR – SLOVSTAT (2014): Ekonomické subjekty podľa inštitucionálnych sektorov ESA 95 a veľkostnej kategórie počtu zamestnancov. Interneten elérhető: http://www.statistics.sk/pls/elisw/objekt.send?uic=2626&m_sso=1&m_so=5&ic=66. Lekérdezés időpontja: 2015. 02. 02.
155. SÜLI-ZAKAR (2008): *Neighbours and Partners: Ont he two sides of the border*. Debrecen: Debreceni Egyetem, Kossuth Egyetemi Kiadó, 402. p.
156. SVETLICIC, M. – JAKLIC, A. – BURGER, A. (2007): Internalization of Small and Medium-Size Enterprises from selected Central European Economies. In: IMRE, G. (2013): *A Kárpátalján eszközölt magyar tőkebefektetések sajátosságai a magyar ukrán határtérség társadalmi-gazdasági folyamatainak tükrében*. Doktori értekezés. Széchenyi István Egyetem Regionális és Gazdaságtudományi Doktori Iskola
157. SZABÓ, I. (2011): A dél-szlovákiai munkaerő mobilitása In: VI. KHEOPS Tudományos Konferencia - Előadaskötet: Paradigma- és stratégiaváltási kényszer a gazdaságban, 193-205. p.
158. SZALAVETZ, A. (2004): A gazdasági versenyképesség erősítése. MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Kihívások, 177. sz. Interneten elérhető: www.vki.hu/kh/kh-177.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 19.
159. SZANYI, M. (1997): Elmélet és gyakorlat a nemzetközi működőtőke-áramlás vizsgálatában. In: *Közgazdasági Szemle*, XLIV. (6), 488-508. p.
160. SZENTES, T. (2010): Megjegyzések a nemzeti versenyképesség koncepciójához és méréséhez. Műhelytanulmány, BCE Világgazdasági tanszék. Interneten letölthető: http://unipub.lib.uni-corvinus.hu/871/1/TM50_Szentes.pdf. Letöltés dátuma: 2015. 02. 18.
161. SZERB, L. (2010a): *Vállalkozások, vállalkozási elméletek, vállalkozások mérése és a Globális Vállalkozási és Fejlődési Index*. Akadémiai doktori értekezés. Pécs
162. SZERB, L. (2010b): A magyar mikro-, kis- és középvállalatok versenyképességének mérése és vizsgálata. In: *Vezetéstudomány*, Vol. 41., 12. sz., 20-25 p.
163. SZIRMAI, P. (2005): A vállalkozásokról elméleti megközelítésben. In: SZIRMAI, P. (Szerk.) (2005): *Szemelvénygyűjtemény a kis- és középvállalkozások a magyar és a nemzetközi gazdaságban című tárgyhoz*. Budapest: BCE Kisvállalkozás-fejlesztési Központ
164. SZŰCS, I. (2008): *A tudományos megismerés rendszertana*. Budapest: Szent István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Kar, 272. p.

165. TIMMONS (1999): *New Venture Creation: Entrepreneurship for the 21st Century*. In: SZERB, L. (2010): *Vállalkozások, vállalkozási elméletek, vállalkozások mérése és a Globális Vállalkozási és Fejlődési Index*. Akadémiai doktori értekezés. Pécs
166. TONGE, J. (2001): *A Review of Small Business Literature, Defining The Small Business*. Manchester Metropolitan University Business School Working Paper Series. Interneten elérhető: <http://www.ribm.mmu.ac.uk/wps/papers/01-18.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 07.
167. TÖMÖRI, M. (2011): A magyarországi bevásárlóturizmus társadalmi beágyazottságának vizsgálata. In: NYÁRI, D. (szerk.): *Kockázat – konfliktus – kihívás*. VI Magyar Földrajzi Konferencia, a MERIEXVA nyitókonferencia és a Geográfus Doktoranduszok Országos Konferenciájának Tanulmánykötete, 873-887. p.
168. TÖRÖK, Á (1996): *A versenyképesség-elemzés egyes módszertani kérdései*. Budapest: Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, műhelytanulmány, 28. p
169. TRABOLD, H. (1995): *Die internationale Wettbewerbsfähigkeit einer Volkswirtschaft*. In: *Vierteljahrshafte zur Wietschaftsforschung*. Deutsches Institut für Wirtschaftsforschung, 64 (2), 169-183 p.
170. TYSON, L. D. (1992): *Who's Bashing Whom? Trade Conflict in High-Technology Industries*. Washington: Institute for International Economics, 352 p.
171. VECSENYI, J. (2009): *Kisvállalkozások indítása és működtetése*. Budapest: Perfekt, 413. p.
172. VAN HOUTUM (1998): *The Development of Cross - Border Economic Relations*. Amsterdam: ThelaThesis Publishers, 300. p. Interneten elérhető: <http://henkvanhoutum.nl/wp-content/uploads/2013/05/dissertation.pdf>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 27.
173. VAN HOUTUM (2011): *The Mask of the Border*. In: WASTL-WALTER, D. (szerk.): *The Ashgate Research Companion to Border Studies*. Ashgate Publishing, 49-62. p.
174. VIRAMGAMI, H. S. (2007): *Fundamentals of Entrepreneurship*. New Delhi: APH Publishing, 200 p.
175. VON BERTALANFFY, L. (1968): *General System Theory*. New York: George Braziller, 289. p.
176. VON MIESES, L. (1949/1996): *Human Action: A Treatise on Economics*. In: AHMAD, N. – SEYMOUR, R. G. (2008): *Defining Enterprenurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection*. OECD Statistics Woring Paper. STD/DOC/(2008)1. Interneten elérhető: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&ote=std/doc%282008%291>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.

177. WALRAS, L. (1954): Elements of Pure Economics, or The Teory of Social Walfare. In: In: AHMAD, N. – SEYMOUR, R. G. (2008): *Defining Enterprenurial Activity: Definitions Supporting Frameworks for Data Collection*. OECD Statistics Working Paper. STD/DOC/(2008)1. Interneten elérhető: <http://www.oecd.org/officialdocuments/publicdisplaydocumentpdf/?doclanguage=en&cote=std/doc%282008%291>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
178. WEBER, F. H. – SZKUDRALEK, B. (2013): In Search of the Meaning of Entrepreneurship. In: World Academy of Science, Engineering and Technology, 7 (1), 126-135 p. Interneten elérhető: <http://www.waset.org/publications/13760>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 04.
179. WORLD BANK GROUP (2014): Doing Business 2015. Interneten elérhető: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2015>. Letöltés dátuma: 2015. 02. 10.
180. WEF – WORLD ECONOMIC FORUM (1996): Global Competitiveness Report 1996.
181. WEF – WORLD ECONOMIC FORUM (2013): Global Competitiveness Report 2013-2014.
182. WEF – WORLD ECONOMIC FORUM (2014): Global Competitiveness Report 2014-2015.
183. WENNEKERS – THURIK (1999): Linking entrepreneurship to economic growth. In: SZERB, L. (2010): *Vállalkozások, vállalkozási elméletek, vállalkozások mérése és a Globális Vállalkozási és Fejlődési Index*. Akadémiai doktori értekezés. Pécs
184. WYSOKINSKA, Z. (2003): Competitiveness and Its Relationships with Productivity and Sustainable Development. In: *Fibres & Textiles in Eastern Europe*, 11 (3), 11-14. p.
185. ZANGER, C. – HODICOVÁ, R. – GAUS, H. (2008): Psychic distance and cross-border coopearation of SMEs: An empirical study on Saxon and Czech entrepreneurs interest in cooperation. In: *Journal of East European Management Studies*, 13 (1), 40-63. p.
186. ZSUPANEKNÉ PALÁNYI, I. (2007): A vállalati növekedés a vállalati életciklus-modellek tükrében. In: Majoros, P. (szerk.): *Tudományos évkönyv 2007*. Budapest: Budapesti Gazdasági Főiskola, 45-56. p.

M2. A Regionális Vállalkozói Környezet Indexének indikátorai

I. részindex		Gazdasági aktivitás	
<i>I. pillér</i>	<i>Gazdasági környezet</i>	<i>II. pillér</i>	<i>Gazdasági kimenetek</i>
1	Népsűrűség	22	Építőipari teljesítmény
2	Urbanizáció	23	Építőipari teljesítmény – lakások
3	A járás fekvésének hatása a vállalkozásra	24	Megtermelt hozzáadott-érték
4	Természeti adottságok hatása a vállalkozásra	25	Alkalmazottak termelékenysége
5	Mezőgazdasági terület aránya	26	Ipar fejlettsége
6	Jelenlegi vállalkozási feltételek	27	Környezettudatos termelés
7	A vállalkozási feltételek változása az utóbbi éveken	28	Légszennyezettség
8	Szürkegazdaság hatása a vállalkozásra	29	Turisztikai aktivitás
9	A vállalkozás feltételeinek javítását akadályozó tényezők	30	Turisztikai attraktivitás
10	Minimálbér hatása a vállalkozásra	31	A vállalkozások profitabilitása és termelékenysége
11	Verseny szintje a szolgáltatások szektorában	32	A korrupció mértéke a magánszektorban
12	Verseny szintje az iparban	33	Vállalkozások fejlődési potenciálja
13	Üzleti partnerek megbízhatósága		
14	Finanszírozási forrásokhoz való hozzáférés		
15	Anyagi erőforrások és szolgáltatások elérhetősége		
16	A járás fejlődési lehetőségei		
17	A turizmus fejlődési lehetőségei		
18	Gazdaságilag aktív népesség		
19	Szociális juttatások merítése		
20	Nemzetközi vállalatok jelenléte		
21	Külföldi vállalatok jelenléte		

II. részindex Közigazgatás és szabályozás		III. részindex	Technológia és infrastruktúra
III. pillér	Szabályozói környezet	V. pillér	Infrastruktúra
34	Vállalkozást gátló tényezők megítélése	57	Kereskedelmi bankok elérhetősége
35	Helyi adók mértékének megítélése	58	Postai szolgáltatások elérhetősége
36	Vállalkozói tevékenység perspektivitása	59	Egészségügyi intézmények kapacitása
37	Nem építési célú területek adói	60	Közlekedési infrastruktúra minősége
38	Építési területek adói	61	Autópálya sűrűség
39	Lakáscélú ingatlanok építésének adói	62	I. osztályú utak sűrűsége
40	Mező- és vízgazdasági építmények adói	63	II. osztályú utak sűrűsége
41	Ipari és adminisztratív épületek adói	64	III. osztályú utak sűrűsége
42	Egyéb vállalkozói tevékenységhez szükséges épületek adói	65	Úthálózat kihasználtsága
43	Lakás és nem lakáscélú ingatlanok adói	VI. pillér	Technológiák
44	Gépjárműadó	66	Külföldi működő tőke-beáramlás
45	Hulladékdíj	67	Technológiai színvonal
IV. pillér	Közigazgatás	68	Vállalkozások általi legújabb technológiák alkalmazása
46	Hivatalok feladattejesítése	69	Internetes szolgáltatások vállalkozások általi igénybevétele
47	Bürokrácia a hivatalokban	70	Termékekről és szolgáltatásokról való informáltság
48	Kommunikáció a hivatalokkal, információelérés	71	Személygépjárművek használata
49	Elektronikus kommunikáció a hivatalokkal	72	Tehergépjárművek használata
50	Jogérvényesíthetőség a járásbírószágon	73	Műszaki járművek használata
51	Hivatali korrupció		
52	Magántulajdon védelme		
53	Az állam járás iránt tanúsított érdeklődése		
54	Hivatalok hatása a vállalkozásra		
55	Helyi önkormányzat gazdálkodása		
56	Szakszervezetek hatása a vállalkozásra		

IV. részindex		Oktatás és humán-erőforrás	
<i>VII. pillér</i>	<i>Humán erőforrás</i>	<i>VII. pillér</i>	<i>Oktatás</i>
74	Az élet hossza	94	Oktatás színvonala
75	Természetes szaporulat	95	Idegennyelv-ismeret
76	Öregedési index	96	Sikeresen érettségizők aránya - szlovák nyelv
77	Munkanélküliségi ráta	97	Sikeresen érettségizők aránya - matematika
78	Munkanélküliség megítélése	98	Középiskolások száma
79	Tartósan munkanélküliek aránya	99	Monitor 9 eredmények - szlovák nyelv
80	Munkanélküliek korösszetétele	100	Monitor 9 eredmények - matematika
81	Szabad munkaerő elérhetősége	101	Alapiskolások száma
82	Munkaerőpiaci dinamika	102	Szakiskolák összekapcsolódása a piaccal
83	Munkalehetőség a szolgáltatások szektorában	103	Munkavállalók végzettsége
84	Munkalehetőség az iparban	104	Magasan képzett munkavállalók elérhetősége
85	Munkalehetőség képzetlen munkaerő számára	105	Képzett munkavállalók elérhetősége
86	Kvalifikált munkaerő migrációja	106	Képzetlen munkavállalók elérhetősége
87	Migrációs szaldó		
88	Havi átlagos bér		
89	Munkavállalók bérrre vonatkozó elvárásai		
90	Munkamorál		
91	Munkaképtelenség ideje		
92	Alkalmazottak motiválása a termelékenyebb munkára		
93	Alkalmazottak igazságos kiválasztása a vállalkozásoknál		

M3. A Városi Vállalkozói Környezeti Index Tényezői

I. Infrastruktúra és a környezet minősége	
<i>a) Turizmus</i>	<i>d) Szolgáltatások</i>
1 szálláshelyek kapacitása	23 pénzkiadó automaták elérhetősége
2 terület attraktivitása	24 kereskedelmi banki szolgáltatások elérhetősége
3 nemzetközi repülőtér	25 telekommunikációs és postai szolgáltatások
4 belföldi repülőtér	26 nagysebességű internet
<i>b) Környezeti egyensúly</i>	27 helyi közlekedés minősége
5 terület környezeti stabilitása	28 lakásfeltételek
6 kommunális hulladék mennyisége	29 kerületi központ elérhetősége
7 légszennyezettség	30 parkolási lehetőségek (garázsok száma)
8 terület attraktivitása	31 parkolási lehetőségek (garázsok számának változása)
9 városok száma a járásban	32 egészségügyi szolgáltatások I.
<i>c) Lakossági infrastruktúra</i>	33 egészségügyi szolgáltatások II.
10 lakások számának változása	34 egészségügyi szolgáltatások III.
11 egészségügyi ellátás	35 biztosítási szolgáltatások
12 közúti infrastruktúra	36 külföldi banki szolgáltatások elérhetősége
13 ingatlanok elérhetősége	37 szociális infrastruktúra I. (nyugdíjasok)
14 közműhálózat	38 szociális infrastruktúra II. (nyugdíjasok)
15 lakások átlagos mérete	39 szociális infrastruktúra III. (nyugdíjasok)
16 gyógyszerárak	40 szociális infrastruktúra IV. (nyugdíjasok)
17 közintézmények elérhetősége I. (helyi)	41 postai szolgáltatások
18 közintézmények elérhetősége II. (államigazgatás)	
19 közintézmények elérhetősége III. (igazságügy)	
20 közintézmények elérhetősége III. (adóhivatal)	
21 közintézmények elérhetősége III. (társadalombiztosítás)	
22 kanalizáció és szennyvíztisztító	

II.		Vállalkozói környezet	
e)	<i>Államigazgatás és önkormányzat</i>	h)	<i>Ár- és adótérkép</i>
42	adóhivatal általi leterheltség	63	idegenforgalmi adó
43	hivatalok elérhetősége	64	víz- és csatornahasználati díj
44	együttműködés a munkahivatallal	65	lakásárak
f)	<i>Biztonság és egészség</i>	66	telekárak
45	autólopások száma	67	ebadó
46	munkaképtelenség	68	nem lakáscélú ingatlanok adója
47	maffiamódszerek	69	közterület-használati díj
48	járásbíróság minősége	70	hulladékszállítási díj
g)	<i>Gazdasági aktivitás</i>	71	értékesítési automaták adója
49	vállalkozók aránya	72	játékgépek adója
50	cégek száma	73	építkezési adó
51	működő tőke-beáramlás	74	szolgáltatások árai
52	külföldi cégek aránya	75	gázolaj árak
53	nemzetközi cégek aránya	76	benzinárak
54	teljes vállalkozói elégedettség	77	gépjárműadó
55	versenykörnyezet	78	bérleti díjak
56	vállalkozások támogatása		
57	zöldmezős beruházások		
58	külföldi állampolgárok vállalkozásai		
59	iparosok számának alakulása		
60	külföldi működő-tőke beáramlás változása		
61	magánszektor aránya		
62	iparvállalatok hozzáadott-értéke		

III. Munkaerőpiac		IV. Önkormányzat minősége	
<i>i)</i>	<i>Munkanélküliség</i>	<i>m)</i>	<i>Lakossági közszolgáltatások</i>
79	válsággal szembeni ellenálló képesség	92	közterületi internet hozzáférés
80	foglalkoztatottság	93	ZlatyErb nevű verseny eredménye
81	tartós munkanélküliség	94	Városi rendőrség tevékenysége
82	munkanélküliség	95	önkormányzati kommunikáció sebessége
<i>j)</i>	<i>Adminisztratív támogatás</i>	96	"első kapcsolati központ" kirendeltsége
83	nyugdíjterhek	97	építésügyi eljárások minősége
84	transzparencia	<i>n)</i>	<i>Önkormányzat gazdálkodása</i>
<i>k)</i>	<i>Bérek</i>	98	gazdálkodás transzparenciája
85	átlagbér az adminisztratív tevékenységet végzőknél	99	követelésbehajtás
86	bérvárákosások közti különbség	100	kötelezettségteljesítés
87	átlagbér	101	eladósodottság mértéke
<i>l)</i>	<i>Munkaerő</i>	102	innovatív forráselosztás
88	gazdaságilag aktív népesség	<i>o)</i>	<i>Közfinanszírozás</i>
89	munkaerő elérhetősége	103	sikeresség a támogatások szerzésében
90	munkaerő-kínálat változása	104	effektív támogatás kihasználás
91	oktatási infrastruktúra minősége	105	EU-alapok merítése
		106	adókkal és díjakkal való megelégedettség
		107	önkormányzati válságintézkedések
		<i>p)</i>	<i>Vállalkozások elégedettsége - egyéb szférák</i>
		108	kapcsolat a hivatalokkal
		109	ügyfélszolgálati idő
		110	elektronikus kommunikáció
		111	hivatali ügyintézés minősége
		112	bürokrácia
		113	korrupció
		114	közbeszerzések transzparenciája

M4. A WEF Globális Versenyképességi indexének tényezői és indikátorai

1. pillér: Intézményi háttér		2. pillér: Infrastruktúra	
1	Tulajdonosi jogok	1	Teljes infrastruktúra minősége
2	Szellemi tulajdon védelme	2	Közúthálózat minősége
3	Közpénzek elosztása	3	Vasúthálózat minősége
4	Bizalom a politikusokban	4	Kikötői infrastruktúra minősége
5	Szabálytalan fizetések és kenőpénzek	5	Légi infrastruktúra minősége
6	Bíróságok függetlensége	6	Légi infrastruktúra kapacitása
7	Klientalizmus (politikai döntéshozók elfogultsága)	7	Elektromos áram kínálatának minősége
8	Pazarló állami kiadások	8	Mobiltelefon előfizetők száma
9	Szabályozottság mértéke	9	Vezetékes telefon előfizetések száma
10	Jogérvényesíthetőség	3. pillér: Makrogazdasági környezet	
11	Versenyszabályok hatékonysága	1	Fizetési mérleg egyensúlya
12	Szabályalkotási folyamatok transzparenciája	2	Bruttó nemzeti megtakarítás
13	Terrorizmus költségei	3	Infláció mértéke
14	Bűncselekmények és erőszak kérdései	4	Államadósság mértéke
15	Szervezett bűnözés	5	Az ország hitelminősítői besorolása
16	Rendvédelmi szolgáltatások megbízhatósága		
17	Vállalkozások etikus magatartása		
18	Könyvvizsgálati és számviteli szabályozás szigora		
19	Vállalati érdekképviselők hatékonysága		
20	Kistulajdonosok érdekeinek védelme		
21	Befektetők védelme		

4. pillér: Egészségügy és alapoktatás		6. pillér: Árupiaci hatékonyság		7. pillér: Munkaerőpiac hatékonysága	
1	Malária előfordulása	1	Helyi verseny intenzitása	1	Együttműködés a munkaügy és a foglalkoztatók közt
2	Malária gazdasági hatása	2	Piac szerkezete (részesedések)	2	Bérmeghatározás rugalmassága
3	Tuberkulózis előfordulása	3	Monopolelles szabályozások hatékonysága	3	Toborzási és elbocsátási gyakorlat
4	Tuberkulózis gazdasági hatása	4	Adózásbefektetés-ösztönző hatása	4	Elbocsátás költségei
5	HIV megbetegedések	5	Teljes adóhatás	5	Adózás hatása a foglalkoztatásra
6	HIV/AIDS gazdasági hatása	6	Vállalatalapítás lépéseinek száma	6	Fizetés és termelékenység
7	Csecsemőhállandóság	7	Vállalatalapítás időtartama	7	Szakmai irányítás
8	Várható élettartam	8	Agrárpolitika költségei	8	Tehetségek megtartásának képessége
9	Alapoktatás minősége	9	Kereskedelmet gátló intézkedések	9	Tehetségek vonzásának képessége
10	Beiskolázottság mértéke (alapfok)	10	Vámok	10	Nők aránya a munkaerőpiacon
5. pillér: Felsőfokú oktatás és képzés		11	Külföldi tulajdonlás előfordulása	8. pillér: Pénzügyi piac fejlettsége	
1	Beiskolázottság mértéke (középfok)	12	Szabályozás FDI-ra gyakorolt hatása	1	Pénzügyi szolgáltatások elérhetősége
2	Beiskolázottság mértéke (felsőfok)	13	Vámeljárások mértéke	2	Pénzügyi szolgáltatások megfizethetősége
3	Oktatási rendszer minősége	14	Import a GDP arányában	3	Finanszírozás lehetősége lokális tőkepiacról
4	Matematikai és tudományos oktatás minősége	15	Fogyasztóorientáltság mértéke	4	Hitelhez jutás egyszerűsége
5	Menedzsment iskolák minősége	16	Fogyasztók kifinomultsága	5	Kockázati tőke elérése
6	Internet hozzáférés az iskolákban			6	Bankrendszer stabilitása
7	Kutatási és képzési kapacitások			7	Tőzsdeszabályozás
8	Alkalmazottak képzettségi szintje			8	Hitelezés biztonsága

9. pillér: Technológiai felkészültség		11. pillér: Vállalkozói környezet kifinomultsága	
1	Legújabb technológiák elérhetősége	1	Beszállítók mennyisége
2	Vállalati szintű technológia abszorpció	2	Beszállítók minősége
3	FDI és technológia transzfer	3	Klaszterek fejlődésének szintje
4	Internethasználat elterjedtsége	4	Versenylőny természete
5	Internetelőfizetések száma	5	Értéklánc szélessége
6	Internethozzáférés sávszélessége	6	Nemzetközi disztribúció ellenőrzése
7	Mobilelőfizetések száma	7	Termelési folyamat kifinomultsága
10. pillér: Piacméret		8	Marketing szerepe
1	Hazai piac mérete	9	Hatáskörmegosztás hajlandósága
2	Külpiac mérete	12. pillér: Innováció	
3	GDP nagysága	1	Innovációs kapacitás
4	Export a GDP arányában	2	Kutatóintézetek minősége
		3	Vállalati K+F kiadások
		4	Egyetemek és ipar közti K+F együttműködések
		5	Fejlett technológiák állami beszerzése
		6	Tudósok és mérnökök elérhetősége
		7	Szabadalmak és fejlesztések száma

M5. Az IMD Globális Versenyképességi indexének tényezői és indikátorai

1. GAZDASÁGI TELJESÍTMÉNY	
1.1. Hazai gazdaság	
Méret	GDP, világ GDP-jében vett arány, háztartások fogyasztása, állami kiadások, bruttó hazai megtakarítások, állóeszköz-felhalmozás, gazdaság diverzifikáltsága
Növekedés	reál növekedés: GDP, GDP/fő, háztartások fogyasztási kiadásai, állami kiadások, állóeszköz-felhalmozás, gazdaság alkalmazkodóképessége a gazdasági ciklusokhoz
Jólét	GDP/fő
Előrejelzés	reál-GDP növekedés, munkanélküliség, infláció, folyó fizetési mérleg egyenlege
1.2 Nemzetközi kereskedelem	
	folyó fizetési mérleg egyenlege, kereskedelmi mérleg, kereskedelmi szolgáltatások mérlege, részarány a világ exportjából, áruk és szolgáltatások exportja, exportkoncentráció (termék, földrajzi), áruk és szolgáltatások importja, valutaárfolyamok, turizmus részaránya a GDP-ben, stb.
1.3. Nemzetközi beruházások	
Beruházás	
	közvetlen külföldi beruházások állománya és folyó áramlása, közvetlen beruházások hazai állománya és folyó beáramlása, nettó befektetői pozíció, termelés és szolgáltatások valamint kutatás-fejlesztés áthelyezésének veszélye, online keresése száma (beruházások témakör)
Pénzügy	portfólió befektetések állománya
1.4. Foglalkoztatás	
	foglalkoztatottak száma, foglalkoztatottak aránya, foglalkoztatottság várható növekedése, szektorok szerinti megoszlás, munkanélküliségi ráta, tartós munkanélküliség, fiatalok munkanélküliségi rátája (25 éves korig)
1.5. Árak	
	fogyasztói árindex, létfenntartási költségek, lakásbérleti díjak nagysága, irodabérleti díjak nagysága, élelmiszerárak, üzemanyag árak

2. KORMÁNYZATI HATÉKONYSÁG	
2.1. Államháztartás	
	Költségvetés egyenlege, államadósság (nagyság, GDP-hez viszonyított nagysága, növekedése), kamatfizetés, államháztartás hatékonysága, adócsalás, nyugdíjalapok, állami kiadások GDP-hez viszonyított aránya
2.2. Fiskális politika	
	teljes adóbevétel, jövedelemadó-bevétel, társasági adóbevétel, közvetett adóbevételek, tőkejövedelmekből befolyó adóbevétel, társadalombiztosítási hozzájárulás, effektív személyi jövedelemadó ráta, társasági nyereségadó-kulcs, fogyasztási adó ráta, foglalkoztatott és foglalkoztató társadalombiztosítási járulékterhei
2.3. Intézményrendszer	
Központi bank	
	rövid távú reálkamatláb, tőkeköltség, kamatspread, az ország hitelminősítése, központi bank politikája, devizatartalékok nagysága, árfolyamok stabilitása
Az állam hatékonysága	
	jog és szabályozási rendszer, politikai alkalmazkodóképesség, kormányzati döntések, transzparencia, bürokrácia, korrupció és kenőpénzek
2.4. Gazdasági szabályozás	
Nyitottság	
	vámjellegű akadályok, vámhatóság, protekcionizmus, közbeszerzések külföldiek részére is elérhetőek, külföldi befektetők lehetőségei, tőkepiacok elérhetősége, befektetés ösztönzés
Verseny és szabályozás	
	állami támogatások mértéke, támogatások, állami tulajdonlás a vállalatokban, versenyszabályozás, feketepiac, vállalkozás működtetésének egyszerűsége, cégalapítás egyszerűsége
Munkaerőpiac	
	munkaerő-piaci szabályozások, munkanélküliség szabályozása (ösztönzés a munkahelykeresésre), bevándorlási szabályok, végkielégítés költségei
2.5. Társadalmi keret	
	igazságosság, magántulajdon biztonsága és személyes biztonság, öregedés, szociális kohézió, Gini index, jövedelem eloszlás, egyenlőség, nemi egyenjogúság

3. GAZDASÁGI HATÉKONYSÁG	
3.1. Produktivitás és hatékonyság	
	termelékenység (GDP/foglalkoztatott, növekedés), munkatermelékenység, mezőgazdasági termelékenység, ipar és szolgáltatások termelékenysége, nagyvállalatok hatékonysága, KKV-k hatékonysága, vállalati hatékonyság globális stratégiák általi támogatottsága
3.2. Munkaerőpiac	
Költségek	
	bérszínvonal, munka egységköltsége, menedzsment díjazása, szolgáltatási szektorban dolgozók díjazása, menedzsment és alkalmazott díjazásában fennálló különbség
Viszonyok	
	munkaórák száma, motiváció, elvesztett munkanapok száma, gyakornokok, munkavállalók képzése
Tudás és képességek	
	aktív lakosság, aktivitási ráta, növekedés, részmunkaidős foglalkoztatottság, nők foglalkoztatottsága, külföldi foglalkoztatás, képzett munkaerő, pénzügyi készségek, tehetségek vonzása, agyelszívás, külföldi képzett emberek, nemzetközi tapasztalatok, szenior menedzserek
3.3. Pénzügyek	
Bankok hatékonysága	
	banki eszközállomány, bankkártyák a gazdaságban, bankkártyás tranzakciók száma, befektetési rizikó, banki és pénzügyi szolgáltatások, pénzügyi szabályozás, pénzügyi kockázatok, szabályozás megfelelése
Tőkepiaci hatékonyság	
	tőzsdei finanszírozás elérhetősége, tőzsdei forgalom, hazai tőzsdén jegyzett cégek, tőzsdeindex alakulása, részvényesi jogok, nyilvános kibocsátások
Pénzügyi menedzsment	
	hitelek elérhetősége, kockázati tőke, felvásárlások, vállalati adósság
3.4. Menedzsment megoldások	
	vállalati alkalmazkodóképesség, etika, menedzseri hitelesség, menedzsment-kontroll, auditálási és számviteli praktikák, fogyasztói megelégedettség, vállalkozói szemlélet, társadalmi felelősségvállalás, egészségügyi-biztonsági-környezeti szemlélet
3.5. Attitűdök és értékek	
	globalizáció, országimázs, nemzeti kultúra, rugalmasság és alkalmazkodóképesség, gazdasági és társadalmi reformok szükségessége, értékrend, vállalati értékek

4. INFRASTRUKTÚRA	
4.1. Alapinfrastruktúra	
	kiterjedés, művelhető terület kiterjedése, víz elérhetősége, alapszükségletek elérhetősége, városvezetés, populáció (piacméret), korösszetétel, eltartottsági ráta, áthálózat, vasúthálózat, légiközlekedés, légiközlekedés minősége, elosztási infrastruktúra, logisztikai menedzsment, vízgazdálkodás, karbantartás, energetikai infrastruktúra, jövőbeli energiaellátottság, energiatermelés és felhasználás, elektromos energia költségei
4.2. Technológiai infrastruktúra	
	telekommunikációs beruházások, vezetékes telefonhálózat, vezetékes telefonhálózat költségei, mobiltelefon előfizetések száma, mobiltelefonálás költségei, kommunikációs technológiák rendelkezésre állása, számítástechnika, internetfelhasználók, internethasználati díjak, internet-előfizetések, IT ismeretek, képzett mérnökök, technológiai együttműködés, fejlesztések, szabályozások a technológia trén, high-tech export, kiberbiztonság
4.3. Tudományos infrastruktúra	
	K+F kiadások (üzleti és egyéb), FTE (full-time ekvivalens), tudományos fokozatok, tudományos publikációk, Nobel-díjak, szabadalmak, szabadalmaztatási támogatások, tudományos kutatás, tudományos pálya vonzása, tudományosság szabályozása, szellemi tulajdon védelme, tudástranszfer, innovációs kapacitás
4.4. Egészségügy és környezet	
	egészségügyi kiadások, egészségügyi infrastruktúra, születéskor várható élettartam, várható egészséges élettartam, csecsemőhalandóság, egészségügyi alkalmazottak, város lakosság aránya, energiafogyasztás, újrahasznosítás, HDI (Human Development Index), egészségügyi problémák, szennyvíztisztítás, vízhasználat intenzitása, CO2 kibocsátás, megújuló energia, zöld technológia, teljes biokapacitás, ökológiai lábnyom, ökológiai egyensúly, fenntartható fejlődés, környezetszennyezés problémái, ökológiai szabályozás, életminőség
4.5. Oktatás	
	oktatásra fordított kiadások, tanár-diák arány, beiskolázási arányok, hallgatói mobilitás, PISA felmérés eredménye, angol nyelv ismerete, oktatási rendszer, tudomány az oktatásban, egyetemi oktatás, menedzsment oktatás, írástudatlanság, nyelvi készségek

M6. Kérdőív magyar nyelven

**KIS- ÉS KÖZÉPVÁLLALKOZÁSOK VERSENYKÉPESSÉGÉT BEFOLYÁSOLÓ TÉNYEZŐK
VIZSGÁLATA A MAGYAR SZLOVÁK HATÁR MENTI TÉRSÉGBEN**

KÉRDŐÍV

Tisztelt Válaszadó,

a kutatás fő célja a vállalkozói tevékenység végzését befolyásoló tényezők azonosítása a magyar – szlovák határ menti térségre vonatkozóan. Kérem, akkor töltse ki a kérdőívet, amennyiben Ön vállalkozó vagy valamely vállalat menedzseréhez tartozik!

A válaszok elemzése során országok közti eltérések, ágazati jellemzők és a határ jelenlétének vállalkozásokra gyakorolt hatása, továbbá a vállalkozói környezet állapota kerül megvizsgálásra a magyar-szlovák határ két oldalán. A kutatás eredményei a vállalkozói környezet javítását célzó javaslatok és következtetések alapját képezik.

Gyakorlati tudnivalók:

A kérdőív kitöltése időigényes, mintegy 30 percet vesz igénybe. A kérdőív anonim módon is kitölthető, a kutatás eredményeinek összefoglalóját a legalább e-mail címüket megadó kitöltők megkapják. Azok közt, akik kitöltik a kérdőívet (és legalább e-mail címüket feltüntetik) egy sorsolásba kerülnek, amelynek díja egy piackutatás elvégzése. A kérdőív a research.webhosting.selyeuni.sk címen elektronikusan is kitölthető.

A kérdőív visszajuttatható az alábbi elérhetőségek valamelyikére, s információk is ugyanitt szerezhetőek a kutatással kapcsolatban:

PhDr. Antalík Imre,
Selye János Egyetem, Gazdaságtudományi Kar, Közgazdaságtan Tanszék
Bratislavská c. 3322., P.O.BOX 54., 945 Komárno
e-mail: antaliki@selyeuni.sk,
tel.: 00421-(0)35-3260-685

Kérem, segítse válaszaival a kutatómunkát!

1. A vállalkozás, vállalat megnevezése (nem kötelező kitölteni):

.....

2. Amennyiben szeretné e-mailen megkapni a felmérés eredményét összefoglaló riportot, kérem, adja meg a következő adatokat! (A kérdőív személyes adatok megadása nélkül, anonim módon is kitölthető!)

Név: _____

Beosztás: _____

Telefon: _____

E-mail: _____

3. Kérem, jelölje/adja meg a vállalkozására/vállalatára jellemző válaszokat!

<p>3.1. Mely ágazatba tartozik a vállalkozás/vállalat?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Mezőgazdaság, erdőgazdálkodás, halászat ☐ Bányászat, kőfejtés ☐ Feldolgozóipar ☐ Villamosenergia-, gáz-, gőzellátás, légkondicionálás ☐ Vízellátás, szennyvíz gyűjtése, kezelése, hulladékgazdálkodás, szennyeződésmentesítés ☐ Építőipar ☐ Kereskedelem, járműjavítás ☐ Szállítás, raktározás ☐ Szálláshely-szolgáltatás, vendéglátás ☐ Információ, kommunikáció ☐ Pénzügyi, biztosítási tevékenység ☐ Ingatlanügyletek ☐ Szakmai, tudományos, műszaki tevékenység ☐ Adminisztratív és szolgáltatást támogató tevékenység ☐ Közigazgatás, védelem; kötelező társadalombiztosítás ☐ Oktatás ☐ Humán-egészségügyi, szociális ellátás ☐ Művészet, szórakoztatás, szabad idő ☐ Egyéb szolgáltatás <p>3.2.1. Ki a tulajdonos?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Állami tulajdon ☐ Külföldi magántulajdon ☐ Hazai magántulajdon ☐ Vegyes magántulajdon (hazai és külföldi tulajdonos is van) ☐ Vegyes tulajdon (vegyesen állami és magántulajdonban van) 	<p>3.2.2 Milyen jogi formában működik a vállalkozás?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Egyéni vállalkozás (fyzická osoba) ☐ Közkereseti társaság (kkt. – v.o.s.) ☐ Betéti társaság (bt. – k.s.) ☐ Korlátolt felelősségű társaság (kft. - s.r.o.) ☐ Részvénytársaság (rt. – a.s.) ☐ Szövetkezet (družstvo) ☐ EU-s vállalati forma ☐ Egyéb <p>3.3. Mely településen jegyezték be? .....</p> <p>3.4. Mely településen van a telephelye? (amennyiben eltér a bejegyzés helyétől) .....</p> <p>3.5. Mit tekint a vállalkozás/vállalat a piacának?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ határt át nem lépő helyi piac ☐ határt átlépő helyi piac ☐ országos piac (az ország területe, határt át nem lépő) ☐ régiós piac (szomszédos országokra is kiterjedő) ☐ európai piac (nem csupán szomszédos országokra kiterjedő) ☐ világpia (más földrészre is kiterjedő) <p>3.6.1. Mekkora az éves forgalmának nagysága?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ ≤ 2 millió € (kb. 600 millió forint) ☐ ≤ 10 millió € (kb. 3 milliárd forint) ☐ ≤ 50 millió € (kb. 15 milliárd forint) ☐ több, mint 50 millió € (kb. 15 milliárd forint) 	<p>3.6.2 Mekkora a mérlegfőösszeg nagysága?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ ≤ 2 millió € (kb. 600 millió forint) ☐ ≤ 10 millió € (kb. 3 milliárd forint) ☐ ≤ 43 millió € (kb. 12,9 milliárd forint) ☐ több, mint ≤ 43 millió € (kb. 12,9 milliárd forint) <p>3.6.3. Hány alkalmazottja van a vállalkozásnak/vállalatnak?</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ Nincs alkalmazott ☐ 1-9 fő ☐ 10-24 fő közt ☐ 25-49 fő közt ☐ 50-99 fő közt ☐ 100-249 fő közt ☐ 250 fő fölött <p>3.7. Hány éve működik a vállalkozás /vállalat? .....</p> <p>3.8. Mi a vállalkozás legfontosabb célja jelenleg? (egy válasz megadása lehetséges)</p> <ul style="list-style-type: none"> ☐ fogyasztói igények kielégítése ☐ készpénz termelése ☐ értékesítés és piaci részesedés növelése ☐ profit növelése ☐ értékesítés és profit növelése ☐ piaci helyzet fenntartása ☐ túlélés ☐ egyéb: ..... <p>3.9. Hány kilométerre található vállalkozásától a legközelebbi határátkelőhely? (km-ben) .....</p>
--	--	---

4. Külső környezeti tényezők hatásának megítélése – kérem, az oszlopokban feltett 4.1-4.3. sz. kérdésekre sorronként egy-egy választ jelöljön!

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszsabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
1. Tagság az Európai Unióban														
2. Tagság megléte/hiánya az eurozónában (HU: hiány, SK: meglét)														
3. Schengeni övezet béli tagság														
4. Országimázs politikai szempontból														
5. Demokrácia, mint társadalmi rendszer														
6. Politikai rendszer stabilitása														
7. Pártatlan politikai döntéshozatal														
8. Állami kiadások hatékony felhasználása														
9. Közbeszerzések átláthatósága														
10. Állami intézmények okozta leterheltség														
11. Állami kontroll megvalósulása														
12. Állami intézmények a vállalkozások szolgálatában														
13. Munkaügyi központtal való kapcsolat														
14. Földhivatallal való kapcsolat														
15. Egészségügyi biztosítóval való kapcsolat														
16. Adó- és vámügyekkel kapcsolatos ügyintézés														
17. Társadalombiztosítás terén fennálló kapcsolat														
18. Információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)														
19. Az önkormányzatok hatása														
20. Vállalkozások érdekérvényesítő szervezeteinek működése (kamara, vállalkozói szövetségek, stb.)														
21. Szakszervezetek hatékonysága														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszbabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
22. Költségvetési egyensúly														
23. Államadósság mértéke														
24. Az ország hitelminősítése														
25. Gazdasági ciklusok a világban														
26. Gazdasági növekedés az országban														
27. Infláció mértéke														
28. Jegybanki alapkamat mértéke														
29. Valutaárfolyamok stabilitása														
30. Munkanélküliségi ráta mértéke														
31. Globalizáció gazdasági hatásai														
32. Társadalombiztosítás járulékkerhei														
33. Egészségügyi biztosítás terhei														
34. Jövedelemadó mértéke														
35. Fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)														
36. Helyi adók és díjak mértéke (önkormányzat által kivetett)														
37. Multinacionális vállalatok jelenléte a térségben														
38. Állami támogatásokhoz való hozzáférés														
39. EU támogatásaihoz való hozzáférés														
40. Pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)														
41. Finanszírozási források elérhetősége (kockázati tőke, hitelek)														
42. az iparág szerkezete (szereplők száma, erőfölény megléte, piaci részesedések)														
43. vállalkozói tevékenységet támogató szolgáltatások elérhetősége és minősége														
44. fekete piac kiterjedtsége														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszbabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön														
46. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) a határ túloldalán														
47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) belföldön														
48. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) a határ túloldalán														
49. belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége														
50. határon túli szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége														
51. minimálbér nagysága														
52. verseny mértéke az ágazatban														
53. határon túli versenytársak jelenléte az ágazatban														
54. ingatlanok árai és bérleti díjai														
55. üzemanyagköltségek														
56. gazdasági szerkezet a térségben														
57. árszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán														
58. bérszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán														
59. határon átnyúló hálózatok														
60. nemek közti egyenjogúság a társadalmon belül														
61. kulturális viszonyok összességében														
62. nyelvi különbségek a határ két oldalán														
63. értékrend és normák														
64. a lakosság vallásossága														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszbabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
65. globalizáció társadalmi hatásai														
66. a lakosság elöregedése														
67. népsűrűség														
68. városi lakosság aránya														
69. vállalkozók képzése és oktatása														
70. vállalkozók megítélése														
71. előítéletek a társadalmon belül														
72. nemzetiségi összetétel														
73. munkaeö idegennyelv-ismerete														
74. civil szektor szerepe														
75. szektorok közti együttműködés (állami, magán-, civil szektor)														
76. történelmi múlt														
77. etnikai kapcsolatok minősége														
78. hagyományok és tradíciók ápolása														
79. közúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)														
80. vasúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)														
81. vízi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)														
82. légi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)														
83. szállítási költségek														
84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)														
85. telefonszolgáltatás minősége és költségei (vezetékes)														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyenek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyenek ítéli meg a tényező állapotát a határ túoldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Rosszabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
86. internetszolgáltatás minősége és költségei														
87. virtuális tér nyújtotta lehetőségek (értékesítés, beszerzés, ügyintézés, stb.)														
88. modern technológiák elérhetősége														
89. kiállítások és vásárok nyújtotta lehetőségek														
90. technológiai színvonal az ágazatban														
91. határátkelőhelyek megléte														
92. határátkelőhelytől való távolság														
93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége														
94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége														
95. kutatási eredmények használhatósága														
96. innováció														
97. környezetvédelmi szabályozás														
98. környezet szennyezettségének állapota														
99. napsütéses órák száma														
100. termőföld minősége														
101. felszíni vizek minősége (tavak, folyók)														
102. szél erőssége														
103. domborzati viszonyok														
104. természetes határvonal megléte														
105. hulladékgazdálkodás lehetőségei (szállítás, szennyvíztisztítás, újrahasznosítás, stb.)														
106. turisztikai vonzó tényezők megléte														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyenek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyenek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszsabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
107. környezetkímélő megoldások támogatásának megléte														
108. a lakosság környezettudatossága														
109. extrém időjárási jelenségek fenyegetése (viharak, árvíz, stb.)														
110. tulajdonosi jogok védelme														
111. jog előtti egyenlőség														
112. versenyszabályok hatékonysága														
113. szabályozottság mértéke														
114. szabályok átláthatósága és érthetősége														
115. törvények és szabályok állandósága														
116. vállalkozás alapításának bonyolultsága														
117. import (behozatal) akadályai a szomszédos országból														
118. export (kivitel) akadályai a szomszédos országba														
119. munkajogi szabályozás														
120. elbocsátás költségei és időigényessége														
121. külföldiek alkalmazásának egyszerűsége														
122. külföldiek letelepedésének szabályai														
123. határon túli piacra való belépés akadályai														
124. határon túli piacról való kilépés akadályai														
125. építkezési engedélyek megszerzésének folyamata														
126. szabadalmaztatás folyamata														
127. tulajdonjog bejegyzésének folyamata														

Tényező	4.1. Mennyire tartja fontosnak az első oszlopban található tényező vállalkozásának/vállalatának eredményes működésére gyakorolt hatását?					4.2. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát saját országában? (vagy a saját szemszögéből)					4.3. Milyennek ítéli meg a tényező állapotát a határ túloldalán található országában? (vagy egy határon túli vállalkozás szemével)			
	Egyáltalán nem fontos	Nem fontos	Közömbös	Fontos	Nagyon fontos	Nagyon rossz	Rossz	Közepes	Jó	Nagyon jó	Roszzabb	Megegyező	Jobb	Nem tudom
128. követelések behajtásának folyamata/egyszerűsége														
129. csőd- és felszámolási szabályok														
130. nyelvhasználatra vonatkozó előírások														
131. hivatali korrupció														
132. korrupció a magánszektorban														
133. közbiztonság állapota														
134. szervezett bűnözés														
135. üzleti partnerek etikus magatartása														
136. alkalmazottak munkamorálja														
137. társadalmi felelősségvállalás														
138. térség fekvése az országon belül														
139. kormányzat térség iránti érdeklődése														
140. kerületi/megyei székhelytől való távolság														
141. határátkelőhelytől való távolság														
142. településszerkezet a térségben														
143 átlagos településméret (lakosok száma alapján)														
144. vállalkozások száma a térségben														
145. az ágazathoz sorolható vállalkozások száma a térségben														
146. tömegközlekedés a térségben														
147. határon átnyúló tömegközlekedés														
148. szálláshelyek száma és minősége a térségben														
149. Egyéb:.....														
150. Egyéb:.....														

5. Kérem, ossza meg a szlovák-magyar határ közelségéből fakadó, vállalkozására gyakorolt (pozitív és/vagy negatív) hatásokat!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

KÖSZÖNÖM SZÉPEN VÁLASZÁT!

M7. A tényezők csoportosítási lehetőségei

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
1. tagság az Európai Unióban	politikai	globális, nemzetgazdasági	hosszú	nem	nem
2. tagság megléte/hiánya az eurozónában	politikai és gazdasági	globális, nemzetgazdasági	hosszú	nem	igen
3. Schengeni övezet belüli tagság (határok átjárhatósága)	politikai és gazdasági	globális, nemzetgazdasági	hosszú	nem	igen
4. országimázs politikai szempontból	politikai	globális	közép	nem	nem
5. demokrácia, mint társadalmi rendszer	politikai és társadalmi	globális	hosszú	nem	nem
6. politikai rendszer stabilitása	politikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép	nem	nem
7. pártatlan politikai döntéshozatal	politikai és etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép	nem	nem
8. állami kiadások hatékony felhasználása	politikai és gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
9. közbeszerzések átláthatósága	politikai és gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
10. állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség	politikai	nemzetgazdasági	közép	igen	nem
11. állami kontroll megvalósulása	politikai	nemzetgazdasági	közép, rövid	igen	nem
12. állami intézmények a vállalkozások szolgálatában	politikai	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	igen	nem
13. Munkaügyi központtal való kapcsolat	politikai	nemzetgazdasági, lokális	közép, rövid	nem	nem
14. Földhivatallal való kapcsolat	politikai	nemzetgazdasági, lokális	közép, rövid	nem	nem
15. Egészségügyi biztosítóval való kapcsolat	politikai	nemzetgazdasági, lokális	közép, rövid	nem	nem
16. adó- és vámügyekkel kapcsolatos ügyintézés	politikai	nemzetgazdasági, lokális	közép, rövid	nem	nem
17. társadalombiztosítás terén fennálló kapcsolat	politikai	nemzetgazdasági, lokális	közép, rövid	nem	nem
18. információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)	politikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	rövid	nem	nem
19. az önkormányzatok hatása	politikai	regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
20. vállalkozások érdekérvényesítő szervezeteinek működése (kamara, vállalkozói szövetségek, stb.)	politikai	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	igen	nem
21. szakszervezetek hatékonysága	politikai	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	igen	nem
22. állami költségvetés egyensúlya	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	nem	nem
23. államadósság mértéke	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
24. az ország hitelminősítése	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
25. gazdasági ciklusok a világban	gazdasági	globális	hosszú, közép	igen	nem
26. gazdasági növekedés az országban	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép	igen	nem
27. infláció mértéke	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	nem	nem
28. jegybanki alapkamat mértéke	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	nem	nem
29. valutaárfolyamok stabilitása	gazdasági	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	igen
30. munkanélküliségi ráta mértéke	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép	nem	nem
31. globalizáció gazdasági hatásai	gazdasági	globális	hosszú, közép	igen	nem
32. társadalombiztosítás járulékterhei	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	nem	igen
33. egészségügyi biztosítás terhei	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	nem	igen
34. jövedelemadó mértéke	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	nem	igen
35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	gazdasági	nemzetgazdasági	közép	igen	igen
36. helyi adók és díjak mértéke (önkormányzat által kivetett)	gazdasági	regionális, lokális	közép	igen	igen
37. multinacionális vállalatok jelenléte a térségben	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
38. állami támogatásokhoz való hozzáférés	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	igen	igen
39. EU támogatásaihoz való hozzáférés	gazdasági	globális és nemzetgazdasági	hosszú, közép	igen	nem
40. pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
41. finanszírozási források elérhetősége (kockázati tőke, hitelek)	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
42 az iparág szerkezete (szereplők száma, erőfölény megléte, piaci részesedések)	gazdasági	globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem
43. vállalkozói tevékenységet támogató szolgáltatások elérhetősége és minősége	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem
44. feketepiac kiterjedtsége	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
46. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) a határ túloldalán	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	igen
47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) belföldön	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
48. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) a határ túloldalán	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	igen
49. belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
50. határon túli szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	igen
51. minimálbér nagysága	gazdasági	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
52. verseny mértéke az ágazatban	gazdasági	globális, nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem
53. határon túli versenytársak jelenléte az ágazatban	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	igen
54. ingatlanok árai és bérleti díjai	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
55. üzemanyagköltségek	gazdasági	globális és nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	igen

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
56. gazdasági szerkezet a térségben	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
57. árszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	igen	igen
58. bérszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	gazdasági	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	igen
59. határon átnyúló hálózatok	gazdasági	regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
60. nemek közti egyenjogúság a társadalmon belül	társadalmi	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
61. kulturális viszonyok összességében	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
62. nyelvi különbségek a határ két oldalán	társadalmi	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	igen
63. értékrend és normák	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
64. a lakosság vallásossága	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
65. globalizáció társadalmi hatásai	társadalmi	globális	hosszú, közép	nem	nem
66. a lakosság előregedése	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
67. népsűrűség	társadalmi	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
68. városi lakosság aránya	társadalmi	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
69. vállalkozók képzése és oktatása	társadalmi	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
70. vállalkozók megítélése	társadalmi	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
71. előítéletek a társadalmon belül	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
72. nemzetiségi összetétel	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	igen
73. munkaerő idegennyelv-ismerete	társadalmi	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
74. civil szektor szerepe	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem
75. szektorok közti együttműködés (állami, magán-, civil szektor)	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
76. történelmi múlt	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	igen
77. etnikai kapcsolatok minősége	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	igen
78. hagyományok és tradíciók ápolása	társadalmi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
79. közúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
80. vasúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
81. vízi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
82. légi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
83. szállítási költségek	technológiai	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	nem	nem
85. telefonszolgáltatás minősége és költségei (vezetékes)	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	nem	nem
86. internetszolgáltatás minősége és költségei	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	nem	nem
87. virtuális tér nyújtotta lehetőségek (értékesítés, beszerzés, ügyintézés, stb.)	technológiai	nemzetgazdasági	közép, rövid	igen	nem
88. modern technológiák elérhetősége	technológiai	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	igen	nem
89. kiállítások és vásárok nyújtotta lehetőségek	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	igen	nem
90. technológiai színvonal az ágazatban	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
91. határátkelőhelyek megléte	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	nem	igen

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
92. határátkelőhelytől való távolság	technológiai	regionális, lokális	hosszú, közép	nem	igen
93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	nemzetgazdasági, regionális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
95. kutatási eredmények használhatósága	technológiai	nemzetgazdasági, regionális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
96. innováció	technológiai	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	nem	nem
97. környezetvédelmi szabályozás	környezeti	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
98. környezet szennyezettségének állapota	környezeti	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
99. napsütéses órák száma	környezeti	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú	nem	nem
100. termőföld minősége	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
101. felszíni vizek minősége (tavak, folyók)	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
102. szél erőssége	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
103. domborzati viszonyok	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
104. természetes határvonal megléte	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	igen
105. hulladékgazdálkodás lehetőségei (szállítás, szennyvíztisztítás, újrahasznosítás, stb.)	környezeti	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	nem	nem
106. turisztikai vonzótényezők megléte	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
107. környezetkímélő megoldások támogatásának megléte	környezeti	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
108. a lakosság környezettudatossága	környezeti	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
109. extrém időjárási jelenségek fenyegetése (viharok, árvíz, stb.)	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	nem
110. tulajdonosi jogok védelme	jogi	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	nem	nem
111. jog előtti egyenlőség	jogi és etikai	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
112. versenyszabályok hatékonysága	jogi	nemzetgazdasági	hosszú, közép	nem	nem
113. szabályozottság mértéke	jogi	nemzetgazdasági	közép	nem	nem

a táblázat folytatása Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
114. szabályok átláthatósága és érthetősége	jogi	nemzetgazdasági	közép	nem	igen
115. törvények és szabályok állandósága	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	igen
116. vállalkozás alapításának bonyolultsága	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
117. import (behozatal) akadályai a szomszédos országból	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	igen	igen
118. export (kivitel) akadályai a szomszédos országba	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	igen	igen
119. munkajogi szabályozás	jogi	nemzetgazdasági	hosszú, közép, rövid	nem	igen
120. elbocsátás költségei és időigényessége	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
121. külföldiek alkalmazásának egyszerűsége	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	igen
122. külföldiek letelepedésének szabályai	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
123. határon túli piacra való belépés akadályai	jogi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	igen	igen
124. határon túli piacról való kilépés akadályai	jogi	nemzetgazdasági, regionális, lokális	közép, rövid	igen	igen
125. építkezési engedélyek megszerzésének folyamata	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
126. szabadalmaztatás folyamata	technológiai és jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
127. tulajdonjog bejegyzésének folyamata	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
128. követelések behajtásának folyamata/egyszerűsége	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
129. csőd- és felszámolási szabályok	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	nem
130. nyelvhasználatra vonatkozó előírások	jogi	nemzetgazdasági	közép, rövid	nem	igen
131. hivatali korrupció	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
132. korrupció a magánszektorban	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
133. közbiztonság állapota	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem

Tényező megnevezése	Hatótényező típusa	Hatótényező szintje	Időtáv	Megjelenik-e közvetlenül az ágazatspecifikusság?	Határ - tényezőként vizsgált tényező?
134. szervezett bűnözés	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép, rövid	igen	nem
135. üzleti partnerek etikus magatartása	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	igen	nem
136. alkalmazottak munkamorálja	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
137. társadalmi felelősségvállalás	etikai	nemzetgazdasági, regionális, lokális	hosszú, közép	nem	nem
138. térség fekvése az országon belül	környezeti	regionális, lokális	hosszú	nem	igen
139. kormányzat térség iránti érdeklődése	politikai	nemzetgazdasági	közép	nem	nem
140. kerületi/megyei székhelytől való távolság	technológiai	regionális	hosszú	nem	nem
141. településszerkezet a térségben	gazdasági	regionális	hosszú	nem	nem
142. átlagos településméret (lakosok száma alapján)	gazdasági	regionális	hosszú	nem	nem
143. vállalkozások száma a térségben	gazdasági	regionális	hosszú, közép	nem	nem
144. az ágazathoz sorolható vállalkozások száma a térségben	gazdasági	regionális	hosszú, közép	igen	nem
145. tömegközlekedés a térségben	technológiai	regionális	közép, rövid	nem	nem
146. határon átnyúló tömegközlekedés	technológiai	regionális	közép, rövid	nem	igen
147. szálláshelyek száma és minősége a térségben	technológiai	regionális	közép	nem	nem

M8. A tényezők rangsora fontosságuk és állapotuk alapján

Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
			Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túl rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
1	47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) belföldön	gazdasági	4,36	3,35	1,01	1	78. hagyományok és tradíciók ápolása	2,49	30,74%
2	136. alkalmazottak munkamorálja	etikai	4,24	3,19	1,04	2	93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége	2,45	36,96%
3	84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)	technológiai	4,20	3,49	0,71	3	69. vállalkozók képzése és oktatása	2,45	43,19%
4	86. internetszolgáltatás minősége és költségei	technológiai	4,19	3,58	0,61	4	21. szakszervezetek hatékonysága	2,38	50,97%
5	34. jövedelemadó mértéke	gazdasági	4,17	2,56	1,61	5	95. kutatási eredmények használhatósága	2,37	45,14%
6	52. verseny mértéke az ágazatban	gazdasági	4,13	2,98	1,14	6	72. nemzetiségi összetétel	2,36	35,80%
7	40. pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)	gazdasági	4,11	3,42	0,69	7	94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége	2,36	40,08%
8	18. információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)	politikai	4,09	3,31	0,77	8	106. turisztikai vonzó tényezők megléte	2,34	25,68%
9	88. modern technológiák elérhetősége	technológiai	4,08	3,42	0,66	9	20. vállalkozások érdekvégyesítő szervezeteinek működése (kamara, vállalkozói szövetségek, stb.)	2,32	43,58%
10	114. szabályok átláthatósága és érthetősége	jogi	4,06	2,97	1,09	10	76. történelmi múlt	2,32	28,02%
11	35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	gazdasági	4,05	2,71	1,34	11	107. környezetkímélő megoldások támogatásának megléte	2,30	36,58%
12	45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön	gazdasági	4,05	3,53	0,51	12	37. multinacionális vállalatok jelenléte a térségben	2,29	35,02%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túlon rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
13	33. egészségügyi biztosítás terhei	gazdasági	4,02	2,56	1,45	13	130. nyelvhasználatra vonatkozó előírások	2,29	38,91%
14	135. üzleti partnerek etikus magatartása	etikai	4,01	3,00	1,01	14	139. kormányzat térség iránti érdeklődése	2,28	43,58%
15	55. üzemanyagköltségek	gazdasági	4,00	2,60	1,40	15	49. belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	2,26	32,68%
16	83. szállítási költségek	technológiai	3,98	2,97	1,01	16	19. az önkormányzatok hatása	2,26	50,58%
17	26. gazdasági növekedés az országban	gazdasági	3,97	2,98	1,00	17	89. kiállítások és vásárok nyújtotta lehetőségek	2,26	34,63%
18	87. virtuális tér nyújtotta lehetőségek (értékesítés, beszerzés, ügyintézés, stb.)	technológiai	3,97	3,53	0,44	18	41. finanszírozási források elérhetősége (kockázati tőke, hitelek)	2,25	36,58%
19	115. törvények és szabályok állandósága	jogi	3,96	2,89	1,08	19	145. tömegközlekedés a térségben	2,25	42,02%
20	36. helyi adók és díjak mértéke (önkormányzat által kivetett)	gazdasági	3,93	2,81	1,12	20	80. vasúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	2,24	24,12%
21	144. az ágazathoz sorolható vállalkozások száma a térségben	gazdasági	3,93	2,99	0,94	21	108. a lakosság környezettudatossága	2,24	35,41%
22	51. minimálbér nagysága	gazdasági	3,93	2,47	1,45	22	97. környezetvédelmi szabályozás	2,24	36,96%
23	43. vállalkozói tevékenységet támogató szolgáltatások elérhetősége és minősége	gazdasági	3,92	2,92	1,00	23	79. közúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	2,23	22,96%
24	16. adó- és vámügyekkel kapcsolatos ügyintézés (HU: NAV, SK: Adóhivatal és Vámhivatal)	politikai	3,91	3,29	0,62	24	39. EU támogatásaihoz való hozzáférés	2,23	37,35%
25	69. vállalkozók képzése és oktatása	társadalmi	3,90	2,90	1,00	25	68. városi lakosság aránya	2,23	28,40%
26	32. társadalombiztosítás járulékkerhei	gazdasági	3,90	2,56	1,33	26	90. technológiai színvonal az ágazatban	2,23	29,57%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túl rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
27	143. vállalkozások száma a térségben	gazdasági	3,89	3,21	0,68	27	142. átlagos településméret (lakosok száma alapján)	2,22	43,58%
28	49. belföldi szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	gazdasági	3,88	3,28	0,60	28	82. légi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	2,22	30,35%
29	27. infláció mértéke	gazdasági	3,88	3,22	0,65	29	140. kerületi/megyei székhelytől való távolság	2,21	48,25%
30	38. állami támogatásokhoz való hozzáférés	gazdasági	3,83	2,51	1,32	30	77. etnikai kapcsolatok minősége	2,21	38,91%
31	110. tulajdonosi jogok védelme	jogi	3,82	3,28	0,54	31	43. vállalkozói tevékenységet támogató szolgáltatások elérhetősége és minősége	2,20	35,41%
32	73. munkaerő idegennyelv-ismerete	társadalmi	3,82	2,80	1,01	32	70. vállalkozók megítélése	2,20	40,08%
33	128. követelések behajtásának folyamata/egyszerűsége	jogi	3,81	2,75	1,06	33	147. szálláshelyek száma és minősége a térségben	2,20	40,08%
34	42 az iparág szerkezete (szereplők száma, erőfölény megléte, piaci részesedések)	gazdasági	3,81	2,94	0,88	34	81. vízi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	2,20	32,30%
35	119. munkajogi szabályozás	jogi	3,81	2,98	0,83	35	54. ingatlanok árai és bérleti díjai	2,20	35,80%
36	111. jog előtti egyenlőség	jogi és etikai	3,79	2,81	0,98	36	138. térség fekvése az országon belül	2,20	40,47%
37	96. innováció	technológiai	3,78	3,12	0,65	37	96. innováció	2,19	37,74%
38	48. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) a határ túoldalán	gazdasági	3,77	3,28	0,50	38	88. modern technológiák elérhetősége	2,18	28,02%
39	79. közúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	technológiai	3,77	2,96	0,81	39	144. az ágazathoz sorolható vállalkozások száma a térségben	2,18	43,58%
40	10. állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség	politikai	3,75	2,61	1,14	40	141. településszerkezet a térségben	2,18	42,41%
41	133. közbiztonság állapota	etikai	3,75	2,94	0,81	41	18. információkhoz való hozzáférés (sebesség, költség)	2,18	40,08%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túl rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ választott/nem választott
42	17. társadalombiztosítás terén fennálló kapcsolat (HU: NAV, SK: Szociális Hivatal)	politikai	3,75	3,31	0,44	42	48. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) a határ túoldalán	2,17	29,18%
43	132. korrupció a magánszektorban	etikai	3,74	2,52	1,22	43	105. hulladékgazdálkodás lehetőségei (szállítás, szennyvíztisztítás, újrahasznosítás, stb.)	2,17	39,69%
44	131. hivatali korrupció	etikai	3,73	2,37	1,36	44	38. állami támogatásokhoz való hozzáférés	2,16	39,69%
45	15. Egészségügyi biztosítóval való kapcsolat (HU: Országos Egészségügyi Pénztár, SK: Egészségügyi Biztosító)	politikai	3,73	3,47	0,26	45	146. határon átnyúló tömegközlekedés	2,16	34,63%
46	54. ingatlanok árai és bérleti díjai	gazdasági	3,73	2,97	0,75	46	137. társadalmi felelősségvállalás	2,16	45,53%
47	70. vállalkozók megítélése	társadalmi	3,71	2,91	0,80	47	87. virtuális tér nyújtotta lehetőségek (értékesítés, beszerzés, ügyintézés, stb.)	2,16	27,63%
48	39. EU támogatásaihoz való hozzáférés	gazdasági	3,69	2,48	1,21	48	74. civil szektor szerepe	2,16	37,35%
49	90. technológiai színvonal az ágazatban	technológiai	3,69	3,25	0,44	49	117. import (behozatal) akadályai a szomszédos országból	2,15	29,18%
50	6. politikai rendszer stabilitása	politikai	3,68	2,88	0,80	50	98. környezet szennyezettségének állapota	2,15	28,02%
51	41. finanszírozási források elérhetősége (kockázati tőke, hitelek)	gazdasági	3,68	2,96	0,72	51	75. szektorok közti együttműködés (állami, magán-, civil szektor)	2,15	45,91%
52	112. versenyszabályok hatékonysága	jogi	3,67	2,88	0,79	52	143. vállalkozások száma a térségben	2,15	44,75%
53	29. valutaárfolyamok stabilitása	gazdasági	3,66	3,26	0,40	53	83. szállítási költségek	2,14	37,74%
54	113. szabályozottság mértéke	jogi	3,65	2,98	0,67	54	67. népsűrűség	2,14	29,18%
55	37. multinacionális vállalatok jelenléte a térségben	gazdasági	3,64	2,61	1,03	55	86. internetszolgáltatás minősége és költségei	2,13	28,79%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túlon rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
56	56. gazdasági szerkezet a térségben	gazdasági	3,64	2,82	0,81	56	55. üzemanyagköltségek	2,13	28,40%
57	46. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) a határ túldalán	gazdasági	3,63	3,30	0,33	57	42 az iparág szerkezete (szereplők száma, erőfölény megléte, piaci részesedések)	2,13	29,57%
58	19. az önkormányzatok hatása	politikai	3,63	3,02	0,61	58	53. határon túli versenytársak jelenléte az ágazatban	2,12	37,35%
59	137. társadalmi felelősségvállalás	etikai	3,62	2,95	0,67	59	40. pénzügyi szolgáltatások elérhetősége (kereskedelmi bankok – számla, átutalások, elektronikus tranzakciók, biztosítók)	2,12	28,40%
60	120. elbocsátás költségei és időigényessége	jogi	3,62	2,87	0,75	60	50. határon túli szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	2,12	30,74%
61	138. térség fekvése az országon belül	környezeti	3,61	3,32	0,29	61	65. globalizáció társadalmi hatásai	2,11	40,86%
62	130. nyelvhasználatra vonatkozó előírások	jogi	3,60	2,91	0,69	62	59. határon átnyúló hálózatok	2,10	41,63%
63	8. állami kiadások hatékony felhasználása	politikai és gazdasági	3,59	2,42	1,17	63	13. Munkaügyi központtal való kapcsolat	2,10	52,14%
64	116. vállalkozás alapításának bonyolultsága	jogi	3,58	3,05	0,54	64	62. nyelvi különbségek a határ két oldalán	2,10	31,13%
65	53. határon túli versenytársak jelenléte az ágazatban	gazdasági	3,58	3,04	0,54	65	110. tulajdonosi jogok védelme	2,09	37,74%
66	129. csőd- és felszámolási szabályok	jogi	3,57	2,82	0,76	66	119. munkajogi szabályozás	2,09	45,91%
67	57. árszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	gazdasági	3,55	3,00	0,55	67	45. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) belföldön	2,08	31,91%
68	30. munkanélküliségi ráta mértéke	gazdasági	3,55	2,34	1,20	68	120. elbocsátás költségei és időigényessége	2,07	47,08%
69	25. gazdasági ciklusok a világban	gazdasági	3,54	2,95	0,60	69	121. külföldiek alkalmazásának egyszerűsége	2,06	45,91%
70	9. közbeszerzések átláthatósága	politikai és gazdasági	3,54	2,44	1,10	70	104. természetes határvonal megléte	2,06	31,91%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Fontossági sorrend
71	12. állami intézmények a vállalkozások szolgálatában	politikai	3,53	2,74	0,78	71	47. fogyasztói kör megléte és jellemzői (mennyisége, igényessége, vásárlóereje, stb.) belföldön	2,06	35,80%
72	91. határátkelőhelyek megléte	technológiai	3,53	3,41	0,12	72	63. értékrend és normák	2,06	35,80%
73	22. állami költségvetés egyensúlya	gazdasági	3,52	2,91	0,60	73	57. árszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	2,06	26,07%
74	13. Munkaügyi központtal való kapcsolat	politikai	3,51	3,27	0,24	74	101. felszíni vizek minősége (tavak, folyók)	2,05	28,02%
75	31. globalizáció gazdasági hatásai	gazdasági	3,51	2,91	0,59	75	126. szabadalmaztatás folyamata	2,05	57,98%
76	97. környezetvédelmi szabályozás	környezeti	3,50	3,06	0,44	76	118. export (kivitel) akadályai a szomszédos országba	2,04	30,74%
77	98. környezet szennyezettségének állapota	környezeti	3,48	2,89	0,59	77	103. domborzati viszonyok	2,04	29,96%
78	11. állami kontroll megvalósulása	politikai	3,47	2,80	0,67	78	99. napsütéses órák száma	2,04	26,07%
79	127. tulajdonjog bejegyzésének folyamata	jogi	3,46	3,04	0,42	79	133. közbiztonság állapota	2,03	32,30%
80	134. szervezett bűnözés	etikai	3,45	2,60	0,85	80	136. alkalmazottak munkamorálja	2,03	43,97%
81	5. demokrácia, mint társadalmi rendszer	politikai és társadalmi	3,45	3,01	0,44	81	14. Földhivatallal való kapcsolat	2,03	54,86%
82	123. határon túli piacra való belépés akadályai	jogi	3,45	3,10	0,35	82	56. gazdasági szerkezet a térségben	2,03	38,91%
83	117. import (behozatal) akadályai a szomszédos országból	jogi	3,44	3,15	0,29	83	92. határátkelőhelytől való távolság	2,02	32,30%
84	1. tagság az Európai Unióban	politikai	3,43	3,44	-0,01	84	66. a lakosság elöregedése	2,02	31,13%
85	3. Schengeni övezet belső tagság (határok átjárhatósága)	politikai és gazdasági	3,43	3,60	-0,17	85	17. társadalombiztosítás terén fennálló kapcsolat (HU: NAV, SK: Szociális Hivatal)	2,02	46,69%
86	85. telefonszolgáltatás minősége és költségei (vezetékes)	technológiai	3,41	3,41	0,00	86	46. beszállítók elérhetősége (minőség, költségek, akadályok, stb.) a határ túlsó oldalán	2,02	33,07%
87	92. határátkelőhelytől való távolság	technológiai	3,41	3,61	-0,21	87	111. jog előtti egyenlőség	2,01	46,69%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túlon rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem válaszolt
88	67. népsűrűség	társadalmi	3,38	3,03	0,36	88	71. előítéletek a társadalmon belül	2,01	36,19%
89	109. extrém időjárási jelenségek fenyegetése (viharak, árvíz, stb.)	környezeti	3,38	3,00	0,39	89	85. telefonszolgáltatás minősége és költségei (vezetékes)	2,01	34,63%
90	75. szektorok közti együttműködés (állami, magán-, civil szektor)	társadalmi	3,38	2,85	0,53	90	58. bérszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	2,01	31,91%
91	139. kormányzat térség iránti érdeklődése	politikai	3,37	2,66	0,71	91	91. határátkelőhelyek megléte	2,01	25,68%
92	107. környezetkímélő megoldások támogatásának megléte	környezeti	3,36	2,90	0,46	92	30. munkanélküliségi ráta mértéke	2,01	31,91%
93	2. tagság megléte/hiánya az eurozónában (SK: meglét, HU:hiány)	politikai és gazdasági	3,36	3,30	0,06	93	3. Schengeni övezet belső tagság (határok átjárhatósága)	2,00	33,85%
94	108. a lakosság környezettudatossága	környezeti	3,35	2,67	0,69	94	51. minimálbér nagysága	2,00	27,63%
95	68. városi lakosság aránya	társadalmi	3,33	3,12	0,21	95	61. kulturális viszonyok összességében	2,00	32,30%
96	20. vállalkozások érdekvégyesítő szervezeteinek működése (kamara, vállalkozói szövetségek, stb.)	politikai	3,33	2,90	0,43	96	123. határon túli piacra való belépés akadályai	2,00	43,97%
97	142. átlagos településméret (lakosok száma alapján)	gazdasági	3,33	3,22	0,11	97	100. termőföld minősége	1,99	23,35%
98	141. településszerkezet a térségben	gazdasági	3,32	3,19	0,12	98	102. szél erőssége	1,99	28,02%
99	63. értékrend és normák	társadalmi	3,31	3,21	0,11	99	84. telefonszolgáltatás minősége és költségei (mobil)	1,99	34,63%
100	71. előítéletek a társadalmon belül	társadalmi	3,31	2,61	0,71	100	128. követelések behajtásának folyamata/egyszerűsége	1,99	43,58%
101	105. hulladékgyűjtés lehetőségei (szállítás, szennyvíztisztítás, újrahasznosítás, stb.)	környezeti	3,31	3,07	0,24	101	26. gazdasági növekedés az országban	1,98	27,24%
102	118. export (kivétel) akadályai a szomszédos országba	jogi	3,30	3,09	0,21	102	73. munkaerő idegennyelv-ismerete	1,98	31,91%
103	44. feketepiac kiterjedtsége	gazdasági	3,30	2,80	0,50	103	64. a lakosság vallásossága	1,98	38,52%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túlon rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
104	140. kerületi/megyei székhelytől való távolság	technológiai	3,29	3,05	0,24	104	52. verseny mértéke az ágazatban	1,97	28,02%
105	125. építkezési engedélyek megszerzésének folyamata	jogi	3,29	2,94	0,35	105	34. jövedelemadó mértéke	1,97	32,68%
106	7. pártatlan politikai döntéshozatal	politikai és etikai	3,28	2,45	0,83	106	31. globalizáció gazdasági hatásai	1,97	33,46%
107	66. a lakosság elöregedése	társadalmi	3,28	2,61	0,68	107	125. építkezési engedélyek megszerzésének folyamata	1,97	49,03%
108	62. nyelvi különbségek a határ két oldalán	társadalmi	3,28	3,12	0,16	108	25. gazdasági ciklusok a világban	1,97	41,63%
109	89. kiállítások és vásárok nyújtotta lehetőségek	technológiai	3,28	3,19	0,09	109	122. külföldiek letelepedésének szabályai	1,95	48,64%
110	124. határon túli piacról való kilépés akadályai	jogi	3,26	3,11	0,15	110	109. extrém időjárási jelenségek fenyegetése (viharok, árvíz, stb.)	1,95	28,02%
111	59. határon átnyúló hálózatok	gazdasági	3,25	3,14	0,10	111	16. adó- és vámügyekkel kapcsolatos ügyintézés (HU: NAV, SK: Adóhivatal és Vámhivatal)	1,94	44,36%
112	99. napsütéses órák száma	környezeti	3,24	3,33	-0,09	112	127. tulajdonjog bejegyzésének folyamata	1,94	51,36%
113	145. tömegközlekedés a térségben	technológiai	3,22	2,93	0,29	113	9. közbeszerzések átláthatósága	1,94	35,41%
114	28. jegybanki alapkamat mértéke	gazdasági	3,21	3,17	0,04	114	114. szabályok átláthatósága és érthetősége	1,94	37,74%
115	65. globalizáció társadalmi hatásai	társadalmi	3,20	2,97	0,23	115	124. határon túli piacról való kilépés akadályai	1,94	43,97%
116	58. bérszínvonalbeli különbségek a határ két oldalán	gazdasági	3,19	2,91	0,27	116	12. állami intézmények a vállalkozások szolgálatában	1,94	38,52%
117	77. etnikai kapcsolatok minősége	társadalmi	3,13	3,09	0,04	117	33. egészségügyi biztosítás terhei	1,93	32,68%
118	61. kulturális viszonyok összességében	társadalmi	3,13	3,24	-0,11	118	132. korrupció a magánszektorban	1,93	36,19%
119	147. szálláshelyek száma és minősége a térségben	technológiai	3,12	3,11	0,00	119	112. versenyszabályok hatékonysága	1,92	42,02%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túl rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
120	24. az ország hitelminősítése	gazdasági	3,10	2,91	0,19	120	131. hivatali korrupció	1,92	38,13%
121	23. államadósság mértéke	gazdasági	3,09	2,68	0,41	121	15. Egészségügyi biztosítóval való kapcsolat (HU: Országos Egészségügyi Pénztár, SK: Egészségügyi Biztosító)	1,91	49,42%
122	95. kutatási eredmények használhatósága	technológiai	3,07	2,95	0,12	122	11. állami kontroll megvalósulása	1,91	41,63%
123	121. külföldiek alkalmazásának egyszerűsége	jogi	3,06	3,00	0,06	123	5. demokrácia, mint társadalmi rendszer	1,90	26,46%
124	106. turisztikai vonzó tényezők megléte	környezeti	3,05	3,18	-0,12	124	27. infláció mértéke	1,90	41,63%
125	50. határon túli szükséges képzettségű munkaerő rendelkezésre állása és elérhetősége	gazdasági	3,04	2,91	0,13	125	115. törvények és szabályok állandósága	1,90	33,85%
126	146. határon átnyúló tömegközlekedés	technológiai	3,03	2,70	0,33	126	129. csőd- és felszámolási szabályok	1,89	45,14%
127	72. nemzetiségi összetétel	társadalmi	3,01	3,08	-0,07	127	36. helyi adók és díjak mértéke (önkormányzat által kivetett)	1,89	45,91%
128	126. szabadalmaztatás folyamata	technológiai és jogi	3,01	2,92	0,09	128	60. nemek közti egyenjogúság a társadalmon belül	1,89	32,30%
129	78. hagyományok és tradíciók ápolása	társadalmi	3,01	3,13	-0,12	129	44. feketepiac kiterjedtsége	1,88	42,80%
130	101. felszíni vizek minősége (tavak, folyók)	környezeti	3,00	3,26	-0,27	130	135. üzleti partnerek etikusa magatartása	1,88	35,80%
131	14. Földhivatallal való kapcsolat	politikai	2,99	3,15	-0,16	131	113. szabályozottság mértéke	1,87	44,75%
132	4. országimázs politikai szempontból	politikai	2,97	2,82	0,15	132	116. vállalkozás alapításának bonyolultsága	1,87	35,41%
133	93. egyetemek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	2,97	3,02	-0,06	133	134. szervezett bűnözés	1,86	36,96%
134	94. kutatóintézetek kutatási és fejlesztési tevékenysége	technológiai	2,95	3,05	-0,11	134	32. társadalombiztosítás járulékkerhei	1,86	35,02%

a táblázat folytatása			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: VIZSGÁLT TÉRSÉG			TÉNYEZŐMEGÍTÉLÉS: A HATÁR TÚLOLDALA			
Fontossági sorrend	Tényező száma és megnevezése	Tényező besorolása	Átlagos fontossági érték (1-egyáltalán nem fontos, 5-nagyon fontos)	Átlagos állapotérték (1-nagyon rossz, 5-nagyon jó)	Eltérés a fontosság és állapot közt	Állapot-sorrend a határon túl	Tényező száma és megnevezése	Átlagos állapotérték a határon túl (1-a határon túl rosszabb, 3-a határon túl jobb)	Nem tudom választ adott/nem választott
135	80. vasúthálózat lehetőségei (elérhetősége minősége, sűrűsége stb.)	technológiai	2,94	3,09	-0,16	135	22. állami költségvetés egyensúlya	1,86	35,80%
136	60. nemek közti egyenjogúság a társadalmon belül	társadalmi	2,92	3,15	-0,23	136	6. politikai rendszer stabilitása	1,86	28,40%
137	74. civil szektor szerepe	társadalmi	2,89	2,88	0,02	137	1. tagság az Európai Unióban	1,85	22,96%
138	122. külföldiek letelepedésének szabályai	jogi	2,88	2,85	0,04	138	8. állami kiadások hatékony felhasználása	1,85	33,46%
139	21. szakszervezetek hatékonysága	politikai	2,87	2,82	0,04	139	2. tagság megléte/hiánya az eurozónában (SK: meglét, HU: hiány)	1,84	26,85%
140	100. termőföld minősége	környezeti	2,83	3,73	-0,90	140	28. jegybanki alapkamat mértéke	1,84	47,86%
141	104. természetes határvonal megléte	környezeti	2,82	3,21	-0,39	141	10. állami intézmények okozta adminisztratív leterheltség	1,82	43,58%
142	81. vízi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	2,74	2,81	-0,07	142	24. az ország hitelminősítése	1,82	36,58%
143	102. szél erőssége	környezeti	2,73	3,16	-0,43	143	7. pártatlan politikai döntéshozatal	1,78	29,96%
144	76. történelmi múlt	társadalmi	2,73	2,95	-0,22	144	35. fogyasztási adók mértéke (hozzáadott-érték adó, jövedéki adók)	1,77	36,58%
145	82. légi közlekedés lehetőségei (elérhetősége minősége, infrastruktúrája stb.)	technológiai	2,71	2,98	-0,27	145	4. országimázs politikai szempontból	1,77	26,07%
146	103. domborzati viszonyok	környezeti	2,62	3,20	-0,58	146	23. államadósság mértéke	1,75	44,75%
147	64. a lakosság vallásossága	társadalmi	2,39	3,14	-0,76	147	29. valutaárfolyamok stabilitása	1,63	28,79%

M9. A nyílt kérdésre érkezett válaszok

- fontos lenne több helyen a kamionnal történő elérhetőség, min. 3 helyen (Dunaszerdahely, Komárom, Párkány)
- negatív: rossz közlekedési kapcsolat, elszívó hatás
- pozitív: nincsen nyelvi korlát
- pozitív: az árfolyam végett lehetőség van olcsóbban hozzájutni az alapanyaghoz (többször megjelent)
- pozitív: több munkalehetőség, anyagbesszerzés lehetősége, terjeszkedés lehetősége
- szélesebb értékesítési csatorna áll a rendelkezésemre, csak nem tudom kihasználni
- könnyebb a magyar piacra való betörés
- nagyobb a lehetőség a terjeszkedésre és több vendég szerzése is lehetséges
- nincs nyelvi akadály, könnyen beszerezhetőek a termékek is, de ez negatívum is, mert az ügyfelek is átállhatnak oda
- pozitív: export-import lehetősége, negatív: sok spekuláns megjelenése a határok eltűnése miatt
- egyre több magyar állampolgár vásárol ingatlant az olcsó ingatlanárak miatt bérbeadás, befektetés céljával
- volt már megrendelés határon túlról, beszállítók is, árfolyamváltozáson lehet nyerni
- mikor gyenge a forint visszaesik a forgalmam, csak olyan alkalmazottat veszek fel, aki magyarul és szlovákul is tud
- vannak magyarországi ügyfelek, több mindenre kell figyelni az eltérések miatt
- a vállalkozás ügyfelei a határon túlról érkeznek, ha nem lenne határ, nem lenne munka
- pozitívum: gyengébb forint/euró árfolyam esetén jobban megéri Magyarországról beszerezni az árut, negatívum: bonyolultabb papírmunka
- pozitív: nagyobb a felvevői piac, negatív, hogy sokszor nem korrekt a hozzáállás a külföldi partner részéről
- pozitív: közel van a vállalkozásom a magyarországi lakosokhoz, negatív még nem volt
- nincsen sok különbség a magyar és a szlovák vállalkozások közt, mert a két ország kb. mindenben azonos
- mivel kiskereskedelemmel foglalkozunk, befolyásol minket a forint gyengülése, mivel akkor nagyobb mennyiségű árut vásárolnak az emberek külföldön és ezáltal csökken a forgalom
- a magyarok kommunikatívabbak, kellemesebb emberek, nagyobb energiával vállalkoznak, kereskedők, nagyszerű emberek (egy szlovák nyelvű vélemény volt)
- a vállalkozásomra semmilyen hatással nincs
- pozitív, hogy külföldről is érkeznek vásárlók

- szlovák-magyar nyelv használata is
- csak Szlovákiára fókuszálunk
- nincsen hatással a vállalkozásomra
- számomra a pozitív hatás, hogy be vannak Magyarországon tiltva az automatagépek, mert én ezzel foglalkozom és átjárnak hozzánk
- adócsalás ☺
- bármi, ami Szlovákiában nem kapható, Magyarországon kapható
- nincs hatással, távolabbi országokba szállítunk
- se pozitív, se negatív, mert csak Szlovákiában vállalkozok

M.10. Táblázatjegyzék

1. táblázat. Szerb László által beazonosított ma is használatos vállalkozás definíciók	13
2. táblázat. Hatályos KKV-meghatározások a világ néhány országában	17
3. táblázat. Az Európai Bizottság KKV – szektorra vonatkozó kvantitatív kritériumai	18
4. táblázat. A TEÁOR '08-as ágazati osztályozási rendszer fő kategóriái	20
5. táblázat. A vállalkozások eredmény szempontú csoportosítása.....	21
6. táblázat. Vállalkozói tevékenység folytatásának jogi formái Magyarországon és Szlovákiában	22
7. táblázat. Vállalati életciklus és növekedés közti összefüggések főbb magyarázó elméletei	23
8. táblázat. A hármas gyémántot alkotó tényezők szintenkénti bontásban	25
9. táblázat. A Szlovák Vállalkozási Szövetség által összeállított Vállalkozói Környezet Indexének paraméterei	29
10. táblázat. Verseny, képesség és versenyképesség megfogalmazások az értelmező szótárakban	43
11. táblázat. Milyen legyen egy versenyképesség definíció?.....	49
12. táblázat. A határ fogalmának jelentései.....	51
13. táblázat. Határgazdaságot befolyásoló tényezők.....	54
14. táblázat. Formális és informális áramlásintézmények.....	55
15. táblázat. Nemzetközi tőkek mozgást kiváltó okok.....	57
16. táblázat. Külföldi tulajdonban lévő vállalkozások számának alakulása és változása Szlovákia magyarlakta járásaiban 2001-2012 közt.....	59
17. táblázat. Gazdasági agglomerációk tipológiája.....	60
18. táblázat. A vállalkozás leíró jellemzőire vonatkozó kérdések	67
19. táblázat. A 4.1. számú kérdés szerkezete	68
20. táblázat. A 4.2. számú kérdés szerkezete	68
21. táblázat. A 4.3. számú kérdés szerkezete	69
22. táblázat. A tényezők csoportosításának szempontjai, problémái és kezelésük	69
23. táblázat. Regisztrált profitorientált szervezetek száma közigazgatási egységek szerinti bontásban.....	71
24. táblázat. A mintába kerülő vállalkozások minimális száma ország és nemzetgazdasági ág szerinti bontásban.....	72
25. táblázat. A dolgozatban felhasznált statisztikai módszerek	73
26. táblázat. A vállalkozások tulajdonos szerinti megoszlása a mintában	75
27. táblázat. A mintában szereplő vállalkozások megoszlása méret alapján	76
28. táblázat. A megkérdezett vállalkozások távolsága a legközelebbi határátkelőhelytől.....	78
29. táblázat. Tényezőcsoportok a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos fontosságuk alapján	80
30. táblázat. Tényezőcsoportok a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos állapotérték alapján	88
31. táblázat. Tényezők csoportosítása a vállalkozások eredménye szempontjából vett átlagos fontosságuk és átlagos állapot megítélésük közti eltérés alapján.....	95
32. táblázat. A legfontosabbnak ítélt 15 tényező átlagos fontossági és állapotértékei, valamint a köztük lévő eltérés.....	96
33. táblázat. A legkevésbé fontosnak ítélt 15 tényező átlagos fontossági és állapotértékei, valamint a köztük lévő eltérés	97
34. táblázat. A határ túloldalán átlagosan jobbnak ítélt 15 külső környezeti tényező	98
35. táblázat. A határ túloldalán átlagosan rosszabbnak ítélt 15 külső környezeti tényező.....	99
36. táblázat. A 15 legfontosabbnak ítélt külső környezeti tényező állapota a határ túloldalán ..	100
37. táblázat. Határtényezőként vizsgált tényezők	103
38. táblázat. A klaszterelemzésbe bevont változók leíró statisztikai jellemzői	104

39. táblázat. Ward-eljárás folyamatösszegző és összevonási táblája (részlet).....	105
40. táblázat. K-közép eljárás: kiinduló- és végső klaszter-középpontok	106
41. táblázat. K-közép eljárás: kiinduló- és végső klaszter-középpontok	106
42. táblázat. A klaszterekben helyet kapó elemek száma	106
43. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – ágazati összetétel.....	107
44. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – jogi forma szerinti összetétel.....	108
45. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás piaca szerinti elemzés.....	109
46. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás jelenlegi legfontosabb célja szerinti elemzés	110
47. táblázat. Klaszterek keresztábrás vizsgálata – a vállalkozás határátkelőhelytől való távolsága szerinti elemzés	111
48. táblázat. Szignifikáns kapcsolatok a vállalkozásokat leíró jellemzők és a tényezőcsoportok átlagos fontossági értékeinek eltérései viszonylatában	115
49. táblázat. Szignifikáns kapcsolatok a vállalkozásokat leíró jellemzők és a tényezőcsoportok átlagos állapotértékeinek eltérései viszonylatában.....	116
50. táblázat. A határtényezők fontossága és megítélése alapján kialakított klaszterek rövid jellemzései.....	118
51. táblázat. A vállalkozások versenyképességi pozíciójának javítására szolgáló javaslatok megfogalmazását segítő táblázat.....	122

M.11. Ábrajegyzék

1. ábra. Az értekezés logikai váza	6
2. ábra. A vállalkozó, a vállalkozás és a vállalat fogalmának alakulása a szakirodalomban	16
3. ábra. A Hoványi Gábor által hármass gyémánttá továbbfejlesztett Porter-féle gyémánt modell	25
4. ábra. A vállalkozás koncepcionális modellje Szerb László értelmezésében.....	26
5. ábra. Általánosan ható és a vállalkozói környezet szintjein ható környezeti tényezők.....	27
6. ábra. Egy új fókuszú versenyképesség megközelítés.....	34
7. ábra. A versenyképesség makro- és mikromegközelítésének kapcsolódása.....	36
8. ábra. Különböző kapcsolatok egy régióhoz képest	60
9. ábra. A határ menti kis- és középvállalkozások versenyképességét befolyásoló külső környezeti tényezők modellje.....	63
10. ábra. Ágazati megoszlás 2012-ben a térség magyarországi illetve szlovákiai részének közigazgatási egységeiben.	72
11. ábra. A mintába került vállalkozások száma (db) és megoszlása (%) nemzetgazdasági ágazonként.....	74
12. ábra. A megkérdezettek megoszlása a vállalkozás piaca alapján.....	76
13. ábra. A mintába került vállalkozások megoszlása működésük időtartama alapján	77
14. ábra. A mintát alkotó vállalkozások száma (db) és megoszlása (%) legfőbb céljuk alapján. .	78
15. ábra. A mintába került vállalkozások elhelyezkedése a vizsgált térségben	79
16. ábra. A tényezőcsoportok átlagos fontossági értékei a megkérdezettek körében	79
17. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei az ágazat alapján.	81
18. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a jogi forma alapján	82
19. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás piaca alapján	83
20. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás mérete alapján	84
21. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás működésének időtartama alapján	84
22. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás működésének időtartama alapján	85
23. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos fontossági értékei a vállalkozás határátkelőhelytől való távolsága alapján	86
24. ábra. A vizsgált tényezők átlagos fontossága az átlagok közt szignifikáns eltérést mutató jellemzők függvényében.	87
25. ábra. A tényezők átlagos állapota a megkérdezettek körében.....	88
26. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei ágazat alapján.....	89
27. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei jogi forma alapján	90
28. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos állapotértékei a vállalkozás mérete alapján	91
29. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a vállalkozás működésének időtartama alapján	91
30. ábra. Külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a vállalkozás határátkelőhelytől vett távolsága alapján	92
31. ábra. A vizsgált tényezők átlagos állapota az átlagok közt szignifikáns eltérést mutató jellemzők függvényében.	92
32. ábra. A vizsgált tényezők átlagos fontossága és átlagos állapota a vállalkozások megítélése alapján	93

33. ábra. A vizsgált tényezőcsoportok átlagos fontossága és átlagos állapota a vizsgált vállalkozások megítélése szerint	94
34. ábra. A külső környezeti tényezők csoportjainak átlagos állapotértékei a határ túloldalán..	101
35. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos megítélése a határ túloldalán, a tulajdonos alapján.	102
36. ábra. A külső környezeti tényezőcsoportok átlagos megítélése a határ túloldalán a vállalkozás piaca alapján.....	102
37. ábra. Könyökkritérium alkalmazása a klaszterek optimális számának meghatározásához ..	105
38. ábra. A vállalkozások határtényezők átlagos fontossága és megítélése alapján való klaszterekbe a válaszadó telephelye alapján	113

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A dolgozat elkészültében nyújtott támogatást ezúton is megköszönöm szüleimnek Antalík Annának és Antalík Imrének, nővéremnek, Kocsis Gabriellának, hogy anyagi és lelki támogatásukkal a doktori tanulmányaim és a kutatás lefolytatásához szükséges háttérrel biztosították számomra, továbbá családom többi tagjának a folytonos ösztönzést.

Köszönöm a támogatást és segítséget az Enyedi György Regionális Tudományok Doktori Iskola vezetőjének Dr. Sikos T. Tamás, DSc. professzor úrnak a közel egy évtizedes szemlélet- és tudásfejlesztésért és a doktori tanulmányaim eredményes lefolytatásához szükséges háttér biztosításához, illetve kiemelten köszönöm Nagyné Dr. Molnár Melinda témavezetőmnek az értékes tanácsokat, módszertani irányítást és a soha el nem fogyó türelmet, mellyel munkám elkészültét elősegítette.

Szintén köszönettel tartozom a Selye János Egyetem és a Gazdaságtudományi Kar mindenkori vezetőségének, akik lehetővé tették, hogy a mindennapi munkavégzés feladatainak terheitől részlegesen mentesítve a kutatói munkának szentelhessem időmet.

Doktori dolgozatomban szakmai és gyakorlati segítségnyújtásáért ezúton szeretném kifejezni köszönetemet Dr. Poór József, DSc. professzor úrnak, valamint kollégáimnak Dr. Tiner Tibor, CSc. docens úrnak, Dr. Kovács Andrásnak és PhDr. Szabó Ingridnek, akik a munkájukkal a kutatási témám terén való előrehaladásomat munkásságuk révén ösztönözték és figyelmemet a határok szerepének fontosságára irányába terelték.

Ezúton nyilvánítom ki köszönetemet mindazoknak a szervezeteknek és intézményeknek, akik a kérdőíves vizsgálat során kapcsolatrendszerük latba vetésével kutatásomat segítették, s azoknak a vállalkozóknak/vállalati menedzsereknek, akik idejüket nem sajnálva a kutatásban megosztották véleményüket.

A kutatási munka és az eredmények sosem egy emberhez kapcsolódnak, így e dolgozat eredményei is azoknak a személyeknek és intézményeknek a közös eredményei, melyek akár csak a legcsekélyebb mértékben is, de hozzájárultak a dolgozat megvalósulásához!

Köszönöm!

Antalík Imre